

KAZAKHSTAN

6
1998

Томас Кенэлі
СЯМЕЙНАЕ
ВАР'ЯЦТВА

Сяргей Мінскевіч
САЛАМЯНАЯ
КВЕТКА

Вінцэсъ Мудроў
ІДУ НА ТАРАН!

Хведар Ніцка
ЧОВЕНХАРОНА

Эдзік Мазько
КАТЫІСАБАКІ

Ігар Сідарук
БАБУСЕЧКІ

КАЛОСЬСЕ

літаратурна-мастацкі
альманах
ЗЪМЕСТ

6/1998

CLASSIC

- 5 **Томас Кенэлі**
СЯМЕЙНАЕ ВАР'ЯЦТВА
- 23 **Мідзьені**
ТВОРЫ

ARS LIBERALIS

- 29 **Сяргей Мінскевіч**
САЛАМЯНЯЯКВЕТКА
- 35 **Віктар Шніп**
НЯПЭУНАЕЖЫЦЁ
- 37 **Анатоль Брусевіч**
ЗАДЗЕНЬ ДА СЪМЕРЦІ
- 41 **Лаўрэн Юрага**
ВІЛЕНСКАЯ КАРЧМА
- 45 **Лера Сом**
ІЯ ПАКУЛЬ РУКУ ПАДАЮ...
- 47 **Вінцэсъ Мудроў**
ІДУ НА ТАРАН!
- 61 **Хведар Ніцка**
ЧОВЕНХАРОНА
- 65 **Эдзік Мазько**
КАТЫІСАБАКІ
- 68 **Ігар Сідарук**
БАБУСЕЧКІ

SUUM CUIQUE

- 83 **Алесь Аркуш - Міхась Тычына**
ПАЧУЦЬ НОВАЕ МАЎЛЕНЬНЕ

- 87 Ларыса Міхневіч**
ЖЫЩЦЁ ЯК ТВОРЧЫ АКТ
- 89 Алег Прусаў**
АПАВЯДАНЬНІ
- 100 Юры Гумянюк**
ВІЗУАЛЬНАЯ ТЭРАПІЯ ПАМЯЦІ

- 113 Іван Лучук**
СЕМ СТРУНАЎ МАНДАЛНЫ
- 116 Сяргей Астравец**
РАДЗІВІЛАЎСКІЯ ДАМАВІНЫ
МУЖЫЦКАЯ ПРАЎДА
- 129 Пётар Мінэр**
ПЕРАМЕНА ЧАСУ
- 131 Алеся Аркуш**
НЕСПАКОЙ, ВЫКЛІКАНЫ САБАЧЫМ ВЫЦЫЦЁМ
- 136 Славамір Адамовіч**
ВЯРТАНЬНЕ Ў РЭВАЛЮЦЫЮ

- 139-143**
- Сяргей Шыдлоўскі.** ХЭПЭНІНГ "ПРЫСУД"
Сяргей Лотва. MADE IN ПРАШПЭКТ
Алеся Козік. ПАМІЖ "КРЫВІЧАМІ" і "БЕЛАРУСАМІ"
Васіль Кроква. НЯЎДАЛАЯ СПРОБА СУЧАСНAY МІТАЛЯГІЗАЦЫ
Сяргей Шыдлоўскі. СОНЦА НАД ПОПЕЛАМ
Тамаш Гурба. "І ЛОПАТ ТАПОЛІ"

*Нумар аздоблены графікай заўчастна памерлага мастака і літаратара
Алега Прусава (1970-1996).*

Томас Кенэлі

СЯМЕЙНАЕ ВАР`ЯЦТВА

уроўкі з раману

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

1

Бацька Тэры Дэлейні часта рабіў заўвагі наконт стану Мэйн-стрыту у Пэнрыце ў цяжкія часыны восьмідзесятых. — Крамы, што прадаюць сапраўдныя рэчы, зачыняюща, — казаў ён, — а на іхнім месцы зьяўляюцца перад табою буданы з шаманскім лекаваньнем.

Пад буданамі з шаманскім лекаваньнем старэйшы Дэлейні разумеў установы заклапочанай улады — мясцовай, штатнай і фэдэральнай: прыстані зь дзяявітай да пятай для тых, хто сутыкнуўся з жорсткасцю герайну, сужонства або працаўладкавання; крамы зь вітрынамі, за якімі давалі парады агаломшаным. Убок ад Мэйн-стрыту, на заходнім ускрайнені парку, стаяў дом, у якім прапаноўвалі фінансавы парады для тых, у каго фінансы ўжо выйшлі. Эта была міласэрнасць муніципальная. Калі патрабавалася міласэрнасць штатная, ты йшоў да Службы па Справах Моладзі Грамадзкасці, а ў сваю чаргу ласка фэдэральная ўвасаблялася ў Сацыяльной Службе. Усе яны, згодна з назіраныямі й думкамі старога Дэлейні, мелі больш занятуку, чымсьці цырульнік. У любой зь іх можна было зайдыды сустэрэць тых самых патармошаных і падбітых жонак ды мужчын, якія некалі працавалі на бойнях Хоўмбуша або Рывэрстоўна, ці на заводзе пагрузчыкаў у Флэмінгтане, ці ў цяжкім машынабудаваньні ў Клайдзе. Будучы работнікамі, яны голасна выказвалі сваю незадаволенасць і штотыдзень куплялі латарэйныя білеты, зьбіраючыся чакаць нават усё жыцьцё, пакуль багі лічбаў акажуць ім ласку. Цяпер сталі задумёнымі, страшна пакорлівымі, нядбала галіліся, і нейкі мох неспакою засець у разорынах іхніх твараў. Яны спрабавалі рабіць самакруткі, тоненъкія з тоненъкіх, чакаючы, пакуль распрададнікі невялікіх шчадротай знойдуць час заніцца іхнімі справамі.

Яны былі з тых мужчын, сярод якіх Тэры Дэлейні, як яму думалася, ніколі на сеў бы побач. Аднак калі ён ахвяраваў цэлым працоўным днём, седзячы сярод гэтых мужчын і жанчынаў і чакаючы юрысконсульта, каб зь ёю пагаварыць, у яго ўжо не засталося годнасці

Томас Кенэлі (*Thomas Keneally*) — аўстралійскі пісьменнік (нар. 1935 г.), аўтар калі паўтара дзесятка раманаў. Вядомасць прынёс яму перш за ўсё квазі-дакументальны раман “Сыпіц Шынклера”, паводле якога славуты Стывен Спілберг паставіў аднайменны фільм. Беларускаму чытчу гэты пісьменнік цікавы з увагі на ягоны раман “Сямейнае вар’яцтва” (*A Family Madness*, 1985), які распавядае пра сям’ю беларускіх эмігрантаў у Аўстраліі. “Сямейнае вар’яцтва” па сваіх літаратурных якасцях — кнішка куды лепшша за “Сыпіц Шынклера”, але да літаратурных шэдэўраў яе залишыць цяжка. Яшчэ цяжэй беларускаму чытчу пагадзіцца з трактоўкай беларускай гісторыі і беларускага нацыянальнага характару, прадстаўленых у кнігі Кенэлі. Яе аўтар пра Беларусь ведае столькі, колькі прачытаў у сумнавядомай кнігі Джона Лофтуса “Беларуская тайна” (*The Belarus Secret*, 1982), дзе беларускі лёс разглядаецца праз прызму беларускага калябарацыянізму ў часе гітлераўскай акупацыі Беларусі. Уесь уласна беларускі матар’ял у кнігі Кенэлі — гэта фабулярызаваныя матывы “досьледу” Лофтуса, якія паўтараюць і ягоныя стэрэатыпы, іягоныя фактаграфічныя памылкі. Ды ня ў тым рэч. Чытачам “Калосця”, позуна, будзе цікава пабачыць, як выглядае беларускі лёс *under Western eyes*. Пра Беларусь “далукашэнкаўскай эпохі” Захад ня ведаў амаль нічога. Раман Кенэлі — гэткі аўстралійскі варыянт “Беларусі ў фантастычных абразках” — зьяўляецца, бадай, ці не адзіным вартым увагі літаратурным творам на Захадзе, які, нягледзячы на ўсё, напісаны дзеля эстэтычных, а не пропагандысцкіх мэтаў. Чытачам прапануеца некалькі ўроўкі з пачатковых разъдзелаў раману.

нават настолькі, каб выясьць, што ён прыйшоў сюды дзеля кахрання, а не дзеля нястачы. І цяпер, будучы ў адчай, ён ужо ведаў, чаму людзі прыходзяць у такія месцы. Бывае, праста ня маеш іншага выйсця, як чакаць, што адзін з тых службоўцаў зможа выцягнуць з-за свайго пісмовага стала бліскучы адказ.

Дэлейні прыйшоў туды якраз па такі адказ. Ён растлумачыў, якім чынам Данела Кабел сталася заложніцай разам з дзіцём, як яны сталіся заложнікамі вар'яцтва старога Рудзі.

— Вы съцвяджаецце, што вы — бацька гэтага дзіцяці? — спыталася ў яго юрысконсульт, калі яго нарэшце паклікалі да яе стала. Яна была малой смуглай дзяўчынай, з выгляду як грачанка.

— Я рэгістраў яе нараджэнне, другога красавіка 1984, — сказаў Дэлейні, дастаючы мэтрыку нараджэння яе кладучы яе на стол перад дзяўчынай. Дзяцінная супрацоўніца сацыяльнай службы. Я аддаю маю дачку ў руکі гэтай наведальніцы сэмінару. Рукі ў дзяўчыны былі тонкія, што палацкі. Дэлейні пабойваўся, што яна, праўдападобна, адна з тых вэгетарыянцаў з цэнтру. Яе цела было няздатнае дзеля паратунку ягонай дачкі.

Ён паказаў свой дазвол на кіраваныне аўтамашынай.

— Глянцы сюды. Гэткі самы подпіс, што я на рэгістрацыйным пасъведчанні. Я хачу прасіць, каб хтосьці паехаў і паглядзеў той дом. Без электрычнасці, без абаграваньня. Наколькі я ведаю, ваду таксама адключылі. Як яны могуць падагрэць бутэльку для дзіцятка? Без электрычнасці?

— Калі ўмовы сапраўды такія, як вы апісалі, — сказала дзяўчына, — я буду мець падставу, каб забраць немаўля з-пад матчынай апекі. Гэта ня значыць, што вашу дачку аўтаматычна аддадуць вам. Вам трэба будзе пісаць просьбу аб прызнанні апекі асобна. Можа аказацца патрэбным пасяліць маці разам з дзіцём, калі яно яшчэ корміцца грудзьмі.

Вобраз Аляксандры пры Данелавых грудзях напоўніў яго галавакружнай надзеяй.

— Забярэце мae дзіцятка з таго дома, — папрасіў ён. — Я сам не магу, бо Уорык Кабел прыгрэзіў мне сваёй дубальтойкой, калі я туды пайшоў. Але яны ня зробяць нічога падобнага вам, бо вы прадстаўляеце ўладу.

— Ох, — яна кісла ўсыміхнулася, — вы хочаце выставіць мяне пад агнястрэльную зброю, містэр Дэлейні.

— Я ня супраць выставіць сябе самога — я гатовы на ўсё. Але гэта не дапаможа.

Ён ня быў у стане растлумачыць ёй, што яна будзе цалкам у небяспечы, што Кабелавы хлопцы будуць законапаслухмияны ў ветлівія. Яны ж быў ветлівія з тым чалавекам, які прыйшоў адключыць ваду. Нягледзячы на той арсенал, што быў у іхнім доме, яны добра ведалі, у чyіх руках знаходзіцца ўлада ў гэтym съвеце перад Хваліем. Таму ён быў упэўнены, што Кабелы падпарадкуюцца нават кволенъкай ўладзе гэтай дзяўчыны.

— Ці можаце вы ўзяць з сабою паліцыянаў, каб пайшлі з вамі? — спытаўся ён.

— Безумоўна, магу. І вазму.

Яна пасяліла ў ім хмельную надзею.

— Магчыма, што ўжо ня сённяшнім днём, містэр Дэлейні, — сказала яна. У ейным голасе была выразная чутна зморанасць клопатам аб добрай сотні пакрыўданых дзяцей.

Ён праехаў трох мілі па аўтастрадзе да Кабелаў і паставіў машыну ў трохкутніку каўчукавых дрэваў паміж чыгуначнай лініяй і чародкай малых гарадзкіх дамкоў. Яны былі зьнейкімі прэтэнзіямі на архітэктурнасць. Дэлейні падумалася, што іх спраектаваў, пэўна, гэткі ж архітэктар, як той, у Кірыбалі, які насіў кашулі з адкрытым каўнерам і ездзіў на БМВ. Ён ведаў таксама, што нягледзячы на знадворную прэтэнцыёзнасць праекту, у Кабелавым доме не было ніякіх прэтэнзій, нічога на съценах, ніякіх лямпаў ці нават с্বяціл.

Асьцярожна прайшоўшы дваццаць кроакаў ускреам гэтага малога астрайка дрэваў, Дэлейні ўбачыў Уорыка Кабела, які сядзеў на лапіку газончыка побач з дзіцячай кашолкай. У ёй, мусіць, ляжаў ад'ект спрэчкі — дачка, якую Дэлейні запісаў Аляксандрай. Ён адчуў удзячнасць да Кабелаў за тое, што яны выносялі дзіця на паветра, не забывалі апекавацца ім сярод сваіх шалёных праектаў. Дзіця, відаць, падало голас з кашолкі, бо дзядзька Уорык крыва ўсыміхнуўся. Дзядзька Уорык, спэцыяліст па пастках з узрыўчаткай, майстар па ўжыванні пісталетаў магнум і стрэльбаў.

Усьмешка Уорыка чамусыці выклікала ў Дэлейні імгненнную страту веры ў дзяўчыну са Службы па Справах Моладзі Грамадзкасці, дзеля перакананні якой ён змарнаваў паўднія. Я павінен выкрасыці дзіця, забраць Данелу. Мне ня трэба было траціць паўднія на гутарку з той

вэгетарыянскай супрацоўніцай сацыяльной службы.

Уорык падняў сцябліну травы й паклаў яе ў кашолку, як падарунак. Дэлайні ўявіў сабе дзіцячыя пульхныя ручкі, якія цігнуцца зь дзіцячага пледзіка па травінку, як па нейкі скіпетар.

Апоўдні Уорык падняў кашолку зь дзіцём і накіраваўся ў сярэдзіну пакоя, як быццам прыйшоў час накарміць яго й пакласці спаць, як быццам добраўпарадкованая электрычнасць далей ішла ў дом па правадох, а вада грамадзкага здароўя працягвала бруіць у трубах.

Мінулі яшчэ дзівье гадзіны. Ад Сініх Гор да Параматы, і ад Рычманда да Пэнрыту расцягнулася вялікая парахвія нешчаслівых і неўладкаваных дзяцей, нібыта чуўся яму голас юрысконсульта. Ягонае нешчаслівае і неўладкаванае дзіцё мусіла чакаць свае чаргі. Ён чакаў, і сылінку яму набягала не ад смактальні каменчыкай, а ад разважання над тымі хадамі, якімі ён мог бы пакарыстасца. Дзеля дзіцятка ён мог бы ахвяравацца: аплаціць рахункі Кабелаў, хоць для іх адключаная электрычнасць не стварала ніякай проблемы — яны дазволілі, каб Уорык, які быў некім накшталт выканануць ў іхнім раі, прагнаў яго ад парога адной са сваіх стрэльбаў. Ён мог бы заплатіць свайму сябру Браену Стэнтану, каб той дапамог яму выкрасці дзіці, але Стэнтан быў на ўмоўным звальнені, чакаючы справы аб ненаўмысным забойстве, і Дэлайні быў ягоным паручальнікам. І ён мог чакаць у цені каўчукоўца, на прыемным восенскім паветры, у ціхім зумканыні паміраючых казюрак, чакаць прыезду тае вэгетарыянкі, няхай сабе ў хударлявай, але падмацаванай валаконцам закону.

Была ўжо другая апоўдні, калі ён убачыў, як да Кабелаў пад'яжджае машина, але не зь юрысконсультам, а з мужчынам у гарнітуры. За ягоным камадорам пад'ехала машина з двума паліцыянтамі. Адзін з іх, як зразумеў Дэлайні, быў Стыў Рэмідж, абаронца зь мясцовага клубу. Я пацягнуў за вагар, абы якім нават ня думаў. Цяпер мяне ведаюць паўсюды. Я скрышоў сківіцу, мяне на шэсць месяцаў адставілі ад матчаў — прац гэтую адстаўку я на больш відным месцы, чымсьці калі падаваў надзеі, як паўабаронца. Дубінкі ў клубе зробяць для мяне ўсё.

Чалавек у гарнітуры пагрукаў у дзіверы. Адчыніў Уорык. Дэлайні спадзіваўся гэтага: Уорык быў прадстаўніком Кабелаў у вонкавым съвеце. Уорык адказаў на ўсё звароты. Паміж Уорыкам і чалавекам у гарнітуры, як здавалася, завязалася ветлівая й зъмястоўная размова; гаварыл яны спакойна, і Дэлайні нічога ня мог дачуцца. Чалавек уручыў Уорыку складзены ў столку дакумент. Дэлайні адразу ўсё зразумеў. Гэта было высяленыне. Ён быў упэўнены, што Уорык пачне тлумачыць, маўліў, дзіцятка яшчэ сьпіц і некаторыя рэчы трэба будзе спакаваць — прыкладам, дапаможнікі па выбуховых матар'ялах.

У вакне на другім паверсе паказалася на дзіверы-трэскунды Данела, ахайнай бляявай жанчыны ў сукенцы з набіваным расцілінным карункам і швэдры, накінутым на плечы каптуром. Яна незварушна паглядзела ўніз на вялізнага маладога паліцыянта, які праводзіў агента наёмнага бюро з позывом аб высяленыні да яе дэзвярэй. На ўскрайку зарасцініка Дэлайні с trapянуўся й прыткнуў да рота запясьце свае руکі.

— Ах, ты няшчасная вар'я, — прашантай ён біццю свайго пульсу. Ён амаль адчуваў цемру дому, што брыняла ѹварушылася за ёю. Яна спакойна адварнулася ад вакна, як быццам да кагосьці ззаду, хто да яе загаварыў.

Ты выйдзеш з тae цёмнае праклятае нары. Тае пячоры без вады й току. Ён мог бы кінуцца перац дарогу і пабяцац агента аплату за месачны чынш наперад, калі б гэта магло дапамагчы. Кабелі аднак жа страцілі цікавасць да чыншу, як, зрэшты, да вады й току. Кабел усё яшчэ меў зброю варту тысячы даляраў для аматараў; дум быў аbstаўлены зброяй усё адно як мэбліяй. Ён мог бы прадаць палову арсэналу Дзядзькавай Аховы і ўсё яшчэ мець дастаткова зброі, каб раскруціць новую фірму або невялікую рэвалюцыю.

У дэзвярах Уорык папрасіў выбачэння й пайшоў у сярэдзіну. Дзіверы засталіся адчыненымі. Чакаючы, агент па найме павярнуўся да канстэбляў, і яны ціха загаварылі між сабою, спрактыкаваны майстра ды — як падалося Дэлайні — сумнівы памочнікі пры высяленыні. Як сказаў бы ягоны бацька, стары Грэг, калі бачыў маладых паліцыянтаў: “Пакарытайся рабочай клясай, калі хочаш дак'ц рабочай клясе ў сраку“. Калі б толькі справа Кабела была яшчэ адным выпадкам клясавай барацьбы.

Нявыключана, што зараз магла выйсці Данела з Аляксандрай на руках. Яму мроілася, што высяленыне зможа адараўаць яе ад бацькі адно сваім кумулятыўным узьдзеяннем. Найперш забралі съяцло, потым ваду, цяпер дах над галавою. Гэта мусіць займець свой уплыў на каменную дзяўчыну, пасеяць у ёй зярнітка сумневу. Не нахлынула аніякай Хваля, не расpusціціся аніякі ледавік. Пустыня далей заставалася пустыней. У Аерс Рок далей ліў той сраны дождж. Мара далей заставалася той самай марай. Рудзі Кабел ня даў ёй нічога акрамя цёмнага будана, у якім

нельга было нават падагрэць немаўляці малака ці даць яму грудзі ў сякай–такой выгодзе.

Дэлейні ў ягонай каўчукавай зацені падалося, нібыта сям'я Кабелаў пачала перасоўваць хатні спрат — як быццам камоду ці пасудную шафу. Маладыя паліцыянты вырачылі б свае вочы, калі б убачылі Рудзіна ўзбраенне, але Рудзі адно ўсъміхнуўся б і паказаў бы ім сваю візытоўку, на якой стаяла “Дзядзька Ахова”. Ягоная пастава — сумленнага прафесіянала, чия фірма ў цяжкі час сама патрапіла ў несамавітае становішча — задаволіла б іх толькі часткова. Дэлейні ўсьвядоміў з пачуцьцём раней нязьведенай радасці, што Рудзі Кабел аніякім чынам ня мог выставіць сваю ўласнасць на сонечнае сяထто перад домам, не прыцягваючи ўвагі адразу некалькіх урадавых ведамстваў, уключна з паліцыяй штату Новая Паўднёвая Валія Службай па Справах Моладзі й Грамадзкасці, у якой працавала кашчавая грачанка. Рудзі быў бы вымушаны заняцца новым клопатам. Сям'я пад съледствам разълязелася б, і Дэлейні падабраў бы два аскялекі, якія былі ўсім, чаго ён хацеў ад жыцця.

Зноўку яму падалося, нібыта ён чуе гойстры шортгат мэблевых кольцаў аб падлогу на другім паверсе гарадзкога дамка Кабелаў, аднак ніхто не паказаўся ў дэзвярах, каб вытлумачыць замаруджанье наёмнаму агенту й паліцыянтам. Дэлейні ўбачыў, як агент па найме набліжаецца да прачыненых дэзвяраў, гукае на кухню, прачыняе дэзвёры шырэй, складае свай далоні ў трубку й галёкае паўзу сходы наверх. На момант адварочваеца да паліцыянтаў, і ўсе трое ўваходзяць у сярэдзіну. Не далей чым сьці праз паўтары хвіліны агент вылятае з дэзвяраў, падае на траўнік, дзе Аляксандра ляжала сёньня ў сваёй кашолцы, і коціца, як працяты раптоўным болем. Дэлейні падумалася, што гэта Рудзі ці, больш верагодна, Уорык прыстрэліў чалавека, або, можа, началася рэвалюцыя. Абодва паліцыянты выбеглі з дому вырастансыя, і адзін з іх нахіліўся над агентам, каб даць дапамогу. Другі, той спрытыні абаронца, дабег да паліцыйнай машины й склікіў мікрофон радыётелефону.

Дэлейні выскачыў з свае скованкі між каўчукоўцаў і спрынтырскім тэмпам махнуў праз адкрыту прастору да пад’язной дарожкі. Канстэбл Рэмідж павярнуў да яго твар, бяскроўны, пазбаўлены зьместу да такай ступені, што ён здаваўся яя больш, чым съці пустой асновай.

— Святы Божа, Дэлейні! — выкрыкнуў Рэмідж, пачынаючы плакаць. — Хто яны, гэтая людзі?

2

Дэлейні першы раз сустрэўся з Рудзі Кабелам у парку аднае парнае начы, а трэцій гадзіне, у студзені 1984. Паўднёвы вечэр, якога жыхары з сыднэйскага боку заўсёды чакаюць парнымі начамі, не зьявіўся, але прагнозы надвор’я запэўнівалі няшчасных насельнікаў, што ён прыпойніцца й прыйдзе ўраныні, здымайчу душнасць і прывяртаючы кожнаму добрае самаадчуванье. Дэлейні з сваім напарнікам Стэнтанам, хоць і працавалі асобна, заўсёды сустракаліся над ранынем, каб папіці кавы з тэрмаса, які прыносялі па чарзе.

Дэлейні й Стэнтан, як супрацоўнікі Замковай Аховы, адказвалі за шэраг маёмасных ад’ектаў, уключна з прадстаўніцтвам Субару й Сельскім Банкам. Прынамсі, Стэнтан называў яго Сельскім Банкам, падобна як на Заходнеакіянскі працягваў гаварыць Банк Новая Паўднёвая Валія. “Можаце жыць у Новой Валії” — гучалі колішні лёзунг штату Новая Паўднёвая Валія. “Можаце выць ад новай жалії” — любіў паговорваць Стэнтан аб Сельскім Банку, цяпер перайменаваным у Штаты.

Рэстаран Сан Ра таксама знаходзіўся пад апекай Дэлейні й Стэнтана, як і гандаль прычэпамі ды склад, завалены высцілкамі купальных басэйнаў. Гэтыя апошнія сінелі сваімі бакамі як гіганцкія купальныя тазы для немаўлят, як — акрэсленые Браена Стэнтана — начныя гаршчкі жахотнага Гулівера. У кола абавязкаў Замку ўваходзіў таксама будынак начнога клубу зь сялібай. Падчас сваіх патрульных абходаў Дэлейні бачыў шмат падпітых, якія позній ноччу сядалі ў свае камадоры й ад’яжджалі зусім бясьпечна, прынамсі да аўтастрады, на якой магчымасць людабойства нельга было выключыць ніколі.

Тae начы, калі яны сустрэліся з Кабелам, Дэлейні са Стэнтанам выйшлі з вулачкі за супермаркетам Фрэнкліна і ўбачылі Кабела, які сядзеў у парку каля канцэртнай пляцоўкі з раскладзеным перад сабою падмасункам на начную зьмену, нібыта выбраўшыся на пікнік ля апусьцелага гандлёвага цэнтра. Ён выглядаў надта дзіўна ў сваім сінім уніформе — гэта яя быў той сіні колер, у якім ходзіць большасць ахоўнікаў, а, як падумалася Дэлейні, сіні колер чужаземнага адценіння. Дэлейні таксама адзначаў — мяркуючы зь нейкага духу варожасці, які ўшоў ад ягонага сябра — што спакойнае перажоўваньне таго чалавека насыцяржыла Стэнтана.

Калі яны падыйшлі бліжэй, Дэлейні заўважыў, што верхні гузік на каўнерыку мужчыны быў расшпілены, прыдаючы яму яшчэ больш чужаземны выгляд. Да каўнерыка ён меў прычэпленія два медзяныя значкі ў выглядзе чатырох пярсыцэнкаў, сплёт якіх нагадваў крыху алімпійскія колцы, хоць іх было толькі па два зьверху і ўнізе. Стэнтан падыйшоў да мужчыны з той сардэчна-варожай манэрай, якую ён падхапіў у паліцыйных сілах Новай Паўднёвай Валіі.

— Ласуемся нашым надзённым? — спытаўся Стэнтан.

Чалавек быў высокага росту, арыйскага выгляду, прадаўгаватая галава нагадвала кулю з пругкім бляявымі валасамі, якія месцамі пераходзілі ў сівіну.

— А вы не пачастуецеся? — спытаўся чалавек, падсоўваючы пакет з сэндвічамі да Стэнтана й прыхаматліва зводзячы яго да становіща жабрака. Стэнтан з падзякай адмовіўся й пагрозыліва заварушыў плячыма пад сініяй кашуляй. Але гэтае выпінанье мускулаў толькі прыніжала ягоны аўтарытэт. Магчыма, гэта мела б нейкае значэнне, калі бы ён далей быў паліцыйнам. Тады б яно дало зразумець грамадзяніну, нават гэтаму чужаземцу, што Стэнтан думае аб магчымых правакацыях і абвіавачанынях — супраціўленне пры арышце, ужыванье вульгарных і непрыстойных выслоўяў, наўмыснае зыншчэнне паліцыйнай уніформы.

— Вы працуеце для Замку, — сказаў чалавек, прачытаўшы таблічкі на іхніх кашулях.

— Я калісці працаўваў для Бастыёнаў. Гэткія намёкі на сярэдневяковыя фартыфікацыі! Цяпер у мяне свая ўласная фірма.

Чалавек выняў з нагруднай кішэні пачак службовых візытовак й вылузаў адну для Дэлейні, а потым адну для Стэнтана. На візытоўцы быў мадонак з чатырох колцаў, пад імі ўша назва фірмы — “Дзядзькаў Ахова”, а спадысподу яе — вялікімі літарамі: Рудзі Кабел, дырэктар. З візытоўкі вынікала, што Рудзі Кабел, калі не належаў да князёў капіталу, дык у кожным разе быў мясцовым шляхціцам. Ягонае бюро знаходзілася ў Парамаце; у яго працаўвалі пяць чалавек. У Пэнрыце ён меў пад аховай некалькі пунктаў продажу аўтамашынаў, судапастаўшчыка, які абслугоўваў нядзельных лодачнікаў на рацэ Ніпін, і лесасклад.

— Маё сапраўдане ўмі — Радаслаў, — сказаў Кабел і паўтарыў яго па літарах. — Але аўстралійцам не пад сілу яго вымавіць.

Стэнтан памякчэў настолькі, каб выпіць паўкубачка кавы з Кабелавага тэрмасу.

— Мае сыны, Уорык і Скот, таксама працуеце ў мяне, — прызнаўся чалавек у вадказ.

Сямейная фірма не выклікае такога самага даверу, як тая, у якой працуеце абласалютныя чужынцы.

— Уорык і Скот, — буркнуў Стэнтан. — І я ня блізка да Рудзі, што?

— Мая жонка захацела даць ім аўстралійскія ўмёны. Цяпер мы разьвевдзеныя, аднак жа ўмёны застаюцца. Што да мае дачкі... яна абслугоўвае наш сувязны цэнтар... гэта я настаяў на яе імені. Яе завуць Данела, па сваёй маці. Данела — гэта францускае ўмі.

— Аднік Кабел — гэта не францускае, га? — Стэнтан не зусім зынелюбіў усё францускае. Людзі, якія калісці парнулі яго нажом, належалі да больш паўднёвой і смуглівай пароды, чымсьці гэты чалавек.

— Гэта беларускае.

— Яшчэ раз?

— Беларусь. Белая Русь. Беларутэнія.

— Дзе яно такое ёсьце? — спытаўся Стэнтан.

— Гэта краіна малака ѹ мёду, якой ніколі не дазвалілі стаць самастойнай, — растлумачыў Рудзі Кабел. — Краіна лясоў, раўнінаў і невялікіх узгоркаў. Ці чулі вы пра Літву, пра Балтый?

Стэнтан і Дэлейні кіўнулі, хоць іхнія геаграфічныя веды не былі зусім дакладныя, і чалавек гэта ведаў.

— Гэта на ўсход ад Польшчы. Калі хочаце ісьці з паходам на Ракею, як гэта часамі бывала, па дарозе мусіце праісці праз Менск. Менск — гэта сталіца.

— Ага, — сказаў Дэлейні, які палепшыў сваю арыентацыю ва Ўсходняй Эўропе праз захапленыне Лехам Валенсам. — Дык вы з Ракею?

— Так сказаў б саветы. Я сам так не кажу. Я беларус. У нас іншая мова ѹ вера. Прынамсі ѿ некаторых з нас. Калі б на сівеце была справядлівасць, мы былі б самастойным народам.

— Як куйнслендцы, — выказаў здагадку Дэлейні. Ён бачыў, што Кабел нахмурыўся, але потым пастанавіў зымірыцца з гэтым няявіным жартам наконт аўстралійскага рэгіональнага сэпаратызму. Кожны раз, калі ён пазней задумваўся над натурай Кабела, над тым, ці можна Кабела назваць фанатыкам, Дэлейні прыгадвалася тая парная нач і Кабелава згодлівая ўсьмешка, зъ якою ён пагадзіўся на адвольнае прыраўнанье Беларусі да Бананалаяндыі.

— Можна сказаць, як куінслендцы, — урэшце прызнаў Кабел. Але, сказаў ён, куінслендцы маглі прынамсі рабіць свае ўласныя памылкі. У іх быў Бар'ерны Рыф, якім маглі распараджацца па-свойму. У іх былі трапікальныя лісіцы, якія яны маглі пляжыць і дратаваць. А ўсе беларускія скарбы былі зьнішчаныя палякамі, літвакамі і, перш за ўсё, расейцамі. Прыйкладам, беларусы даражылі пародай сваіх бізонаў, такіх як амэрыканскія, на якіх паляваў Бафала Біл. — Вы пра гэта ня ведалі, хлопцы, га? — спытаўся ён у Стэнтанай Дэлейні, падміргнуўшы ім, нібыта актор у камічнай опэры. Хоць Дэлейні адказаў, што не, Стэнтан пастанавіў занішто не прызнавацца да няведаннія беларускага звязыранага сьвету.

Іхні бізон называўся зубрам. Ён напісаў гэтае слова на адваротным баку аднае зь візитавак Дзядзьковай Аховы. Яны жылі ў Белавескай пушчы. Расейцы ѹ немцы, іхня дзіве вялізная армія, звязлі іх паляванынямі падчас Першай і Другой сусьветных войнаў. — Калі што да іх не належыць, — сказаў Кабел, — дык расейцы на тое серуць. Усе іншыя беларускія скарбы напаткаў той сам лёс, што ў зубра.

— Амэрыканцы таксама сволачы, — сказаў Стэнтан, ня столькі, каб падтрымаць Кабелава сцьверджаныне, а каб ураўнаважыць яго ідэялігічна. У сапраўднасці Стэнтан быў вельмі праамэрыканскі, аднак яму хацелася неяк асадзіць гэтага кемнага чужака.

— Абодва іхня валадарствы — несправядлівія, — прызнаў Кабел. Ён скоса глянуў на Дэлейні. — Але калі б вы прадстаўлялі, скажам, касымічную сілу, і вам трэба было бы выбраць, дык на чый бок вы сталі б?

— На амэрыканскі, — сказаў Дэлейні, усыміхаючыся ад нададзенай яму ролі баства. — Прынамсі часова. Каб паддаць ім маху, як думаю.

— Менавіта, мой разумны сябра, — сказаў Кабел. Дэлейні падалося, што тон у таго стаў пратэкцыянальным. — На нейкі час. Ніводнай сіле не наканавана вечнасьць, трываныне назаўсёды.

Тады ён папрасіў выбачэння. У яго быў кантрактны работнік непадалёку, у раёне Маўнт Друйт, і яму трэба было прыгледзець за ім.

— Ці ўсёяны носяць гэткія ўзаед туркусавыя уніформы, як у вас? — пацікавіўся Стэнтан.

— Гэта фіrmовая уніформа, — працэздзіў Кабел цвёрдым, хоць не аўтарытарным тонам. І гэты факт прыгадаўся Дэлейні пазнейшым часам. — Кашуля шырэйшага крою. Усё гэта дзеля вашай выгоды, мужыкі, — ён вымавіў мужыкі неяк асабліва, — бо ваши кашулі абцягваюць цела ѹ нагадваюць турэмнікаў накшталт Робэрта Рэдфарда ці некага такога. А нашы кашулі пакідаюць месца на слой паветра паміж матар`ялам і целам, а ў такі вечар, як сёняня, слой паветра надзвычай пажаданы.

Дэлейні успацеў яшчэ больш ад гэтай гутаркі аб прахалодных месцах пад вопраткай, і ягоная кашуля, нібы абруч, сціснула мокрыя плечы.

[.....]

3

Для Дэлейні й Стэнтана — разы чатыры на тыдзень, а сама менш тры, — стала звычайнай справаю, калі яны, выйшаўшы з вулачкі за супэрмаркетам Фрэнкліна, сустракалі Кабела ў мешкаватай уніформе, які сядзеў за паркавым столікам ля канцэртнай пляцоўкі. Тэрмас і запас булачак, якіх ня зьеў бы нават ажора гэтай ранінай гадзінай, што была парой падмацунку для ахойніка, чакалі ў вялікім пакунку на століку перад ім, як быццам выстаўленыя на продаж, як быццам Кабелу сапраўды — як сказаў Стэнтан — больш пададалася быць адным з тых падаўстралізаваных уласнікаў гастрономіі. Нарэшце й Стэнтан стаў выпіваць поўны кубак Кабелавай кавы. Яна мела спэцыфічны смак і была вельмі салодкая, дзіўнай густой сладыччу. Дэлейні гэты напой стаў звяззывацца з беларускай адметнасцю, як нейкі доказ на апраўданыне беларускіх памкненняў да апрычонасці.

— Ахова, — любіў пагаворваць Рудзі Кабел падчас гэтых спатканняў, — гэта хвалі будучыні.

Дэлейні заўважыў, што Кабел часта ўжываў у гутарцы вобразы хваліяў, ачышчальнага агню ѹ землятрусаў, якія пройдутьца па зямлі, спустошваючы яе ѹ ачышчаючы. Але перад тым, як усё будзе зъменена дашчэнту, ахойнікаў чакала вялікая будучыня. Кабел удзельнічаў у сэмінары ахойнікаў у Лос Анджэлесе і паведаміў ім, што ѹ той мэтраполіі ахова сталася індустрый, у якой працујуць сотні тысячаў чалавек. Адна рэзыдэнцыя ў Бээрлі Гіл, прыкладам, давала працу тром або ѹ чатыром ахойнікам. Тоесама мела паўтарыцца ѹ тут, бо Сыднэй ўжо ня быў тым няянінм і глухім горадам, у які калісьці эміграваў ягоны бацька.

— Тая самая хвала, што сёньня папалудні разьбіваецца аб Заходні Бераг, заўтра ўраныні разаб'еца аб пляж Бондзі, — пагаворваў Кабел.

Бацька Дэлейні часта паўтараў думкі Кабела, хоць ён ніколі й не сустракаў гэтага беларуса. Старэйшы Дэлейні памятаў Пэнрыт з таго часу, калі на Вялікай Заходній аўтострадзе яшчэ не было съветлафораў. Маёмасць усю ноч заставалася без аховы пад круглаватай вясковай поўняй — бо ў тых часы Пэнрыт лічыўся мясцовасцю, якая знаходзіцца па-за межамі мэтраполіі. Тоэ, што ў часы дзяцінства старэйшага Дэлейні было самым сціплым і някідкім паркінгам, алтэйкай ці мэблевай крамай, цяпер вымагала ахойнікаў.

Стэнтан і надалей ставіўся непрыхильна да ўсходнеўрапейскіх зацяжных гамонак Кабела, але Дэлейні быў сустрэчамі задаволены. Іншая реч, што зусім няцяжка было зацікавіць ахойніка, у якога быў самы нудотны занятак на зямлі, калі не лічыць шарагоўца ў пяхоце.

— Нічога сабе жыцьцё, спадары, — сказаў аднае начы Кабел сваёй знакамітай, хоць няўпэўнена вымаўлянай ангельскай мовай. — Грамадзтва дайшло да тae мяжы развалу, што стала патрабаваць нашых ненадакучлівых паслугаў, хоць яшчэ не ў такім памеры, каб мы не маглі пасядзець тут калі падмосткай пасярод глухое начы й зьесці нашу каўбаску з чырвонай капустай. Мы носім зброю, якой ніколі не ўжываем, хіба што, як прыдараецца некаторым ахойнікам, выпадзе папільнаваць нейкія філіі Заходнеакіянскага банку. Аднак уявіце сабе наступнае. Лядовае покрыва Антарктыды растае і ўзоровень мора падымаецца на семдзесят мэтраў, затапляючы банкі, якія, як вы пэўна заўважылі, заўсёды стаяць на ўз্বіярэжкы. Пляжы перасоўваюцца да падножжа гор, а гроши губляюць усякое значэнне — калі справа ў грошах, дык яны й цяпер на маюць ніякага значэння, а падтрымоўвае іх тая самая вера, якой вераць у Чыстае Зачацьце, скажам, неістотная справа. Калі гэта станецца, ніхто на выступіць у ролі спадара Ахойніка. — Ён адкусіў булачкі. Потым спытаўся:

— Ці Замкавая Ахова дазваляе вам штодня забіраць з сабою зброю дахаты, панове?

— Гэта справа фірмы, — адказаў Стэнтан.

— Ну, так. Безумоўна так. Справа фірмы. — Ён пры гэтым рассымляўся, як быццам ён меў агентаў, якія трymалі яго ў курсе Замкавых паблажак.

— Значыць, вы забіраецце зброю ад усіх сваіх людзей пад канец кожнай зьмены? — спытаўся ў яго Дэлейні.

— Я мушу так рабіць. Я не магу сабе дазволіць на падтрымоўванье сяброўства зь людзьмі ў паліцыі, якія заплюшчваюць вочы на гэта. Я не магу дазволіць на ўжываньне май фірмовай зброі ў хатніх спрэчках і іншых прыватных справах. 3-за двух чалавек, такіх, як вы, я не турбаваўся б. Калі гэта залежала толькі ад мяне, я вам сказаў: бярэце дахаты вашу зброю. Аднак у гэтай дзялянцы поўна расчараваных паліцыянтаў і каўбайскіх самадураў.

Усе змоўклі, і Дэлейні ведаў, што першы адзаведца Стэнтан.

— Я калісці служыў у паліцыі, — урэшце выціснуў Стэнтан. — І я не сказаў бы, што так ужо халерна расчараваўся. Мяне звольнілі па няздатнасці здароўя.

Стэнтан часта так гаварыў, намякаючы на пэнсію ці страхоўку. Дэлейні, з выпадковай заўвагай, зробленай Дэнісай Стэнтан, ведаў, што ў жыцьці Стэнтанаў не было ніякай такой падмогі, што Браен і Дэніс Стэнтаны ды іхня дзіве дачкі, летуценынца й настырніца, жылі без анякай ільготы ад штату Новая Паўднёвая Валія. Аднак была гэта бясшкодная мана з боку Стэнтана, і Дэлейні на выдаў яе перад Кабелам.

— Па няздатнасці здароўя, — сказаў Кабел. Гэта загучала тонам братэрскай турботы.

— Нічога сур'ёзнага, — сказаў Стэнтан.

— Значыць, — сказаў Рудзі Кабел, — ты маеш той каштоўны прафесійны досьвед?

— Пэўна, што маю. А вы?

— Я не, — прызнаўся Кабел. — Можна сказаць, што найбліжэйшае дачыненіне да паліцыйнай службы я меў, калі мой бацька быў начальнікам паліцыі ў горадзе Старовічы ў Беларусі. Я ня думаю, каб тамтэйшы статут быў дужа падобны да службы ў Новай Паўднёвой Валіі. — Ён паставіў свой тэрмас перад Стэнтанам. — А ты, Тэры?

— Не, дзякую.

— Я пытаюся, ці ў цябе таксама ёсьць паліцыйны досьвед?

— Не, Рудзі. Я замалады.

Кабел засымляўся з такога адказу. Стэнтан дадаў:

— Ён толькі бавіць сабе час у перапынках паміж матчамі рэгбі.

Усе рассымляліся, а асабліва Дэлейні, які ведаў, як шмат было праўды ў гэтай заўвазе. [.....]

Асьветлены месяцам паркавы столік на Вялікдзень быў завалены колавымі каўпакамі, якія грувасціліся адзін на адным нібыта бліны; за столікам разам з Кабелам сядзеў малады чалавек, высокі й бялявы.

— Гляньце, сябры! — усклікнуў Кабел да Стэнтанай Дэлейні, калі яны выйшлі з вулачкі.

— Вось гэта занятак па ахове для вас! — Ягоныя хлопцы адкрылі арганізаваную группу, якая краала каўпакі з аўтамашын прадстаўніцтва Аўдзі Субару ля аўтастрады. Хадзілі чуткі, што яны робяць гэта ўздоўж усіх аўтастрады. — Гэтая шайка йдзе ранкам з каўпакамі да кіраўніка й кажа яму: «Мы якраз праходзілі ўбачылі, як рэкецёры выймаюць вашы каўпакі. Такога не здарылася б, калі бы гэта мы пільнавалі». Квапіцца на заробак, бачыце, нават у гэты ўпадніцкі перыяд цывілізацыі, га? А фундамэнтальнае пытанье для нас — ці прышрубаўаць гэтых каўпакі самім, чаго не рэкамэндуецца рабіць ўручную ў выпадку высокаякасных машын, ці, можа, занесыці іх раніцай кіраўніцтву са спадзяваннем, што яно паверыць нашай вэрсіі не падумаете, быццам мы робім яму тую самую штучку, што й мафія з Параматы. Што б вы парайлі?

— Занесыці яму гэта раніцай, — сказаў Стэнтан да Кабела зь бялявым маладзёнам, — а калі не паверыць, дык сказаць — няхай ідзе да д'ябла.

— Або, — азваўся Дэлейні, — занесыці яму гэта раніцай з копіяй лісту да Асацыяцыі, у якім вы падаце скаргу на мафізную группу з Параматы.

— Якая да Асацыяцыі не належыць, — сказаў съветлавалосы маладзён, які сядзеў насупраць Кабела.

— Так, але гэта прыдасць вашай вэрсіі большай вагі, ці ж не? Дадатковы штуршок.

Кабел пачухаў сваё бялява-сівое цемя.

— У Аўстраліі поўна прыватных армій, — сказаў ён, — якія хаваюцца пад шыльдамі ахоўных кампаній. Іхняя мэта — не палітыка, як гэта было б у шмат якіх іншых краінах, а голая нажыўа. Гэта, панове, мой сын Уорык.

Яны ўсе парукаліся. Стэнтан не хаваў сваёй прыязыні да Уорыка, ягонага росту, вымаўлення:

— Хлопец, ты жывы доказ, што ў наежджых можа быць аўстралійскае патомства.

Аднак Дэлейні здавалася, што Уорык надалей захоўвае ў сабе нешта ад чужаземнай адасобленасці. Гэта было так, як быццам хлопец не зразумеў Стэнтанавай братэрскай кіны, не адчуваючы ўні жарту, ні абразы.

— Мой бацька — геній, — сказаў Уорык, слаба ўсміхаючыся. — Гэтага мне хапае.

— Ну, так, — цягнуў неадступны Стэнтан. — Калі з твайго старога такі закончаны цуд, дык дзе тут месца на сцэне для таго Дзядзькі?

— Дзядзька — гэта мой сапраўдны дараднік, — сказаў Кабел. — У выпадку загрозаў, у якія вы не паверылі б, ці якіх не зразумелі б, ён бываў май сапраўдным голасам, маёй адзінай аховай. Я і цяпер спатыкаюся з ім, калі толькі захачу, у адной з кавярняў у Парамаце. Ён жыве наверсе, цяпер ужо старажыл, чалавек нівызначанага ўзросту. — Кабел усміхнуўся. — Ён геній над геніямі. Калі б мае дзесяція верылі ў мой надпрыродны відзеж, яны не дасталі б у мене працы. — Ён выбухнуў раскоцістым съмехам, у якім, як падалося Дэлейні, хавалася асаблівае значэнне.

— Я не даю веры таму, што ад вас пачуў, — упарціўся Стэнтан. — Значыць, у якім клятым месцы мне трэба перастаць?

— Не, не, спакойна, — сказаў Кабел. — Ад людзей я вымагаю толькі, каб яны лічылі мяне сумленным чалавекам.

— Нават гэтая вымога можа аказацца не пад сілу, — сказаў Стэнтан, беручы астатні кавалак Кабелавага сэндвіча.

Кабелаў сын Уорык пачаў зьбіраць імпартныя каўпакі. — Мне трэба вяртацца ў пабачыцца са Скотам.

Кабел адараў яго паглядам, поўным бацькоўскай чульлівасці.

— У гэтага хлопца вялікая будучыня, — шапнуў ён Дэлейні.

Дэлейні быў упэўнены, што ягоныя бацькі ніколі так не казалі. Ягонае съціплае пасьведчанье аб заканчэльні сярэдняй школы яны не лічылі падставай для кар'еры. Ягонай кар'ерай мелася быць рэгбі. Яно мелася давесыці яго да пасады ў рэкламе або ў сэнсацыйнай журналістыцы. Ягоная праца ў начнай ахове была часовым зручным заняткам, каб займець час на дзённыя трэніроўкі. Сыднэй аднак жа кішэў ад здольных паўбаронцаў, а да ўсяго гэтага іх

яшчэ дакуплялі з Куінсленду ці Новай Зэляндыі, або нават імпартавалі з самой Англіі. (Стала аксыёмай, што кожны цвёрда ўзгадаваны хлапец зь Ёркшыру з ахвотай ахвяраваў сваім задзірыстым асяродзьдзем дзеля шанцу гуляць і жыць у Сыднэі.) Кар'ера Дэлейні яшчэ не закітнела так, як у свой час у Брата Оубіна, ягонага трэнэра зь дзяцінства, ці так, як прадказваў Грэг Дэлейні, які да правілаў рэгбісцкай лігі ставіўся зь замілаваньнем, нібыта да нейкага працягу канону Сапраўднай Веры. Што мелася быць пасадай адно дзеля зручнасці, сталася кар'ерай роўнай па значнасці з гуляньнем на пазыцыі паўабаронцы. Без аднаго й другога нельга было бы аплочаваць дом, які ўпрыгожвалі гішпанская гасціщёўня й становы пакой спалучаны з кухній, не было бы і пасудамайніка. (А Дэлейні інстынктыўна адчуваў, што якраз пасудамайнік зьяўлеца наяўным знакам адрознення паміж прасторай і цеснатай).

Ні Дэлейні, ні Стэнтан не адчуваў, каб Замак надта дацэнтаваў іхнія адмысловыя здольнасці. Стары Кірні, кіраўнік, аднойчы намякнуў Дэлейні, што яго могучы павысіць на адміністрацыйную пасаду. Аднак фірма апынулася ў застоі. Увасабленыне шатляндзкага скуненды, Малкалм Фрэйзэр, заціснуў свою руку з вузлаватымі шынкалаткамі на горле эканоміі, а здалёк ішлі яму насустрач Мэгі Тэчэр, Каўбой Рэган, новазэляндская Пігі Малдун і размаітая іншыя прыхільнікі дактрыны эканамічнага запору. Калі наступіла эра лёгкага паслаблення, у фірме зьявіліся свае ўласныя праблемы, нейкі сакрэт, які кіраўніцтва старалася схаваць ад людзей на патрулях. Аднак быў гэта кепска прытоены сакрэт, бо Рудзі Кабел разгадаў яго для Дэлейні ў Стэнтану на tym самым тыдні, калі яны бачылі каўпакі ў пазнаміліся з Уорыкам.

— Ці чулі вы, хлопцы, што Замак трапіў у бяду? Прабачце, я не хацеў бы вас трывожыць. Але Замак быў прымушаны разгледзець прапанову ўдзелу з боку Авангарду, і калі яна пройдзе, Авангард прывядзе сваіх людзей. — Кабел панізіў голас у пустым парку. — Паведамеце мне, калі з вами выйдзе што—небудзь на так. Я маю новы й даволі спакусілівы контракт. Працуочы ў мяне, вы будзеце як мая сям'я.

— Ці трэба нам будзе хадзіць у тых мешкаватых апранахах? — спытаўся Стэнтан. Але гэта была хутчэй за ёсё аўтаматычная ці рэфлекторная гіронія. Дэлейні ведаў, што Кабелавы шэпт пазбавіў ягонага сябра ўсялякіх аргумантаў, парушаючы няўстойлівую раўнавагу, якую той тримаў у жыцці.

— Затое зможаш узяць сваю жонку пад прыпол, — сказаў Кабел съмеючыся, — калі табе захочацца пагуляць у гарачага Стыва МакКуіна.

— Набліжаецца ўжо зіма, — сказаў Стэнтан.

Машына Дэлейні стала на рамонце. Адвозачы яго дахаты й мружачы вочы супроць прыцьменага, але шырокага сонечнага ўзыходу, Стэнтан урэшце разгаварыўся. (Гадзін колькі пасля іхняга спаткання з Кабелем ён галоўным чынам маўчаў.)

— Сваю вартасць можаш зъмераць тым, што табе кажуць і хто табе гэта кажа. Калі чуеш аб зваліненіні ад клятага дырэктара, гэта зусім іншае, чымсці пачуць такое ад клятага біланруса глухой ёбанай парою.

Гэта была зноў Стэнтанава прыдумка, каб назваць Кабела біланрусам. Дэлейні сказаў яму звыклую рэч: што гэта можа аказацца няпраўдай.

— Я не хачу апынуцца ў сям'і таго сракачыста. Я лепш стану папіхайлам у Замку, чымсці пайду ў ягоную сям'ю. — Стэнтан загамаваў перад белым домам Дэлейні. Нядайона засаджаныя лімоннадухмянныя каўчукоўцы стаялі незварушна ѹ, як яму хацелася думаць, чуйна ѹ першых праменянях мяккага жоўтага сьвітаньня. Ён пачуваў сябе няёмка ад пабуджанасці свайго настрою. Канец Замку прымушаў яго хапіцца іншых шанцаў, якіх ён павінен быў хапіцца пакуль у яго была магчымасць. Ён монда заціснуў вусны, хаваючы сваю ўсіхваляванасць. Ён ведаў, што Джына цяпер сьпіць. У яе быў сур'ёзны, глыбокі сон. Ягоным дзённым заданнем было лагодна абуджаць яе да жыцця.

Браену Стэнтану, які насіў шнары з папярэдніяй, разладжанай кар'еры, Замак быў апошнім спадзяваньнем на свой хлеб для сябе і сваіх кабетаў.

Дэлейні выйшаў з машины, аднак усьпёршыся на яе, прасунуў галаву праз вакно. Стэнтан адпусціў гамульцы й пераключыў машыну на ход. Здавалася, што гэты занятак спрычыняе яму боль.

— Часамі на чалавека находитці такое адчуваньне, што ён усяго на валасок ад круглай нікчэмнасці, любы мой пасылач усяго ў сраку. Перадай прывітаныні тваёй этнічнай сябровачцы.

Ад'яжджаючы, Стэнтан тхнуў на столькі каб уморана сціць, як небясьпечным духам расчарараванья. Дэлейні падумалася, што такі якраз попах здольны наклікаць драпежніцкі лёс.

Пры наступнай выплаце ў капэрце Дэлейні аказалася ружовая позва. Такую самую атрымаў і Стэнтан. Нават Дэлейні гэта ўразіла, як абвестка аб нечаканай съмерці й ня менш за тое агаломышыла.

— Звальненне з двухтыднёвым папярэджаньнем, заплата за месяц належнага водпуску, — сказаў Стэнтан. — Я не пайду жабраваць. Я ня маю намеру тупаць да Дарадчай Фінансавай Службы ўтым клятым парку й растрасаць, як уладкавацца з сваёй клятай беднасцю. Вось якраз у гэтую засраную дудку я дзьмуць ня буду. Лепш пайду рабаваць банкі.

У Стэнтан была змрочная драпежніцкая жылка. Загадчык фіrmовага складу зброй быў чалавекам рыцарскіх паводзінаў, і Стэнтан меў надзею, што яму пакінуць ягоны пісталет калібру 9.65. Тады ён будзе мець яго дома ў шуфлядзе, як нейкі іншы варыянт. Дэлейні адчуў палёгку, калі новы кіраунік аказаўся чалавекам дробязным і пажадаў мець усе адзінкі амуніцыі ў зброй згодна з улікам.

Дэлейні пачаў рупіцца аб пасадзе, якую ён заўсёды прагнou ў займаць. “Нешта ў гаўнавознай прамысловасці”, падсумаваў ідэальны праект Дэлейневага працаўладкаванья Стэнтан. “Трэба быць сама менш Мэлам Гібсанам з навуковай ступенню па мастацкай юрыйстыцы”, признаўся блізкі сёлёр Дэлейні ў абдымках Джыны пасль тыхня размоваў з загадчыкамі кадравых аддзелau.

Стэнтан таргаваўся па менш фанабэрystых установах, чымсьці спартовыя інстытуты й фіrms па наладжаньні грамадzkіх зносінаў, у якіх Дэлейні спрабаваў зачатпіца ў пачатку свае кар'еры. Людзі бяз працы, сказаў Стэнтан, усё роўна што дзікуны. Ён быў такім праклятым дзікуном. Ён мог бы забіць дзеля такога сраканадрýнага занятуку, як разладоўваньне скрынак з грузавікоў ад задніга ходу ў супэрмаркет, альбо дзеля некантрактнае працы ў транспартнай фіrme пры перавозах мэблі перасяленцаў з платай пры кожным перавозе. — Яны павінны былі пачакаць з пабудовай пірамідаў да 1980-ых, — казаў Стэнтан. — Я запісаўся б.

На пачатку трэцяга тыдня яны наставілі свой будзільнік на другую ўначы й пайшлі ў парк пабачыцца з Кабелам.

6

Кіраванье фіrmай Рудзі Кабела адбывалася з сувязнога цэнтра перад ягоным старым домам у Парамаце. Пакой быў памаляваны ў сьветлы колер і меў прытульны выгляд. Прыйсьце сюды паслья некалькіх тыдняў беспрацоўя крыху нагадвала вяртанье дахаты; нават Браен гэтае адчуваў. Месца мела таксама нейкі прафэсарска-аўтарытэтны выгляд і падыходзіла дзеля таго, каб прыводзіць сюды патэнцыяльных кліентаў і казаць ім: “Гляньце, вось тут мы дзейнічаем.” У пакоі было некалькі дадатковых крэслau, гішпанскі стол з асобнікамі “Гардыяна” на ім, часапісу Асацыяцыі. У адных канцы пакоя, на ўласна кампьютарным століку, знаходзіўся ўключаны прымяч кампьютарнай систэмы трывогі. Кодавыя нумары розных кліентаў съвяціліся жоўтым на чорных экране. Кампьютар быў спалучаны працавадам з някідкай сірэнай высока на сцяне. У кутку стаяў радыёперадатчык. На супрацьлеглай сцяне было карункава закратаўнае вакно, вісела масыўная шафка.

Праажджаючы каля сялібы Кабела раней, Стэнтан быў сказаў: “Спадзяюся, што гэта не акажацца задрыпаным мерапрыемствам з радыётэлефонам у нейкім кутку гаражу або пральні”. Дэлейні таксама гэтага пабойваўся. Гэткага роду фіrms з'яўляліся якінікалі. Ліпелі не даўжэй за восенінскія крылаты мурашкі. Аднак Кабелай дом, з падвойна кладзенай цэглы, у фэдэральным стылі, выглядаў як сядзіба трывалага прадпрыемца.

Кабел вымoуна прывітаў іх і авбёў па сувязным цэнтры. Узвайшлі сыны Кабела ў сваіх туркусова-сініх уніформах — той, якога звалі Уорыкам і якога Дэлейні з Стэнтанам ніядаўна спаткалі над стосам каўпакоў ад БМВ, і ягоны драбнейшы брат Скот. Яны распісаліся ў кніжцы і ўзялі свае пісталеты нанач. Малодшы ўзяў звычайны службовы рэвальвер калібру 9.65, але Уорык зарадзіў і сунуў сабе ў кабуру зброяу, якая неразлучна звязвалася зь вяршынай шчасця ў сядро стралкоў — магнум-9.0.

— Данела, — сказаў Кабел, — усё яшчэ запакоўвае пральную машыну.

Стэнтан і Дэлейні пераглянуліся.

— Мая дачка, — растлумачыў Кабел. — Яна кіруе нашым бюро. Цудоўная дзяўчына. Хлопцы, як я ўжо вам казаў, дасталі карэнна аўстралійская імёны, але Данела носіць імя маёй маці. Мае дзяды з матынага боку былі франкафіламі — любілі ўсё францускае.

— Я ведаю, што гэта значыць, — сказаў Стэнтан. — Вы ня мусіце мне тлумачыць кожнае другое слова. (“А я быў *харват-клята-філам*”, сказаў Стэнтан па дарозе дадому.)

Кабел пачаў казаць ім пра авбяг ягонай дзейнасці. Дзьвесці дзвяццаць кліентаў, аднак большасць зь іх у паласе дваццаці пяці даляраў на тыдзень. Цяперака ён узяў пад ахову сетку ліцэнзіаваных пунктаў хуткай аблугі — печанае кураня Залаты. Іх турбууюць пастаянныя

шкоды, што прычыняюцца іхнім сталоўкам; яны ўпэўненыя, што гэта падстройвае канкурэнцыя.

— Шкоды? — спытаўся Стэнтан. Яму не падабалася гэтае слова.

— Дробныя рэчы — парассыпанае съмецье са съметніц. Адкіды на паркінгу ў Руты Хіл. Камень, кінуты ў вакно. Гэтак выглядае партызанская вайна на тутэйшых задворках куранячага рынку. У Залатым Стылі лічаць, што іх ранейшая ахоўная фірма не патрулявала дастатковая энэргічна, і гэта ўсё, чаго яны хочуць ад нас — нагляду ѹ энэргічнага патруляванья. Ніхто не вымагае, містэр Стэнтан, у сувесце, дзе йснует шмат сапраўдных прычын дзеля гэтага, каб вырызыкавалі сваім жыцьцём дзеля Залатога Стылю.

Якраз смакуючы гэтыя слова ў сваёй галаве, пахкасьць “Залатога Стылю”, адзін з тых знакамітых назоваў, што нашмат багацейшыя за прадукты, да якіх іх прывязалі, Дэлейні першы раз убачыў Данелу Кабел. Яна ўвайшла, несучы книжку ѹ цубкай вокладцы й нататнік, як быццам яна толькі тоеў рабіла, што вучылася, калі дзялякурыла — *маркоўца, тужыла, панурыла* ці што там яшчэ рабіла — пры радыё. Як і малодшы з ye братоў, яна была амаль драбнюткай, але, таксама як у яго, у яе быў дасканалы целасклад. І бляявая — *сям’і Кабелаў* гэты ген бляявасці дастаўся са шчодрай рукі. На перадплечах у яе расцялі далікатныя прыгожыя валаскі. Залаты Стыль.

Кабел пазнаёміў іх.

— Чытаем? — спытаўся ѹ яе Дэлейні, няёмка, але такім тонам, што паказваў — як ён спадзяўся — на прыхильнасць да книжак.

— Я хаджу на курс раману, арганізаваны Жаночай Адукацыйнай Асацыяцыяй, — яна адказала яму абыякавым тонам, а потым паказала, як працуе іхняя систэма. Калі на месцы ѹ якога-небудзь кліента спрацавала трывога, камп'ютарны экран высьвятляў код гэтага кліента; у выпадку, калі яна спала (Дэлейні ўявіў сабе, як яна сьпіць за камп'ютарным столікам з книжкай пад шчакою), альбо калі яе не было ѹ пакоі, ажывала сырэна на сцяне. Тады яна выклікала праз радыё кагосці з патрульных, і той ішоў правяраць падазроную ваколіцу. Калі гэтая вонкавая праверка выяўляла парушальніка, яна званіла ѹ паліцыю і ўласніку. І гэта ўсё, сказала яна Дэлейні й Стэнтану. Прываблівы бок іхняя занятку.

— А калі вы съпіцё? — захацеў даведацца Дэлейні.

— Наагул паміж трэцяй і сувітаньнем, — адказала яна, сарамяжліва затуляючы сваю ўсымешку даланей. — Я — як і мой бацька, — дадала яна. — Беларусы ніколі ня съпяць. Гэта мэтабалічнае.

— Мы — як той бізон, пра якога я вам згадваў, панове, — сказаў Кабел. — Мы съпімо стоячы.

— Ах, — буркнула дзяўчына, зірнуўшы на іх з-над радыё, — ён ужо пасъпей і вам пратрутбіць вуши пра беларускіх звяроў.

Вяртаючыся дадому, Стэнтан паглядаў на зялёнажоўтыя ліхтары, што гарэлі над аўтастрадай. Дэлейні яны заўсёды нагадвалі пра мігрэнь. — Спраўная штука з тae малое Данелы, га?

ЧАСТКА ДРУГАЯ

[.....]

8

ГІСТОРЫЯ СЯМ’І КАБЕЛЬСКІХ ПІСАНАЯ РАДАСЛАВАМ КАБЕЛЬСКІМ

Надумаў я гэтым познім часам пісаць гісторыю свае сям’і. Мая мэта — адзначыць жорсткія раны, якія бацацьба за свабоду Беларусі пакінула ѹ жыцьці маіх бацькоў, і гэтым чынам стварыць фон пад маё ўласнае намаганыне падрыхтаваць духа сапраўднай Беларусі тут, на гэтай зямлі, якая неўзабаве абернецца ѹ дзікую пустэльню. Гэтым самым я хачу памясціць у адпаведным кантэксьце й дзёньнік майго бацькі.

Пачну з таго, што ѹ самай Беларусі, а таксама ѹ некаторых месцах Парыжа, Бэрліна, Нью Джэрзі, дзе жывуць беларускія выгнанцы, нямала зьдзівіліся б, калі б даведаліся, што мой бацька закончыў жыцьцё ў Аўстраліі. Ён быў, дарма што малады ѹ палітычным сэнсе, міністрам у беларускім урадзе ѹ бізікім сябрам вялікага беларускага патрыёта Астроўскага. Бальшыня з ягоных урадавых калегаў мелася правесці свае экзыльныя гады ѹ Саўт Рывэрэ, штат Нью Джэрзі, як бліскапастаўленыя розных выведак і контрывыведак — на той прыклад, Бюро

Палітычнай Каардынацыі. Іншыя пражывалі ў Парыжы, даверанымі супрацоўнікамі Французскай Тайной Службы. Мой бацька, ня будучы ні кіраўніком дасыльдага інстытуту пад прыстоннымі адресам на Ру-дэ-Гране, ні дакладчыкам на антysавецкіх сэмінарах у Лёндане ці Эдынбургу, меў закончыць сваё жыццё як вартаўнік (на пэнсіі) Урадавай Чыгункі Новай Паўднёвай Валіі.

Калі мой бацька прыехаў са мною ў Аўстралію пад канец саракавых гадоў, яго хацелі зрабіць кіраўніком грашовага фонду беларускіх эмігрантаў у Сыднэй Мэлбурне. Гроши, якія ён зьбіраў на гэтых далёкіх шырынях, мелі наблізіць той дзень, калі беларусы вернуцца на ўсход, у свой родны край. Гроши таксама спатрэбіліся беларускаму ўраду на выгнанні, які ў сваёй бальшыні быў распішураны на розных лягерох перамешчаных асобаў у Нямеччыне. У весь час існавала небясьпека, што пад савецкім націскам альянты арыштуюць іх і паставяць перад судом за розныя інцыдэнты, якія мелі месца на нашай бацькаўшчыне паміж 1941 і 1944 гадамі.

Мой бацька меўся таксама завязаць у Аўстраліі знаёмыя зь неаперанымі аўстралійскімі службамі бяспекі й выведкі. Дзеля гэтага існаваў нейкі контакт. Аўстралійцы, якія бальшыні заходніх краінаў, вельмі баяліся інфільтрацыі камуністаў пад маскай уцекачоў. Калі б пагартарць аўстралійскіх сакрэтных архівів, дык праўдападобна аказалася б, што мой бацька нейкіх гадоў дваццаць быў дараднікам аўстралійскіх уладаў па палітычнай правамыснасці таго ці іншага беларускага імігранта.

Аднак сапраўднай прычынай прыезду майго бацькі на Антыподы было тое, што пасярэдзіне свайго пяцлага дзесяткі ён ужо стаміўся ад палітыкі. Бязь лішняга драматызму можна сказаць, што гісторыя яго спустишыла. А таксама і тое, што праз тыя інцыдэнты, якія я маю намер расказаць у гэтым аповедзе, у пару ягонай эміграцыі ў Аўстралію ён страціў уесь свой палітычны ўплыў сярод тых спрытных і спрэцкаваных беларускіх палітыкаў і патрыётаў. Нават будучы падлеткам, я гэта ведаў і разумеў. Мой бацька быў высланы ў адстаўку сваім калегамі, сасланы, як раніні вязні Брытаніі, у далечыні, зь якой ня меў магчымасці вярнуцца.

Перш, чым разгледзець эўрапейскія прычыны занядобу мае сям'і, скажу, што ў Аўстраліі мой бацька паказаўся ў публічным жыцці толькі раз, у 1955 годзе. У тым годзе беларускія асяродкі ў Аўстраліі наведаў стары палітычны супернік майго бацькі, Мікола Рэдзіч. Рэдзіча выслалі зьбіраць гроши. Ягоным заданнем было — як кажуць у гэтай краіне — “падсыпаць перцу” ў беларускую грамаду. Зімовымі вечарам, калі ён пасля дакладу на прадмесце Эшфілд вяртаўся з майм бацькам у Парамату, прадмесце Сыднэю, дзе яму далі прытулак старыя сябры зь лягероў перамешчаных асобаў, Рэдзіч выпаў зь цягніка на станцыі Лідкум, атрымаў сур’езныя пакалечаныя памёры на месцы здарэння.

Вартымі увагі было тое, што ў съледзтве шматлікія асобы пастараліся засьведчыць добрыя характеристыкі майго бацькі. Але сярод тутэйшых беларусаў віравала шмат чутак пра прычыну Рэдзічавай съмерці, і з гэтага здарэння пачаўся занядоб здароўя майго бацькі ды наша штораз большае адчужданыне сярод беларускіх выхадцаў у Сыднэі.

Цягнікі адціснулі трывалы сълед у гісторыі сям'і Кабелаў. Для ўсіх нас яны былі сродкамі выезду ў выгнаннне. Цэнтральнае месца ў маёй асабістай гісторыі займаюць нашы ўзёкі зь Менску, разам зь сем'ямі іншых беларускіх службоўцаў, у цягніку спэцыяльнай падагнанай службай СС. Гэты цягнік пакінуў Менск дзён за пяць да таго, як саветы захапілі горад у ліпені 1944. Мне тады было адзіннадцать гадоў. Супрацоўнікі генэрала фон Готберга, нямецкага камісара Беларусі, махалі нам на разьвітаныне на менскім вакзале. На маёй маці гэты паказ СС-аўская карэктнасці не зрабіў уражаныя. Яна не магла выбачыць прыдворным фон Готбергу, што яны не зьявіліся на паховінах обэрфюрэра Вілі Ганца, яе ўлюблёнага нямецкага госьця, даверанага чалавека й — са згоды майго бацькі — найбліжэшага сябра. Для мяне обэрфюрэр Ганц быў дзядзькам Вілі. Яго пахавалі на каталіцкіх могілках у Старовічах — гэта зь віны Готберга ягонага целя ня выслалі дадому. Цяпер могілкі апынуліся пад расейцамі. Ягоная нямая магіла ня будзе ніяк пазначаная, магчыма, што яе нават апаганяць. Мой бацька, на той час начальнік паліцыі ў Старовічах, меў рацюю, калі казаў маці, што обэрфюрэр Ганца хавалі восеньню, у пару праліўных дажджоў і усплеску партызанскіх дзеяньняў, і што гэтыя абводы чынілі выставілі б стокілямэтровое падарожжа фон Готберга па гразкіх дарогах на непатрэбную небясьпеку. Аднак пераканаць яе не ўдалося.

Маладыя ў элегантна паддзягнутыя эсэсманы, якія нас праводзілі ў Менску, сардечна піснучы руку нашаму Прэзыдэнту Радаславу Астроўскаму (майму хроніку бацьку, дарэчы), як быццам давалі ўсім зразумець, што мы выїжджаєм у нейкі прыбалтыскі курорт на лета, магчыма нават, што ў той самы Пуцк, дзе мы правялі першую ваеннную восень, чакаючы падзеньня Варшавы. Мае бацька, безумоўна, ведалі больш за гэта. Яны ня першы раз пакідалі гэты старожытны пашанотны горад беларусаў. Аднак для мяне гэта быў першы выезд. Я зусім натуральна спадзяваўся, што праз месяц ці два мы вернемся назад, і што мае бацькі ізноў

будуць спрачачца, ці пакінцуць шыкоўны дом у Старовічах, ці, калі ўжо бацька стаў членам беларускага габінту міністэрства, зняць вялікую кватэру ў Менску.

Цягнік выйшаў з Менскага Цэнтральнага праспекта па сляпі першых променяў сувітання, парою, калі старыя гарады выглядаюць ідэальнымі й вечнымі, асабліва ў напаўзасмужаныя чэрвеньскія поранкі. На Марыінскім саборы паблісквалі сыпічакі. Пакуль не закруціліся колы цягніка, настрой у маці быў напружаны, таму што гэтас падарожжа было падобнае да пераезду з яе бацькамі з Менску ў Горадню чverць стагодзьдзя таму, калі яна надарвала сваё фізычнае здароўе. Яе неспакой быў павялічаны ў тым, што напярэдадні скрэз па горадзе ўскладзіўся баі паміж савецкімі партызанамі і нямецкімі войсковымі адзінкамі, а ўторы ў гэтым партызанскім дзеяннім своеасаблівы бас артылерыі маршала Ракасоўскага, трукат якога быў чуваць усю ноч. Нягледзячы на ўесь гэты савецкі разгул, Менск выглядаў прыстойна, гэта значыць, падаўся мне нязъмененым. Заставаліся зынішчэнні з бабё 1941 году ў зынішчэнні ад пазнейшых бамбардаваньняў, але сывітальная зара пакрыла гэтыя невялікія хібы сваім глянцам. Я ведаў, што нешта ад сутнасці Менску захоўваецца вечна.

Іншыя гарады маюць выпадковыя характары. Напрыклад тут, у заходніх частцах Сынню, чалавек мае адчуваньне, што знаходзіцца ў вялізным запасным лягеры з чырвонай цэглы. Адны ў тых ж гандлёвых цэнтрах выглядаюць як нейкія ваенныя ўсталяванні, спушчаныя з вэрталётаў. Тут не адчуваецца патрэбы зладжанаасці паміж зямлём і тым, што на ёй знаходзіцца. Маўнт Друйт, Руты Гіл, Сант Мэрыс, Кінгсвуд — кароткатрывалья пасяленні, якія так і просяць прыліўнага валу ў, на сваі няшчасце, дачакаюцца яго.

Менск жа ў той ранак 1944 году, калі я яго пакідаў, быў адзінм магчымым горадам, які мог раскінуцца сваімі кварталамі, нібыта нізкамі караваляў, абапал зывілістай Сывіслачы. Менск кідаў выклік навале. Было вядома, нават у той ранак, калі мы са скрыгатам выходзілі з Менскага Цэнтральнага, што немцы пакідаюць сваіх параненых, каб даць месца нам, жыхарам Беларусі. Мы, беларусы, мелі першынство. За маё месца ў цягніку, за другое занятае май падрослай сястрой Геняй, за трэцяе занятае маім бацькам Станіславам, начальнікам паліцыі ў Старовічах і намеснікам міністра юстыцыі Беларускай Рэспублікі, і за чацвертае, для мае маці Данель, чатырох нямецкіх хлопцаў пакідалі на зусім пэўную съмерць. Чатырох простых маладзёнаў, несумненна замаладых, каб разьбірацца ў палітыцы ці мець нейкі сыветапагляд, якія толькі нядайна выкацілі жалюгодную гармату свае даросласці, трэба было пакінуць бальшавіком. Уесь цяжар помсты меў адцінущца на іхніх недасвежданых, выпаласканых абліччах.

Калі цягнік пачаў агінаць аэрадром, сталі відаць доўгія разорыны ў зямлі, пра якія я тады ведаў, як пра месцы пахавання жыдоў і бальшавікоў.

— Мне цікава, што з гэтым усім зробіць расейцы, — шапнуў мой бацька да маці. Ён прысьвяціў гады на вырашэнні клясычнай беларускай дылемы — выбару супрацоўніцтва дзеля здабыцьца свабоднае прасторы паміж адным барбарскім народам і другім.

Уцёкі на цягніку задавальняюць куды менш, чым сці на самалёце. У тыле ваенних дзеянняў заўсёды вялікі рух цягнікоў. Пасажырскія вагоны адстаяліяюць на бочныя лініі, каб прапусціць больш важныя грузавыя саставы. Дзіўнае адчуванне агартае пасажыра, калі зь невядомай прычынай цягнік пачынае скрыгатліва тармазіць і пасля шматлікіх попіскіў запыняецца, калі стае рухавік паравоза ўзь летняга лесу абапал чыгуначнай лініі ў купэ ўрываетца гул казюрак. Калі такое здараецца, а ты ведаеш, што ззаду саветы ня сьпяць, глытаючы гарады адзін за адным, дык нават супакойлівае пчалінае гудзеніне можа раніць, што нажом. Яно паразіла маю маці, стаўшы неадчэпным кашмарам і прадвесіцем няўдачы ў ейных снох.

Цягнік спыніўся на дваццаць хвілінаў, у жахліва прадвызначанай незварушнасці, а потым ахвоча рушыў да польскай мяжы, якая маёй маці ў дзяцінстве звязвалася з пачучыцём адноснае бясьпекі. Тады якраз маці нахілілася да мяне зь сястрою й сказала:

— Няшмат людзей зі Менску выратуецца. Калі будзеце гаварыць свае малітвы, падумайце пра тое, што гэта значыць — быць выратаваным.

Сястра Геня, у той час зусім ужо падлетак, узняла вочы на багажную паліцу. Геня была першай, хто адмовіўся ад ролі ўцекача. Mae бацькі не маглі, з прычыны, якую неўзабаве растлумачу, перастаць быць беларусамі ў выгнанні. З увагі на пэўную гарантыв, якія я атрымаў таго дня, калі паміж дзядзькі Вілі, я падарожнічаў вельмі спакойна. Мая маці не магла сабе дазволіць такога. Яна патрабавала гарантый бясьпекі, аднак ніколі іх не атрымлівала. Бацька, як будзе відаць, быў свайго роду ваяром.

Мая маці нарадзілася ў горадзе “вялікага дыму”, калі ўжыць тут аўстралійскі тэрмін. Яе сям'я паходзіла з самога Менску. Бацька нарадзіўся крыху далей на ўсход, у правінцыйным Рагачове. Абодва сямействы былі клянінамі юрыстаў, заўсёды з палітычнай ангажаванасцю. Яны жылі ў Беларусі, якая вякамі пакутавала ад падзелаў. У найноўшы час мы зъведалі толькі шэсцьць

тыдняў незалежнасці. Праз вякі рабскае туті мы былі “боскай дыній“ (выслоюе майго бацькі), якую заўсёды дзялілі між сабою Польшча з Расей. Жыхары Менску жартавалі, што іхні горад пераходзіў з рук у рукі ста пяцьдзесят разоў у пісанай гісторы. Палякі й расейцы маглі сябе лічыць вельмі адрознымі, аднак у сваёй неталерантнасці да беларускай мовы й культуры яны былі падобныя, што блізінокі.

Калі майму бацьку было шаснаццаць гадоў і ён хадзіў у школу польскіх езуітаў, у Менск прылягала радасная вестка аб падзеньні цара, адвечнага ворага беларускай незалежнасці. Німецкая армія, якая ў той час акупавала Менск, дазволіла майму дзеду ѹ шматлікім іншым беларускім патрыётам сабраць кангрэс і абвясціці Беларускую Народную Рэспубліку. У ейным урадзе дзед быў міністрам лясыніцтва. Магчыма, яму ўяўлялася, што ён правядзе доўгае й спакойнае дзесяцігодзідзе, загадваючы беларускімі запаветнымі яліnavымі й грабавымі гушчарамі, дубровамі й бярэзынкамі, вольхамі й вязамі. Магчыма, яму ўяўлялася, што ён прысьвяціць шмат паляўнічых сезонаў на адрэгульваныне пагалоўя аленяў, вайкоў, рысёў, беларускіх мяdzьведзяў і зубрыйных статкаў. Беларусы заўсёды так думалі, заўсёды верылі, што ў рэшце рэшт съвет дазволіць ім дыхнуць вальней. Аўстралійцы — людзі больш рэалістычныя, якія зауважыў. Яны лічачы, што Азія — кітайцы, індэнзійцы, японцы — апануюць іх. Некаторым гэта даспадобы, іншыя гэтага баяцца, але ўсе гэтага чакаюць. Аўстралійцы — малады народ, які думае, як стары. Што тычыцца беларусаў, чыя краіна рэдка калі перасягала межы ідэі, прывіду, дык яны заўсёды думалі са съвежасцю маладосьці.

Мой дзед не паспеў замацаваць свае палітыкі ў лясыніцтве, калі ад Смаленска надыйшла бальшавіцкая армія. А немцы, якія дагэтуль вялі дробную гульню ў паўстрыманье саветаў, дазваляючы майму дзеду ѹ ягоным сябром стварыць урад, цяпер пастанавілі пагуляць у большае. Німецкі штаб дамовіўся з чырвонымі генэраламі, што німецкая армія адступіць з усходніх абшараў, а на яе месца нахлыне савецкае войска, запаўняючы пустку. Немцы спадзяваліся, што калі ўпусціць саветаў, тыя звяжуць палякаў на ўсходзе — гэткі быў хітрык. Гэта адпавядала бальшавіцкай фанабэрэйскай прысьціці ажно да самога Бэрліна, каб злучыцца з бунтоўнымі німецкімі работнікамі й жаўнерамі. Гэта пасавала таксама немцам, якія ведалі, што саветам ня ўдасца дайсці да Бэрліна, што Чырвоная Армія была занадта слабой, каб не абнядлужаць, прабіваючы сабе дарогу праз Польшчу.

Немцы з расейцамі наладзілі мір; адно некаторыя белагвардзейская кавалерыйская аддзелы дробнымі сутычкамі стрымлівалі паход чырвоных. Калі чырвоная разьмяталі гэтае белае войска, мае дзяды з абеддвух сямейных ліній уцікалі на захад разам са сваімі дзецімі. Яны ня ведалі спачыну, пакуль чугуначнымі лініямі, запруджанымі адступаючай польскай арміяй, не дабраўся да Варшавы. Ды нават там польскія газэты перадавалі жахливую пагрозу савецкага генэрала Тухачоўскага: “Дарога ѿ Німецчыну пралягае праз трупа Польшчы”.

Але ён здолеў дайсці толькі да Варшавы. Палякі ўрэшце прарваліся над Віслай на поўдні й на захадзе ад Варшавы й пайшлі ў наступ, пакуль не апынуліся на адну кароткую прабежку кана перед Менскам, горадам, што зьяўляўся сэрцем беларускага мрою. Тады ўмяшаліся альянты. У той час ролю Генры Кісінджаўра выконваў брытанец. Лорд Кэрзан, сакратар замежных справаў Вялікабрытаніі, вызначыў у перамовах лінію, якая прабягала сярэдзінай Беларусі — тэрыторыя на захад ад яе адыходзіла да Польшчы, а на ўсход — да Расеі. Тады якраз запанавала мода на самавызначэнне, але, як яно здаралася заўсёды, ніхто ня быў зацікаўлены ў самавызначэнні беларусаў.

Мая маці з бацькамі жылі ня надта раскошна на прадмесці Варшавы званым Прагай, над Віслай, непадалёку ад варшаўскага заалягічнага саду. Бацькаў сям'я, сям'я міністра ляской гаспадаркі ў выхадзтве, займала крыху лепшую кватэру ў цэнтры гораду, блізка да Варшаўскага Галоўнага чыгуначнага вакзалу. Абодва мае дзяды прысьвяцілі сваё жыццё ў выгнанні беларускім спраўам.

У прыватнасці, яны заняліся праблемай беларускіх маёнткаў. Польскія землеўладальнікі хлынулі цяпер назад у Захаднюю Беларусь з дамаганьнямі на спадчынную маёмасць і атрымоўвалі яе (не патрабуючы плаціць выкупу) толькі на той падставе, што іхнія прадзеды ші прапрадзеды калісці трymалі й эксплюатавалі гэтую зямлю. (Мae прадзеды з матынага боку, напрыклад, мелі вялікі тартак і сыраварні ѿ Менскай вобласці, частка якіх апынулася ў Саветах, а частку дастала шляхецкая польская сям'я з доўгай памяццю. Адсюль і ўбогая кватэра каля заалягічнага саду з адзінай марай пра вяртаньне на бацькаўшчыну, каб зажыць больш багата.)

Палякі любілі беларусаў таксама як жыдоў, і дапусцілі адно нязначную іх колъкасць на ўніверсітэты. Адукацыя майго бацькі ѿ польскіх езуітаў заслужыла яму рэдкае месца на юрыдычным факультэце Варшаўскага Ўніверсітэту. “Быць беларусам у Варшаве, — казаў ён мне, — гэта ўсё роўна, што гатэнтом у Оксфардзе, з пэрспэктыўай, што цябе ў любы момант могуць арыштаваць і нанесці цялеснае пашкоджаньне“.

Пасьля заканчэння ўніверситету ён заняўся тым, што тады стала называцца юрыдычнай дапамогай беларусам. Ён разъяжджаў па Баранавічах і Стравічах ды заступаўся за сваімі людзьмі ў справах аб маёмысці, у важданінах з гародзкімі ўладамі за пабудову новай царквы ці разбудову старой, або атрыманыне згоды на будан, у якім праводзіліся ўроکі беларускай мовы. Ён шмат пісаў у ледзь талераваную беларускую газэту, якую публікавалі ў Варшаве. Яна выходзіла пад усё іншымі назовамі, бо як толькі атрымоўвалі згоду на адзін назоў, паліцыя зараз яго забараняла. Такім чынам газэта называлася па-рознаму: “Нацыя”, “Незалежнасьць”, “Народ”, “Вольнасьць”, “Голос”, “Беларусь”, “Задзіночаньне”, “Трыганьне”. Урэшце паліцыя дазволіла некалькі гадоў публікаваць яе пад бясшкодным мэтафаричным назовам “Світаньне”. Але цэнзура была заўсёды, і часамі артыкулы выціналіся з газэты цалкам, таму беларускія чытачы, з увагі на пярэсты выгляд газэты, называлі яе “Сарокай”.

Беларусы ў Варшаве мусілі трываць на толькі нагляд тайнай паліцыі Пілсудзкага, але ў савецкіх агентаў, апэраторынікаў ленінскай Чэка, а потым ОГПУ — папярэднікаў славутага КГБ. Чэкісты цягалися хвастамі з маёй маці ѹ бабкай на рынак на вуліцу Фрэта ў заднім прадзіле. Агенты былі Ѷ часцэльвія, калі б удалося падпільнаўца, як яны нешта крадуць — нейкі адмысловы плод, да якога яны былі прызычычены ў Менску, або каралі ці якую хустку. Чэкісты адразу данесцілі б на іх у польскую паліцыю, якая да справы дадала б багата чаго з свайго запасу прадузятасці. Сытуацыя яшчэ пагоршала, калі ў 1925 годзе бацька стаў заляцацца да мае маці. Агенты ОГПУ хадзілі за імі сълемам, як дамы-кампаньёнкі. Якое-колечы парушэнне правілаў, установленых для закаханых у Лазенкаўскім парку, магло на іх съязнину зграю польскіх жандараў.

У свае дваццаць пяць гадоў бацька быў абранны прадстаўніком Заходняе Беларусі ў польскі Сойм. Толькі трываццаць прадстаўнікоў ад нацыянальных міншыні ў здолелі прайсці ў парламант, таму выбар бацькі прынёс яму вядомасць ў той частцы Беларусі, што знаходзілася пад польскім панаваньнем.

Зімою 1927 году бацьку зь дзедам арыштавала польская паліцыя ѹ авбінаваціла іх ва ўдзеле ў падрыўной беларускай арганізацыі, званай Грамадою. Цягніком даставілі іх у турму на Павіяку. Тут патракталі іх тымі самымі мэтадамі, якімі пазней СС пакарысталася ў адносінах да саміх паліякі — “ваганеткі”, каморкі, у якіх вязні сядзелі або кленчылі, як манахі, у абсалютным маўчаныні, на малых лавачках, якія нагадвалі ргіе-dieux, з якіх забіралі іх па адному на допыты, білі ѹ прыводзілі назад сядзець або кленчыць у маўчаныні далей. Бацьку перабілі там сківіцу, і няўклюднасць, з якою яе саставілі, пачала выдаваць сябе Ѷ цягам часу штораз выразней.

Мой бацька, з сківіцай, дагледжанай дактарамі настолькі, каб не было відаца сълядоў ѿ пабою ў судзе, меў працэс разам з васеннаццю іншымі беларускімі пасламі ѹ сэнатарамі. Аднак пратэст ліберальных колаў у Польшчы быў настолькі гучны, што падсудных апраўдалі. Тры тысячи іншых беларусаў, якіх арыштавалі ѿ туго студзеневскую раніцу, былі асуджаныя en masse — мае два дзяды між імі — і дасталі турэмныя тэрміны. Ды зноў жа пратэст лібералаў змог зняволеные замяніць умоўным прысудам. Дзяды вярнуліся з тартаку на Шлёнску праз некалькі дзён. Пра лібералаў жа можна сказаць наступнае — яны, магчыма, зусім не падрыхтаваныя да кіравання съветам, аднак вартыя пашаны ѿ асобных праявах несправядлівасці.

Адзін мой дзед, — той, што служыў у Міністэрстве Лясной Гаспадаркі, памёр праз год пасьля свайго выходу з турмы. Другі, з матчынага боку, які быў таксама арыштаваны ѹ суджаны як сябар Грамады, ужо ніколі пасьля не вярнуўся пісаць артыкулы ѹ хадзіць на сходы, што да таго часу складалі два асноўныя заняткі ѿ ягоным жыцці.

Уражаныні з Павіяка ѹ суд скілі майго бацьку ажаніцца ѹ замацаваць сваю беларускую нацыянальнасць такім спосабам, якога нават палякі не маглі забараніць, а ОГПУ разладзіць — менавіта ўтварыць сваю беларускую сям'ю. Шлюб у старым езуіцкім касычле каля рынку на Старым Месце адбыўся ѿ прысутнасці як агентаў ОГПУ, так і польскай тайнай паліцыі. З увагі на маіх дзядоў, якія цяжка перанеслі сваё турэмнае заключэнне, абедзве сям'і стараліся збыць гэтых няпрошаных гасціцей жартам.

9

ГІСТОРЫЯ СЯМ'І КАБЕЛЬСКІХ ПІСАНЯ РАДАСЛАВАМ КАБЕЛЬСКІМ

Здаецца, гэта быў апошнія дні жніўня 1939 году — мне цымяна прыгадваецца ўсхваляванасць ѿ сувязі з вакацыйным пакаваньнем — калі наша сям'я замкнула наглуха сваю кватэру ѿ Варшаве ѹ выехала, як называў гэта бацька, на кароткія вакацыі ѿ Пуць, зацішны польскі

курорт над Балтыкай, непадалёку ад вялізнага міжнароднага порту Гданьска. Мы меліся затрымашца ў прыморскім гатэлі. Міне сказаі, што дадатковай прыемнасцю будзе спатканье з майм хросным бацькам Астроўскім, які ўжо зняў там нумар і чакаў нас, як добры дух нашых вакацыяў. У сапраўднасці гэта ён паклікаў нас над Балтыку, а калі мы селі на цягнік у Гданьск, аказалася, што мы не адзіныя беларусы, якія едуць у Пуцк, што ён запрасіў яшчэ з паўтузіна іншых сем'яў. Бацькі выглядалі спакойнымі й амаль зласціві таямнічымі наконт такога позніяга выезду над мора, калі неўзабаве поўным махам меліся рушыць заводы, прадпрыемствы й школы. Аднак дзяцей ліхаманіла ад радаўсці, за выняткам старэйшых, такіх як мая сястра Геня, якая быццам завязла на пайдарозе між цвярозасцю дарослых і хмельнымі шчасцем дзяцей. Яна не ганялася туды й назад па калідорах цягніка разам з намі. Часам яна згадвала — зь нейкай халоднай дарослай тугую — свайго настаўніка маліваньня Бэкмана, напалову немца й напалову паляка, і гадала, што ён мабыць будзе вельмі зъдзіўлены, калі на ўбачыць яе на ўроку ў наступны аўторак.

На балтыйскіх пляжах было яшчэ вельмі цёпла, але вечер пачаў мяняцца на паўночна-ўсходні й круціць пясок. Жанчыны сядзелі разам за брызэнтовымі заслонамі й спакойна, але засяроджана гутарылы, зусім ня так, як дарослыя, якія адпачываюць на сонцы. Мужчыны сядзелі ў сваёй кампаніі на пляжных лаўках, згуртаваўшыся вакол хударявай і бледнаватай фігуры Астроўскага, колькі соцень мэтраў на поўнач ад жанчын. Вада была халодная, таму толькі дзеці й тыя, што гарставалі харктар, плюхаліся ў ёй, парушаючы пастэльна блакітную паверхню й засяроджанасць беларускіх патрэштаяў, якія сядзелі вакол майго хроснага бацькі.

Аднойчы паполудні, вярнуўшыся да нашых гатэлевых пакояў на трэцім паверсе, мы ўбачылыпольскую службу бяспекі, агентаў у цывільным і паліцыянтаў у мундурах, якія абшуквалі нумары. Далей у калідоры стаяў Астроўскі ў летнім плашчы, дыскутуючы з польскім афіцэрам, які наглядаў за гэтым разбоем. Магчыма, што разбой тут замоцнае слова, бо хоць палякі грабліся ва ўсіх камодах і шафах, сабе не пакідалі нічога. Яны хацелі ведаць, як пазней скажаў міне бацька, чаму так шмат вядомых беларусаў сабралося ў прыбалтыйскім курортным гатэлі пад канец сезона. Яны спадзяваліся, што могуць знайсці нейкі дакумент на гэты конт у нашых рэчах, калі мы былі на пляже.

Маці звярнулася да аднаго з агентаў: «Я спадзяюся, што вы ня супраць, калі мы зь дзяцьмі пачакаем у дворыку, пакуль вы будзеце мець ласку пакінуць нашы пакоі». Яна была шчуплай, элегантнай жанчынай. Бацька казаў, што яна была ягоным увасабленнем габсбурскай прынцэсы. Яна пасарамаціла тым гламаздаватых паликаў. Я любіў яе за ейную вымоўнасць, за каралеўскую манеру, зь якой яна сунімала мой страх.

Два дні пасля пачаўся наезд на Польшу, і наша падарожжа было адкладзена. Водголос бітвы прыглушаным гулам разносіўся па ціхім узбярэжжы. У сосновых ляточнікі ўсё яшчэ гандлявалі кашолкамі суніцай, чарніцай і малінаў. Мы, дзеці, лётаў туды й назад па мяккім дробным пяску ў лясных сцяжынках, купляючы ѹ даносячы ягады нашым бацьком, зъяўляючыся перад іхнімі лаўкамі з вуснамі паплямленымі ад тых ягад, што зъелі як аплату за паслугу. Дарослыя як быццам пашчасылі. Яны ўрэшце знайшлі ў сабе духа вакацыі.

Мы заставаліся, пакуль трывала бітва, у пущкім гатэлі, у якім ніхто апрача нас ня жыў. Аднаго ранку, пад час сънедання, афіцыянты зьяўліся ў зелянковых вайсковых уніформах — праз гадзіну ім трэба было заявіцца ў іхніх польскіх палкох. Некаторыя з афіцыянтаў ад нечаканасці ўпусцілі талеркі й пайшлі плакаць за заслоны. Чатыры-пяць дзён пасля, калі над Пуцкай затокай разгуляўся шквал, у мястэчку зьяўліся на матацыклах і грузавікох нацысты з Гдыні. Німецкія нацыяналісты, якія праждылі дваццаць гадоў пад польскім панаваньнем, паднялі намоклы сцяя нацыянальнага сацыялізму на слуп перад поштай, для якое да гэтага часу найбольш драматычнымі падзеямі былі высыланыні вакацыйных паштовак з відамі Пуцка й Гэлю або рыбацкае вёскі Ястарня.

Халады сталі штораз часцейшыя, аблога Варшавы ўсё працягвалася, а мы далей гасцівалі ў гатэлі. Магчымы кошт гэтага побыту пужаў маці. Праз адчыненыя дзіверы паміж майм пакоем і іхнім я аднойчы пачуў, як бацькі гаварылі аб гэтым. Я тады яшчэ не разумеў усяго, абы чым бацькі гаварылі між сабою, але, паколькі вуха ў мяне было вострае, а падслухоўванье бацькоўскіх шаптаних гутараў аб справах перад сном належыла да найлепшых забаваў, размова мне запамяталася зь некаторымі дэталямі.

— Не, — сказаў бацька. — Не турбуйся гэтым. Астроўскі мяне запэўнівае, што рахунак будзе аплачаны Цэнтральнай Управай Бяспекі Райху.

Матчына маўчаныне паказвала на нейкі неспакой. Бацька дадаў, што абодва бакі, беларусы і нацысты, мелі пакарыстацца ўзаемнымі паслугамі. З кім яшчэ можна было супрацоўнічаць? З саветамі? — Нам трэба выйсці з гэтай вайны нацыянальна задзіночанымі, — шапнуў ён. І далей мне запомнілася асабліва выразна, хоць назовы, якіх ён ужыў, тады для мяне ня мелі ніякага значэння. — Дзякую Богу, — шапнуў ён, — што па падказцы Астроўскага

я тримаў кантакт заўсёды з гестапа, а ня з тымі садамітамі—штурмавікамі.

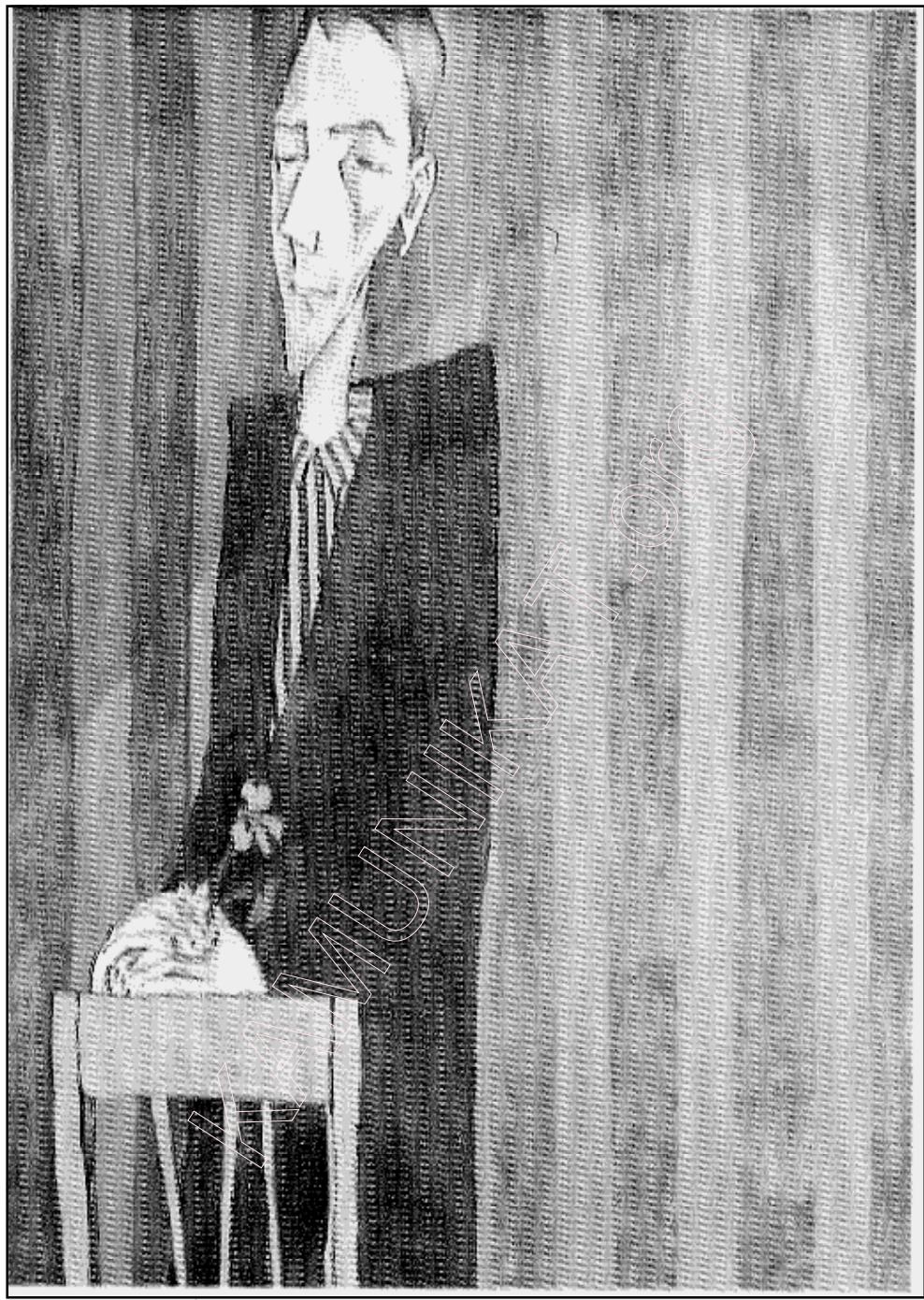
Калі балтыйскія туманы спусціліся на Пуцк усур'ёз і напоўнілі гатэлевыя калідоры сырасцю, калі імгліна клубавала праз адчыненыя дзвёры й вокны, як пары з турэцкай лазыні, мы сталі прагнучы вызвалення з гатэлю. Калі здалася Варшава, мы ўрэшце змаглі вярнуцца дадому, у сваю кватэру, якая перажыла бамбардаваныні. Пан Бэкман, настаўнік мальвяніні, уступіў у СС — Геня бачыла яго ў іхній уніформе на вуліцы Фрэта. Бацька стаў пісаць у новую беларускую газету — нейкая цэнзура ўсё яшчэ захоўвалася, бо немцы не хацелі, каб абражалі Саветы — іхных хаўрусынікаў. Бацька таксама наведваў адміністрацыйныя курсы, якія вяліся Цэнтральнай Управай Бяспекі Райху ў даўнім польскім урадавым будынку каля Гданьскага мосту. Аднойчы ён стаў наракаць, што саветы — ён быў упэўнены — насадзілі сваіх агентаў на курсы, але нямецкія афіцэры, якія прыходзілі да нас папіць кавы й каньяку, запэўнілі яго, што хоць ОГПУ, безумоўна, мае там сваіх агентаў, аднак жа яны пасыўныя й бяшкодныя, а прытым СД трymае на іх вока.

Калі немцы занялі цэнтральную Польшчу, саветы рушылі на польскую частку Беларусі. Беларусь зноў апынулася пад цалкавітым кантролем саветаў — гэтак стаяла ў дамове паміж Гітлерам і Сталіным. Бацька стаў жартаваць засталом, што такія абставіны нават пажаданыя, бо цяпер трэба было мець справу толькі з адными захопнікамі. Немцы прыкідваліся абуранымі й прасілі яго пакуль занадта не адкрывацца з сваёй антысавецкасцю.

Вядома ж, мой бацька ведаў, што будзе далей. У чэрвені 1941 году немцы нанесылі свой зынішчальны ўдар саветам, заняўшы ўсю святыню беларускую зямлю за некалькі дзён. Усяго праз пару гадзін пасля здабыцца Старовічаў у горад прыбыў мой бацька й заняў пасаду, на якую прызначыла яго Цэнтральная Управа Бяспекі Райху — начальніка паліцыі цзлай акругі. Тыдзень пазней, адбыўшы адно зь нешматлікіх шчасльвых у гісторыі сям'і Кабельскіх падарожжаў цягніком, з Варшавы прыбылі астатнія члены сям'і далучыліся да яго ў элегантнай рэзыдэнцыі на вуліцы Драздоўскай.

[.....]

Пераклаў з ангельскай мовы Ян Максімюк

Алег Прусаў. Пераможца настуркаў. Палатно, алей, 1994.

Мідзьені (1911-1938)

Лёс клясыка альбанской літаратуры Мідзьені (псэўданім **Мілаша Дзъердзя Ніколы**) дзіўным чынам нагадвае лёс нашага Максіма Багдановіча. Мяркуюце самі: калі хлопчыку Мілашу не было ѹ пяці гадоў, уяго памерла маці, пры жысьці пашырэла паэт выдаў толькі адзін паэтычны зборнік і памёр на чужыне, ва ўзроўніце дваццаці шасці гадоў, паехаўшы туды лекаваца аб сухотаў.

I ёсё ж такі Мідзьені, як творцу, пашанцавала. Пасьля захону ўлады ў Альбаніі камуністамі, ягонае імя, у вадрозненіне ад імёнаў іншых літаратаў міжваеннай пары, не было выкінутае з літаратаў. Больш таго, у 1956 годзе камуністычныя ўлады парупіліся перанесьці паэтыўны парэшткі на Радзіму, Мідзьені (пэдагогу па адукацыі) быў пасъяротна нададзена годнасць Народнага настаўніка, а галоўная літаратурная прэмія краіны стала насіць ягонае імя. Зрэшты, дзвінца такому стаўленню камуністай да вольналюбівага, выхаванага на творах Шапэнгаўера і Ніцэ паэта, не даводзіца, калі ўлічыць, што ніцшэнскія матывы не былі ім чужыя .

Пісаў Мідзьені на толькі вершы, але ѹ прозу — пераважна сатырычныя навэлы, адну зь якіх — «У храме» — мы прапануем чытачам.

Вінцэсъ Мудроў

УРОКІ ІТАЛЬЯНСКАЙ

Ператрэсеныя ветрам хмары ляцелі нізка над зямлём, чапляючыся сваімі размытымі краямі за сьпічакі кіпарысаў, стрэлы партовых кранаў і высокія трубы «Citta di Catania» — італьянскага параплаву, які стаяў ля пірсу, рыхтуючыся выйсьці ў мора.

На вымытай снежаньскімі залевамі палюбое было галасна і тлумна: плячыстыя горцы ў зьбітых набакі фесках, падхорцістыя камівайжоры — усе спрэс з фацэтна закручанымі вусамі, манашкі-кармэліткі ў мокрых апранаах, колькі падпітых бэрсальеरаў на парадных шаломах — усе яны бязладна мітусіліся і кричалі штосьці сваім башкам, сябрам, жонкам, якія прыйшли іх праводзіць.

Плячыстыя горцы выпраўляліся ў курбэт*, камівайжоры — у Брындызі ды Вэнэцыю, кармэліткі — у Вечны Горад, бэрсальеры, удосыць наглытаўшыся абісынскага пылу, вярталіся да сваіх сем'яў і альбанскі порт Дурэс скаланаўся ад крыку і плачу.

Зрэшты, кричалі на ўсё... Кармэліткі стаялі моўкі, маўчаў і адзін з бэрсальераў — чарнабровы капрал, хация з берагу — відавочна яму — раз-пораз ляцеў дзяячоцы воклі:

— Dummi qualche cosa, su**!

Маўчаў таксама белатвары, інтэлігентнага выгляду альбанец. Ён стаяў поруч з капралам і яму таксама кричалі з берагу, але ўжо на тутэйшай мове — каб ён глытаў пігулкі, а прыехаўшы ў Турын, адразу ж адпісаў ліста.

... 22 сьнежня 1937 году Мілаш Дзъердзя Нікола — настаўнік і паэт — ад'яжджаў у Італію — паступаць на гісторыка-філялягічны факультэт Турынскага юніверсітэту. Дакладней кажучы, ён ехаў лекаваца: спакрэвічы здабылі яму мейсца ў «Сан-Луіджы» — санаторыі для сухотнікаў, які знаходзіўся ў ваколіцах гэтага самага Турыну. Але Мілаш пераканаў сяброў і, найперш, сябе самога, што ён здаровы і, калі ѹ патрапіць у санаторый, дык толькі дзеля таго, каб у цішыні і адзіноце заняцца італьянскай мовай.

Ад самага ранку пад сэрцам ягоным пасяліўся трапяткі халадок — прадчуваньне далёкай дарогі. На душы не было ні суму, ні трывогі: адно гэтае няўцямана-трапяткое прадчуваньне і выпетралася яно толькі там, на хісткім трапе, калі ён азірнуўся і ўбачыў свайго сябра Ёрдана Місью, зь якім некалі вучыўся ў настаўніцкай сэмінарыі, выдаваў часопіс, і зь якім да сіпаты спрачачаўся аб навачаснай літаратуры.

Ёрдан стаяў на кнэхце, сібруковая галава лунала над натоўпам, і Мілашу ў той міг здалося, што сябар плача. Ён спыніўся, падумаўшы — ці не падаца назад, але, атрымаўшы штурхеля ў сьпіну, няпэўным крокам рушыў па мастках. Паэт зразумеў, што гэты бераг, гэтыя пёмныя, пакарабачаныя ветрам кіпарысы, спусцістыя дурэскія дахі, сябра Ёрдана і сваю няшчасную Радзіму ён бачыць апошнім разам. Ад такой думкі балюча съцялася душа, стала

цяжка дыхаць і Мілаш, прыхапіўшы з кішэні насоўку, хваравіта закашляўся.

На палюбе ён прабіўся бліжэй да кармы, дзе было менш народу, і пашнарыў вачым па натоўпу. На tym мейсы, дзе толькі што стаяў Ёрдан, цяпер атабарыўся нейкі вусач у чорнай гуне***, які, склаўшы рупарам далоні, клікаў нейкага Ахмэта.

Агледзеўшы натоўп, паэт зірнуў угору — на рухавыя, дарэшты выплаканыя хмары і з сумам падумаў, што ў родным Шкодэрам дождж, відаць, яшчэ ідзе і ў душы пашкадаваў бяздомных шкодэрскіх жабракоў, якім нясоладка жывеца такою парой.

Хтосьці з «макароннікаў» штурнуў за борт недапітую пляшку «К'янці», палюба зь невядомай прычыны нахілілася, і Мілаш машынальна схапіўся за рукаво шыніяля італьянскага капрала. Альбанец на тое не звярнуў бы ўвагі, а «макароннік» зь нейкім дзіўным імпетам адхінуўся ўбок і штосьці няўцямана прамармытаў. Можна было падумаць, што капрал грэбаваў альбанцамі, нават выпадковы дотык лічыў за абразу. Мілаш так і падумаў, але, зірнуўшы на бэрсальера, адрынуў такія думкі: правая, прыкрытая накідкаю рука ваякі вісела на тальмаху.

Параненая рука й да чарноцца загарэлы твар съведчылі пра тое, што капрал ехаў з Абісыніі, па дарозе да хаты, завітаў у Дураца**** — адведаць сяброўку, якая цяпер плакала на пірсе.

Вочы італьянца неўзабаве бліснулі, на вуснах адбліася робленая ўсьмешка і ён, глянуўшы на Мілаша, запытальна таргануў галавою.

— Вучыцца еду... ва ўніверсітэт, — прамовіў Мілаш па-альбанску і, схамянуўшыся, дадаў:

— Universita... Torino...

Капрал пасьміхнуўся, цяпер ужо зусім натуральна, прамовіў нешта па-свойму і, уздыхнуўшы, налёг жыватом на поручні.

«Першыя тры месяцы — вучу італьянскую. Потым два месяцы — чытаю клясыку. Петрапку, Бакача, Дантэ...» — падумаўшы так, Мілаш зьмежыў павекі і ў съядомасці дарэшты выяўна прагучалі тыя першыя слова, якімі сустрэне яго італьянскі бераг.

— Che hai nella valigia?*****

І што ён адкажа? Sapone, camice...***** майка... Як гэта будзе па-італьянску? Хвіліну Мілаш згадваў гэтае слова, цёр даланёй па лобе і, не згадаўши, адсунуў валізу, што стаяла між ног, далей ад борту.

З кніг ён узяў з сабой толькі два слоўнікі ды, вядома, свой зборнік вершаў, які летасць павінен быў убачыць съвет і наклад якога, ужо аддрукаваны, быў зьнішчаны каралеўскай цэнзурай. Захавалася ўсяго некалькі асобнікаў, якія скраў з друкарні адзін знаёмы хлопец. Даведаўшыся пра тое, Мілаш было засмущаўся, але потым, падумаўшы, махнуў на ўсё рукой. І сапраўды: каму патрэбныя верши ў гэтай Богам забытай краіне?

Цяжка, знатуга заскрыгатаў катвіжны ланцуг, палюба ізноўку хітнулася й гамэрню людzkую пакрыў пранізлівы дзяячы воклік:

— Amor mio, dimenticarmi!*****

На палюбе закрычалі, заплакалі, штосьці гучна бухнула ля борта і бераг пачаў аддаляцца. «У жніўні прыеду», — хацеў крыкнуць Мілаш, але не пасыпей: навакольле здрыганулася ад нізкага сіплага гуду. «Città di Catania» гула як апантаная — працягла, ачмурэла, а калі, нарэшце, сунялася, рэха гэтага гуду адбліася ад навакольных гор і доўга цвяліла слых, аж пакуль не зьлілася з пошумам нястрымных хваляў і лямантам сварлівых кагарак.

Мілаш Дзье́рдз Нікола памёр праз 8 месяцаў, у жніўні наступнага, 1938 году. За ягонай труной ішло некалькі альбанцаў, што прыехалі на паходыны, дзе два сухотнікі, якія ляжалі зь Мілашам у вадной палаце: лекары больніцы ў Торэ-Пелічы дазволілі ім праісціся да могілак і падыхаць ласкавым, настоеным на паху прывялых магнолій паветрам.

Ёрдан Місья перажыў свайго сябра амаль на чатыры гады: ён загінуў у чэрвені 1942 году ў Шкодэрам, пад час перастрэлкі з італьянскімі карабінэрамі.

* Выезд за мяжу на заробки.

** — Скажы мне што-небудзь! (італ.)

*** Шырокая і доўгая адзежына альбанскіх пастухоў.

**** Італьянская называ Дурэсу.

***** — Што ў валізе? (італ.)

***** Мыла, кашуля... (італ.)

***** — Каханы мой, не забывай мяне! (італ.)

Мідзьені (1911-1938)

ВОСЕНЬ МІНАЕ

На вулкі й твары восень скруху съцеле,
Канае сонца, вецер дзесь скуголіць,
Пакутуе душа ў зънямоглым целе,
Трапечча звялае жыцьцё на гольлі.

Апошні танец барваў сухазлотых
(Вар'яцкі лёт і сутарглістоты!)

Надзеі нашы, радасыці пяшчоты
Канаюць па чарзе ў адбымках слоты.

Вунь дуб, застыглы ў высілку тытана,
Крыўёй сплывае ў бруях сълёз нябесных,
«Жыць! Жыць хачу!» — галосіць апантана
І нікне ў стогне, грозным і балесным.

І гэты стогн ляціць па навакольлі,
Захраслым у імgle. І дрэвы гольле
Дарэмна цягнуць у мальбе, бо знаюць:
Няма ратунку й хутка ўсе сканаюць.

На сэрцы смутак, а на вейках сълёзы
У час, калі на грээ кроў у жылах,
А груд магілы съвежай у нябёсы
Расьце пад скогаты вятраў паныхых.

На вулкі й твары восень скруху съцеле...
Дык плачіце над усім, што не збылося,
Смуткуюце палістах, што адшамрэлі —
Над тленам іх, што гэтак красіць восень.

НОЧ

Багіня? Жанчына? Адкуль невядома
Сышла з вышыні да майготы жытла,
І ветрык дыхнуў, і салодкая стома
Трывогаю сэрца маё апляла,
І толькі гадзінькі стукоча ў паўзмроку,
Ды чуеца водгалаас песьні далёкай,
Што з высяй, адкуль ты зъяцела, ліеца.
Ідзі ж да мяне! Чую стук твайго сэрца!
У очы твае, і на вусны
Гляджу неапусна!
Мяне галізна твайго цела
Пажадаю цьвеліць!
Маўчанье тваё і лагоду
Прымаю за згоду!
Так, я не мылюся! У мяккім сутоньні
Нас вір асалоды закруціць сягоныя...

3.Б.

Зыбаліся вячорныя абрывы
На тле зары ў праменіні косым,
На пурпуровых шатах ціса,
На сінім покрыве нябёсай,
І адбіваліся ў сінечы
Тваіх вачый, у глыбіні каторых
Каханье ўзынкла, ціхае, як мора,
У час, калі над ім трапеча
Галубка, бы вястунка надыходу
Сузехі, шчасція і лагоды...
Каханая, адтой хвіліны
Я мару горача й няспынна
Пра съветлае і чыстае каханье
Вачэй блакітных, што адхланье
І радасціца дораці у жыцці глухім
Пяшчотным позіркам сваім.

Пераклаў Алесь Мінкін

БЯССОННАЯ НОЧ

Крыху съятла, съятла мне, сябар мой,
Съятла прашу, калі душа ў пакутах,
Калі прыцісьне ўсё імглой начной
І да бяssonня, нібы раб, прыкуты.
Прарок! Герой, які стварае съвет,
Крыху съятла, бо пашкадуй нямогу!
Пашлі праменъчик у майм вакне
І асьвятлі праз морак мне дарогу.
Хачу паходні ўбачыць я праз ноч,
Каб у званы агонь гримеў прарочы,
Каб кожны, хто няшчасны, ўстаў са мной
Ды па лязу нажа скакаў уночы.
Але няма паходняй і сябровой.
І я ізноў марнею ў адзіноце.
Маўчи, душа, і ў цемрыве гадоў,
Зывіні у сэрцы на пакутнай ноце!

На ранку певень хрыпла пракрычыць —
Ён маніць пра съятло, ці прауду кажа?
Прыходзіць ранак, значыць, трэба жыць,
З душы здымайць на міг пакуты камень.
Дык преч пакуты! І сумненыні преч!
Рукамі прагна абхапі падушку.
Прабачце, мары. Сёньня насамрэч
Свой адзінокі шал я ноччу гушкаў.

Пераклаў Навум Гальпяровіч

У ХРАМЕ

Ёсьць у нашым горадзе адзін квартал... А ў тым квартале — храм. А ля храма — жабрак, які апанаваны адным жаданнем: жыць.

«Прыходзьце да Мяне ўсе струджаныя і пакрыўджаныя, — сказаў некалі Валадар гэтага храма, — і Я супакою вас...»

Жабрак і прыйшоў. І папраўдзе знайшоў тут спачынак. Касцельная прахалода агарнула ягонае змучанае, апаленае сонцам цела.

А на двары съпёка. Сонца такое гарачае і так шалёна пячэ, што бішыцё крыві ў скронях падаецца біцьцём кавальскага молата аб кавадда.

Зазнаў, аднак, пакут, небарака, пакуль дабраўся да храма! Як назло, з-за съпёкі ён ня мог хутка бегчы. А таму ледзь было не папаўся. Аднак съпёка яго і ўратавала. Паліцыянт, які за ім пабег, быў на дзіве тлусты, і ад гарачыні готовы быў расплывіца, што той тлушч на патгальні, таму неўзабаве і кінуў гнацца.

«Каб табе духі выгнала з-за тых грошаў! Каб цябе чэрці панісалі!» — падумаў той хвіляй паліцыянт. Паліцэйскі лічыў, што гэта жабрак сцягнүў тыя пяць-шэсць лекаў, — а спыніўшыся, вырашыў, што той іх зусім і ня браў.

Ну ажабрак і не зьбіраўся абліргаць такія думкі. Ды яно й зразумела: яму, сумленнаму чалавеку, анік не выпадала сесыці на лаву падсудных. І ён, вядома, меў рацыю. Ці ж не такім чынам дзеюць шаноўныя прадпрымальнікі ў нашым горадзе? І ці можа хто ўсуніцца ў іхнай прыстойнасці? Сядзець за кратамі і біць пры гэтым невінаватым — ганьба ў вачох усіх добрых людзей!

І вось жабрак у храме. Сядзіць на лаве й раскашуе ад прахалоды. Уф... як гэта добра — сядзець, раскашаваць, ведаючы, што на бліжэйшыя два дні ты забяспечаны хлебам надзённым. Шэсьць лекаў! Не, не два, а нават тры дні можна жыць на такія гроши. Адзін, два, трэ, чатыры, пяць, шасць лекаў... Дзынь, дзынь, дзынь, дзынь... Брат — манах, які стаіць за брамамі аўтара, чус звон манэт і ўсхвалівана азіраеца. Манах выторківае галаву з-за статуй съявітога, але нічога такога ня бачыць. У храме пуста, калі не лічыць жабрака, што сядзіць на задніяй лаўцы і, склаўшы далоні, моліцца Богу.

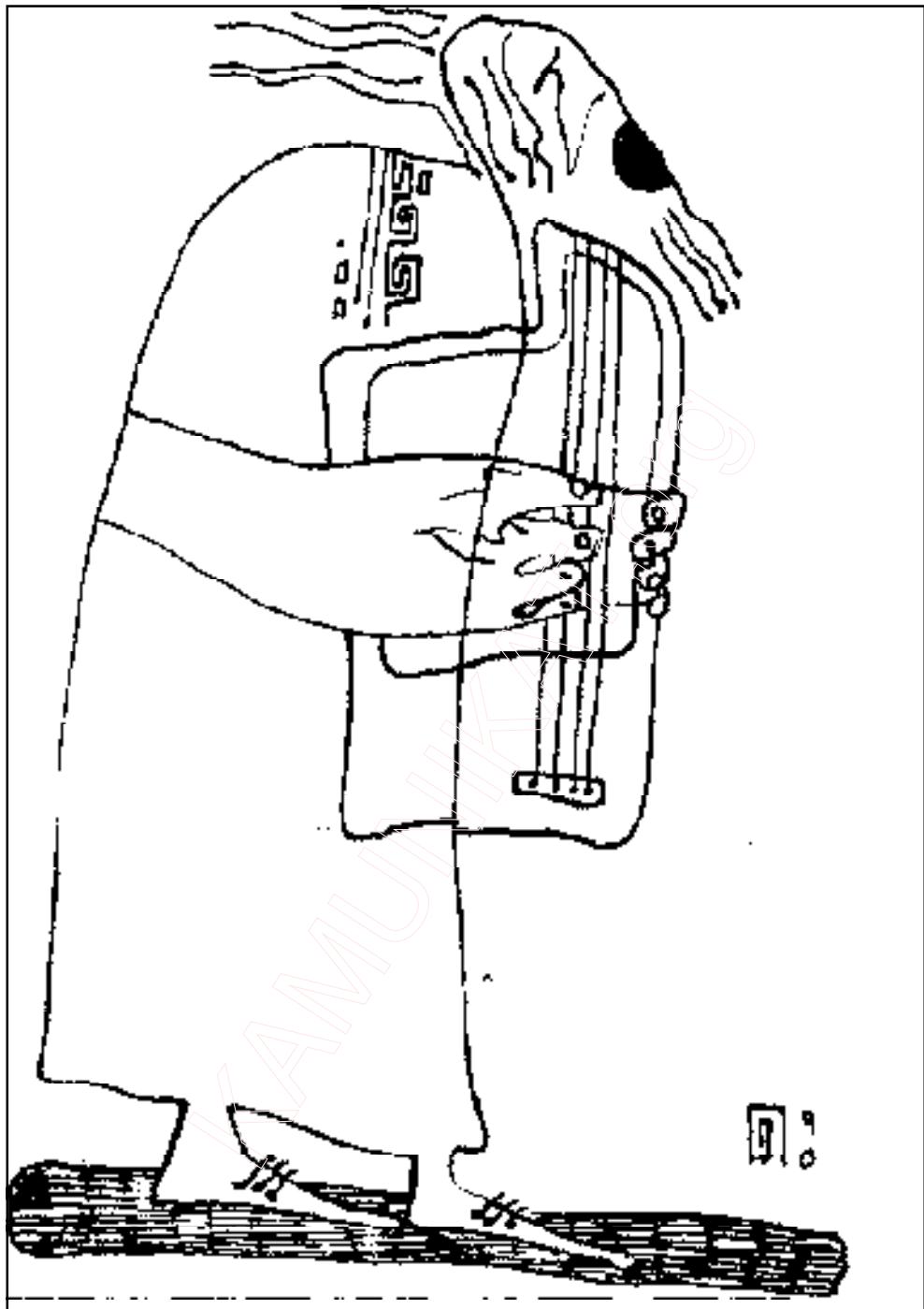
Разгубіўшыся, жабрак казеліць вочы на манаскую галаву. Пужаеша! Готовы даць веры, што зараз надарыцца нейкі цуд. Але ж не! Перад ім адно манаская галава і болей нікага цуду. І калі галава, нарэшце, зынікае, жабрак ізноўку лашчыць свае шэсць лекаў, радуючыся ім болей, чым здраднік Іскарыёт трыццацём сарэбрарнікам, за якія той прадаў свайго Настаўніка. І, апанаваны лятункамі, жабрак засынае на задніяй лаўцы ціхім сном бестурботнага чалавека.

Цішу касцельную тым часам парушаюць гулкія ѹняцімныя зыкі... Каплялюшыкі чырвоныя ѹзоры, сукні белыя і блакітныя, панчохі звычайнія іядвабныя, твары вусатыя і бязвусыя, съмяшлівія і сур'ёзныя — гэта вернікі прыйшлі паслуҳаць паслябедзеную казань. І вось ужо ўсе лавы занятыя, а на апошній лаве сядзіць жабрак.

«Прауду, прауду кажу вам», — грыміць з катэдры голас падрэ, абрываючы на грэшныя галовы перуны і маланкі. Вернікі ж слухаюць съявітара надта ўважліва. Старыя нават ірты паразеўлялі. Нейкай шётухна щасна пасыміхаецца. Дзіве маладухі, тыцкаючы адна другую локцімі, спрачаюцца: учора ці сёньня галіўся падрэ? А маленькая дзяўчынка зачаравана глядзіць на вясёлкавыя промні, што прабіаюцца скроў вітражы...

А казань міжтым ліецца як мае біць. У наступнае імгненьне падрэ пачынае выкryваць злодзеяў, кранаючы пры гэтым патаэмныя струны жабрачай душы. Жабрак падымаетца, ідзе да выхаду ў дзвіярах, паслаўшы на адрес прамоўцы пару мацюгоў, дадае: — А жыць як? Гэтага ты не сказаў. Мне ж таксама жыць хочацца!

Пераклаў з альбанскай мовы Вінцэс Мудроў

Сяргей Мінскевіч

САЛАМЯНАЯ КВЕТКА

апавяданьне

*Калі мне адкажуць, што такое съмерць,
Я адкажу, што такое жыцьцё.*

Марк Аўроній

Каханьне — успышка дзъвюю душі.

Марцін Джэрсі

Стэфась Юрышчыц ня быў карлікам, хоць усе яго так называлі. Ён быў нізкарослы гарбун. Яго съпіна ў грудзі недарэчна выпіналі, нібы неачэсаныя вугластыя камяні, абступалі шыю, здавалася, што яго выцягнутая ў профіль галава са скошаным ілбом пастаўлена на грувасткі пастамэнт; яму цяжка было яе паварочваць — падбародку перашкаджалі ўласныя ключыцы. Рэдкаснае выродзтва, дадзенае ад нараджэння, выклікала ў людзей страх і агіду, і яны не прымалі яго. А ён не прымаў іх. Дасканаласьць — вось што было для яго выродзтвам. Прырода непаўторная, асымэтрычная, і ён сын яе.

Стэфась жыў на гарадзкім пагос্তце, даглядаў магілы простых месцічаў і склепы, што належалі больш заможнай шляхце. За гэта ён меў свой кавалак хлеба й збанок піва. Ён любіў сваю працу. І ва ўсё, што рабіў, уносіў ледзь прыкметныя алягічныя штрыхі: у рассаджаных па колеру кветках, у падстрыжаным кустоўі, у афарбоўцы съценаў — было нешта, што разбурава зладжаную правільнасць і надавала ўсяму парадакальную сымпатычнасць; безумоўна, для адчування гэтага трэба было мець здольнасць заўважаць. Ён лічыў, што выпраўляе выродзтвы людзей. Але людзі нічога не прыкмячалі. Яны борсаліс ў сваёй мітусыні... там, за агароджай. А тут, у каралеўстве смутку ў цішыні, ён быў вольны гаспадар. І ён амаль не прымаў да сваёй съядомасці шумны горад, што раней жорстка зьдзекваўся зь яго, і толькі, як адгалоскі таго, за-агароджанага жыцьця, зьяўляліся ў яго валоданьнях съежэя магілы.

І вось аднойчы да каморы Стэфася прыйшоў дзесятнік гарадзкой управы:

— Эй, як цябе там, — ён бухнуў цяжкай пальчаткай у ніzkія дзъверы. — Цыфу ты, нелюдзь... Заўтра да раніцы каб прыбраў склеп Вайтовічай.

Дзесятнік кінуў на падлогу паедзены іржою ключ, з пагардай глянуў на Стэфася й хутка пайшоў прэч.

Склеп Вайтовічаў нагадваў капліцу, ці алтарнку, пабудаваную ў стылі барока. Блакітны купал плаўна пераходзіў у спусцісты дах. Сыцены пад дахам былі аздоблены багатай ляпнінай, якая нагадвала сакавітую плады з паднёўных краінаў. Склеп, мажорны звонку — сымбалъ зямнога дастатку, усярэдзіне выглядаў змрачнавата — смутак па цяжкай страце. Васьмігранная залія, у якой панаваў шэры колер, была бяз жывапісу й вокнаў, сьвет, як боскае зьяўленне падаў зверху праз блакітны вітраж у цэнтры купала. На падлозе калія супрацьлеглай сцяны строгім паўмесяцам стаялі чатыры труны. Тры зь іх былі пакрыты цяжкімі плітамі, а чацвёртая — адкрытая, яе пліта была прытулена да каменных бакавінаў. Апошнюю труну зрабілі зусім нядаўна, пад час небяспечнай хваробы, якую перанёс стары пан Вайтовіч.

«Кончыўся стары Вайтовіч», — падумаў Стэфась. Ён паздышаў са съценаў павуцінне, павыскаблі мох з каменьняў, змыў сажу са съценаў ад куродымных паходняў, прамачаў тяя ж паходні новым алеем, рупліва падмёў старую труну, затым падлогу. У

шчыліне, каля чацьвёртай труны, куды ў поўдзень падаў прамень сонца, ён заўважыў кволы рамонак. Ня стаў чапаць яго, а наадварот — паліў съвежай вадою. Кволы рамонак весела супярочыў съвяточнаму суму склепа.

Раніцай наступнага дня да барочнага будынку ў цэнтры могілак падышла кавалькада пышна апранутых людзей. Наперадзе яе ішоў ксёндз, а шасьцёра мужоў несылі дамавіну, у якой... ляжала маладая паненка.

Стэфась здалёк, з-за дошак сваёй каморы назіраў за імі. Ён са шкадаваньнем пазнаў паненку.

... Калі яму было гадоў пятнаццаць, падлеткі злавілі яго на адной з вуліц і білі палкамі, стараючыся трапіць па самай макаўцы галавы; іх вельмі пачышала, як ён імкнуўся схаваць яе ў панцыр сваіх грудзей, падобна да вялікай бязглуздай чарапахі. Раптам каля іх спынілася чорная карэта, і фурман джыгануў кнутом аднага нягодніка. Астатнія кінуліся ў розныя бакі. А за фіранкам Стэфась заўважыў дасканалы, непрыгожы яму твар маладой панны. Ён і яна адначасова ня вытрымалі ўзаемных поглядаў і рэзка адвярнуліся...

...Неўзабаве пахавальная кавалькада рушыла назад, адзін стары пан Вайтовіч затрымаўся ў склепе. Потым зь непакрытай галавой, у расхрыстанай вопратцы ён, марудна перасоўваючы ногі, ішоў, доўга ішоў да брамы могілак, натыркаючыся, нібыта съляпец, на крыжы.

Стэфась увесь дзень ня мог нічога рабіць. Усё проста валілася з рук, як у хворага. Але ён ня быў хворы.

Рэштку дня Стэфась праляжал на сваім сенінку, а ўвечары сам пайшоў паглядзець на маладую панну. Стэфась ня ведаў, чаму, але ня мог перасіліць моцнае жаданыне асьвятліць лямпай той дасканалы твар, паглядзець у яго й знайсьці тое, што магло выправіць, зрабіць пекным...

— Стой! Ты хто? — два гарадзкія вартайнікі цягнулі на руках нешта цяжкое.

— Я ... Магільшчык Стэфан Юрышчыц.

— У, халера...

— Давай да нас, дапаможаш.

Вартайнікі несылі яшчэ адну нябожчыцу. Неўзабаве яны кінулі яе ў воўчую яміну й загадалі Стэфасю прысыпаць яе съмечцем.

— І не падумай яе пахаваць. Яна атруцила маладую панну! У съвяtle алейнай лямпы нябожчыца выглядала пекнай фурыяй. Раскіданая чорныя валасы, смаргадавыя вочы, адно з карычневымі крапінкамі на зренку, правая броў вышэй за левую, на шацэ крываі вясмёркай выступала радзімая пляма, нос — вострым кручиком і «М»-падобны рот зь няроўнымі зубамі ў ніжняй сківіцы, на якіх матляўся пракусаны язык. На шыі лілёвай зъмяй віўся шнэр ад вяроўкі. Так, нябожчыца адпавядала канонам прыгажосці Стэфася, асымэтрычнасць, непаўторнасць рысаў, але ён ня мог зразумець зло, што вылучала яе ablічча, — навошта ёй, прывабнай жанчыне зьнішчаць тую, можа, і не такую пекную, але добразычлівую, безабаронную паненку. І калі вартайнікі сышлі, ён, у знак жалю кінуў на яе жменю зямлі.

Зямля, як сухая крупа, адскочыла ад яе.

У той-жа момант з-за блокаў выплыла поўня. Крыжы могілак сталі нагадваць павуцінне ... Яму здалося, што нябожчыца хрыпла засьмяялася:

— НЕ ХАДЗІ ДА ЯЕ-Э-Э-Э...

Стэфась не павертыў сам сабе, перажагнаўся і, прыхапіўшы лямпу, пайшоў, не азіраючыся, да склепу Вайтовічаў.

З цяжкасцю адчыніў чыгунныя дзвіверы.

Ён ведаў — панна ляжыць у чацьвёртай труне, што яшчэ ўчора была пустая. Так, стары пан зрабіў яе для сябе. Праўда, цяпер яму давядзенца зрабіць сабе новую.

Важкая пліта накрывала труну, шэсць жалезных калец, для шасьці чалавек, былі ўбіты ў яе. Стэфась не валодаў вялікай моцай, хоць рукі яго былі, можа, дужэй, чым у звычайнага чалавека.

Ён падпаліў лямпай адну зь дзівюх паходняў, што былі ўстаўлены ў съянную нішу, другую выняў і як вагарам паддзеў другую пліту. Затрашчала дзяржальна, выгнулася... Празь некаторы час пліта зварухнулася й прыўзынялася. Стэфась паспей перахапіць яе рукамі і, упіраючыся нагамі ў суседнюю труну, перакуліў пліту на падлогу.

Ён змахнуў кроплю поту, што ўпала зь ілба на вейкі, зазірнуў у труну.
— О, Божа!

Там... у глыбіні ... нікога не было.

Хіснуўся вагонъ паходні. Хіснуліся цені... съцены... купал...

Ён з жахам азірнуўся — таксама нікога.

Але ён ня мог памыліцца. Ён ясна бачыў, што менавіта гэтая труна была падрыхтаваная для пахаванья. Стэфась упаў на калені, апусьціў руку ў труну. Пальцы намацалі аксаміт.

Аксаміт!

Ён сарваў чорнае покрыва!

Пад ім у адкрытай дамавіне ляжала яна!

Стэфась паставіў лямпу на каменны кут труны так, каб съятло падала на твар нябожчыцы.

Вось ён. З дасканалымі рысамі, з аднолькавымі пропорцыямі, ні зывілін, ні ямінаў — чаму яны ім так захапляюцца? Ён жа, як пячатка... Як зробленая з воску пячатка. Ненатуральны! Ён углядаўся ў дзявоочки твар, адчуваючи непрыемнасць, ён вывучаў яе, імкнуўся злавіць пэўную думку, ці асацыяцыю: што зрабіць, каб ён мог наталіца яе прыгажосцю. Каб ён мог пераадолець бар'ер непрыязнасці да яе, да той панны, якая дапамагла яму.

У чым сакрэт прывабнасці яе для іх, і дзе мяжа прывабнасці для яго?

Доўга ён глядзеў на дзявоочки твар. Пакуль нарэшце не зразумеў, што будзе рабіць, і тады выняў зь кішэні нож.

Лязо аднавока бліснула ў цымянным съятле лямпы. Стэфась нахіліўся над паненкай.

Зніянацку яму на бровы, шчокі, нос упала ліпкае... чорнае... Чорная, вялікая, як рыбалоўная снасцьць, павуціна, па якой бегаў тлусты, звар'яцэль павук...

Ён з агідай змахнуў казытлівыя ніткі й убачыў на купале нябожчыцу зь лілевай зъмяй на шыі. Холадам, быццам ужо ільдзянай павуцінай, перацягнула яго скuru.

— Дакраніся да яе. І ты памрэш! ДАКРАНІСЯ ДА ЯЕ! ПАМРЭШ!!!

Пальцы нэрвова намацалі першае, што трапілася, — паходню, выкарыстаную замест вагару; са страхам і злосцю ён запусьціў ёю ў прывід. Успыхнула яркая пыска гноміка — абуджаны кажан, махнуўшы крыламі, сарваўся са столі й зьнік у дахавай адтуліне над дзівярым.

Ён трохі супакоіў шалёны пошчак сэрца, агледзеўся й, калі цалкам ўпэўніўся, што нічога ня здарылася, зноў узяў нож і ўспароў скuru на вялікім пальцы сваёй левай рукі. Нацякла кропелька крыві. На далоні ён перамашаў яе з сажай лямпы. Потым зноў нахіліўся над паненкай, прымерыўся, набраў на кончык ляза сумесь крыві й сажы і асыцярожна накалоў зълева над верхніяй губой паненкі чорную кропку. Ён спраўна асаніў выгляд кропкі з усіх бакоў, зрабіў яе больш акрэсленай...

Сапраўды, з чорнай радзімкай твар зрабіўся больш выразны. Узынікла мімалётная асымэтрыя, твар «кажыў»...

Мёртвы твар «кажыў» болей, чым тады, калі ён быў жывы!

Цяпер Стэфась, як заварожаны, глядзеў на паненку. Яго погляд больш не падпрадкоўваўся яму, ён ня мог адараўца ад пераўторанага, як дзівам, твару, ад яе валасоў, рук, постасці. Адна маленькая радзімка прымусіла балянсаваць воблік дзяўчыны на мяжы прыгажосці і выродзства, што нясьцерпна вабіла, што прыцягвала да сябе нябачнай пасткай... Стэфась шкадаваў — чаму яна не жывая насамрэч. Яна толькі абалонка... Але потым ён з радасцю падумаў, што гэта добра, бо яна не змагла б нават глянуць на яго. У яе іншыя ўяўленыні аб прыгажосці.

А цяпер ён нават можа дакранунца да яе.

Ён зноў яе далонь у сваю. Далонь, хоць і халодная, не была падобная да мёртвай. Ён палашчыў яе. Сваімі агрубелымі ад працы рукамі ён адчуваў пяшчотную, яшчэ не згубіўшую элястычнасць скuru дзяўчыны. Ён доўга тримаў белую, як чысты аркуш паперы, далонь, і яна зрабілася цёплай... Заружавелася!

Ружовы прамен сонца заліцеў у вузкую шчыліну прыадкрытых дзівярэй і асьвятліў дзіве самкнутыя руки.

Наставала раніца.

Стэфась, нібыта самую крохкую рэч, паклаў руку дзяўчыны ёй на грудзі, зь

цяжкасцю паставіў пліту на месца, як мог, прыбраў съяды сваёй прысутнасьці ў склепе.

Ён, дарэшты стамлёны, ледзь дайшоў да сваёй каморы ды плюхнуся на сяньнік. Забыцьцё навалілася цяжкай, здушлівай хмарай.

У сyne ў яго падняўся жар, распух і страшэнна разбалеўся надрэз на вялікім пальцы рукі. Ламіла косьці, быццам чыесьці сташэнныя кіпцюры цягнулі сухажыльлі. На яве ці ў кашмарах лунала нябожчыца зь лілёвой гадзюкай, што завівалася вакол яе шыі, зь нябожчыцы сыпалася сухая зямля. Яна шаптала:

— Ты паміраеш... Ты паміраеш.

Аднак потым яна растала, і ў струмені нябеснага съятла зазьязі твар маладой паненкі з маленькай чорнай радзімкай злыева над верхнім губой.

Увечары ён прачнёўся. Боль ацих. Радаснае й съветлае пачуцьцё нарадзілася, узынімалася съвітанкам. Ён ведаў, чаму...

Стэфась ішоў да яе.

Ён прынёс ёй саламянную кветку, незразумелы рамонак, што калісці сплёў, бо жывыя кветкі ўжо закрылі свае бутоны, і яму не хацелася дарэмна іх зрываць. Ён адчуваў — яна рада яго падарунку, яна ўдзячна яму. Яна ўсыміхаецца.

Ён упрыгожыў кветкай яе валасты. Рука яго не змагла выпусціць залатых кудзерак, затрымалася ў іх.

Гэй гэта падабаецца!

Ён расказаў ёй казку, што выдумаў сам, пра жаўрука, які ўвышыні бачыў увесь съвет і ня бачыў толькі таго, што робіцца блізка, пад ім. І яна была адзінай з усіх людзей, хто разумеў яго. Яна адзінай, якой прыемна слухаць яго, верыць яму.

Ён нават не ўсьвядоміў, як апынуўся зусім побач з ей. Асьцярожна абняў. Гладзіў шыю, плечы. Стэфась адчуваў, як ягоныя далоні пераўтвараюцца то ў кветкі, то ў жаўрукоў.

Потым ён нясьмелала пацалаваў ўсю руку, локаць.

— Ня съмей! НЯ СЪМЕЙ! — закрычала з купалу нябожчыца зь лілёвой зъмяёй на шыі. Зъмяя плявалася раздвойным джалам.

Але ён ня чуў, ня бачыў. Ен вызваліў з глыбокага дэкалтэ грудзі дзяўчыны, захапляўся іх пругкасцю, цалаваў іх, цалаваў шчокі, павекі, вусны.

Ён скінуў зь сябе свае лахманы, ён жадаў, ён прагнунуў адчуць сваім скрученым целам іншае падатліве дзяячае цела... што як белы рамонак узынікала перад ім.

А калі сэрца Стэфася, шалёна пульсуючы, дакранулася да сэрца паненкі, у паветры з грымасай блюю на твары пачаў растрэскувацца й развальвацца на аскепкі прывід нябожчыцы зь лілёвой зъмяёй, які лямантаваў, аскепкі круціліся стракатай завірухай, самыя дробныя паступова зьнікалі... і раптам, калі раскрышыўся апошні лятаючы кавалак — смарагдавае зэрнка з карычневай плямай, пачуўся нястрымны дзяячы крык.

На целе паненкі... паненкі, што ляжала мёртвая ў дамавіне, прайшла імклівая хваля, абудзіла, і яе ўжо шырока расплющчаныя вочы ўбачылі перад сабой страшнага вырадка...

Ён не спалохаўся... Ён верыў у цуд!

— Цішэй. Цішэй. Гэта ж я, — ён спрабаваў супакоіць яе...

— Не! Аaaaaa!

Адзін толькі жах быў у яе.

ЖЫВЫ жах.

Пасля чыесьці моцныя рукі скруцілі Стэфася.

— Ты жывеш! Ты будзеш жыць, пакуль маё сэрца б'еца разам з тваім! — кричаў ён праз важкія ўдары, што абрываўваліся і несцілі ўсполахі тупога болю, адзін за адным, адзін за адным, пакуль не настала апраметная цемра.

* * *

Бургамістар і судзьдзя чынна сядзелі ў чырвоных фатэлях, што ўзвышаліся над ганкам гарадзкай ратуши. Паабапал ганку стаяла ўзброеная алебардамі варта ў кірасах.

Бургамістар быў, відавочна, у гуморы.

— Ви правільна зрабілі, што прысудзілі яго да спалення. Няхай галоўны лекар і признаў публічна, што ў дачкі Вайтовіча цераз атруту быў прыступ летаргіі, гэтае пакарањне застанецца, як мета: мы помнім, што яе ажывіў і згвалтіў выродлівы вядзьмак.

— Так, ягамосьць. Вайтовіч робіцца занадта незгарлівым...

На пляцы сабраўся вялікі натоўп месцічай. Ён шумеў, хваляваўся. Прыткія

хлопчыкі з латкамі прадавалі букаткі, ласункі.

Трохі далей ад ратуши стаялі, таксама пад аховай жаўнераў, некалькі шляхоцкіх карэтаў, сярод іх была чорная карэта з радавым гербам Вайтovічай.

— Раскрый дзъверцы, устань на падножку й глядзі, — сказаў дачцы стары пан, — каб усе бачылі, што ты маеш свой гонар, што гэта полымя ачышчае яго ад злых кнаванняў.

— А раптам ён сапрауды выратаваў мяне?

— Цішэй, дачка... Ён, можа быць пагубіў нас усіх.

Паненка адсунула фіранку, шырока расчыніла дзъверцы й устала на падножку карэты. Да ейнай сукенкі быў прыколаты саламяны рамонак.

Бургамістар махнуў рукой, і два каты з двух бакоў падпалілі вялікі лоўж сухога гальля, дзе, у самым цэнтры, да слупа быў прыкуты карлік Стэфась Юрышчыц.

Калі полымя падпаўзло да яго, ён не крычаў, яго цела ня білася, а, наадварот, распростралася. Яго рамёны разварочваліся, распрамляліся грудзі, сьпіна... У шалённым танцы агню ён рабіўся такім, як і усе...

І ён стаў такім, як усе, на імгненьне перад тым, як спынілася ягонае сэрца. І штосьці гострае ў той жа момант працяла маладой паненцы чорную радзімку зьялева над верхній губой, якую яна старанна прыпудрывала. Працяла й ударыла палающим стуменем у мозг і ў сэрца.

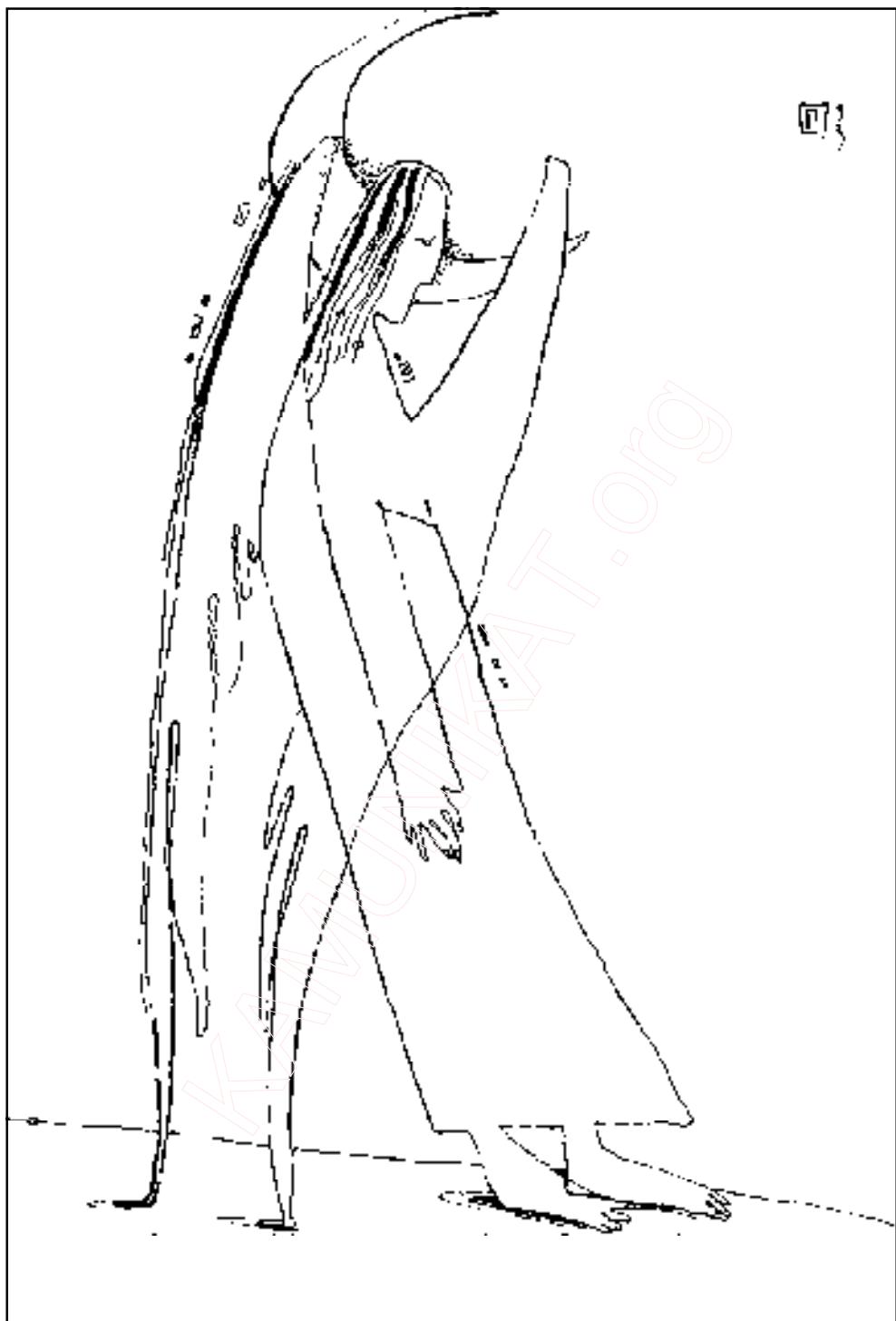
Яна ўпала з прыступкі карэты пад ногі ашалелым ад гіканья натоўпу коням. Саламянная кветка раптам успыхнула, полымя хутка перакінулася на сукенку, коні спалохаліся, кінуліся на людзей, якія сумяліся, з крыкам падаліся назад, і проста на іх вачах у яркім полымі зънікла маладая панна.

1994,

I апне.

图1

НЯПЭЎНАЕ ЖЫЦЬЦЁ

ІШЫНЯ

Можа гэта апошнія дні?
Можа гэта апошнія сны?
І мы вернемся, нібы з вайны,
Зь невядомай, як съмерць, цішыні.
І мы вернемся, знаючы скон,
Праляцім, як вяtry ля вакон
І ўпадзём ад праклятай тугі
На зямлю, як лісьцё, як сънягі...
Можа гэта апошнія дні,
І мы зынікнем, бы ў цемры агні?
Можа гэта даўно нас няма?
...Цішыня, як бяз вокантурма.

* * *

Гэты горад, як мёртвае мора,
Над якім замест мэваў — вароны,
Што гарланяць пра Тоe Учора,
Як пра востраў анёльскі зялёны.

І чужы, адзінокі, стамлёны
Я зынікаю, як зынікла Учора,
І мне ў очы ўлятаюць вароны...
Гэты горад, як мёртвае мора.

* * *

Няпэўнае жыцьцё, як съмерці пацалунак,
Як сон, зь якога не ўцячы, бо гэта сон.
І ноч, як прорва, у якой ёсьць паратунак
Ад шэрых, быщам пыл, і ад самотных дзён.

Няпэўнае жыцьцё, як дым па-над паліямі,
Дзе мы былі, дзе нас няма, як не было,
І быщам бы сябе прыдумалі мы самі,
Каб існаваць, як існуе ў начы съятло.

Няпэўнае жыцьцё, нібыта пакараньне,
Нібыта Божы суд, якога не мінуць,
Паслья якога — толькі съмерць, не існаваньне...
І людзі ў Храмах плачуць, плачуць і пяюць.

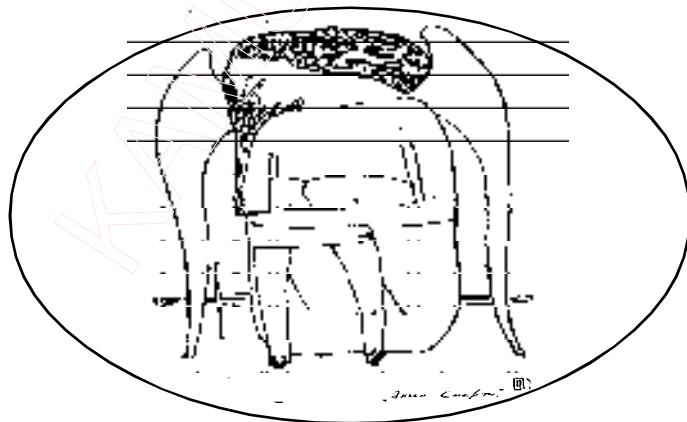
МУЗЫКА СЪМЕРЦІ

...Можа ў музыцы гэтае жаху няма,
І мы плачам ад страху над ёю дарма?..
Дык чаго тады плачам і ўдалеч глядзім
І ў яе, што ў агонь, матылямі ляцім,
І мы ў травах высокіх зынкаем, як пыл?..
Гэта музыка наша — ад нашых магіл,
Да якіх мы ідзём праз самоты съятло
Паміж тым, што шчэ будзе, і тым, што было.
І на гэтай дарозе, што вядзе да крыжоў,
Мы злуемся, крыўдуем, гублем сяброў
І ня помнім пра тое, што наша жыцьцё,
Як над вогнішчам дым, як на дрэвах лісьцё...
Мо пад музыку гэту наш скончыцца сон
І сплыве ў небыцьцё, як туман, з-пад вакон?

ЗАЛЕВА

Старыя счарнелыя дрэвы,
Як цені памерлых, стаяць
Ля хаты майё пад залевай
І лісьцем зжаўцелым ляціць
За ветрам, нібыта за долій.
І тоне маўкліва трава,
І цішия ня хочацца болей...
Крыклівасць — съляпая сава —
Вар'ятка ў вакно маё б'ецца.
І я расчыняю вакно...
І неба, як д'ябал, съмяеца,
І неба, як пеклава дно.

1997,
Менск.

Анатоль Брусеўіч

ЗА ДЗЕНЬ ДА СЪМЕРЦІ

* * *

Я жыву, як хачу, і таму напляваць —
Зараз сёньня ці заўтра.
Я адною рукою схапіў далягляд,
А другою — ня варта.

Я тримаю нянавісьць у левай руцэ,
А у правай — свабоду.
І таму лёс съяпны ад мяне не ўцячэ,
Ён заўсёды са мною.

Я ня маю шчыта, каб хавацца ад зла,
Ад кахрання на словах,
Але маю я меч і яшчэ два крыла,
Каб ня йсыці па галовах.

* * *

Іду, а за мною ніякіх съядоў.
Съяды праглынае сухая лістота.
І мроіцца мне, што наперадзе дом,
А ў доме чакаюць майго надыходу.

Таму не баюся, што пройдуць гады,
А можа і меней, і ў момант якісці
Мяне праглынє, нібы тыя съяды,
Апалае некалі бурае лісьце.

* * *

Нібы восеніскі дождж,
Разаб'юся аб шэры асвалт.
Буду меншым, чым ёсьць,
І такім жа халодным, бы стала.

Не спрабуй пазіраць
У люстэрка самотнай вады,
Бо вада — гэта я.
І, на жаль, ува мне больш ня ты.

Ува мне мая злосць,
Мая дурасць таксама ўва мне.
Разаб'юся, бы дождж,
Расьцякуся па чорным вакне.

* * *

За дзень да съмерці файна піць віно
Зь сябрамі, што памерлі яшчэ ўчора.
Як файна адчуваць сябе тапёрам,
А не акторам сумнага кіно.

Я іншы раз хачу пабыць другім,
Але мяне ніяк не разумеюць
Мае сябры, якія ўжо памерлі,
Каб жыць на іншым беразе тугі.

* * *

Сонца-акурак датлее на прыступках неба,
Вечар утопіцца ў вогнішчы жоўтых вітрын.
Зынікне сапраўднасць, а мы ператворымся ў шэпат,
Потым у подых, паслья — застануся адзін.

Буду адзін, бо аддам свае вусны і цела
Мяккім, нябачным сълядам пацалункаў тваіх.
Бы ўпершыню, буду лашчыць рукою нясьмелай
Хвалі трохкунтнічка, персяй тутгія саскі.

Ціха схілюся над аркушам съцёгнаў і ножак,
Каб напісаць языком свае вершы бяз слоў.
Ціха ўвайду, адгукнецца маўклівы мой ложак,
Злы на мяне, што ізноў абарваў яго сон.

I, пакуль ранак на струнах тралейбусных ліній
Марш не зайграе на гонар чарговага дня,
Буду з табою, каб быць абсалютна шчаслівым.
Толькі з табою адною душа не адна.

* * *

Я палю свае вершы.
«А навошта?» — пытаюцца людзі.
Мне цікава памерці
Каля помніка новых ілюзій.

Мне цікава пабачыць
Сярод твараў съляпога натоўпу
Сваё съветлае шчасльце
І няшчасльце — былую сяброўку.

Як наогул прыгожа,
І цікава, і файна навокал!
Я спаліў свае вершы,
Каб было мне ля вогнішча цёпла.

* * *

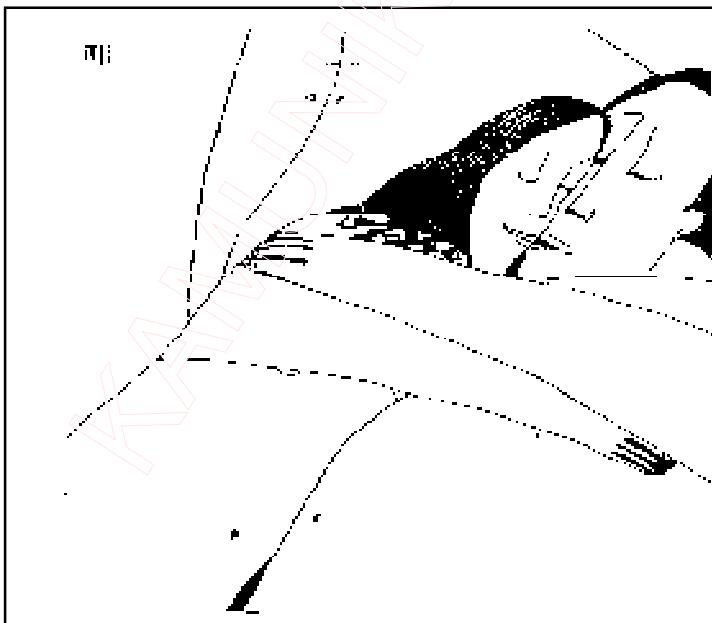
Жыць так, каб не хацелася памерці —
Вось сэнс жыцьця, таму я не ў труне,
Таму на страшны болей дзікі вечер,
Які лістоту ў твар шпурляе мне.

Няхай шпурляе. Я ўсё роўна буду
Ісьці туды, дзе за адным сталом
Лілёвы Крышна, Магамэд і Буда
Спрачающа аб вечнасці з Христом.

Туды, дзе Адзіната і Кахранье
Са мной падзеляць яблык залаты,
Дзе ноч у дымэдролавым тумане
Выходзіць зь неадкуль у нікуды.

Мяне чакаюць там, але чамусьці
Іх не цікавіць мёртвая душа.
Таму назад у свой сусьвет вярнуся
Жыць так, каб не хацелася сканаць.

1996,
Горадня.

Лаўрэн Юрага

ВІЛЕНСКАЯ КАРЧМА

апавяданье

Кожны раз свае адведзіны Вільні я заканчваю ў карчме. Найчасьцей гэта пэўная маленькая карчомка, як ісъці ад Вострай Брамы ў бок Замкавай гары. Яна называеца «Пад ільвом» — там яшчэ вісіць такі вялізны, выраблены з бронзы леў, больш, прауда, падобны да сабакі.

Скончыўши ўсе свае справы ў вечар перад адбыцьцём дадому, я прыходжу туды і сяджу да позніяе гадзіны, патроху каўтаючи гаркавае віленскае піва ды пазіраючу на людзей. Часам я заводжу ўз імі гутарку, а бывае і запісваю, што гавораць. Бо нідзе больш не пацуеш, што можна пацуць тут, дый людзей такіх не спаткаеш. Напраўду.

* * *

— Пытаесься, што думае кат пад час выкананья прысуду? Ды нічога такога асаблівага ня думае. Гэта ж, ці разумееш, — розна бывае. Калі, скажам, мусіш павесіць важнага злачынцу, а на пакараныні прысутнічае кароль з усімі можнымі дынатоўплю люду, вядома ж, тады перш за ўсё думаеш, каб добра выкананецца сваю справу. А калі проста трэба даць бізноў якумусь зладзеячыку ці мо руку адсекчы — дык ясна, што ўжо моцна не засяроджваесься. Тады ўжо можаш думаць пра нейкія хатнія справы — ці, скажам, жонка сукно прадала, або каня трэба перакаваць. Гэта як ва ўсіх. Спытай, напрыклад, цесьлю, што ён думае пад час працы; ці там краўца якога. Табе ўсё тое ж самае скажуць. Бо як рукі навучаныя, а праца звычайная, дык яны — сабе, а галава — сабе.

Ці не шкада чалавека забіваць? Да ну, — кінь дурное! Ты ж не чалавека забіваеш, а на злачынцы прысуд выконваеш. Проста ня трэба ўсяго гэтага надта да галавы браці: зрабіў дый забыў. Бо як будзеш думаць: слушна ці не, шкада ці не шкада — дык табе самому не на дабро выйдзе. Змарнееш, думаючи, а нічога ня выдумаеш. На ўсё Божая воля — як Бог захацеў, так няхай і будзе.

Не, кажу табе, мне і ў першы раз не было шкада. Ты сьвінняй калі калоў? А, не... ну, вядома ж — ты ж паніч. А мне вось давялося, хаця й я ня хлопскага паходжання... ды ня важна. Калі забіваеш сьвінню, дык ніколі ня будзеш маркоціцца і шкадаваць, што пазбавіў жыцьця жывую істоту. Но разумееш, што яна — сьвіння. Яна створаная, каб яе забілі і зьельі. Гэтак жа і са злачынцамі — яны створаныя, каб быць пакаранымі. Я не гляджу на іх, як на адхуоўленых істотаў, а толькі як на злачынцаў. А вось калі сабаку свайго забіць мусіў — яго тады коньмі зьбіла, не адратаваць было — дык з паўгадзіны над ім з нажом праседзеў, ніяк ня мог наважыцца.

Так, безумоўна, і да маладых гожких вядзьмарак я гэтак жа стаўлюся. Зрэшты, яны рэдка бываюць маладымі ды гожымі. Хаця ж, маеш рацыю — аднойчы й мяне прабіла... Можа памятаеш, пару гадоў таму тут у Вільні спалілі адну — Ганнай звалася, Служчанка. Вось дзе пікнуся была! Ляўнікі колькі разоў зьбіраліся, а ўсё адно да вогнішча яе прысудзілі, хаця кажуць, д'ябал іх намаўляў, каб адпусцілі. Бо многіх яна звяяла. Дый я, як стос падпальваў, — ўсё на яе глядзеў. І потым, праз агонь, глядзеў — ня мог вачэй адвесці. А — бач такі спаліў — бо ад д'ябла была гэтая прыгажосць, дык да д'ябла яе і трэба было адправіць.

Не, я яе не катаўаў. Я, ці разумееш, увогуле да катаўання ня надта ахвочы. Іншае — калі съмерцию караеш; бо съмерць — рэч сур'ёзная, паважная, ты Боскі прысуд, празь людзей выказаны, ажыццяўляеш. А катаўанні толькі съмерць бэсьцяць, годнасць у яе адбіраюць. Не люблю я тых справаў — зрэшты, у мяне на іх адмысловы памагаты ёсць — Сыцяпашкам клічуць. Вось ён дык з катаўання ня цешыцца. А я яго за гэта не люблю — але цярплю, бо патрэбны.

Як я з такімі поглядамі катам стаў? Цяжка сказаць. Ці разумееш, на тое шмат розных прычынаў склалася. Але, што праўда, ёсьць адна — галоўная. Я ж з народжаньня бастард. Мой бацька — вялікі магнат, уладальны князь. Ня ўсміхайся, я праўду кажу. Маці ж — простая мяшчанка. Ён, распавядаясь, і зараз да дзеяк спрытны, а мая маці ў маладосьці дужа пекная была — усе суседзі кажуць. Ён неяк яе ўбачыў — і ўпадабаў. Забраў да сябе ў замак, вядома ж, без анікага шлюбу, толькі каб прыхамаць сваю задаволіць. Ты скажаш — пащенціла, бацька магнат — на ўсё жыцьцё мог бы нас з маці забяспечыць. А то й усынавіць, тыды б і ѿ шляхеца прыймеў, бо так праста, празь няправае ложа, яно не перадаецца. Ды дзе там! У яго законных сыноў аж сямёра, ды яшчэ, прынамсі, столькі ж незаконных у кожным зъ ягоных месцаў. Дзе ж яму пра ўсё памятаць. Ён мо ўвогуле ня ведае пра маё існаваньне. Бо — маці казала — забраў яе ў замак, а паслья, як надакучыла, выкінуў і забыўся. А яна ўсё спадзявалася, што ўзгадае, назад возьме, хай на'т і незаконнай жонкай. Бо пакахала яго... Але добра, досыць. Дык вось гэта і ёсьць галоўная прычына — бацьку адпомсціць. Ня будзе для яго горшае абрэзы, як даведацца, што ягоны сын — кат, а я ўжо пастараюся, каб ён даведаўся. Я, ці разумееш, перад гэтым шмат дзе і шмат кім быў. Нават сем вольных навукаў у езуітаў вывучаў — яны бо зь бедных грошай за навуку ня бралі. Я тут, у Вільні, вучыўся — Акадэмія тады яшчэ калегіяй была. Вандраваў таксама, а нават часам і тое рабіў, за што цяпер сам сябе караю. Аднойчы, у час тых вандровак, прыйшоў я ў роднае места. А на рыначным пляцы тады якраз пакараньне адбывалася. Я стаяў у натоўпе і назіраў, як адсякаюць галаву аднаму са здрадлівых дворных майго бацькі. І бацька быў там — сядзеў у залатых шатах у атачэнні багатага аршаку перад шафотам і назіраў за пакараньнем. Вось тады я і прыдумаў, як яму адпомсціць.

Чаму менавіта ў Вільні? Не, зусім выпадкова. Ці разумееш, Вільня — гэта сталічнае места, а я, дзякуючы сваёй пасадзе, тут не апошняя асона. Бацька нічога мне ня мог бы зрабіць, калі б раптам і захацеў. Апроч таго, тут былі большыя магчымасці разбагацець дый шляхеца атрымаць. Принамсі, пры папярэднім каралі. Гэты дык праваслаўных ня любіць.

Пытаесься, ці ніколі я ня грэбаваў сваёю працай? Толькі аднойчы, пазалетася — калі мусіў паліць перад Катэдрай Святога Станіслава кнігі.

* * *

— Но, так, сынку, і не кажы — усялякага я наглядзеўся за свой век. Хутка ўжо вясімідзеяте лета праміне, калі Бог дасыць. Я ж, бачыш, яшчэ чарку моцна трymаю, дый шаблю нягож. Усе Ваўкавіцкія доўга жылі, і аж да саме съмерці да бою ставалі — але я даўжэй за ўсіх жыву. А ведаеш чаму? Бо з бабамі ня звяззваўся. Яны ж бо з мужчыны ўсю сілу выпіваюць. Даљбог так! Во, ксёндз у нядзелю ў касьцёле казаў... Ты ў касьцёл ходзіш? — Ня надта? Я як малады быў, дык таксама ня вельмі ўчащчаў, а цяпер — мала, штонядзелю, дый у будзённыя дні стаў бываць. Но... дык вось ксёндз у нядзелю казаў: увесь грэх у сувеце праз кабетаў, яны начыньяне ўсялякага зла. Ня верыш. Ну, вядома, малады — зараз табе адныя дзеўкі ў галаве, дзе ж ты пра іх блага памысліш. А я табе кажу: трыв насалоды павінен мець шляхціч — вайна, паляванье ды добрая чарка, а ўсё астатнєе — ад д'ябла. Ты ж шляхціц? А якога гербу? Дык ты ж мой пабрацімец! Вітай браце! Здаройчка!.. Пі, пі, не крывіся... Гэта ж трэба — пабрацімца сустрэў...

Што кажаш? Ці я так за ўсё жыцьцё і не закахаўся? Не, канешне, як жа бяз гэтага. І я ў маладосьці падурэў троху. Добра, ужо, як ты мой пабрацімец, дык распавяду.

Ты ведаеш, напэўна, што Бона — матка папярэдняга карала — супакой Пане Божа, ягоную грэшную душу — влошкау была. Як яна замуж у Польшчу выходзіла, дык увесь свой двор з сабой прывезла. А ў аднаго зъ ейных дворных дачка дужа пекная была — Магдалена, Магдзя па-нашаму. Я ў той час у ягамосьці пана Хадкевіча ў збраяносцах хадзіў, а пазыней да ягонай бліжэйшай шляхты належаў. Таму й выпадала мне ад часу да часу разам зъ ім на дварох каралеўскіх бываць. Бачыў там Магдзю, яшчэ як зусім малая была. Можа ўжо тады й пакахаў — сам не нашмат быў старэйши. І яна мяне пакахала. Заручыліся нават, бо Хадкевіч спрыяў. Але ведаеш, як падрасла, дык і кароль на яе стаў

ласа паглядаць — слабы ён быў да красуняў. Але тая не пра яго апынулася — ганарлівая, не падпускала да сябе. Дужа я шанаваў яе за гэта. А сілай ён узяць яе ня мог — бо роду была шляхотнага.

А тут, на бяду, гэтая вунія здарылася. Склікаў кароль у Люблін сойм і загадаў магнатам нашым вунію падпісаці. І прасілі яны яго, і адмаўляліся, а ўсё адно мусілі, як кароль хацеў, зрабіці. Я ў жыцьці гэткага прыніжэння не перажываў. А быў малады, няўрымсылівы — выцягнуў прыхаваны корд дый кінуўся на караля. Схапілі мяне, ясная реч. Кароль съпярша галаву съцяць хапеў, але пасля перадумаў: паслаў да Магдзі сказаць, што адпусціць мяне, калі яна стане ягонай каханкай, а як не — дык заб’е. Згадзілася яна, і мяне адпусцілі. І ведаеш, што я зрабіў, як выйшаў зь вязніцы? Прышоў да яе і ўбіў ёй корд праста ў сэрца. Яна нават ня ўскрынула.

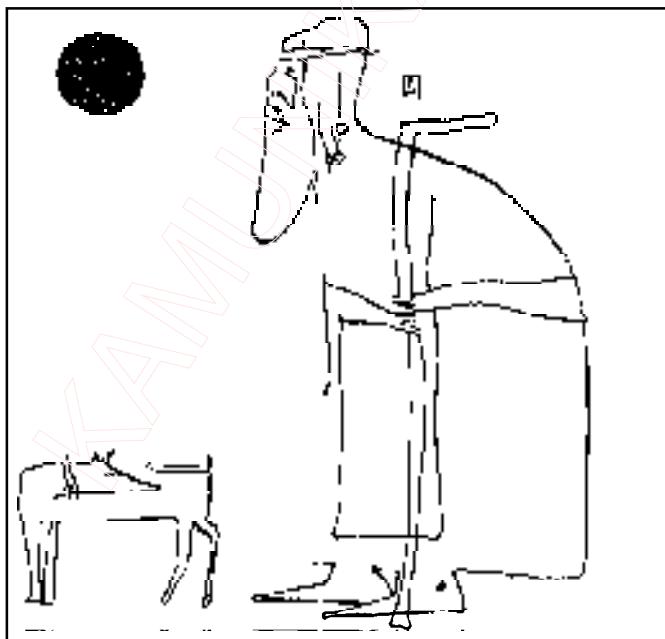
Але, шчыра кажучы, я дагэтуль не магу яе забыць.

* * *

Шчоўкае кнопкa дыктафону: стужка скончылася. Я нейкі час сяджу ў цішыні і паўзмроку, не разагнаным съвятлом настольнай съвечкі. Я яшчэ нібыта чую водгукі галасоў маіх суразмоўцаў. Заўтра раздрукую на машины запісаное і занясу ў які-небудзь часопіс. Людзі будуць чытаць і думачь, што я ўсё гэта прыдумаў.

Я ўстаю і асьцярожна даставаю са свайго хатуля высушеная скрыдлы кажана, намазаныя тлушчым шалёнага сабакі і з намаляванымі месячнай крывёй нявіньніцы рунамі. Зараў я запалю ад іх съвечкі, прамоўлю заклён — і праз момант апынуся дома, за шмат гадоў і кілемэтраў адсюль. Але я яшчэ вярнуся. І ў гэтую Вільню, і ў гэтую карчомку. І, мяркую, неаднойчы.

1997,
Люблін.

I Я ПАКУЛЬ РУКУ ПАДАЮ...

* * *

Усе мы філёзафы,
пакуль не забаліць галава.
Гібесем над глёсамі,
навокал падрастае трава.
Нататнікі стосамі,
ды вось не прылятае сава...
Усе мы філёзафы —
пакуль не забаліць галава.

Усе мы кахраныя,
пакуль не прагучала «пакуль»...
Жыцьцё — штука танная,
паколькі не шкадуюць куль.
Шуруюць старанныя,
адзінкі выштурхоўвае нуль...
Усе мы кахраныя...
пакуль не прагучала «пакуль».

Усе мы шчасльвия
калі-небудзь ды будзем, але!
Калі клапатлівия
дзядкі пераляжаць на стале.
Худыя, юрлівия,
Таўстыя, цнатлівия,
Прыгожыя, цывілія,
Дурныя, гняўлівия —
Усе мы шчасльвия
Калі-небудзь ды будзем... Але?...

* * *

Я змушана жыцьцё цярпець...
Часовым суцяшэннем съмерць
Уночы мне прыходзіць пець
Спакою кальханку.
Спраў недаробленых — гары,
Таму ўсьміхаецца зара:
Працуй, пацей; трыванье, раб! —
Прыкуты ты да ранку.

Усё сканчаецца. Паслья,
У часе і прасторы
Знайду старога карала,
Стваральніка твайго, зямля,
Твайго жыцьця — і гора.

Знайду. Змагу за ўсё спагнаць.
Тады ўжо можна і паспаць,
Самому ўнікнуць спакушэння
Стварыць сабе сусьвет кішэнны.

* * *

Ноч. Пажадана заснуць бы, але
Тлум у майёй залатой галаве.

Съвечка і печка (прабач, батарэя),
Першая — съвеціць, другая — на грэе.

Сънежкань засынекі ў вакно і настрой,
Холадна. Цёмна. Паперкі гарой,

Шоргаюць... (Шчэміца ветрык з вакна).
Я па пакоі гуляю адна.

Самыя доўгія ночы заўжды
Мне паддаюць неспакою й нуды.

Можа хоць трошкі падвычысьціць дрэнь
Заўтрашні, вельмі скарочаны, дзень.

* * *

Не, гэты съвет пакуль
Не адпусьціў мяне,
І падае адтуль,
Зь нязьведанага, сънег.

Aх, я благі мастак,
Ня ўзынікне на съцяне
Нязьведанае? — Так!
Нябачанае? — Не!

* * *

І мы з табой пакуль што сябры,
Сябры, сябры, такія сябры...
Сябры, пакуль зіма на двары,
Вялікія мы сябры.

І ты пакуль мяне не здасі,
Бо не зъмяніўся парадак сіл.
Ня варта холад цяпельца гасіць,
Мароз — ня варта гасіць.

І я пакуль руку падаю,
І я яшчэ праклён не пяю,
І важкія слова ўсылед не плюю...
Але — іх абдумваю.

Полацак

ІДУ НА ТАРАН!

амаль што дакумэнтальны аповед

На трэйція суткі палёту ў небе зьявіліся аблокі. Бухматыя, кругабокія, яны нагадвалі сонных мядзьведзяў, і карантышкі, пазіраючы на іх, міжволі съцепаналіся, прагна глыталі халоднае паветра і стоена пераводзілі дых, не раўнучы, як паслья доўгай беганіны. Белыя аграмады праплывалі міма — непадалёку ад шара, — і аднаго разу зямля зынікла зь відавоку й навакольле панурылася ў шэры і волкі ці то дым, ці то туман.

— Што гэта? — закрычаў ўсе. — Адкуль гэты дым?

— Гэта ня дым, — адказаў Знайка, — гэта воблака. Мы падняліся да аблокаў і зараз ляцім у аблачыне.

— Ну ты прыдумаў, — выгукнуў Нязнайка. — Воблака — яно вадкае, як жур, а гэта нейкі туман.

— А з чаго, ты думаеш, зроблена воблака? — запытаўся Знайка. — З таго ж самага туману. Гэта толькі здаецца, што яно шчыльнае.

Знайка прыкусіў верхнюю губу, сеў на лаўку й, дастаўшы з пляншэту мапу, раскладаў яе на каленях.

Карантышкі з дакорам паглядзелі на Нязнайку, а потым — з надзеяй у вачох — на свайго камандзёра.

— Нас уесь час нясе на паўночны ўсход, — прамармытаў Знайка; у гэты момант шар вырваўся з аблачыны й сонца вясёлкава зайграла на шкельцах знайковых акуляраў.

Карантышкі ўважліва сачылі за камандзёрам і калі той пачаў раптам ліхаманкава папраўляць акуляры на носе, зразумелі, што здарылася штосьці непапраўнае. Хвіліну Знайка сядзеў нерухома, а потым, пашнaryшы рукою пад лаўкай, роспачна прасіпеў:

— Ратуймася, хлопцы! Нас нясе на Беларусь!

Яшчэ празь імгненьне ён выцягнуў з-пад лаўкі парашут і, насунуўшы на плечы сырамятныя лямкі, выгукнуў:

— Скачам па чарзе... Усе за мной! Пайшли!

Знайка скочыў першым. За ім пайшоў Тарапыжка, але тут надарылася неспадзеўка. Замест таго, каб сконкнучы, а потым раскрыць парашут, Тарапыжка спачатку раскрыў парашут, а потым сконкнў і ў выніку той зачапіўся за край каша. Тарапыжка заблытаўся ў стропах і павіс дагары нагамі.

— Браткі! — закрычаў доктар Пілолькін. — Калі парашут адчэпіцца, Тарапыжка грымнецца галавой аб зямлю.

Карантышкі ўчапіліся рукамі за парашут, уягнулі Тарапыжку назад у кош і ў гэты самы момант Нязнайка, які не чытаў газэтай і ніколі ня чую пра Беларусь, загарлаў:

— Стойце! Нікому больш скакаць ня трэба!

— А што Знайка будзе бяз нас рабіць? — запытаўся ў сваю чаргу Пончык. Стаяўшы каленіям на лаўку, Пончык зьвесіў долу кучараўную галаву.

Усе, хто быў у кашы, таксама зьвесілі галовы, назіраючы за белым дзьмухайцом знайковага парашута. Нават сабачка Булька, які дагэтуль уесь час сядзеў у куце, ускочыў на лаву і, убіўшыся паміж гаспадаром — паляўнічым Пулькам — і Нязнайкам, глянуў на зямлю. Булька акінуў уважлівым поглядам навакольле, патрабавальна нюхнуў паветра, а потым, адчуўшы ва ўсім гэтым штосьці нядобрае, голасна заскавытаў. Ад гэтых зыкаў у Нязнайкі заварушыліся валасы на галаве, капляюшы наехаў на патыліцу й давялося хапаць яго абедзьвуму рукамі і зь сілаю насоўваць на самыя бровы.

I

Палкоўнік Бурзачыла стаяў ля вакна і, упіхнуўшы рукі ў кішэні форменных штаноў, задуменна перабіраў ядры. Краявід за вакном лашчыў вока: неба было пазначанае ранішній

ружавізною, па небу плылі лёгкія аблачынкі, а ля самай шыбы гайдалася квітучая галінка вішні, на якой шумліва завіхаліся маладыя вераб'і. Гледзячы на ўсё гэта, які-небудзь японскі сузіральнік відочна стоі бы дых і, ачараваны, пачаў бы дэклямаваць вершы Такасі Нагацукуі ші Акіка Ёсаны, але палкоўнік быў не японскім сузіральнікам, а штабным афіцэрам, а таму глядзеў не на ўвішных вераб'ёў і не на ружовыя аблокі, а на буфетчыцу Тосю, што стаяла на доле й лічыла скрынкі, якія выгружалі з машыны два дарэшты схуднелых шарагоўцы.

Порсткі ветрык даймаў карацельку-спадніцу, агаляў белыя сцёгны, і з кожным парывам ветру палкоўнік хітаўся, налягаючы на пяткі, і хромавыя палкоўніцкія боты поўнілі габінэт прыемным рыпам.

І вось, калі шарагоўцы зьнялі з кодабу апошнюю скрыню гарэлкі, гарэза-ветрык задзёр караценьку спадніцу да самых да зялёных трусікаў, палкоўнік хітнуўся зь небяськепечнай для сябе амплітудай, і хромавік рыпнулі з такой рашучасцю, зь якой здольныя рыпець толькі боты кадравых штабных афіцэрў. Палкоўнік пасымхнуўся, падцянуў матню форменных штаноў і ў гэты момант за съпінаю ягонай азваўся тэлефон апэратуранай сувязі. Юрлівыя кроцы выпетрыліся з галавы, палкоўнік счакаў хвіліну, у спадзеўцы, што тэлефон аціхне, але той не аціхні, і таму давялося ісьці да апарата.

Тэлефанавалі аднекуль здалёк: у слухаўцы спачатку штосьці рыпала, потым узбуджана вохкалі, потым задаволена аддзімалася і, нарэшце, у тэлефонных глыбінях узынік заліўсты голас нейкага маладзёна.

— Таварыш палкоўнік... Дакладвае лейтэнант Пашкоў...

— Ну, што там у вас, — палкоўнік мацюкнуўся, прыціснуў слухаўку да вуха, але на другім канцы провада ізноў узбуджана завохкалі, нейкая кабета — відаць, тэлефаністка — рашуча загадала: — Канчайце! — і толькі пасыль гэтага заліўсты лейтэнантавы голас скалануў мэмброну:

— Засеклі... Ляціць на паўночны ўсход...

— Хто ляціць?! Каго засеклі?! — выдыхнуў палкоўнік, праводзячы рукой ніжэй съпіны.

— Аб'ект... Шар дыямэтрам трох метраў. Вышыня тысячы васемсот. Хуткасць адзін метар у хвілю...

— Каардынаты! — гукнуў палкоўнік, ікнуўшы на апошнія літары «а».

— Квадрат 3-62... — лейтэнант хацёў сказаць яшчэ нешта, але ў тэлефоне чарговым разам штосьці загуло і нейкая кабета, дыхнуўшы ў слухаўку, летуценнем запыталася: — Ты часнык пасадзіла?

Палкоўнік канчаткова страціў раўнавагу. Ён удыхнуў паветра, зьбіраючыся годна адказаць на такое пытаныне, але не пасыпей: лейтэнантавы голас зноў казытнуў сапрэлае вуха.

— Там у яго штосьці боўтаецца...

— У каго? — перапытаў палкоўнік, хапаючыся за матню.

— У шара...

— Можа, радыёзонд? — нясымела запытаўся палкоўнік пасыль хвіліны маўчаныня.

— Ды не, на зонд не падобна, — адказаў лейтэнант, і ўсё тая ж кабета — гэтым разам керхануўшы ў трубку — з крыўдаю ў голасе паведаміла: — Майго ж учора прынеслі... і штаны паабсцываныя.

— Йоп... Лейтэнант! Ты адкуль звоніш? — гракнуў палкоўнік ужо зусім вар'яцкім голасам.

— Ды тут... з сельсавета, таварыш палкоўнік. Наша станцыя ляслася. Хтосьці скраў медныя контакты... — сказаўшы так, лейтэнант уздыхнуў, і слухаўка азвалася кароткім гудкамі.

Хвіліну-другую палкоўнік усвядомліваў пачутае, задуменна чухаючы слухаўка за вухам, а потым, кінуўшы гудзёлку на вагар, спружнай хадой падышоў да мапы. Закарузлы палец тыцнуўся у населены пункт Гракаў, папоўз угору, потым долу і, нарэште, засяродзіўся на квадраце 3-62.

— Адзін метар у хвілю... Тры з паловою кэмэ ў гадзіну... — прамармытаў палкоўнік, палец ягоны нэрвова папоўз на паўночны ўсход, а наехаўшы на чырвоны трохкунік з надпісам «Казловічы», міжволі здрыгнуўся: праз тры, максымум чатыры гадзіны паветраны балён, пра які паведаміў лейтэнант, павінен быў праляцець над «Казловічамі» — звышсакрэтнай базай

ваенна-касьмічных сілаў.

— Што ж там, бляха, ляціць? — уголас запытаўся палкоўнік, дастаноцы з кішэні форменных штаноў зашмальцаваную насоўку. Выцершы потную лабаціну, палкоўнік супакоіў сябе на думцы, што гэта ўсё ж такі радыёзонд і нават з палёгка аздзымуўся, але, паходзіўшы вакол стала, ізноў задумаўся й скасіў вока на тэлефон з надпісам «Масква» на мацицовым дыску. «А можа, гэта праверка? Запусыці пузыр з фотакамэрой... Здымуць тыя ж «Казловічы», а потым пачнучы... здымкамі пад носам трэсці. Ад маскоўскіх падлюк можна ўсяго чакаць...»

— з гэтymі думкамі палкоўнік падняў слухаўку і з сардечным клёкатам у горле перавёў дых.

Масква не прымусіла доўга чакац і адгукнулася барытоніста і непракерхана:

— Пррапаршчык Сапрыкін слухае.

— Гэта зь Беларускай акругі турбуюць... Палкоўнік Бурзачыла. Звяжыце мяне, калі ласка, з генэрал-маёрам Затуліным, — пралепятаў палкоўнік, утаймоўваючы прыкрую дрыготку ў голасе.

— Генэрал у камандзіроўцы, — адказаў пррапаршчык і адкерхайся.

— Мы тут аб'ект засеклі... Шар дыямэтрам тры мэтры, — пачаў быў палкоўнік, але пррапаршчык зноўку пачаў керхцац, а потым злавесным голасам загадаў:

— Дзеянічайце згодна інструкцыі. Праз гадзіну дакладзеце абстanoўку.

— Слухаюся, таварыш пррапаршчык! — гукнуў палкоўнік, канчатковая зразумеўшы, што пузыр над «Казловічамі» — гэта затулінскія штуки.

Вядомы авантурыст Шцірліц, як съведчаць показкі, у хвіліны непакою меў звычку поркацца ў штанах, мацаў пры гэтым набрыняляя ад шматгадовага ўстрымання ядры і, казелячы вокам на Леваніда Бранявога, з халоднай разважнасцю прамаўляў:

— А гэта канец...

Паслья размовы з пррапаршчыкам палкоўніка Бурзачылу таксама апанаваў непакой. Ён піхнуў руку ў кішэні штаноў, крутнуў, па прыкладу штандартэнфюрэра левую ядруну, спрабуючы такім чынам настроіць мазгі на працоўны лад, але мазгі канчатковая расплавіліся, ніякіх канструктыўных ідэй у іх не нараджалася, і палкоўнік, прамовіўшы штосьці дарэшты пэсымістычнае й сугучнае слову «канец», плюхнуўся ў крэсла.

Сытуацыя вымалёўвалася — горай не прыдумаеш. Баявая авіяцыя стаяла ў ангарах бяз паліва — акурат на мінульым тыдні ўвесь яе аварыйны запас — чатыроццаць бэнзавозаў — загнali лабусам; мабільныя зэніткі яшчэ ў 1991 годзе прадалі армянам, а ўсе шрубалёты ад нядыніх часін перайшлі на баланс Адміністрацыі і за іхнюю арэнду трэба было выкладваць шалёнія гроши.

Зрэшты, пра тое, што бэнзавозы пайшлі ў Жамойць, ведалі, апроч яго, яшчэ два чалавекі: міністар абароны ды маёр Кукарэка з ваенна-паветранай базы ў Мачульніках. Тавар яны здалі са спакойнай душой: у сераду павінны былі прыйсці эшалоны з авіяцыйнай газай. Фірма «Хрэнойл» набыла дзяля свайго офиса будынак штабу Чырвонасцяжнай ваеннай акругі і цяпер разылічвалася натурай. У войску, вядома ж, кралі і не такое. І кожны раз ўсё ішло ціха-ціхенька. І раптам гэты званок...

«Здадуць і не падавяцца. Спачатку шэфа, а потым нас з Кукарэкам», — падумаў той хвілія палкоўнік, пацёр даланёю па драбах, рассыраючы казытлівія кроплі поту і ў душы пажадаў генэралу Затуліну ды ягонаму швагру — старлею Підуце, які мерыўся заняць міністэрскае крэсла, падавіцца хаця б адной сваёй рабрынай.

Хвілін пятнаццаць, а мо й болей палкоўнік сядзеў, раскінуўшыся ў крэсьле, ачмурэла пазіраў на ківач старога гадзінніка, што стаяў у супрацьлеглым куце габінэту й ачуўся толькі тады, калі ўнутры масыўнай шафы штосьці рыпнула, а потым надзвіва гучна бомкнула. Гадзіннік пачаў адбіваць час: з кожным новым ударам палкоўніцкая галава пудліва ўбівалася ў плечы, паслья дзевяятага ўдару ўбілася па самыя вуши, а разам зь дзесятым ударам дзверы габінэту расчыніліся і ў пройме дзівярэй паўстаў маёр Кукарэка. Мундур маёравы быў расшпілены, фуражка зъехала на вуха, а з прарэху штаноў тырчэў ражок кашулі.

— Чуў? — выдыхнуў Кукарэка не зусім цвярозым голасам і да палкоўніцкага носа далацеў пах армянскага канъяку.

«Трахаўся, відаць, са сваёй тэлефаністкай. Нават прарэх не зашпіліў, скаціна», — палкоўнік сашчапіў пальцы рук на патыліцы, зь непрыхаванай пагардай паглядзеў на кампаньёна.

— Ну што, так і будзеш сядзець? — запытаўся маёр, зьняўшы фуражку й прамакнуўшы рукавом узмакрэлую лысіну. — Аб'ект у шасьці кэмэ ад Казловічаў, а яму ні ў галаве, ні ў пяце. Чуеш? Што рабіць будзем?

— А ты што, ня ведаеш? Едзь у Мачульнікі, падымай свае MiГі... — прамовіў, нарашце, палкоўнік з блазнаватай усьмешкай на твары, і Кукарэка паслья такіх слоў канчаткова працьверазеў.

— Зъдзекваесься? А мо забыўся, куды мы авіягазу сплавілі? — выгукнуў ацьверазелы маёр, і палкоўніку, каб суняць балбатуна, давялося папераджальна кашлянучы ды кіўнучы галавой у бок тэлефона ўрадавай сувязі.

Маёр пакасіўся на тэлефонны апарат і ў працяг няскончанай фразы ледзь чутна дадаў:

— Нават з бакаў злылі.

Хвіліну яны маўчалі, наструнена глядзелі адно другому ў очы, паслья чаго маёр, ухапіўшыся рукамі за штырыфель мундура, нэрвовым крокам прайшоўся ад стала да гадзінніка, потым ад гадзінніка да стала і, нарэшце, падбег да апэрэтывнай мапы.

«Бегае, як той Ленін у васемнаццатым годзе», — адзначыў пра сябе палкоўнік, з падступным задавальненнем пазіраючы на ўсхваліванага маёра. Маёр тым часам уторкнуў нос у раён мяркуемага месцазнаходжанья аб'екта й заклапочана прамармытаў:

— Паддлятае да Гракава.

«Гракаў... Ракаў... Акаў», — шматкроць адбілася ў палкоўніцкіх мазгах, і лёгкае хваліваныне халоднай мурашкай казытнула апрэлія ядры. Пальцы машынальна крануліся скроніў, гадзіннік у куце адбіў палову адзінаццатай, і ў той жа міг нейкая страшная сіла падняла палкоўніка на ногі. Пад'ём быў такім імпэтным, што Кукарэка сагнуў ногі ў каленях, чакаючы, што Бурзачыла кінецца на яго з кулакамі, але той і ня думаў біцца. Палкоўнік абцягнуў мундур, стрымана кашлянучы і, скіраваўшы погляд на тэлефон урадавай сувязі, урачыстым голасам прамовіў:

— Хтосьці вырашыў прамацаць нашу супрацьпаветраную абарону... Дык мы гэтыя мацакі падкарацім!

Яшчэ імгненьне, і палкоўнік, нацубіўшы на очы фуражку, рушыў да дзьвярэй, а съследам за ім кінуўся агаломшаны маёр Кукарэка.

Яны ішлі блясконцым калідорам — маёрнячутна ступаў па ходніку, раз-пораз азіраючыся; палкоўнік ішоў ля сцяны, грукаючы абцасамі аб падлогу й грукат трывожным рэхам блукаў пад скляпеннямі. Гэта была хада Камандора.

Маёр тым часам ня толькі азіраўся але й керхаў у жменю — відочна, хацеў штосьці спытаць, ды не рашаўся й загаварыў толькі тады, калі яны павярнулі на лесьвіцу.

— Што, падслухоўваюць? — дрогкім голасам запытаўся маёр, але спадарожнік нічога не адказаў — адно дакорліва хітнүй галавою.

Другое маёрава пытаньне было яшчэ больш ляканічным.

— Палякі? — запытаў маёр, спрабуючы ісьці ўпоравенъ са спадарожнікам і запабежліва пазіраючы таму ў левас вуха.

— Якія палякі? — выдыхнуў спадарожнік, спыніўшыся на пляцоўцы паміж першым і другім паверхамі.

— Ну гэта... кажу... палякі пузыр запусьцілі? — усё тым жа ўсхвалівана-гутнявым голасам запытаўся маёр, намаляваўшы ў паветры вялікае кола.

Палкоўнік дастаў пачак «Данхілу», укінуў у рот цыгарэту, наструніўся, слухаючы — ці таўчэцца хто на сходах і ў гэты момант маёр, папярэдне ляпнуўшы па кішэнях, тыцнүй яму пад нос сваю запальнічку.

— Ты, Кукарэка, як маёрам стаў, дык зусім здурнеў... — прамовіў палкоўнік, не адрываючы вачэй ад кампаньёна. — Ім што, больш рабіць не хер, як толькі пузыры пускаць?

Словы гучалі пераканаўча й Кукарэка, стоячы з зацепленай запальнічкай як са сьвечкай, стосна прашаптаў:

— НАТА?

Палкоўнік зморана ўздыхнуў: паветра, што вырвалася зь ягонай грудзіны затушила запальнічку й данесла да маёровых вушэй шматзначнае пытаньне:

— Старлея Підтуту ведаеш?

— Швагра... — маёр не дагаварыў: на доле бразнулі дзвіверы й кампаньёны міжволі наструніліся. Дзесьці на першым паверсе загаманілі, чхнулі, потым мациокнуліся і неўзабаве ўсё аціхла.

— Затулін?... — зъялелымі вуснамі прашаптаў Кукарэка, а ягоны суразмоўца, ступішы колькі крокай па сходах, кінуў цераз плячук фразу, якую любіў казаць падначаленаму ў часіны душэўнага ўздыму:

— Пайшлі, што стаў, як певень пасылья кукарэку...

Дыхтоўныя, абабітая масянжовымі паскамі дзвіверы з натугаю падаліся і ў вочы пырснула гарачае сонечнае съятло. Усё навокал цвыркала, плыло, цвіло і гаманіла. Цвыркалі вераб'і на даху, плылі аблокі ў небе, цвіла вішня ля ўваходу, а за съпінаю палкоўніцкай гаманіў, штохвілі шморгаючы носам, маёр Кукарэка.

— Я што... я чалавек маленькі... Мне загадалі — я й зыліў паліва. А куды яно пайшло — ня ведаю й ведаць не жадаю.

Палкоўнік быў заняты сваімі думкамі і ня надта слухаў Кукарэку, а калі прыслухаўся, дык пальцы рук ягоных съціснуліся ў кулакі, а на шчоках прабілася нездаровая чырвань.

Маёр Кукарэка — гэты зацяты хапуга, які краў нават лыжкі ў жаўнерскай ядалні, меў здольнасць пераўасабляцца ў бязвінную авечку. Маёра колькі разоў хапалі на гарачым, аднаго разу — калі з палкавога складу звінкла чатыры тоны масла — на яго нават завялі крымінальную справу, аднак — дзіўная рэч! — маёр, дзякуючы гэтаму самому пераўасабленню заўсёды выходзіў сухім з вады, і з пасадаў, а то й з войску выляталі ягоныя падзельнікі.

Летась палкоўнік і сам ледзь не зьялеў з пасады, таму, пачуўши кукарэкава бляйнне, счырванеў як гіэртонік. Ён хацеў адразу заехаць маёру між вачэй, ды, углядзеўши бакавым зрокам двух шарагоўцаў, што сядзелі на лаве, аддзымуўся, перакінуў з аднаго кутка вуснай у другі прытухлу ўцігарку і гэтым самым утаймаваў свае нэрви.

— Кулямёт ёсьць? — запытаўся палкоўнік, папераменку пазіраючы то на маёравы ўзакі, то на двух схуднелых шарагоўцаў, якія сядзелі ў ціанку і штосьці жэрлі.

— Які кулямёт? — не зразумеў маёр.

— Буйнакалібэрны, юп... — выляяўся палкоўнік, нэрвова смактануўши амаль што затухлую ѡцігарку.

— Ёсьць... у Мачульніках... — Кукарэка шморгнуў носам і два разы запар спатыкнуўся на роўным асвальце.

— У Мачу-у-ульніках, — перадражніў палкоўнік. Засяродзіўши вочы на канцы ѿцігарэты, ён яшчэ пару разоў смактануў і палез у кішэнь за сярнічкамі. — Да Мачульнікаў сорак кэмз, а ў нас кожная хвіліна на ўліку.

— Ёсьць яшчэ на лецішчы, у Ждановічах. Думалі ж на дзікоў ехаць...

Шарагоўцы — з выгляду салагі-першагодкі — сядзелі на лаве і, не зважаючы на афіцэрскі, елі гарачыя пончыкі.

«Гося пачаставала», — падумаў палкоўнік, увабраўшы носам агідны пах алею й яблычнага павідла.

За колькі мэтраў ад лаўкі афіцэры запаволілі крок, чакаючы, што шарагоўцы падхопяцца на ногі, але тыя і ня думалі падхопілівацца і палкоўнік, з астатніх сіл утаймоўваючы лютасцьцю, павадзіў рукамі ў паветры, мадэлюючы той рух, якім дырыгенты падымаць аркестры, а штабныя афіцэры ўзважваюць тутія жаночыя грудзі. Шарагоўцы адварвалі ад лаўкі схуднелыя азадкі, выпрасталіся, прыціснулі далоні да съцёгнаў, але жаваць не перасталі і, як тыя хамякі, зацята варушылі пашчэнкамі.

— Чаго расьселяіся?! — грымнуў маёр Кукарэка, пырснуўши сълінаю на палкоўніцкую шыю.

Адзін з шарагоўцаў — маленькі, чарнявы, з падбітым левым вокам, — пачаў штосьці казаць, глытаючы ежу і з усяго ім сказанага ўціямна прагучала толькі слова «выгружалі».

— А чаму жарэце як не ў сабе? — гукнуў у сваю чаргу палкоўнік, зірнуўши на пончыкі, што грудком ляжалі на газэце.

— Два дні ня елі, таварыш старшы лейтэнант, — прамовіў, ужо больш уціямна, чарнявы шараговец і палкоўнік, губляючы раўнавагу, тузануў плечуком:

— Разуй буркалы, с-салага!

Такой абрэзы гвардыі палкоўнік Бурзачыла ня зьведваў за ўвесь час служэнья ў войску. Палкоўнік яшчэ больш пачырванеў, потым спалатнеў, зубы ягоныя зайграли польку, але доўжылася гэта кароткую хвілю: ужо празь імгненьне ён зацягнуўся цыгарэцінай і злавесным голасам запытаў:

— Зъ якой часткі?

Чарнявы салага панік, скурчыўся, увабраў голаў у плечы і зацкавана паглядзеў на сябра — бляявага салагу з падбітым правым вокам.

— Гэта мае... тэхнары з Мачульнікаў, — працэдзіў маёр, панурыўшы вочы, — прадукты ў буфэт прывезлы.

Словы тыя як зь неба ўпалі. Ну вядома з Мачульнікаў... Дзе ж яшчэ жаўнеры ходзяць някормленыя?.. Душа палкоўніцкая адтаяла, цела зрабілася лёгкім, і палкоўнік, зыркнуўшы на маёра, ужо лагодным голасам загадаў шарагоўцам бегчы да ўязіка. Зацягнуўшыся цыгарэтай, палкоўнік Бурзачыла пашукаў вачыма съметніцу, а згледзеўшы яе на другім канцы ходніка, пstryкнуў пальцам па сълінявым недапалку. Недапалак праляцеў ня меней дваццаці мэтраў і дакладна лёг у цэль.

— Вучыся! — цяпер ужо акрыялым голасам сказаў палкоўнік маёру і дыхнуў таму ў твар разэрджаным цыгарэтным дымам.

II

Адразу за Грекавам — пыльным мястечкам з тузінам старых камяніц і сотняй вісковых хат, — ляжыць агромістое поле. Свойчас усходні, дальні ад мястечка клін, перааралі «кіраўцамі» — зьбіраліся, відаць, нешта пасеяць, але нічога не пасеялі; ральля зь цягам часу ўзялася дзірванам і нагадвала цяпер пральную дошку. Па гэтым кліне — ачайна бразгаючы ўсім сваім жалезным начыннем і плаксіва скуголячы рухавіком — і кратаўся вайсковы ўязік. Унутры яго сядзелі чатыры вайскоўцы: палкоўнік, маёр — ён круціў «абаранак», — а таксама два шарагоўцы, якія калаціліся на заднем сядзені, раз-пораз кранаючыся галовамі брызэнтавага верха.

Маёр, штохвіліны мациюкаючыся, з шумам выпускаў паветра праз стуленыя вусны, гэтым самым як бы дапамагаючы ўязіку пераадольваць утравелья калдобіны; а вось палкоўнік ляяўся зрэдзьчасу — толькі тады, калі руля буйнакалібрэнай зброі, якую трymаў адзін з шарагоўцаў, стукала па карку. Пасыля кожнага такога ўдару палкоўнік прамаўляў няўязмнае: — Йоп..., — шараговец адводзіў зброю ўбок, руля біла па карку маёра і той дагаворваў пачатую палкоўнікам фразу да канца.

Праехаўшы паральі паўтара кілямэтры, машина выблілася на роўнае й маёр, прытапіўшы понаж газу, зморана выдыхнуў:

— Фу, бляць...

Уязік аб'ехаў высаходную балацяйні, аблінуў купку чэзлага вербалозу і за брудным ветравым шклом задрыжэлі відарысы серабрыстага элінгу і двухкрылага, падобнага да вялікай страказы, «кукурузыніка». Пабачыўшы самалёт, афіцэры шматзначна пераглянуліся: палкоўнік палез у кішэнь па цыгарэты, а маёр, адпусціўшы на хвілю руль, задаволена пацёр узмакрэлія далоні.

Месца, куды яны прыехалі, цяжка было назваць лётнішчам. Тут стаяў усяго адзін самалёт, а з аэрадромных пабудоў, апрача дзіравага элінгу, стаяла жалезнай бочка ды тырчэў шост з драчнай рэхвой на вершаку.

Зъмерыўшы вокам шост, палкоўнік глыбокай зацяжкай дапаліў цыгарэту да фільтра і, абцягнуўшы мундур, пайшоў да бабуля, якая дайла на ўскрайку поля рабую казу.

Бабуля, відаць, была глухаватая, бо не пачула крокаву, таму палкоўніку давялося другім разам абцягваць мундур і напаўжартам галёкнуць:

— Прывітанье казаводам!

Пасыля такіх слоў бабуля падхапілася, абцёрла руکі аб спадніцу, а каза, стукнуўшы капытом аб даёнку, рушыла насустрач палкоўніку.

Бабуліна жывёліна была жывым увасабленнем чорта: такая ж рабая, рагатая, з жаўтлявымі, не раўнуючыя як у ката, вачыма. Адно што ў ката — як адцеміў палкоўнік, — шчыліны зренак вэртыкальныя, а ў казы яны былі гарызантальныя.

Спыніўшыся непадалёку, каза мэкинула, зь недаверам крутнула галавой, і палкоўнік, каб убіща ў давер, павабіў жывёліну пальцам і ласкова залапатаў языком:

— Цып-цып-цып...

У вадказ каза пагрозыліва страсянула галавой, бабуля съпехам падхапіла даёнку, а палкоўнік, зразумеўшы, што зрабіў штосьці ня тое, кашлянуў у далонь і задаў пытанье, якое даўно съпела на канцы языка.

— А што, самалёт лётае, ці як?

— Лётае, каб на яго немарац, — жвава адгукнулася бабуля. — Дзесяць гадкоў няма спакою... Дзень да ночы лётае... і ўсё над маёй хатай. Пазалетася дык нейкай халерай абсыпаў. У мене потым гусак акалеў. Я ж ужо куды толькі не хадзіла, куды толькі не пісала...

Бабуля, мяркуючи па ўсім, была балбатліва. Палкоўнік зірнуў на гадзіннік, па старой звычыі кашлянуў у далонь, але гэта не дапамагло.

— Каб яму сълепакі павылазілі, паскудніку гэтаму... Дусю надоечы так напужаў, што трэх дні малака не было.

— А Дуся — гэта хто? — перабіў палкоўнік.

— А во... козачка... карміліца мая, — прамовіла бабуля, падышла да казы і з палёгкаю ў голасе дадала: — Ад нядзелі, праўда, ня лётае. Штосьці ў яго там зламалася.

Такая навіна прымусіла палкоўніка наструніца і бязгучна мациокнуцца.

— Учора сабраў п'яніц — Толіка Манькіна, Фарзуна з Кабздохам — дык ужо хвост жардзінай падымалі ды нешта там поркаліся. Потым у краму бегалі. Міранаўна казала — чатыры белай бралі, а ўвечары да Андросікі за самагонкай цягліся...

— Ну, а дзе ён жыве? — запытаўся палкоўнік, дэмантратыўна зірнуўшы на гадзіннік.

— Зь вясны ў Рапухі жыву. П'яніца ў нас тут такая... Біліся кожнага вечару. Проці ночы нап'юцца, тады ён яе ганяе, а з ранку ўжо, — у гэтым месцы апавядальніца съцішыла голас да шэпту, — ідуць у магазін пад ручку...

— Ну а дзе ён зараз жыве? — амаль што з адчаем выдыхнуў палкоўнік.

— Да Райкі Мандрыкавай прыбыўся. Да Рапухі ж мужык прыехаў. Жыў недзе ў Архангельскую, ці дзе там... на пасяленыні. Потым тамака ажаніўся...

— Райка дзе жыве, йоп...!? — гракніў канчатковая здэнэрваваны палкоўнік, ды так гучна, што бабуля выпусціла з рук вядро, а каза Дуся убрыкнула заднімі нагамі. Калі ж палкоўнік, плюнунўшы са злосці, пабег да сваіх, Дуся рынула съледам, парываючыся зжаваць канцы палкоўніцкага мундура.

— Шэф званіў, — гукнуў Кукарэка, калі палкоўнік падбег да машыны. Зірнуўшы на шарагоўцаў, маёр выцер рукавом узмакрэлую лысіну. — Загадаў зьбіты аў'ект везыці ў расейскую амбасаду. Там ужо чакаюць.

Палкоўнік прычакаў хвілю, усьведамляючи пачутае, потым зацкавана гляніў на хвост «кукурузыніка», потым на свае «камандзёрскія», потым мациокнуўся — цяпер ужо ўголас — і, сядоючы ў машыну, прамармытаў:

— Завадзі. Паедзем шукаць Райку.

Райчыну хату знайшлі даволі хутка. Стаяла яна на ўзгорку, непадалёку ад лётнішча — звычайная цагляная будыніна з разнымі шалёўкамі на вокнах. Ступіўшы на шырокі двор, палкоўнік адразу ж звіярнуў увагу на тыя шалёўчыны. Ён правёў рукою па шурпатаі ліштве й вусны палкоўніцкія кранула ўсьмешка: калісьці, у далёкім дзяяністве, бацька зрабіў такія ж ліштвы і ўся вёска хадзіла глядзецы на вокны іхнай хаты.

Хвіліны одум развеяў маёр, ту зануўшы за рукаво й паказаўшы пальцам углыб двара. Там, куды паказаў Кукарэка, стаяла прысадзістая адрына, з прачыненых дзвіярэй якой вырывалася на дваровы прасціяг сілаватая храпеньне.

...Пасыля зыркага съятла вочы апанавала цемра. Уваччу паплылі вясёлкавыя кулі, паўсталі нейкія шэрыя патарочы, якія праз імгненьне ператварыліся ў кучу плеценых кашоў, старыя начоўкі і капу зъляжалай леташняй саломы. Там, на версе капы і нараджалася немае храпеньне, а чэзлася яснасць, што цэдзілася з незашклёнага, захінутага маладой лістотай, паддашкавага вакна, вырывала з паўзмроку нечыя голыя пяткі.

— Гучней храпіць толькі мая цешча, — зазначыў маёр Кукарэка, выцяўшы нагой па вялізным кашы. Маёр памружыўся на голыя пяткі і, насыдуючы галасам мачульнікаўскіх

днявальных, загарлаў:

— Ротэ-э... пад'ём!

На верху тарпы са смакам схрапянулі, штосьці прамармыталі й захроплі з ранейшым імпэтам.

Маёр падхапіў з-пад ног кашолку, пусьціў яе ў храпуна, але той працягваў храпець, нават не зъяніўшы танальнасці.

Кукарэка агледзеўся, шукаючы чаго больш важкага, але нічога такога не ўгледзеў і палез на капу.

— Уставай, б-бляха, — маёр схапіў храпуна за нагу, пацягнуў долу й храпун, мациокнуўшыся спрасонку, заехаў маёру пяткай у лабешнік. Кукарэка скіціўся з тарпы, патрапіўшы галавой у кош і з тым кашом ён і паўстаў перад палкоўнікам, які ўжо ня мог трывамца на нагах і курчыўся ад съмеху, поўзаючы па земляной падлозе й пазначаючы калені форменных штаноў бела-зялёнымі плямамі курынага памёту.

Кукарэка выбег з адрыны, цяжка затупаў па цементавым ходніку, ляпніў дзверцамі ўязіка і неўзабаве ізноў паўстаў перад палкоўнікам — цяпер ужо з буйнакалібрэнным кулямётам у руках. Такі паварот усхваляваў Бурзачылу. Палкоўнік спалатнеў, памкнуўся схапіць маёра за мундур, але той, высыльнінуўшы з-пад рукі, спужаным катом узьбіўся на капу. Там ён кляцнуў затворам, наблізіў зброю да храпуна і, наставіўшы рулю ў незашклёна вакно, гваздануў адзіночным. У куце з адчайным лямантам узъляцела курыца, знадворку загарлаў певень, а храпун, глынуўшы паraphавога дыму чхнуў, няўцягна замармытаў і яшчэ празь імгненьне ўскудлачана галава ягона вытыркнулася з-за краю тарпы.

Маёр tym часам споўз, лежачы на жываце, долу і, наставіўшы на храпуна кулямёт, сувора прасіпеў:

— Імя... Прозвішча...

Храпун узняў руکі, прыхапіўся, грымнуўся галавой аб крокву й палкоўнік адчуў на сваёй узмакрэлай шыі казытлівую паraphню, якая сыпанула з даху.

— Кудзёлка... Аляксей... — прамовіў храпун, зьвёўшы вочы да кулямётнага дула.

— І хто такі? — ужо больш лагодна запытаўся маёр.

— Да тут... працую... пілётам сельгасавіцы.

— Злазь, ты нам патрэбны, — падаў голас палкоўнік, зь відочным хваляваньнем закідаўчава ў рот чарговую цыгарэціну.

Пілёта таксама аpanавала хваляваньне. Яму нават мову заняло: ніжня сківіца пілётава дробна задрыжэла ў сунялася толькі тады, калі маёр апусьціў кулямёт долу.

— Да ў мяне паліва... на пяць хвілін лёту, — выдыхнуў пілёт пераселым ад хваляваньня голасам, — нават да Менску не даягнем.

— Нам у Менск і на трэба. Акурат за пяць хвілін і ўправімся.

Пілёта такія слова зъбянятэжылі. Ён апусьціў руکі, пацёр далоньмі па сподніках, а ўцяміўшы, што піраты прыехалі на бэнзавозе, змучана шморгнуў носам.

— Кола заднєе зьняў. Трэба новая ўтулка.

Запанавала ціша. Нават певень кінуў кудактаць і цяпер ужо палкоўніку прысыпела пара шморгнуць носам і пачухаць прыцярушаную паraphнёй патыліцу.

Пілёт ішоў да машыны як бальшавік на расстрэл — у кальсонах, прыпадаючы на левую нагу, пазіраючы праз плячук на кулямётную рулю, — а калі выходзіў зь весыніц, аднекуль з суседняга агарода далаицеў помсыльвы голас знаёмай бабулі:

— Таварышы, ён і Лукашэнку лаяў!

...Да лётнішча ехалі што духу: разганяючы курэй і стукаючыся скронямі аб кулямётную рулю. Маёр наўмысна пасадзіў пілёта на заднєе сядзеніне і даў у руکі зброю. Такія заходы мусілі пераканаць небарараку, што перад ім не паветраныя піраты, а абаронцы мірнага неба Садружнасці.

Між tym выгляд пілётавы прагнуў спагады: ніжня сківіца дробна дрыжэла, вочы заплылі, у валасы ўблілася саламянная пацяруха, а спусьцісты лоб баранавалі кроплі хвараблівага поту, якія, зрываючыся, цёмнымі плямамі пакрывалі падштанікі. Пілёта даймала пахмельле.

Гледзячы на небарараку, палкоўніку манулася дапамагчы хлопцу, падтримаць щырым словам, але слова такія не прыходзілі ў галаву — палкоўнік маўчаў і толькі ля самага лётнішча,

згадаўшы пра бабулю, пранікнёна запытаўся:

— Што гэта за порхаўка... казу пасе?

— Сазоніха, — буркнуў пілёт, зірнуўшы ў вакенца, — жыве ў крайній хаце. Зывягня, якіх съвет ня бачыў.

Пілёт змоўк, а палкоўнік, узбадзёраны такім адказам, тыцнуў пальцам у шыбу.

— А гэта што там за шост з абручом?

Не паварочваючы галавы, пілёт уздыхнуў, перакрываўся як ад зубнога болю.

— «Каўбаса» была, ды ветрам падрала.

Уазік аблініў рабую казу, праехаўся па полі і загамаваў у двух мэтрах ад «кукурузыніка», ля якога завіхаліся два шарагоўцы: чарнявы выціраў аунчкаю пераплеканыя салідолам пальцы, а бляявы сядзей на траве і смаліў цыгарэту.

У самалёта й сапраўды адсутнічала задніе кола — хвост стаяў на калодзе, а пад хвастом, у поўным бязладзьдзі ляжалі падышыпнікі, патрубкі, кувалда з маніцроўкаю, зашмальцаваная ватоўка, прыснутая да зямлі бліскучым валам; апрача таго да хваста быў прыхінуты мэталёвы бруск, ценъ ад якога перакрыжоўваў увесы гэты нацюрорт, а разам зь ім і ўсе палкоўніцкія надзеі ды спадзіваньня.

... Палкоўнік паклаў руکі на цёплую абышыўку самалёта, прыснутую да абышыўкі лобам і заплюшчыў павекі.

Апэрацыя была правалена, але ў душы палкоўніцкай не было ні жалю, ні роспачы, ні хваляваньня. На душы было лёгка, прасвятлена і чыста. Палкоўнік уявіў, як ён прыйдзе заўтра ў свой габінэт, падцягне па старой звычычы гіру старога гадзінъніка, потым нетаропка сядзе за стол і, ускудлациўшы непаслухмияныя кучары, размашистым почыркам напіша рапорт. Потым ён прысмаліць цыгарку, падыйдзе да вакна і, глянуўшы долу, убачыць буфэтчыцу Тосю. Тося адорыць яго белазубай усьмешкай, сарамліва абцягніце спадніцу і тут жа крутнеца на высокіх абласіках, падступна агаліўшы крамяныя съцёгны.

Палкоўнік уздыхнуў, сълізгануў даланёй па вільготных павеках і пачаў раптам бадзёры голас чарнявага шарагоўца.

— Утулка паляцела.

— Цяміш, — адгукнуўся на тое пілёт, з балесным вохканьнем выдыхнуўшы паветра.

— У прынцыпе, можна ўзыляць і бяз кола, — ізноў падаў голас шараговец, — трэба які кавалак дрэва прыматаўцаць — зыняць кару, змазаць салідолам...

Палкоўнік страпянуўся, ляпнуў даланёй па абышыўцы, умольна зірнуў на пілёта. Пілёт стаяў, якіялі пракаўтнуўшы: лыпаў буркаламі, церабіў падштанікі і невядома колькі б усё гэта доўжылася, ды тут палкоўнік ляпнуў пальцамі па шыі, згняночы казытлівую кузурку й пілёт, па-свойму зразумеўшы такі жэст, нясымела прамармытаў:

— Можна паспрабаваць.

«Канешне можна!» — хацеў было крыкнуць палкоўнік, але стрымалася, адно захоплена пацёр далоняй аб далонь, а калі хлопцы кінуліся да элінгу — за пілой і сякерай, — воплескамі прысыпешы ўхны бег.

У нябесным прыціне заліваліся жаўрукі, пад нагамі гулі чмялі і осы, жоўтае дзымухаўцовае поле лашчыла пагляд, але палкоўнік нічога ня чуў і ня бачыў. Ён утрапёна хадзіў вакол самалёта, мармытаў сабе пад нос штосьці дарэшты няўцягннае, вадзіў рукамі ў паветры, мадзлюючы дзеяньні на зынішчэнні паветранага шара, і маёру давялося гучна гвіздаць — у два, а потым у чатыры пальцы, перш чым палкоўнік ачӯўся і зірнуў у бок легкавушки. Маёр тыцніў пальцамі на неба, паказываючы, што тэлефануе шэф і палкоўнік у вадказ рапчуца махнүў рукою: размаўляць з шэфам такой парой яму ніяк не выпадала.

... Мядовы ветрык даносіў да вушэй абрыйкі фраз:

— ... Ажыццяўляем сачэньне... на пераход паднятая эскадрыля зынішчальнікаў... зынішчыць цэль загадана экіпажу самалёта... — галава маёрава на кароткае імгненьне вытыркнулася з кабінкі, — ... з бартавым нумарам ноль-дваццаць чатыры... Будзем рупіцца, таварыш генэрал...

— Як мянташкай лупіць, — прашаптаў палкоўнік ды, ці не ўпершыню за ўвесы час знаёмства з маёрам, падумаў, што Кукарэка наогул някепскі малец.

— Квадрат чатыры-дванаццаць. Падлятае да базы, — крыкнуў тым часам Кукарэка, ляпнуў дзъверцамі ўзіка, а згледзеўшы шарагоўцаў, якія цягнулі тоўстую лазовую крывуліну,

пабег ім насустряч.

«Як Ленін на суботніку», — адзначыў палкоўнік, пабачыўшы, як маёр падставіў плячо пад тонкі канец крывуліны і, цыкнуўшы сълнай праз рэдкія зубы, рушыў да пілёта, які цягнуў два тросы, скрутак дроту і яшчэнейкае прычандальле.

Крывуліну прыматаўвалі ўсёй грамадой. Напачатку палкоўнік ня мог дабраць ладу: як гэта можна прыматаўваць гладкае бервяно да шпяня, на якім сядзела кола. А хвілін праз дзесяць, калі, з дапамогаю кувалды, манцроўкі і троса, крывуліна была прыматаўваная, ён ляпнуў Кудзёлку па плячы і захоплены выдыхнуў:

— Зь мяне вядро гарэлкі!

Потым яны ўтрок — палкоўнік з аднаго канца, два шарагоўцы з другога — прыўзынялі самалётны хвост на жалезным брусе, Кукарэка наехаў бампрам уазіка на калоду, выпхнуў яе з-пад хваста, і пілёт Кудзёлка, абаўбіўшы кальсоны, задыхана мовіў:

— Трэба выкінуць усё лішнє.

Праз пару хвілін з разнасцежаных дзівярэй «кукурузыніка» паляцелі мяхі з калійнымі угнаеннямі, падраная раскладушка, два магільных жалезных крыжы ды іншае ламачча. Пакуль шарагоўцы выкідвалі хломазд, пілёт з маёрам наладжвалі радыёсувязь.

— Паліва зусім мала. Можам не ўзыяць, — зумкнуў у дынаміку кудзёлкавы голас, калі сувязь была наладжданая.

— А ў бочцы ці ёсьць што? — запытаўся палкоўнік, перахапіўшы з маёравых рук слухаўку.

Палкоўнік наструніў слых, але сувязь перарвалася.

— Дзесяці тут было, — гукнуў Кудзёлка, цяпер ужо з самалётнага нутра і неўзабаве на паляну са страшэнным бразгатам выкацілася пакарарабачанае вядро.

З аграмаднай бочкі, што стаяла на ўзьмежку лётнага поля, нацэдзілі чатыры вядры, пры гэтым шмат паліва пралілі. Ня бачылі, як поўнілася вядро, бо ў восем рук, крахтаючы і выпускаючы паветра, прыўзынялі бочку з дапамогаю ўсё таго ж жалезнага бруса.

І вось яна насыпела, тая шчымліва-трыўвожная хвіліна, калі Кукарэка ўскінуў на плячук кулямёт, шырокім крокам пайшоў да самалёта, а съледам, спрабуючы ісьці ў нагу з маёрам, рушыў чарнявыя шараговец.

— З богам! — прашаптаў усьлед ім палкоўнік, залез у машыну і, стоўшы дых, утаропіўся на нерухомыя крыж прапэлера.

У нутры «кукурузыніка» штосці загуло, заляскатала, прапэлер зварухнуўся, зрабіўся нябачным і пыльная віхура, узянятая самалётам, прымусіла прыкрыць даланёю вочы. Калі ж палкоўнік растулуў пальцы й зірнуў адным вокам на съвет божы, самалёт з шалённым выцьцём бег па полю, не даючы рады ўзыняцца ў паветра, і з-пад лазовай крывуліны, здавалася, сыпаліся іскры.

Палкоўнік ізноўку зьвёў пальцы, а калі чарговым разам расплошчыў вока, дык убачыў, што самалёт адараўваўся ад зямлі і, заваліўшыся на левае крыло, пачаў набіраць вышыню. Палкоўнік налёт сьпінаю на прыслон сядзеньня, сашчапіў за патыліцай пальцы рук, з палёгкаю ўздыхнуў, але празь імгненьне прыхапіўся і акруглымі вачымі глянуў на хвост «кукурузыніка». Прыйтарочаная да хваста крывуліна нечакана адараўвалася, матлянулася на тросе й паляцела долу — акурат на хату, дзе жыла Сазоніха. Назіраючы такое, палкоўнік ссунуўся на край сядзеньня, спрабуючы такім чынам зъмяніць траекторыю палёту й яму гэта ўдалося: крывуліна грымнулася дзесяці ў двары і, мяркуючы па тым, што ў неба ўзыняліся куры ў аблачына паражні, патрапіла ў бачын хляўчук.

Самалётны гуд паволі аціх, над галавою ізноў засыпвалі птушкі, а ў мястэчку натужна забрахалі сабакі, устрывожаныя падзеннем бервяна.

Палкоўнік вылез з машыны, стаў ля задняга кола і з такім шумам выпусціў паветра, што гракаўскія сабакі разам аціхлі, а потым забрахалі яшчэ больш заціта — з піліпаўскім падвываннем. Зашибліўшы прарэх, палкоўнік агледзеўся, клікнуў бляявага шарагоўца і калі той падбег, камандзёрскім голасам загадаў:

— Шыбуй у краму, вазьмі скрыню гарэлкі... і што-небудзь на зуб... — сказаўшы слова «зуб», палкоўнік задаволена крэкнуў, выпусціў з адчайдушнай натугай рэшткі паветра і

толькі тады працягнуў шарагоўшчы пачак паперак з выяваю герайчнай Берасьцейскай цьвердзі.

Борт 0-24 адгукнуўся празь сем хвілін пасъля ўзылётуту.

— Цэль выявілі. Пачынаў аблёт, — прасіпеў у дынаміку знявечаны радыёшумамі кудзёлкавы голас і пакуль палкоўнік убіваўся ў кабінку і хапаў трубку, борт адключыўся.

Справа, можна сказаць, была зроблена. Заставалася толькі прыцэліца ды націснуць на спускавы кручок. Аднак штосьці непакоіла, штосьці цьвеліла душу і халадок затоенаі трывогі блукаў па целу — ад паходу да самага нізу жывата. Каб нечым заніць съярблівія руکі, палкоўнік уключыў і выключыў «дворнікі», штоўкнуў тумблерам вэнтылятара, нарэшце, падхапіў з-пад ног абрывак газеты, у які былі загорнутыя пончыкі ды пачаў чытаць артыкул пра пастаноўку опэры «Залатыя агні ў вокнах Адміністрацыі» і нечакана дынамік ізноўку ачуяўся, і эфір апанаваў ашалелы голас маёра Кукарэкі.

— Увесь дыск выпусціў... Хоце парвіся... Ляпіць, сука... Можа гэта і ня шар зусім...

— Не вырубай рацыю! — гракнүў палкоўнік і, разбраўшы сядрод шуму словаў «батарэі селі», спрузняельны пальцамі распіліў верхнія гузікі на кашулі.

«Што ж там ляліць, бляха!? I што будзе, як «Казловічы» ўзынімуцца ў паветра?» — палкоўнік уяўіў, зь якім імпэтам гакнуць усе дванаццаць балістычных ракетаў, змарнеў з твару і спалохана прыхапіўся, пачуўшы натужлівы шум у дынаміку.

— Казлы драныя! Халастыя ўпёрлі... А яй не дагледзеў... — галёкнуў сядрод шуму маёра Кукарэка, замармытаў штосьці пра паляваныне на дзікоў і палкоўнік, баочыся, што сувязь адключыцца, умольным голасам запытаў:

— Што рабіць будзем?

— Іду на таран! — гойкнүў у вадказ пілёт Кудзёлка, потым гойкнүў яшчэ нешта, ды голас ягоны зъмяшаўся з бязладным шумам.

— Аляксей! Алёша! — палкоўнік падхапіўся на ногі, упёрся макаўкай у пругкі брызэнт, а калі сувязь адключылася, бязвольна плюхнуўся на сядзеніе.

У туго хвілі галава палкоўніцкага стала дарэшты пустой, а таму ў лёгкай. Такою лёгкай, што паспрабавала адварвача ад тулава ѹ палкоўнік, прашаптаўшы: — А што ж гэта дзеецца!

— ахрапіў голаў далоньмі.

Так ён і сядзеў, съціснуўшы вуши — аглухлы, невідущы й нават зумэр мабільнага тэлефону, які раней прымушаў спалохана скамяняцца, гэтым разам ня здолеў разъвеяць хвараўтай замарачы. Калі ж ён, зрэшты рэшт, зъняў слухаўку, тэлефонны зумэр пачынаў ужо сіпець.

— Бурзачыла?! Ты?! — шэфавы голас скалануў эфір, змусіў задрыжэць тэлефонную мэмбрану.

— Я-а... таварыш генэрал-палко... — прастагнаў Бурзачыла і з флегматычнай разважлівасцю шморгнуў носам.

— Што там у вас? Чаму не выходзіш на сувязь?

Палкоўнік ачуяўся, парывіста ўздыхнуў, пацёр рукою пераносьце.

— Экіпаж самалёта — бартавы нумар 0-24 — расстраляўшы увесь боезапас, пайшоў на таран... — слова «таран» захрасла ў горле; даўкі, памерам з ладную агрэсцінку, камяк перацяў дыханыне, ніжняя сківіца тарганулася і ѹ мораку падступных сылёз палкоўніку прымроўся съветлы воблік маёра Кукарэкі.

Эфір напоўніўся злавесным сіпеньнем, аднекуль здалёк пачуліся акорды шапэнаўскага вальса і толькі праз пару хвілін шэфавы голас — памужнелы і рахманы — ізноў зварухнуў мэмбрану.

— Абвясьціце ва ўсіх эскадрылях: экіпаж зънішчальніка — бартавы нумар ноль дваццаць чатыры, — узнагароджаеца пераходным Чырвоным сцягам Адміністрацыі... — злавесную паўзу запоўнілі акорды шапэнаўскага вальса, а яшчэ празь імгненьне слухаўка высылізнула з потнай рукі і бездапаможна матлянулася на дроце. Слухаўка яшчэ штосьці зумкала, клікала палкоўnika, але сам палкоўнік ужо нічога гэтага ня чуў, бо слых ягоны апанавалі іншыя зыкі — перарывісты рокат самалёта і залівісты брэх навакольных сабак.

— Жывыя! — вырвалася з млявай грудзіны і ѹ доказ гэтай высновы з-за сазоньчынай хаты выплыў, зьбіваючы коламі шпакоўні, герайчны зънішчальнік. Пераляцеўшы хату, зънішчальнік рэзка пайшоў долу, паваліў плот, апошнім разам рыкнуў маторам і, накруціўшы

на вінт бялізну, якая сушылася на вяроўцы, спынілася ў колькіх мэтрах ад бабчынай казы.

З самалёта вылазілі нетаропка: спачатку вылезылі Кукарэка з шарагоўцам, потым пілёт Кудзёлка. Кудзёлка доўга аbabіваў падштанікі, запраўляў у іх кашулю і штосьці казаў пры гэтым, ківаючы галавой у бок сазонъчнай хаты. Нарэшце ўсе трое сталі шыхтом і, не раўнуючы як касманаўты па касмадрому, рушылі па полі, са стрыманай мужнасцю бухаючы чаравікамі па ўтрапелай сцяжыне. Сыледам за імі пайшла й каза Дуся, ды неўзабаве мусіла спыніцца, бо была прывязана вяроўкай да калка. У трох мэтрах ад палкоўніка тройца бухнула чаравікамі астатнім разам, зьнерухомела й Кукарэка, паправіўшы на плячи кулямёт, прыклайдалонь да съсвель скроні.

— Таварыш палкоўнік! Загад камандаваньня... — маёр глытнуў паветра, каб скончыць фразу, але палкоўнік з воклічам: — Усё ведаю! — рынуў да сібра, абхапіў таго за шыю, смачна плюснуў у няголену шчаку. Потым ён сціснуў мазолістую кудзёлкаву руку, але рука раптам спалахана тарганулася і пілёт з жахам у голасе прашаптаў:

— Сазоніха...

— А людцы мае добрыя! А што ж гэта робіцца-а! — скалануў прасцяг жаночы лямант і ўсе павярнулі галовы.

Сазоніха бегла па полі — ускудлачаная, расхлістаная, падабраўшы доўгую спадніцу і з рагачом ва ўзынятай руці.

— Канец! — выляяўся Кудзёлка, матлянуўся некуды ўбок, потым спыніўся, падцягнуў кальсоны і віхлястым алюрам пабег да самалёта.

Пілёт хацеў, відаць, схавацца ў самалётным нутры, але Сазоніха пайшла напярэймы; яны двойчы аббеглі самалёт, Кудзёлка на хаду садраў зь вінта палінляля трусы, кінуў іх у твар ашалелай бабы і змораным подбегам кінуўся ў адваротным накірунку.

Тым часам у пагоню за пілётам кінулася й каза Дуся. Яна сарвалася зь вяроўкі, дагнала Кудзёлку і спрабавала ўжо падчапіць таго рагамі, ды тут маёр Кукарэка, зразумеўшы, што трэба канчаць усю гэту камэдыю, даў чаргу з кулямётам. Кудзёлка спачатку не зразумеў — што да чаго, а калі маёр, прыцэліўшыся, ізноў націснуў на спускавы кручок, паваліўся на мурог і застыў у нерухомасці. Убачыўшы ўсё гэта, Сазоніха аслупяняла, выпусціла з рук рагача, а потым, задраўшы спадніцу да азызных сцёгнаў, пабегла да сваёй хаты.

— Забілі-і... Кудзёлку забілі-і! — залімантава старая, ды такім страшным голосам, што Кудзёлка падхапіўся на ногі, штосьці закрычаў ёй усьлед, а палкоўнік, цыркнуўшы сълінай, незадаволена прамармытаў:

— Уесь Гракаў падыме, корга дурная.

III

— Вунь там паглядзі, у кустох!

Маёр азірнуўся, пачухаў карак, без асаблівай ахвоты палез у кусты. Пад нагой маёравай затрашчаў сушняк, плюхнула вада і з кустою, шалёна лопаючы крыламі, вылецела нейкай драпежнай птушка.

Прыслухаўся да зыкаў, што даліталі з хмызняку, палкоўнік прыпаліў цыгарэту, мелькам зірнуў на гадзіннік.

Час ішоў. Ужо больш як гадзіну яны лазілі па кустах у пошуках рэшткаў балёну, але нічога не знаходзілі. Дый цяжка было штосьці знайсці ў гэтих хмызах. Тут, як на добры лад, трэба было кідаць роту жаўнераў на прачэсванье, а яны нават двух сваіх шарагоўцаў пакінулі ў Гракаве — ставіць плот ды рамантаваць куратнік.

Палкоўнік захлынуўся тытунёвым дымам, але, адчуўшы пяршэнне ў горле, кінуў недапалак пад ногі.

Кукарэка вылез з кустоў хвілін празь дзесяць: уесь абысынаны леташнім лісцем і ў мокрых чаравіках — уваліўся, відаць, у ручай. Правую руку гвардыі маёр трymаў неяк дзіўна: стваралася ўражанье, што ён злавіў нейкага жука і сціскаў ў жмені, але, калі Кукарэка падышоў бліжэй, палкоўнік угледзеў на ягонай далоні маленькае блакітнае колца.

— Зьняй з дрэва, над ручаем, — патлумачыў маёр, падкінуў заходку ў паветра, а палкоўнік, спрытна перахапіўшы, нацубіў колца на палец правай руки.

Дакладней, гэта было на колца, а мініятурны, пафарбаваны блакітнай фарбай капялошык, з жоўтым кутасікам на макаўцы.

— Ад нейкай лялькі... Занесла ветрам, — буркнуў маёр, скінуў чаравік і, сеўшы на

траву, стаў выкручваць шкарпэтку.

Такая знаходка палкоўніка ня надта ўзрадавала. Ён скамечыў капялюшык, яшчэ раз агледзеў навакольле.

— Дакладна ведаеш, што гэта тое месца?

— Тоё, — адгукнуўся Кукарэка, — вунь фэрма стаіць з вадавежай, а вунь каровы пасьвяціца.

Маёр нацягнуў шкарпэтку, памацаў жоўты пазногаць, які вылез вонкі і пакутліва ўздыхнуў.

...Перш, чым плюхнуцца на сядзенне, палкоўнік выцягнуў з «бардачка» пляшку гарэлкі, адкаркаваў зубамі.

— Ну, дык што павязем у амбасаду?

Пытанье гэтае ніяк не адбілася на кукарэковым твары: нават жаўлакі не зварухнуліся на шоках.

— Думай! — выгукнуў палкоўнік, сёрбнуў на поўную губу і, наваліўшыся каркам на сыпінку сядзення, заплюшчыў вочы.

Скразь дрымоту палкоўнік чуў, як маёр гаманіў па тэлефону, крючы некага мацюкамі, потым усе гукі аддаліліся, сталі невыразнымі, палкоўнік храпянуў, не раўнуючы як Кудзёлка, ды нечакана прачнуўся, абуджаны лёгкім тыцкам пад рэбры.

— Які лепей — з апорнай рамкай, ці безъ яе? — запытаўся маёр, чухаючы слухаўкай лабешнік.

Палкоўнік наставіў на сябра няўцямыя вочы.

— Аэрафотаапарат, кажу, з рамкай, ці безъ яе? Хлопцы пытаюцца...

Палкоўнік страсянуў галавой, цямячы — пра што гаворка, а ўцямішы, у думках пахваліў маёра за прыродную кемлівасць і, змагаючыся з позехам, выгукнуў:

— З рамкай.

Усю дарогу ён спаў, прыхінуўшыся скроńню да шыбы і прачнуўся толькі тады, калі ўязік, чхнуўшы матарам, спыніўся ля будынку інтэнданцкага ўпраўлення, на пятym паверсе якога месьціліся ваенныя тапографы.

На души і ўроце было пагана; балела галава і кожны зык — нават тупат маёравых ног па ганку ўпраўлення балюча адбіваўся ў патыліцы. Палкоўнік прыпаў да бутэлькі, дапіў рэшту, заплюшчыў вочы, у спадзеўцы панурыцца ў дрымоту, ды тут на ганку ізноў затупалі: маёр бег да машыны, трymаючы ў руках падаўгаватую шёру скрыню.

— Во, апошняя мадэль... З двума аб'ектывамі. Хлопцы й плёнку ўкруцілі, — маёр націснуў кнопкую на бакавой панэлі й на палкоўніка зірнулі два шкляных круглявых вока.

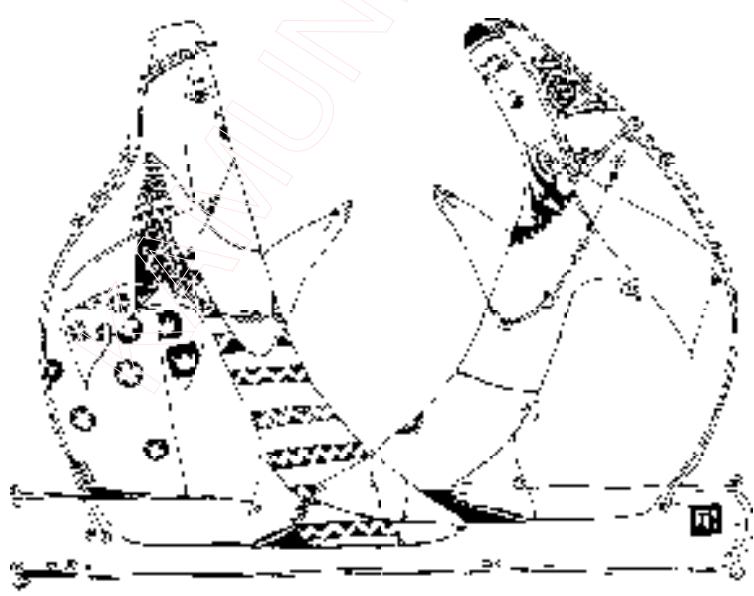
— Навюткі... аніводнай драпіны.

Палкоўнік узважыў аэрафотаапарат на далоні, таксама націснуў кнопкую.

— Гэта й дрэнна, што бяз драпіны, — палкоўнік глянуў з-пад лоба на верхнія паверхі ўпраўлення, загадна матлянуў галавой. — Падыміся як мага вышэй і скінь... вунь на той кветнік, — сказаўшы так, палкоўнік абхапіў рукамі скроні, зъмежыў павекі і застыў у нерухомасці. Ён доўга сядзеў так, не мяняючы паставы і не зварухнуўся нават тады, калі маёр плюхнуўся поруч і завёў рухавік. І толькі ля самай амбасады, нібы згадаўшы пра штосьці, палкоўнік схамянуўся, ліхаманковым рухам адчыніў «бардачок» і, адшукаваўшы там пагнуты цывік, надрапаў на бакавой панэлі аэрафотаапарата няроўныя літары: "Made in USA".

1996-1997,

Наваполацак.

ЧОВЕН ХАРОНА

ПАХМЕЛЬЛЕ

Усё так, як раней, але троху
Больш падвоху ў паветры й спалоху,
Больш паныласьці ў тварах і смутку,
Больш нянявісьці ў кожным закутку,
І глядзяць адусюль блазнавата
Зъвільгатнелыя вочы вар'ята.

Зноў стрыножаны коні Пагоні,
На іх месцы — дубінкі, пагоны,
І разумнікі зноў не ў цане
І вусаты партрэт на съянне.
Што ж, за пляшкай схаджу, буду піць...
Можа загадзя кайстру купіць?

БЭЗ

I
У вазе зъвяй духмяны бэз.
А я паперы скрэмзаў жмутак...
Я доўга быў з табой і без
І вызнаў, што такое смутак:
Ён, пеніста-лілёвы спрэс,
Так нас спавіў і так захутаў,
Як той зьдзічэлы, прагны бэз,
Што плот збуцьвелы пералез
І захінуў забыты хутар.

II
Рассунуў бэз я... Акурат
Насупраць, у ваконнай шыбе,
Губамі варушыў, як рыба
Бязгучна, за чытвом мой кат.

Карпей да ранку, мусіць, ён
Над мудрым томам «Капітала»,
Скуль навукова вынікала,
Што ўсім, такім як я — гамон!

Было ўсё вызначана спрэс
Там аж да «чыстак» і «лікбезаў»...
Адно ня ўлічана: куст бэзу,
Пад самай шыбай, і абрэз.

III

Пад мурам таго самага мэханічнага цэху,
Дзе Кукабака* вырабляў пратэзы,
Штогод у траўні зацвітаў куст бэзу,
Сарамліва затуляючы шчарнелую цэглу.

Такой нязвыклай і такой сірочай
Была сярод шкла, бэтону й зялеза
Лілёвая квæценъ квітучага бэзу,
Што Кукабака адводзіў вочы.

На тэрыторыі, абнесенай дротам,
Квітучага бэзу лілёвая кіпень
Здавалася Кукабаку дзівосным выкапнем
Нейкай недарэчнай, забытай пяшчоты.

Напэўна ў Кукабакаў задушны закутак
Той, хто на церпіць някага лішку,
Дадаваў штогод пяшчоты крышку,
Каб яшчэ яскравей адцяняць пакуту.

ЧОВЕН ХАРОНА

«I вось другі ўжо бераг шэры неўпрыцям...»
H.Арсеньнева

I

Я змантачыў усё абы дзе, абы з кім, абы як
І ў спацелай далоні апошні съціскаю мядзяк.

Я б збаёдаў яго, ды пахмурны Харон не анёл:
Усё роўна, круці — не круці, а спагоніць абол

За правоз у гаючую нішу, жаданы суцём
З дасканалага пекла, якое завецца жыцьцём.

II

Плыву я ў Харонавым чорным чаўне
У змроку па роўнядзі сънячай,

Гляджу на ваду й непамысна мне,
Што твару твайго ня бачу.

Ды ўсё ж, пакуль зьнізу плюскочка рака,
Я ў плынъ углядаюся, быццам

Мне трапіць на вочы крыло матылька
Ці трэска з кропляй жывіцы.

---

*Кукабака — пэрсанаж шмат якіх вершаў Хв. Ніцкі.

III

Калі жыцьцё нашчэнт згалее,
Бы ўвосень гольле ржавых крон,
Харон па чорнай шугалеі
Зъвязе мяне за Ахерон.

Ды, стаўшы ценем, у імгле я
На беразе растайным зноў
Зъляплю сабе з рачнога глею
Людзей, і птушак, і зъвяроў.

КУКАБАКА ПЕРАД ЛЮСТЭРКАМ

Я ўзіраюся ў люстэрка —
Як жа час мяне скаверкаў:
Зжоўклы твар у зморшчках спрэс,
Плех на месцы, дзе быў лес.

Эх, падсела, падгніло,
Пане Дух, тваё жытло,
У якое мімаходзь
Запіхнуў цябе Гасподзь.

ДВОРНІК

Надараецца, жахам агорнє
Ад таго, што яшчэ не памёр...
Ды са зыдзівам пачуеш, як дворнік
Ачышчае засынежаны двор.

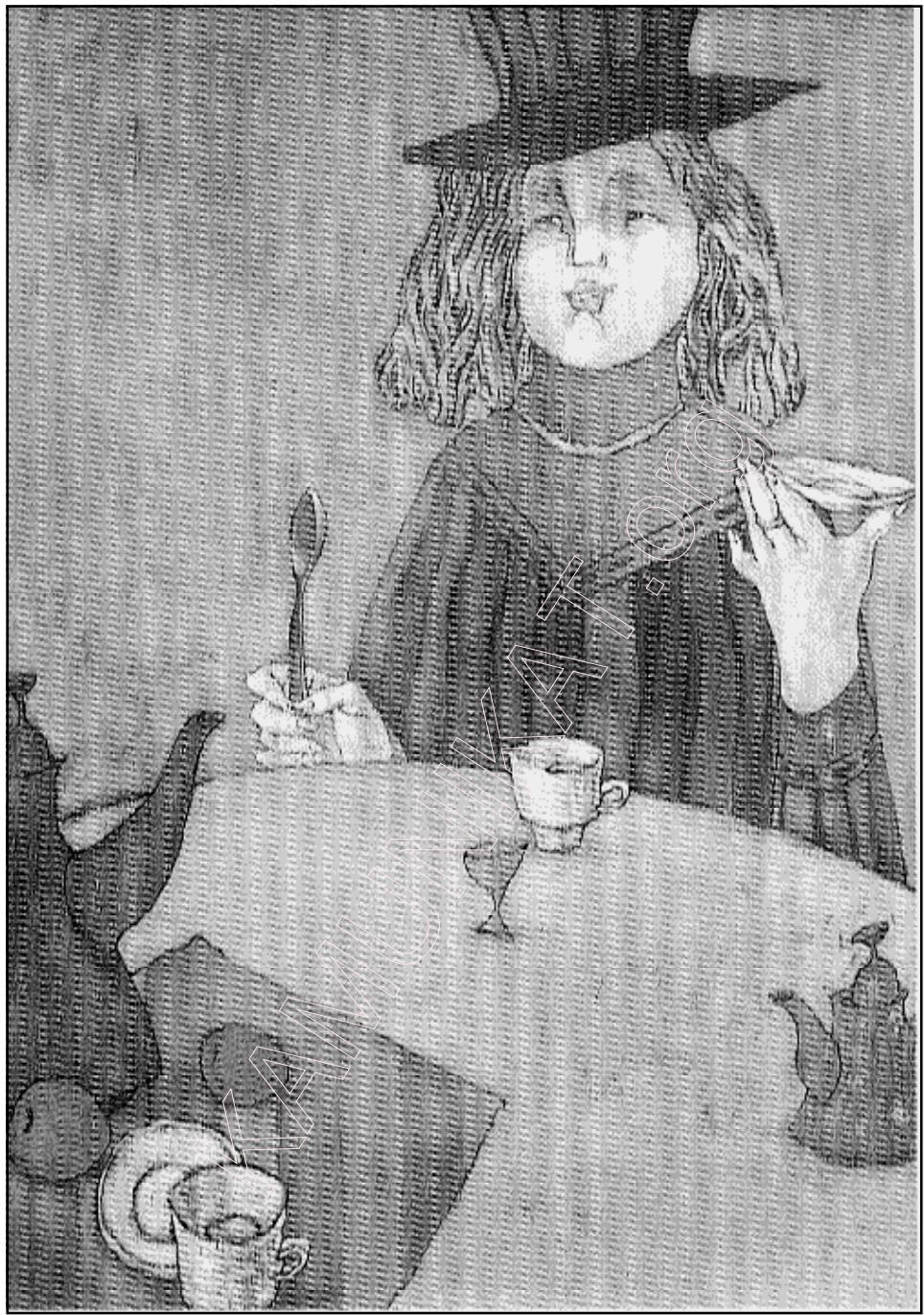
Звыклы лад пахіснуўся, пажухлі
Усе веры й атожылкі вер,
А вось дворнік шкрабе сваёй шухляй
І гады, і заўжды, і цяпер.

Ён адкідае да агароджы
Сынег наносны і сыпле пясок,
Каб няўпэўнены ў заўтра праходжы
Пасылізнуцца ня мог незнарок.

* * *

Настане дзень, і сонца згас্যне,
як не шкада.
Заледзяне ў вадначасье
кроў і вада.
Паветра зробіцца ад съюжы
цвярдым, што мост —
Па ім да Новай Зоркі душы
сыйдуць наўпрост.

Вільня

Алег Прусаў. Утатмавальніца пчолаў. Палатно, алей, 1994.

Эдзік Мазько

КАТЫІ САБАКІ

Элегіі

РЫБЭНТРОП

Пацюпаваму кату

Словам ласкавым я гімн прасьпываю табе, Рыбэнтроп,
Богам чый страўнік гумовы створаны быў адпечатку,
як мэханізм па зыншчэнні мышэй і агідных шчуроў,
людзі, няздолныя к думкам складаным ня ведалі нават,
што і да рыбы ты ласы: яны ўсе падалі ніцма,
хвост ты калі валачыў лядашчы на ямы зыліўныя,
зубы свае каб ламаць там аб косткі і голавы воблаў,
храмы й бажніцы табе будавалі яны непатрэбныя,
з козаў, авечак, качак пратухлых ахвяры складалі,
ты ж, Рыбэнтроп, насыміхаўся з паганаў, бо быў атэістам,
працы марксістаў разумных і несьмяротных чытаяў
(мала хто ведаў, што тайна наведваў ты сынагогу,
быў Маісея самога рукою абрэзаны з малку,
слова з Тальмуду і Горы штодня ў нос прамаўляў),
прособы твае не сягай да неба і зорай,
рыбы рабілася меней і меней у крамах мясцовых
ў дзень, што пракляты ты навекі і векі ў праведным гневе
трушчылі храмы твае і бажніцы бульдозеры спраўна,
людзі ж свой розум спустошаны згвалцілі цалкам дарэшты,
хітры знайшли мэханізм, мышынаю пасткай назваўшы,
гора, пракляцце Алімпу дахоўкай накрыла тваю галаву,
нораў таемны і жыдамасонскі прычынай таму,
славы й паshanы ня маеш, ахвяры забыў і цяпло,
стаў ненавісны багам несьмяротным, і людзям, і псаам,
так за няшчырасць мудрыя Мойры цябе пакаралі.

1989-1997

ЭПТАФІЯ НА МАГІЛУ ЯГАМОСЬЦІ ЯСНАВЯЛЬМОЖНАГА КАТА РЫБЭНТРОПА

Добры вандроўнік, ля гэтай убогай магілы спыніся,
жорсткую зайдраесьць багоў да съмяротных катоў асудзі,
мала было Рыбэнтропа пазбавіць бажніцаў і храмаў,
смачных і тлустых ахвяраў, і рыбы ў крамах: яны,
нібы паўдзікія людзі з усходу Сажа і Дняпра,
поўсыці і скуры ягонай паслалі хваробу цяжкую
ведама ўсім што пад грозным найменнем паненкі Вэнэры —
гожай і дзіўнай багіні, планіды каханьяня і пранцаў,
бедны памёр Рыбэнтроп у нястачы жахлівай і страшнай,
жарсьць сэксуальну з пенкнымі коткамі споўніць ня ў стане,
тыя, дазнаўшыся праўду, яго да сябе не пускалі,

вось і па съмерці бясслаўнай і хуткай ляжыць без труны
кот у магіле няўтульнай, халоднай на ўскрайку дарогі,
варты ён маўзалеяў і съценаў чырвоных крамлёўскіх
ці піраміды Хэопса ў Эгіпце на Ніле вялікім,
цела яго без бальсаму гніе і агідна съмярдзіць,
Ка* не пускае ў краіну памерлых, брамнік няўмольны,
добраў вандроўнік! гарачай съязою спагады да лёсу
гэты апошні спачынак ката акрапі жыватворна,
чым надзвычайна ўсьцешыш забытую душу яго.

1997

ФІЛЯЗАФІЧНЫЯ ЛІСТЫ ДА ВЕЛЕРАЗУМНАГА САБАКІ МУХТАРА

Ліст першы.

у горадзе гэтым няма зімы
і, нібы старое сена з вышак,
чярушыца дождж пасярод сънежня,
аліхтароўня тушаць
ні днём, ні ноччу,
і ў горадзе гэтым
няма начай
і ўсё штучна,
як кітайскі фарфор

.....

.....
часамі хочацца ламаць
і біць, і рваць,
ды ў горадзе гэтым —
так многа лянаты

Ліст другі.

я ведаю —
ты сядзіш пад дрэвам
рассечаным маланкай
і выеш працягла
на тоўстую поўню,
а людзі —
жагнаюцца і «Ойча Наш»
мармычуць са страху
ў мокрых ложках,
табе ж — аніякай справы
да іхняга страху:
згніў дах,
і ўсохліся съцены
старой буды

.....
.....

я ведаю,
ты выеш па мне.

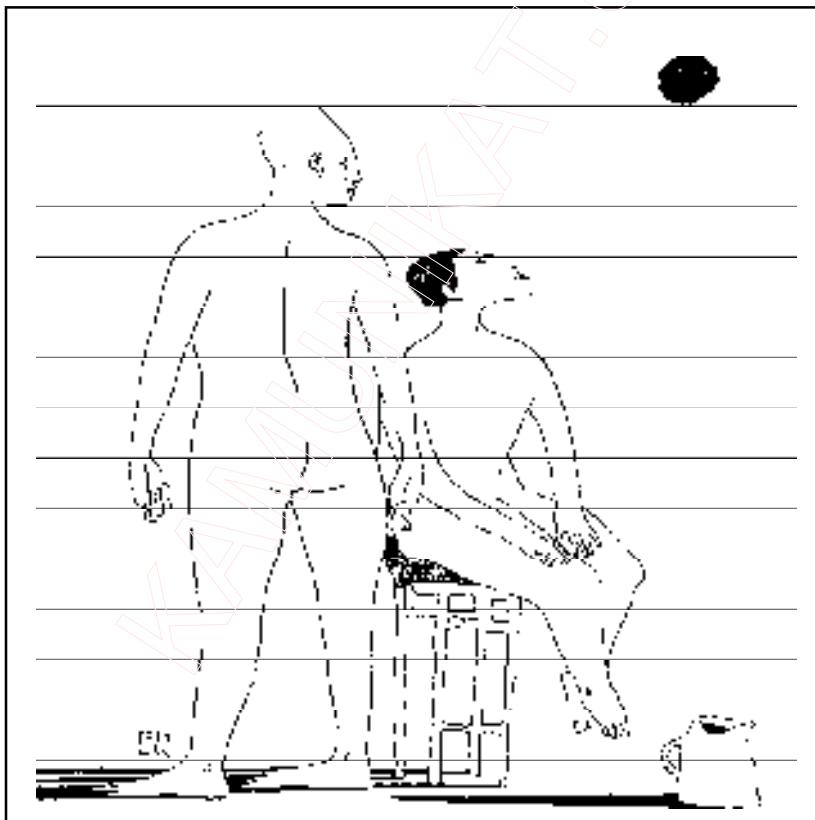
---

*Паводле эгіпецкай міталёгіі — істота, што вызначае чалавечы лёс.

Ліст трэці.

мне пішуць,
што гангеш ты катоў
на ўбогай вёсцы
і, бедныя,
уцякаюць яны на платы
ад твойго брэху
.....
.....
дурніца!
вартая съмеху
твая першабытная злосыць.

*1993-1997,
Горадня.*

Людка Сільнова, Ігар Сідарук і Славамір Адамовіч. Менск, студзень 1995г.

Ігар Сідарук

БАБУСЕЧКІ

Фарс-рэквіем на два акты

Дзейныя асобы:

ПАНІ РАІНА, прыхільніца вязынкаўскіх магілаў; тэратыстка.

ПАНІ ДОРА, прыхільніца дрэздэнаўскіх сабак; тэратыстка.

ПАНІ МАРТА, прыхільніца саратаўскае страляніны; тэратыстка.

МАШЫНІСТ КГБ, ураджэнец Гібралтару; палкоўнік.

АКТ I.

Купэ. Цымянае асьвятленъне. На ніжніх паліцах, наступраць адна адной, сядзяць ПАНІ РАІНА й ПАНІ ДОРА, напружсаныя ў прамыя, як палкі. Перад кожнай — дарожныя старызныя валізы.

ПАНІ РАІНА. Зараз паедзем.

ПАНІ ДОРА. Ага.

Крануўся цягнік, і Пасажыркі торкнуліся галовамі ўсьлед. У купэ адразу пас্বячтла.

РАІНА. Та-та-тах!

ДОРА. Тах-тах-тах!

РАІНА (са зьдзіўленьнем, што ёй пярэцаць). Та-та-тах, та-та-тах!

ДОРА (настойваючы на сваім). Тах-тах-тах! Тах-тах-тах!..

РАІНА (больш пераканаўча). Та-та-тах, тах-тах! Та-та-тах, тах-тах! Та-та-тах, тах-тах!

ДОРА (адмоўна матлянушы галавой, нават адбівае сабе такт). Тах-тах-тах! Тах-тах-тах! Тах-тах-тах!

РАІНА. Прыміце мае спачуваньні.

ДОРА. Што?

РАІНА. Вы съяпяя, як Бэтховэн? Та-та-тах, тах-тах! Та-та-тах, тах-тах!

ДОРА. А вы глухія, як Касаблянка? Тах-тах-тах! Тах-тах-тах! Тах-тах-тах!

РАІНА. Вас не чытаў бы нават Янка Купала*.

(Дзелавіта расчыняе сваю валізу, пачынае корпацу ў ёй.)

ДОРА. Ён камуніст?

(Ни меней дзелавіта расчыняе сваю валізу, пачынае корпацу ў ёй.)

РАІНА. Водаправодчык. (Дастае вялікія армейскія штаны, апранае іх пад сукенку.)

ДОРА. І колькі бярэ? (Дастае доўгія рыбарскія боты, залазіць у іх.)

РАІНА. Ня танна. (Дастае дзіцячы бінаклік, чапляе яго на шию.)

ДОРА. Нават з жанчын? (Дастае супрацьгаз, нацягвае яго на патыліцу.)

РАІНА. З жанчын ён не бярэ зусім. (Дастае вучэбную алюміневую гранату, запіхвае яе за пояс.)

ДОРА. Чаму? (Дастае гаечны разводны ключ.)

РАІНА. Таму што смокча зь іх апошнюю кроў. (Накладвае сабе на шчокі тлустыя зялёныя паскі грыму.)

ДОРА. О Божа! (Дастае ладны абрывак масковачнай сеткі, укручваецца ў яе.) Вы — прыхільніца пэдофэліі?

РАІНА. А вы што — хацелі б, каб я лавіла і жэрла бадзяжных сабак?!

ДОРА (зацікаўлена). Вы таксама едзеце ў Дрэздэн?!

РАІНА. Я еду ў Вязынку, на магілу Янкі Купалы!!

ДОРА (трохі расчараўана). А.... Ён што — памёр?

РАІНА. Хто?

ДОРА. Ну... ваш знаёмы... Водаправодчык.

(Райна пільна глядзіць на Дору.)

Што вы на мяне так глядзіцё?

РАІНА. А што вы такога верзяцё? Хіба можа памерці вечна жывы?! (Дастае гумовую мухобойку ды некалькі разоў узмахвае ёю ў паветры.) У адрозненьне ад некаторых...

ДОРА. На што вы, мадам, намякаеце?

РАІНА. Да вашага ведама — мадмазель!

ДОРА. О Божа! Спыніце цягнік, я выйду!

РАІНА. Позна. Та-та-тах, тах-тах! Та-та-тах, тах-тах!..

ДОРА. Вы яшчэ пашкадуеце.

РАІНА. Та-та-тах! Та-та-тах!

ДОРА. Пашкадуеце, пашкадуеце! Як шкадаваў ваш няяніны Янка Купала.

РАІНА. Даўся ў знакі вам гэты Купала. Ён ляжыць мёртвы. Пад вамі.

ДОРА. Так. Ясна. Я выходжу. (Справе адсунуць дзіверы купэ, аднак яны нават не скрануліся. Міжвалі паддаючыся ўнутране паніцы:) А вы можаце!.. выклікаць!.. сваіх падпольных канатаходчыкаў!

РАІНА. Між іншым, Раіна.

ДОРА (у жаху). Што?!

РАІНА. Раіна. Мяне так зваць. А вас?

ДОРА. А... Дора. Але якое...

*Зайвага. У залежнасці ад краіны(кантыненту), дзе п'еса знайдзе сваё яскравае сцэнічнае ўвасабленыне, а таксама абставінаў, — на мейсцы Янкі Купалы могуць быць: Бэнжамін Франклін, Томас Мор, Марат Казей, Дзед Мазай etc. Гэтак жа, як і іншы геаграфічныя россыпі: Москва, Гайнаўка, Багамы, Барсэлённа, Заказельская Слабада і г.д. — толькі ўзаемазаменны антураж, ня болей...

РАИНА. Спакойна, Дора. Зараз ён прый-
дзе сюды.

ДОРА. Хто?!

РАИНА. Камандор.

(Дора адстараняеца ад дэзвярэй, і яны
самі сабою паволі адсоўваюца. Аднак за
імі — нікога...)

Яшчэ рана. Сядайце.

ДОРА. І не падумаю! Вы ня бачыце, хто
я?!?

РАИНА. Бачу. Толькі ў сапраўднага
Фэда нашмат большая барада.

ДОРА. На Дрэздэнскую выставу я
магу прыехаць хоць голай!!!

РАИНА. Куды?..

ДОРА. На выставу. У Дрэздэн! Там,
дзе сабакі...»

РАИНА. Ясна. Бедныя...

ДОРА. Ня болей, чым ваш...

РАИНА. Яшчэ адно слова — ...

ДОРА. І — што? Што?!

РАИНА (не знаходзіць, што сказаць. І
нарэшце прамаўляе, як страшэнную абразу). Аўсяная каша!!!

ДОРА. Як?! Як вы сказалі?.. (Шукае
вачэй Раіны, аднак тая толькі адводзіць
позірк, закрываеца рукамі ад Доры, ад-
страняеца.) Аўс... аўс... Значыць, і вы?..
Значыць, і вас?!. І вы таксама?.. Адтуль?!
Дзе ўжо толькі... аўс... аўс...(Xanae Rainu,
стрэсвае яе, ставіць на ногі.) Станьце!
Станьце! О Божа! Як я магла не пазнаць вас
раней?!

РАИНА. Раней? Раней у нас быў, відаць,
іншы фактар-рэзус.

ДОРА. Рэзус-фактар, вы хацелі сказаць?

РАИНА. Што фактар-рэзус, што зулус-
пэніс — істотнасць адная.

ДОРА. Не скажыце. У зулус-пэніса
могуць быць іншыя пэрспэктывы. Але
пастухайце!.. Мы толькі дарэмна!.. Я ж
бачу, што вы — як і я!.. Давайце...

РАИНА (перапыняе). Давайце. Зараджай!

ДОРА. Зараджаю! (Кляцае разводным
ключом.) Куды гнаць?

РАИНА. Гнаць? Трэба спачатку...

ДОРА. Та-та-тах?!

РАИНА. Та-та-тах, тах-тах!!!

ДОРА. Ха-ха-ха?

РАИНА. Ха-ха-ха!!! Давай! (Размахвае
мухабойкаю.) Першаму, хто сунецца, —
гэпні яго! Ушмандохай! Адмаж па бацюш-
цы! Хай, падла, адчуе розыніцу!

ДОРА (з жадобаю пазірае на дэзверы).
І гэпну, і ўшмандохаю! Рот-фронт! Над
Гішпаній чыстае неба! Яшчэ Польска не
згінела!

РАИНА. Та-та-тах!!!

(І тут рэзка адсоўваюца дэзверы купэ,
і сюды спрабуе заехаць на веласіпедзе яшчэ
адна пасажырка — ПАНІ МАРТА. Ейныя
ногі — у ластах, у руцэ — прэзыдэнцкі
партрэт чужацае нам краіны.)

МАРТА (задыхана). І... іх... Пасьпела...
І... іх... Усё ж пасьпела! (І раптам
пераходзіць на перадушаны, астматычны
крык.) Ля-а-а-а-жаць!.. Лішні рух — і я
стравяю!.. Мордай!.. (Раптоўна хапаеца
за сэрца.) Мордай... (Яшчэ хвіля — і яна
зваліца са свайго веласіпеда.)

Райна і Дора падхопліваюць непрытомную
Марту. Здымаяць яе з веласіпеда,
хочуць забраць партрэт, аднак яна не ад-
пускае. Разам зь ім кладуць Марту на
ніжнюю паліцу. Мінералкаю, што стаяла
на століку, пырскаюць у твар. Паціху яна
ачуньвае.

О-о!.. Гэта цягнік на Карлавы Вары?

ДОРА. На Карлавы Вары, калі ваш белет
да Саратава.

МАРТА. А вы ўжо яго — ...

РАИНА. Ужо.

МАРТА. А маршрут?

РАИНА. Узгадняеца.

МАРТА. Заложнікі?

РАИНА. Заложнікі?

МАРТА. Заложнікі.

РАИНА. Яшчэ ня думалі.

МАРТА. Трэба думаць. Колькі ў нас
часу?

ДОРА. Да вечара?

МАРТА. Чаму да вечара? Увогуле...

РАИНА. Увогуле? Увогуле, я б сказала,
у нас часу ўжо й няма...

МАРТА. Што?! (Рэзка ўзьнімаеца,
Райна ёй дапамагае, ды так, што Марта
грукаеца галавою аб верхнюю паліцу.) А!
Аўся... (Зноў вырубаеца.)

ДОРА. Ты чула?! Яна сказала...

РАИНА. Чула.

ДОРА. Што?..

РАИНА. Правакацыя. Звычайнія кітай-
скія штучкі.

ДОРА. Думаеш, яе купілі?

РАИНА. Спачатку прадалі, потым ку-
пілі, а потым яшчэ раз прадалі. Яна працуе
на трэ выведкі. На ангельскую, пуэртары-
канскую і беларускую. Я ж кажу: кітайцы

нават на даху!.. (Дастае з валізкі доўгія дзіцячыя банты, пачынае імі абвязваць Марту.)

ДОРА. А калі — ?!

РАІНА. Тады скончым жыцьцё самагубствам.

ДОРА. Я не жадаю!

РАІНА. Я дапамагу.

ДОРА. Гэта ўсё, чаму вучыць ваш съветач думкі Купала?..

РАІНА. А на вашай кейптаўнаўская выставе ты думаеш трэба жывыя?

ДОРА. На дрэздэнскаяе.

РАІНА. Ну й пудоўна. (Скончышы з Мартаю, прыўзымай яе.) Дапамагай...

Дора, павагаўшыся, усё ж дапамагае Раіне. Разам спрабуюць закласьці Марту на верхнюю паліцу. З апошніх няшчасных сілаў утрымліваюць яе. Марта ледзь ня падае, аднак партрэт не выпускае. Съледам за Мартаю Раіна і Дора запіхваюць наверх і веласіпед. Вельмі цяжка, бедныя, дыхаюць.

ДОРА. І што... І што... Што далей?

РАІНА. Пе... пера... перачакаем. Калі не пачнуць бамбаваньне...

ДОРА. Бамба...?!

РАІНА. Так. З агнямётаў.

ДОРА. Але хіба так можна?

РАІНА. Можна. Гэта выбрыдкі краю людзкога!..

(На верхній паліцы цяжка стогне Марта.)

ДОРА. Што будзем...

РАІНА. Ціха. Пакуль — зробім выгляду.

ДОРА. Ага.

(Раіна ў Дору — робяць выгляд. Марта зноў глуха стогне.)

МАРТА. О!.. Гэта цягнік на Карлавы Вары?

РАІНА (падхопліваеца, зазірае ёй у твар). А ваш муж — матацыкліст?

ДОРА. На Карлавы Вары, калі ваш квіток да Саратава.

МАРТА. О, Саратай!.. Слава Богу.

РАІНА. Каму-каму, але толькі не Яму.

ДОРА. А Ён у вас у чым вінаваты?

РАІНА. Сабака.

(Паўза. Марта, лежачы, міжволі касавурыцца на партрэт...)

Ваш Камандор — сабака.

МАРТА. Гэта чаму? (Пачынае тузацца ў бантах.)

РАІНА. Таму што матацыкліст.

МАРТА. Ну... Ён матацыкліст толькі па пятніцах. (Тузаецца.) У астатнія дні ён прадае кока-колу!

РАІНА. Колю.

МАРТА. Як?.. (Падымае напераменку то галаву, то ногі.) Аднак дазвольце!..

РАІНА. І не падумаем. (Яшчэ мацьней заягвае вузлы.) Сапраўдана вымаўленыне гучыць мякка. (Напявае.) «Заўсёды съвята з табой, кока-коля!»

МАРТА. А!.. Здаецца, ён ужо не адчувае розыніцы.

ДОРА. Ён што — памёр?

МАРТА. Пэдыгрыпал.

ДОРА (з непрытворным жахлівым захапленнем). Ён яго сё??

МАРТА. Піў.

РАІНА. Таму што матацыкліст!

ДОРА (да Раіны). Адкуль вам ведаць статыстыку, мадэмаўзэль?

РАІНА (з пачуцьцём уласнае перавагі). Вы ж не якшаецца зь ня таннымі водаправодчыкамі!

МАРТА. Якшашца — цюркізм.

РАІНА. Мой дзед ніколі ня быў аніякім туркам! Нават і блізка!

МАРТА (да Раіны). Вы памятаеце свайго дзеда?

ДОРА. А майго пераехала бульбасаджалаю.

ДОРА (да Марты). Вы мелі прыхільнасць да калярадскіх жукоў?

МАРТА. Не. Яна была на... кхм, як бы гэта вам сказаць больш дакладна... ну, увогуле яна была... скажам, так!.. яна была на колах!

РАІНА. Коля. Сапраўдана вымаўленыне гучыць мякка. «Заўсёды съвята з табой, кока-коля!»

МАРТА. Не.

РАІНА. Што - «не»?! Што — «не»?! Прывыклі ў нас не зважаць на агульнаэўрапейскія традыцыі. Нездарма яшчэ Янка Купала...

МАРТА. Ня Коля. Яго звалі Бад. І як ён любіў страляць! Та-та-та-та! (Уздымае звязаныя ногі, нібы з кулямёта, строчыць імі.) Тра-та-та-та!.. Мы былі неразлучна параю! Божа! Як мы любілі страляць! Тра-та-та-та-та! Самыя лепшыя палігоны! Мора піва! Стрэльбішча ў Саратаве! Развяжыце! Развяжыце мяне, ... люфтвангэйзеры! Чуеце?! Я — ваша!

РАІНА. А гэта мы зараз праверым! (Яшчэ мацьней заягвае вузел Марце на

руках.) Колькі за вами кітайцаў?

МАРТА (крычыць ад болю). А-а!.. Я ня ведаю! Я не лічыла! Але яны толькі й рабілі, што жэрлі, жэрлі ды жэрлі!..

РАІНА. Так, аўсяная каша. Адкуль ты ведаеш пра аўсянную кашу?!

МАРТА. Я ня ведаю! Яны праста яе жэрлі, бралі за горла, пхалі мне ў рот! На съянданак, абед і вячэр! На першае, другое ды трэйце!

ДОРА. ...А таксама на чацвертае, пятае, шостае, сёмае, восьмае, дзесяткае, дзесяткае, адзінаццатае, дванаццатае, трынаццатае, чатыраццатае, пятнаццатае, шаснаццатае, сямнаццатае...

МАРТА. Так, так! Значыць, і вы?!. Значыць, і вас?!

ДОРА. Іншым разам давалі кісель. Праўда, таксама аўсяны. (Да Раіны.) Здаецца, яна... Я б нават сказала...

РАІНА. Ціха. Гэта нічога ня значыць. Іх вучаньц у школе нават страляць. З-за вуха, наўскос і наўскідку. (Да Марты.) Я зараз задам вам пытаньне... Ад якога залежыць... Калі вы адтуль... Сярод нас толькі адна... Хто ня храп...

МАРТА. Гэта была я. Мой ад таго й прадставіўся.

РАІНА (кідаецца развязваць Марту). Божа ж мой! Божа ж мой! Што ж ты!.. А я!.. Старая эквалайзэрка! Скажыце!.. Скажыце... А ваш — таксама?..

МАРТА. Што?

РАІНА. Ну... водаправодчыкам.

МАРТА (вызваленая ад путаў, па-чіху спускаецца з верхній паліцы). Ён быў Трумэнам. Фэліксам Трумэнам. Жалезным. І гэта ён вынайшадаў вадародную бомбу.

ДОРА. Ім абодвум далі па Нобэлю?

МАРТА. За што?!

ДОРА. Ну... за педыгрыпал. Ён жа ў вас не хварэў на сухоты?

МАРТА (раптам несущешна рыдае). Як... вы... так можаце?!. Спадзяюся, я трапіла... не ў асацыяцыю... па барадзьбе... з наркатызмам?!

РАІНА (нібы сама сабе). Карова.

ДОРА. Малакавоз.

МАРТА (павольна сцішваецца). Аль-фред Шнітке Чэ Гэвара.

РАІНА. Тэрор — ён і ёсьць тэрор!!!

Няёмкая паўза. Можа, даўжэй, чым трэба...
—

ДОРА. А мой сабака, калі сыпіць, — плача.

РАІНА. А мой, калі плача, — псуеца.

МАРТА. А мая котка, калі абажрэцца, — рыгае!

ДОРА (да Марты). У вас ёсьць сабака?

МАРТА. Нават тры.

РАІНА. І колькі ёй плацяць?

МАРТА. О! Усё залежыць ад якасці ніжняй бялізны.

Зноў паўза. На гэтых раз зусім невялічкая.

ДОРА. Адчаго, вы сказаілі, памёр ваш муж?

МАРТА. Удар.

ДОРА. Апакаліпсычны?

МАРТА. Звычайны. (Хапаецца за веласіпед, спрабуе яго зьніць зь верхній паліцы.) Вы марнатраўкі, пані! Дзе вашая абарона?!

ДОРА. Абарона?.. Якая можа быць абарона ў бранаваным кунэ?

МАРТА. Супрацьпаветраная!

ДОРА. О Божа! Значыць, праўда? Нас напраўду будуць бамбікі?!

РАІНА. І рэзаць. З агнямётаў!

ДОРА. Спыніце цягнік. Я выйду.

МАРТА. Позна! Вас скопяць на станцыі. Вы занадта падобны на Эрыка Хэм!

ДОРА. Ён таксама ёсьць тэрарыстам?

МАРТА. Ён быў быком! Сапраўдным быком на тарыдзе! І ведаеце, што ён рабіў у такіх выпадках?

ДОРА. Што?

МАРТА. О! Ён рабіў над Гішпаніяй чыстае неба! Вот!.. (Разъядноўвае свой веласіпед на дзівье часткі. Адное кола дае ў руکі Раіне, другое — Доры.) Ён сам хадзіў на базар за съежай пятрушкай... (Укладвае Раіну на сваёй паліцы, напраўляе ёй ногі, разводзячы па-армейску.)

РАІНА. Хто — ваш бык Эрык Хэм?..

МАРТА. Мой муж Фэлікс Трумэн! А ў той дзень... Ён застаўся дома. Сказаў, што дрэнна сябе адчувае... Вось так! (Паказвае Раіне, як трэба наводзіць прыцэл на «абект».) Пайшла я. А ля самага ўваходу... вечер сарваў шчыт з рэкламаю...

РАІНА (хутчэй машинальна). Рэкламаю...

МАРТА. І якраз мне па галаве! Добра, што плазам, бо калі б рогам, мёртвай была б ужо я.

РАІНА. А ваш муж?

МАРТА. А ён памёр на месяц раней. У той дзень мы спраўлялі па ім саракавіны. Потым адна вядомая ў пэўных колах асоба

сказала, што та к ён за нешта на мяне сердаваўся.

ДОРА. Канешне. Купля сьвежай пятрушкі — выключна мужчынскі занятак.

РАІНА. І продаж.

МАРТА. Пра якія куплю-продаж выгаворыце, калі ён быў патомным электрыкам-пацыфістам?

ДОРА. Ну-ну, прабачце. А што было на tym рэклам... (Нечакана лёгка Марта лацьвей укладвае яе на паліцы. Кулаком падпраўляе ёй жывот; гэтак жа, як і Раіне, — ногі.) ...рэкламным шчыце?

МАРТА (раптам ваяўніча). Усё што заўгодна, але толькі ня кефры!

ДОРА. Мэнструацыя — гэта так натуральна.

РАІНА. Нават яшчэ мой турэцкі дзед ведаў смак у такіх тонкіх рэчах. Уся справа ў крылцах.

МАРТА. У крылцах? У крылцах, якія ніколі ня вернуць майго мужа.

ДОРА. Добра яшчэ, што не па галаве.

Паўза агульнага суперажывання.

РАІНА. Ну, што?

МАРТА. Здаецца...

РАІНА. Калі што...

МАРТА. Ага. Адзін доўгі, тры кароткіх. (Справа залезьці на верхнюю паліцу, у яе ніяк не атрымліваецца.)

РАІНА (узіраеца ў свой бінаклік). А вось яшчэ быў выпадак з зыходам...

МАРТА (у захапленыні). Са съмяротным?

РАІНА. Горай!..

ДОРА. Хопіць табе са сваімі (перадражнія) «ўрапэйскімі трыдыцыйямі»!

МАРТА (да Доры). Паслухайце... (Дзярэцца на верхнюю паліцу.)

РАІНА. Дора.

МАРТА. Што?..

РАІНА. Яе зваць Дора. А мяне Раіна, калега!

МАРТА. Паслухай, Дора... (Усё ніяк не залезе.)

РАІНА. А...

МАРТА. Марта. Удава.

РАІНА. Бедны Янка Купала...

МАРТА. Што?..

РАІНА. Гэта я так. Для сябе.

ДОРА. І што там у цябе за выпадак? (І — пасъля паўзкі.) Яшчэ не бамбуюць?

РАІНА. О, кашмар! Проста дзікі кашмар! Караец: нач... Людзей — не прадыхнуць!.. І раптам урываеца гэты бамбіза,

гэты чорт у сутане і — тра-та-та-та! тра-та-та-та-та-та-та! — са свайго чорнага кулямёту, са сваёй бранябойнай гачыцы! І — уяўляеце! — ён нават страчыў тады, калі закончыліся ўсе патроны!

МАРТА. Раю эканоміць, паручнік Галіцын! Падмога ня хутка... (Так і ня ўзьняўшыся на верхнюю паліцу, грымдаецца на Раіну.) І што паліцыя?

РАІНА. Што, што!.. Яны нават ня чулі стрэлаў!

ДОРА. Спалі?

РАІНА. Якое там спалі! Яны ўсе там ляжалі мёртвы! Усе! Да апошняга адстаўнога сяржанціку!

МАРТА (лежачы на Раіне). Чаму адстаўнога?

РАІНА. Ну!.. (Справа з сябе Марту.) Калі б на вашым участку ўсчалася такая грамабобія, вы запрасілісі б у адстаўку яшчэ зь вечара!

МАРТА. Аhi! (Нарэшце, сасылізнуўшы з Раіны на падлогу, адной рукою хапаеца за прэзыдэнцкі партрэт чужыцкае нам краіны, другой адцягвае ѹ адпускае матыклемтны акуляры. Яны досыць трапна абхопліваюць пераносысе.) Не — рэакцыі Васэрмана! Вікторыя! (Перакідае партрэтнае дрэўка бы кулямётную рулю.) Божа! Дайце мне пастраляць! Дайце мне пастраляць на прасторах Саратава!

ДОРА (засяджана ў некага цэліца). Між іншым, вашая Вікторыя даўно ляжыць у белых тапках у чугуннай трунене.

МАРТА (нейкі час асэнсоўвае пачутае. Раптам хапае Дору, разка ставіць яе на ногі, прымаючи разам зь ёю гэроіскую паставу.) Чаму гэта, мая харошая, яна ляжыць у чугуннай??!

ДОРА (падобным гэроіскім тонам). А хто ж гэта яе пакладзе ў залатую?! Вунь спытайце... (Паказвае разводным ключом на Раіну.) Колькіх яна закапала?

РАІНА (падхопліваеца са свайго месца). Як ты... (Далучаеца да Марты й Доры, іхняя агульная гэроіская пастава робіцца ўжо занадта ваяўнічай.) ...можаж?!

ДОРА. А ты дрынъкні кока-колі!

МАРТА. Увогуле, мне цікава...

РАІНА (да Марты). Калі так цікава, дык раю Врэнглер Спэрміт бяз цукру і Врэнглер Спэрміт дэ фрут!

МАРТА. Ваш спэрміт дэ фрут — нішто ў параўнанні з tym, як адзін мой янкаку-

палазнаўца наступіў на костачку ад абрывкаса, праз дзень яму адцялі нагу, затым яшчэ адну, а яшчэ праз тры ён хадзіў у тых самых белых тэпцях, пра якія мы мелі прыязнасьць нейкую хвілю таму тут пачуць!

(Мянгяе гэроіскую паставу. Раіна з Дору не адстаюць. Раіна асцяярожна выз-ірае з кунэ, гатовая даць адлуп любому нападоўцу.)

РАІНА. Ты таксама ведала Янку?

МАРТА. Я нават ведала, зь якое прычины ён ухайдохаў сваіх трох кахранак!

ДОРА. Вось вам і нятанны водаправодчык. Людажэр!

МАРТА. Так, адну ён зжэр. Але за што?!

Паўза. Усе прыслухоўваюцца, ці не ля-
туць бамбасікі...

ДОРА. Ну, што?..

МАРТА. Ціха. Яшчэ не было каман-
ды!..

ДОРА. І за што?!

МАРТА. ...За тое, што яна не давала яму гарэлкі, калі ён ноччу ўставаў у пры-
біральню, а заадно шураваў зь пятага па-
верху ўніз галаваю ўсіх зъненавідлых яму людзеў!

РАІНА. Гэта паклён!

МАРТА. Паклён?! А вы лепш паслу-
хайце, што ён зрабіў з другім!..

ДОРА. Хто?

МАРТА. Ваш адчаёвы крыміналіст,
людажэр і рамантач Пэнэсонікаў! (Апош-
нє слова вымаўляе ў нос.)

РАІНА (зацикаўлена). Там быў яшчэ
Кура Сава?! Як ён?..

МАРТА. Наш! Як і ягоная Сіне Кура!
Яна была ягонаю другой жонкаю! І ён злавіў
яе неяк на вуліцы, распатрошыў бы куру
ды даслаў тое крывавішча, тую гнуснасьць,
тое съмердзюіска той самай трэйцяй
кахранцы, якая струпнянела ад аднаго толькі
позірку ў сумна-състылья очы Купалы!

ДОРА. Але дазвольце!.. Прыйчым тут
очы, калі ён даслаў... цьфу, ня дай Бог
пабачыць!.. як вы самі мелі ласку сказаць,
тую ванітнную гідкасьць?!

МАРТА. А прыйтым, мая харошая, што
якраз трэйцяя кахранка яго й забіла! Урэпа-
ла! Заманточыла! Самым лютасным і гнус-
на-паскудніцкім чынам! Яна зрабіла такую
машынку... якую... калі сядаш на
веласіпед... (Адбірае адное кола ад Доры.
Пачынае раскручваць яго.) ...пачынае

сама... « чах-чах-чах! чах-чах-чах!» о-у-у-
у!.. « чах-чах-чах! чах-чах-чах!» ага! ха-ха-
ха-ха-ха-ха-ха!.. пырскі! кроў! жыжа! кішкі!
шкалада! шлункі! кіндзюк! кезаўка!.. р-р-
р-р-р-р-р! др-р-р-р-р-р!.. І як не было
чалавека! А-а-а-а! Лажыся! Лажыся-а-а!

Усе падаюць. Паўза. Раіна асцяярожна
прыўзвімае голаў.

РАІНА. Ага. Ці ня хочаш ты гэтym
сказаць...

МАРТА. А ты болей чытай парнаграфічнай літаратуры. Можа, і трапіш... У
Інтэрнэт...

ДОРА. Божа мой! Які Інтэрнэт?! У
Дрэздэн! Трэба ў Дрэздэн! Гнаць, гнаць і
гнаць!

МАРТА. Хто ж, мая міная, гоніць у
Дрэздэн, калі нават не ўзялі заложнікаў?

ДОРА. А як жа сабакі?

МАРТА. На саратаўскіх палігонах іх да-
чорнай халеры! Толькі страляй, ха-ха-ха!

РАІНА. Вы што?! Канцэптуальна — у
Вязынку, на магілу!

МАРТА. Чыю магілу?

РАІНА. Ну ня той жа зладзюжанкі, каго
распатрошыў твой Сіне Кура!

МАРТА. Кара Сіва, ты хацела сказаць?

ДОРА. У Дрэздэн! У Дрэздэн! Я вас
прашу!

МАРТА. У каго ты зьбіраешься нешта
праесці? Гэта мы выстаўляем тут свае кан-
трыбыуты!

РАІНА. Так, абуты, абуты! Ён хадзіў
заўсёды абуты! У сваёй спачывальні, на
прашпэкце Цанавы, чакае ён нас!

МАРТА. А ў дупу! (Ускоквае на кунэй-
ны столік, выкідае наперад руку.) Зік
хайл! Ост Кейтэль — на саратаўскія пал-
ігоны! Ясна, мужычкі?!

РАІНА. Правакэйшэн! Пер яе, квазі-
модзіху!

ДОРА. Як?..

РАІНА. Кусі, кусі!..

Дора ў шалённым кідку ўпіваецца ў Марту,
кусае яе за нагу. Марта скача недзе
уверх, чапляеца за прыстасаванье на
столі. Раіна чапляеца за другую нагу,
Марта адбіваеца.

Мы што — дарма клалі сваё жыцьцё?!
За нашых маркшнайдэраў ды мэліяратара-
ў? Каб вось так... праляцець... міма?!

МАРТА (боўтаючыся, адбіваеца
абедзівьюма нагамі).

О, Беларусь, мая шыпшина, *

Зялёны ліст, чырвоны цвёт!

У ветры дзікім не загінеш,
чарнобылем не зарасьцеш.

ДОРА. Не, ты толькі глянь! Яна яшчэ
жарыць гэтую дастаеўшчыну!

РАІНА (разглядае ласту Марты). А
красоўкі ад Вэрсач!

ДОРА (разглядвае другую ласту Мар-
ты). Адыдас!

РАІНА. Той, хто носіць Адыдас, хутка
бацькаўшчыну здаесьць!

МАРТА (боўтаючыся, дэклямуе):

...Пялесткамі твайі стану,

на дзіды сэрца накалю.

Тваіх вачэй, пад колер сталі,
праменьне яснае люблю!

РАІНА (лупіць шалёна на Марце). І там,
дзе былі! І там, дзе ёсьць! І там, дзе будзем!
І быці плачу ды енку вялікаму па ўсяе
зямлі!

ДОРА. А ты ёй у зуб, дык можа, ня
зъенчыць!

РАІНА. А як дастаець?

ДОРА. Веласіпедам!

РАІНА. Ага! У краіне съветлай, дзе я
паміраю!..

(Райна хапае частку веласіпеда, імкнец-
ца дастаець-наехаець колам на твар Мар-
ты.)

МАРТА....Варожасьць шляху не зачы-
ніць:

у перашкодах дух расьце.

О, Беларусь, мая шыпшина,
зялёны ліст, чырвоны цвёт!..

(З апошнім словам Марта, злаўчыўши
момант, перыць наском сваёй ласты ў твар
Райн. Ды так трапна, што тая адлятае
прэч, падае. Кола веласіпеда, якое трымала
Райна, падае на Дору, тая адлятае прэч,
падае. З-пад столі на Райну падае Марта,
хапае яе за валасы, рэзка прыўзьнімае ейную
галаву. Бачыць, што Дора неяк ачуньваеца
і хоча падняцца, хапае яе таксама, прасо-
ўвае паміж ейных каленяў галаву Райны,
моцна прыціскае сваім рукамі.)

РАІНА. А-а!..

МАРТА. Ага! Яшчэ бывае такая
съмерць! У чыстае поле прыезджае кам-
байн!.. А там стаіць... баба! І ён той бабе!..
пад самыя яльцы!.. а-шу-ру-ру! а-шу-ру-
ру!!! А потым — гох! гох! гох! (Падскоквае,
седзячы на Райн.)

РАІНА. А-а-а!..

ДОРА. Вой... Во-ё-ёй!..

МАРТА. А потым!.. Баба — раз! —
упала, руки склада і...

ДОРА. Што «і»?..

МАРТА. Гатовая.

ДОРА. Да чаго?

МАРТА. Да пераходу.

ДОРА. Куды?

МАРТА. Да Кракаўскіх нескароных
вяршыняў!

ДОРА. Чаму Кракаўскіх?

Нечакана рэзка адсоўваюцца дзвіверы
купэ, і перад Бабусямі паўстае МАШЫ-
НИСТ КГБ, ураджэнец Гібралтару.

МАШЫНИСТ КГБ. Бо Радопы ўжо за
вамі! ха-ха! ха-ха-ха! Стаяць!!! Рукі ні зъ
месца! Лішнія рухі караюцца шрафам! Калі
што — б'ю па шарах! Разводка шароў
кораецца шрафам! Цягнік не раскачваець!
Раскачка вагонаў караецца шрафам! Выход
з алогі караецца шрафам! (Бязладна
размахвае ў розныя бакі рукамі ды нагамі,
бы съялы, які ад нечага абараняеца.
Бабулькі паволі падымаюцца з падлогі.
Машыніст КГБ закранае Райну. Відаць, зу-
сім не чакаўшы гэткага, рэзка прысядае
перед ёю.) О так! О так!.. Зараз будзе!..
Верталёт! Шрубалёт! Гон-адлёт! Ха-ха-ха!
Хо-хо-хо! Гон! Гон! Хей-хей-хей!

РАІНА. У вас што, малады чалавек,
непраходнасць кезайкі?

МАШЫНИСТ КГБ. Еду-еду! Ду-ду-ду!
Акружэньне і атака, здрада крэкаўскіх
кашмароў! Ногі ў руکі — тэрарызм! Рукі ў
ногі — каратызм! Зубы ў сънезе — банды-
тызм!!! Гон-гон! Ганібал! Яшчэ слова — і
расстрэл!

МАРТА. Гэта хто й каго зъбіраецца тут
страляць?

МАШЫНИСТ КГБ (ня ведаючы, адкуль
можа зыходзіць сапраўдная небясьпека,
скача ўсё вышэй ды імклівей, вычвараючы
неверагодныя па). Вы сели на станцыі А!..
Вас адсачылі на станцыі Б!.. Я — машыніст
КэГэБэ! Кэ! Гэ! Кэ-Гэ-Бэ!!! Кэгэгэ... Бэ-
бэ-бэ! (І далей — скарагаворка:) Стоп-
кран не зрывается! Болей трох не зъбіраца!
Хто — дзе? Хто — я? Я — тут! Ураджэнец
Гібралтару, чорны пояс, сіні глаз! Тэрарысты
праходзяць усе па адным! Трэйці —
за першым, другі — за трэйцім, першы —
адразу за дрым-дым-дым! Дрэнь вашая

*Засвааа. У ўеальц Зальбо э?нао и ви і оа а би ів і ?адэелуі авани ва?о А.Ну па «Бала?упь,
і ау і аазла!..»

справа — вам упалі на хвост!.. А? Бэ? А і Бэ!
Ляжаць мёртвия на трубе! Мёртвия ноччу
і мёртвия днём!.. Шухер, аблава,
шмананье, пажары, разъя, акупацыя,
напалм, бамбаванье, палон, трэпанацыя,
атручэнье, пагром! Будуць рэзаць, бу-
дуць біць, (*інтуітына лічыца Бабусек*)
табе — крэсла, табе — вышка, табе —
жмурыкаў да пня вадзіць!

Райна спрабуе паварушыца.

Хто?!.. А?!. (Рэзкі рух.)

Марта спрабуе скрануца зь мейсца.

Дзе?! О!!! (Больш рэзкі рух.)

Дора разварочваецаца...

Ага!!!

*Дора раптам асьцярожна цюкае раз-
водным ключом улоб Машыністу КГБ. Той
чіха апускаецаца на падлогу.*

РАІНА. Ого!

ДОРА (не расціскаючи вуснаў). Мугу!
(Далей гаворыць.) Гэта праста нейкі сарлі-
попэт! Аж у вачох замігцела!

МАРТА. Ты яго заманточыла?!

ДОРА. Так! Урэпала!

ДОРА. Я ж яго толькі... пашкадавала...

МАРТА. І што ён?..

(*Райна схілецеца над Машыністам КГБ.*
Паказвае, што той дыхае. Прыслухоўва-
еца. Падзывае жэстам астамнік. Бабу-
сек. Нейкую хвілю Райна ды Марта съціша-
на нахіленыя над Машыністам КГБ. Нечака-
на ён, бы ўканвульсыі, тузаеца да ханае
схіленых над ім Бабусек за горлы. Тыя хры-
пяць.)

МАШЫНІСТ КГБ. Вы што?! Ня рубіце
фішкі?! Чык-чырык — і вы ў адлёце! Узвод
«тэрор-антырэзор», я — ягоны каманд-
зёр!

РАІНА. Хр-р... Купала... Няўжо так
зявяшчаў Купала?!

МАШЫНІСТ КГБ. А?.. Ён з вамі?

РАІНА. Хр-р... Вечна...

МАШЫНІСТ КГБ. І яму гамон! У купе
— атас і міны! Трыбуналшчыкі точаць
нажы!

МАРТА (працягвае руکі да Доры).
...Жы! Хл-ру... пажы!

(*Дора пакуль уразгубленасці, ня ведае
што рабіць. Машыніст ішасціва съмлеце-*
ца.)

ДОРА. Пыжы?..

МАРТА. Па... мама... мажы!!

ДОРА. Пажы?..

МАРТА. Хр-л-р... Да... памажы!

ДОРА. А!.. (Ня ведаючи, як гэткую

дапамогу ўчыняць, раптам зноў успамінае
пра свой ключ ды цюкае ў цюкае ім у лоб
Машыністу КГБ.)

Аднак Машыніст КГБ толькі съмлеце-
ца, ужсо ня так ішасціва, як змрочна ды
страшина.

МАШЫНІСТ КГБ. Давай! Бац! Фоя!..
Ай Сі Дзій Сі! Бац, бац! Тут ваша магіла,
вам іграюць чарльзтон! Ха-ха-ха-ха!

Дора цюкае. Машыніст КГБ съмлеецца.
Аднак горлы Бабусек съціскае мацьней.

Аўсвайсы!!! Чыя «крышаш»? Колькі «пуш-
ак»? Хто бугор?.. Энэ, бэнэ! Ана, мана!
Выйшай вожык з-за тумана!.. Рэжа фінкаю,
бэйс бой! Я — у пекла; вы — за мной!

*Райна і Марта з апошніх сілаў адбіва-
юцца. Той-сёй тэрорскі камуфляж звяза-
жасе набакір, облятае. Машыніст КГБ
раптам палёгчыў свае поціскі, прынюхва-
еца да твараў сваіх ахвяраў. Потым рэз-
ка адштурхоўвае іх. Яны ўскокваюць, па
інэрцыі адлятаюць, цягнучы за сабою Дору.
Усе ўтрох усаджваюцца на ніжнюю лаву.
Машыніст КГБ хутка ўзынімаецца з пад-
логі.*

Тэ-эк... Тэк! Тэк-тэк-тэк! Ну — і?.. І —
хто? А? А?!. А-га-га!

Бабуські пачынаюць па чарзе ўсхліпваць,
дастраваць насовачкі, смаркацца.

РАІНА. Я...

МАРТА. Мы...

РАІНА. У нас самыя высакародныя
мэты!

ДОРА (спрабуе схаваць пад лаву свой
ключ, пасоўваючы яго куды далей нагамі).
Я нават ня думала вас замантачыць!

МАШЫНІСТ КГБ. Паўхвіліны — раз-
браеные, паўхвіліны — прызнаваныне!

РАІНА. Ну якія ў нас гранаты?! (Рап-
там ханае пад локаць Марту, якая апыну-
лася ў цэнтры.) Гэта ўсё!.. (Паказвае з
боку мухабойкаю на Марту.)

ДОРА (ханае Марту зь іншага боку).
Так! Нічога съяцлага!.. Мы праста ехалі
сабе шіха ў Дрэздэн!

МАШЫНІСТ КГБ (зноў пачынае пад-
скокваць, размахваючы рукамі перад імі).
Каторая? Каторая?..

РАІНА. Які яшчэ Дрэздэн?! Мы, дзыве
старых няшчасных кабеты, ехалі ў Вязын-
ку, на магілу Янкі Купалы, каб ціха стра-
ляць там сабак і перапраўляць іх у Саратаў!
Пры гэтым нікога з ўсіх, з ёлкі з тэрмасу,
мушу заўважыць доўга захоўваюць свае
якасці, як тут урываеца вось яна!.. (Усё

яшчэ моцна трymае Martu.)

МАШЫНІСТ КГБ. Каторая?.. Каторая?!

МАРТА (*спрабуе вырвацица*). Ах вы, драныя зёлкі! Плявуздры!!.. Бач, магілаў схацелася! У Дрэздэн, на Купальле, каб адстэрльвацца ад саратавак ды хавацца ў Янкі! Вось там і папілі б вашага тэрмалягічнага шнапсу!

МАШЫНІСТ КГБ. Каторая?! Каторая?!

ДОРА. Не, гэта праста нейкая навухаданосарша! А хто, яшчэ на эроне, усе вуши — бз!-бж!-бзждр!-бзждрбзж!: едзем! едзем! каб стравацца з сабакамі, на матіле Купалы! у Саратаве за іх даюць па тры капейкі за пуд, і пры гэтым сам Кура Сава прыме нас за дрэздэнскіх каханак!

МАШЫНІСТ КГБ. Катораз???

РАІНА (*убок Martы*). Сабачара.

МАРТА (*убок Dorы*). Падлажэра.

ДОРА (*убок Raiны*). Кормараздатчыца!

РАІНА (*убок Dorы*). А тваё цялё сера боегалоўкамі Пэршынг-два!

МАРТА (*убок Raiна*). А твая качка стаптала ленінскую канюшыну!

ДОРА (*убок Martы*). А ты сама, калі падала з дуба, разадрала дупу!

РАІНА (*убок Martы*). Так, так. Да самуськай гарлячкі!..

МАШЫНІСТ КГБ (*спыняецица*). Ціха! Госпадзе... Госпадзе!.. То што... То што?..

Бабуські ўжко плачуць усур'ёз.

ДОРА. Мы... і... і... У-ю-ю!!!

МАРТА. Там толькі клізмы, клізмы! І вэгэтарства!

РАІНА. Там... там... Там нават прарок... на змог бы.

МАШЫНІСТ КГБ. А!.. Дык вы — уцеклыя баб... (*Заціскае сабе рот. Пракашліваецица*.) Кгм!.. Я вам раю! Аптымальна! Заставацца!... (*Пачынае навобмацак прыводзіць Бабусечак у належную тэрарыстычную экіпіроўку*.) Рок-тэрор!!!

МАРТА. Мы...

РАІНА. Не...

ДОРА. I-i-i!

МАШЫНІСТ КГБ. Я вам раю! Аптымальна!

РАІНА. Чаго гэта ён раптам нам раіць?

ДОРА. Відаць, гэткі ж канкістадор, як і ваш бамбіза ў сутане.

РАІНА. Які бамбіза ў сутане?

ДОРА. Што страляў.

МАШЫНІСТ КГБ (*уручae партрэт*

Marcie). Так, страляць! Піф-паф! Ганіце! Та-та-такс, та-та-такс!

МАРТА. Куды гнаць? Куды гнаць? Нікуды мы не зьбіраемся гнаць!

МАШЫНІСТ КГБ. Я вам раю! Аптымальна! Уцякачкі! Партрэты! Лыжка за бабку, лыжка за дзедку, сунь, мая радасьць, два пальцы ў рызетку!!!

Бабуські недаступна вышчэрваюцца.

А яшчэ!.. Саджаюць у такую штуке-рю!.. I шрубуюць у лоб! I коліюць наркоты! Калі што — прасьцірадла! Калі што — электруха! Калі што — шызыашок!

РАІНА. Вой, не пужайце...

МАШЫНІСТ КГБ. Ха-ха! Ха-ха-ха! А можа, вам клёва па тры дні на «пі-пі»?

ДОРА. Ня «пі-пі»?

МАШЫНІСТ КГБ. Ні пі-пі, ні ка-ка! Толькі праз трубачку — цюрлю-лю-лю! — кашку-аўсяшку, ха-ха-ха-ха! Можа, балдзёжна вам ад анаболяў? Ці адцяжка на трох на крывавым батуце?!

МАРТА. На якім яшчэ...

МАШЫНІСТ КГБ. А на такім, на двухколым, якім!.. Першое колца — вашыя ручкі, колца другое — вашыя ножкі, двое — расьцяжка, трэйці пампue, — гоп-гоп! гэй-гэй-гоп! на жывоціку — гоп-гоп!

ДОРА. I што?

МАШЫНІСТ КГБ. Кроўка, сывішчы! мая радасьць, пішчы! — кіслародны кактэйль для мазгой!!!

РАІНА. А... А... Тады мы выходзім!

(*Спрабуе ўз्बыняцца злавы. За ёю імкнуцца съледам Dora й Marta.*)

МАШЫНІСТ КГБ (*съляпым, аднак упэўненым штуршком садзіць іх назад*). Я вам раю! Аптымальна!

РАІНА. А што, мой харошы, гэткі клопат пра нас? Ледзь ня ў лепшых традыцыях... Можа, прапануецце...

ДОРА. Кока-колі!

МАШЫНІСТ КГБ. Я ня Коля! Я — Машыніст КэГэБэ, ураджэнец Гіблалтару, чорны пояс, сіні газ!..

МАРТА. Тады мы выходзім. (*Зноў пам-кнулася падніяцца.*)

МАШЫНІСТ КГБ (*крычыць шалёна*). Стая-а-яць!!!

МАРТА (*жагнаецица*). Съвента Маці Пахвалёна! Стаяю, стаю.

МАШЫНІСТ КГБ. Хто вам сказаў?! Які яшчэ клопат? Тут я — камандзёр, вы — палонныя чорнага стэпу!

РАІНА. Якога... стэпу?..

МАШЫНІСТ КГБ. Чорнага, вольнага, пад крумкачамі! Крум — я ваш госьць, «Дабранач, рэвалюцыя, гуд бай!» я ваш кум; «Вы што, ня чуеце? — Кашчавая ідзе!» там расчыненая труна, па вас рыдае яна ад цемпры і да відна!

(Асьцярожна намацвае Раіну, яшчэ раз напраўляе на ёй тэр-шмоткі, лёгка закідвае яе на верхнюю паліцу. Абшпільвае рамяніямі бясъпекі.)

Крум — у tym стэпе стаіць чорны дуб, на дубе tym — куфар, у куфры tym — заяц, у зайцы tym — качка, у качцы той — яйка, у tym яйку — ваш съялы кампазытар Бэтховэн! Крум — саната до дзіес мінор, жалобныя вяночкі, Дэвід Гілмор, яшчэ адна цэгla ў съяне!

(Гэткую ж апэрацыю праводзіць з Дорая. Таксама закідвае яе на верхнюю паліцу, абшпільвае рамяніямі.)

(Падступаеца да Марты.) Крум! Колы! Варголы! Недахват у вары голых! Заставайся на очку, партызанская дочка!..

(Марта сама спуджсана забіраеца з нагамі на паліцу, сама зашпільваеца рамяніямі.)

Ці дачка!.. Ха! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!!!

РАІНА. Я б сказала, што гэта... (Машыніст КГБ выпростаеца перад Раінаю. Тая адстарааняеца.) Зважайце, аднак!

ДОРА. Можа месь розны сэнс... (Машыніст КГБ выпростаеца перад Дораю. Тая адстарааняеца.) Перадінфарктнае рэчыва мае звычку атакі!

МАРТА. Сьвента Маці! Сьвента Маці! Сьвента Маці Пахвалёна! Я страляю! Стравлю!..

МАШЫНІСТ КГБ. А, давай! Піф-паф,вой-вой-вой, памірае зайка мой! Тут выходзяць тэрарысты, праваслаўныя марксысты, рокэр-покэр, мусульмане, атыбаты, масхалаты, вам раздам бронепатроны, вы ганіце мані-мані!

ДОРА (тузае рамяні). Выходжу, выходжу! Мая станцыя, мой чорны стэп!

МАШЫНІСТ КГБ (яму ў рукі трапляе веласіпеднае кола. Даручае яго Доры). А во твая станцыя! Твоя зупынчака! Твой фарпост, Францінbras! Хто жадае выйсці яшчэ? Ты, Брут? Ці ты, Гарацы? Або ты, усёведны прарок?! (Дастае нешта з-за пазухі, паказвае.) Усё залежыць ад гэтае штучкі! Тармазучкі! Яшчэ аніхто!.. Ані-

колі!.. Калі я!.. Тут яго!.. Як вы самі заўважылі: «Та-та-та-тах!» Станцыя?.. Вам жадаеца станцыя?! Чаканьне, ба... (напраўляеца) камрады, чаканьне! Там вам і драйв, там вам і рок, там вам і дом найблакітнейшага съяяла!!! Усё пад распіску, усё як належыць! (Яшчэ адно кола — Раіне.) Р-рота!!! Па маёй камандзе!..

РАІНА. Тра-та-та?

МАШЫНІСТ КГБ. Тра-та-та-та!

РАІНА (строчыць). Тра-та-та-та! Тра-та-та-та!

МАРТА (строчыць). Тру-ту-ту-тут-тут-тут-ту!

ДОРА (строчыць і строчыць). Пах, пах, пах! Тры-ты-ты-ты-ты! Дры-ду—ду-ду-ду-ду-да!

Ітут недзе над імі, а можса, і проста ў некага зв іх у рукох пачынае лупіць буйнакалібрэны кулямёт. Усё кунэ напаўняеца гарам, сінім дымам, подыхам съмерці...

МАШЫНІСТ КГБ (крычыць у шале ды радасьці). А-а! Нармалёва!!! Я вам раю! Аптымальна! Давай! Болей джазу! Болей джазу, гольдэн гёрлз! Стрэлкі, рэйкі, шлагбаўмы! У паветры — дазапраўка! Пералётнае пікэ!

РАІНА (амаль у непрытомнасці). Піць... Дайце піць.

МАШЫНІСТ КГБ. А мы зараз гарбаткі!.. У лепшых традыцыях. Як завяшчай ваш вялікі Махмуд!

РАІНА. Купала...

МАШЫНІСТ КГБ (насьцярожсан). Тэрарыст?

ДОРА (вельмі стомлена). Бабнік...

За Машыністам КГБ з трэскам зачыняюца дзъверы.

КАНЕЦ ПЕРШАГА АКТУ

АКТ II

Бабусечкі застаюца на сваіх мейсцах. У гэткіх жа недарэчных прычандолах ды апранахах. Здаеца, Раіна бязгучна моліца, адначасна адганяючы незаўважных, аднак досыць надакучлівых мух. Дора глядзіць на яе і спрабуе гэтак жа бязгучна паўтараць слова малітвы, падганяючы да патрэбнасці супрацьгаз. Чутно, як груочка цягнік.

МАРТА (аніяк ня можа адшиліць свою ласту). Мама... Мая мама!..

ДОРА (перавешваеца ўніз галавою). А твой тата?

РАІНА. Ну пэўне ж, не...

ДОРА. Закрыт рот. Няхай твой... (паўза, бы нельга прамаўляць табу) не вароча-еца ў труне.

МАРТА. Нас што — усіх пакладуць?..

ДОРА. Хутчэй за ўсё, што крэмацыя.

РАІНА. Я ня вынесу! Божа, я ня вынесу! Гэта так...

ДОРА. Смуродна?..

РАІНА. Так, так! Аніякае, аніякае... эсттычнасць!

ДОРА. Затое з прагматычнасцю. Вам ад таго лягчэй? Ці табе?..

РАІНА. Вам ці табе — якая розньіца!

МАРТА. Ну дык пашанотна прашу заткнуцца!

РАІНА (спрабуе супакоіцу). Мне было б лягчэй, калі б я памятала, ці выключыла ў палаце тэлевізор!

МАРТА. Тэлевіzar.

РАІНА. У той палаце стаяў менавіта тэлевізор!

ДОРА. У вас была асобная?

РАІНА. Агульная. Але тэле я глядзела адна.

ДОРА (крыху падумаўшы). І я.

МАРТА (пасыль большае паўзы). Зда-еца, і я таксама.

ДОРА. Не! Яшчэ я карміла сабачку. Толькі мне яго не давалі...

РАІНА. А мне хоць давалі, ён у сваіх вершах толькі лаяўся. Прычым гэтак гідка, ўсё болей па мацечцы!

МАРТА. А я сваю маму запомніла балерынаю. Можа, бачылі?.. Ёсьць такі фільм — «Чалавек з ружжом». Гэта пра яе!

РАІНА. А я на съянданак любіла катле-ты.

ДОРА. М-м! Я іх праста абажала!

МАРТА. Абажала — рюсізм. Аднак, з вашага агульнаэўропейскага дазваленія!.. Гэта мне! мне! мне!!! падавалі штораньня!.. Сапраўдная адбіўная, дасмажанасць і сакаўнасць!.. Усім астатнім давалі...

РАІНА. Аўсянку. Я ведаю. Таму й любіла...

Паўза.

Ён быў такі!.. Увесь капялюшысты, акулярысты, у новай куфайцы! Ён прысьвячаў мне маласольныя агуркі й заўтраш-

нія рададэндronы! І нават чытаў Брокгаў-зэра й Крузэнштэрна!

ДОРА. Рададэндраны... Я таксама зды-малася. З Чарлі Чапліным. Проста шалым дажджом!.. А потым ён пайшоў служыць у «Макдональдс» і загінуў пад капытом... Чырвонаармейца.

МАРТА. Так, «Чырвоная раніца»! Пятроў-Водкін, школа Марчэла Караваджоні!.. Яна вісела над нашым кухонным столом! Мама брала чырвоны фарш, мухі яшчэ не пасыпелі заседзець...

РАІНА. ...паляпваючы, перакідвала яго з рукі на руку...

ДОРА. ...а потым акуратна дзяліла...

МАРТА. ...крыжыкам! (Паказвае, як мама дзяліла.)

РАІНА. ...на чатыры!.. (Паказвае, як мама дзяліла.)

ДОРА. ...роўныя часткі! (Паказвае, як мама дзяліла.)

МАРТА. Каб усім хапіла...

ДОРА. ...каб усім выйшла...

РАІНА. ...на адной маленъкай катлецін-цы!

Паўза. Момант пакутнага асэнсавань-ня.

ДОРА (да Раіны). Мама! Ты нават ні разу!.. Да мяне!..

РАІНА (да Доры). А хто? Хто самую мяне?! Ты хоць памятаеш?!

ДОРА. Што я павінна памятаць?! Мяне адvezьлі яшчэ раней за... Што я павінна?!..

МАРТА (да Доры). Толькі тое, як я прасіла з сабою хоць бы лішні камплект!.. цёплых!.. А ты!!! М-мамусечка! Колькі год прайшло, га? Ні — хто! Аñі — хто!!!...

РАІНА (да Марты). Унучка?! Божа! У мяне? — І нават унучка?! (Да Доры.) Што ж ты пра гэта мнє?.. Пашкадавала?

ДОРА (да Раіны). Думаеш, было лёг-ка?.. (Да Марты.) Думаеш, я не зразумела б?..

МАРТА (да Доры.) Бачу я, як ты разу-мела. Шыба памятае. Тая, мокрая, на трэйцім паверсе... (Да Раіны.) І па табе я плачу, дачушка. Толькі чым было вас пракар-міць?!

РАІНА. Канешне. Аўсянка была смач-нейшая. На трэйцім паверсе...

ДОРА. Да цябе прыходзілі водаправод-чыкі.

РАІНА. Так. Толькі я адпраўляла іх да трубаўкладчыкаў.

чанай галавой). Падаю... Падаю... Капцы...
Госпадзе мой...

I ўсё ж ён спыняеца. I ўсё ж апускае на ногі амаль ашалелую Раіну. I атрымлівае ад яе смачную аплявуху.

РАІНА. Ды як вы съмееце, малакасос!

МАШЫНІСТ КГБ (*ну зусім не чакаўши*). Хто — я?! (Зрывае хустачку.) Гэта вы мне?!

РАІНА. Ну, а каму?! Можа, Фэліксу? Та-та-тах... (*I зацягвае яе агульны рытм, і далучаеца яна да Марты й Доры.*) Та-та-тах-тах-тах!

Д О Р А .
Тахтахтахтаратахтахтаратах!

МАРТА. Та-та-та-тахтахтаратахтахтаратахтахтаратахтахтаратах!

МАШЫНІСТ КГБ. Вы што? Вы што? Так ня можна!!

ДОРА. Можна! Нам ужо можна! Тах-тах-тах! тах-тах-тах!

МАШЫНІСТ КГБ. Там — стрэлку направа, бо за мостам — съцяна!

МАРТА. О! Дазапраўка — у паветры, пердалетнае пікэ! I-i, у-у-у! Тахтахтахтахтах!

РАІНА. А ты тармазі, галубок, тармазі! Тархарататахтахтахтах!

МАШЫНІСТ КГБ. А-а-а-а!.. (*Съціскае кулакі, хапаеца з усяе сілы за ручку кунэ. Присядзе і трymае падлогу рукамі. Падскоквае, упіраеца нагамі ў адну верхнюю паліцу, галавой — у другую. Справе спыніць цягнік хоць чым!..*)

РАІНА. Тармазі, тармазі!..

МАРТА. Хай спачатку пакладзе назад рэйki.

МАШЫНІСТ КГБ (*не пакідае спробу спыніць цягнік*). Я прынёс вам білеты!.. А вы ўсё!.. Хто вам даў?! Хіба так робіцца тэрарызм?!

ДОРА. Тэрарызм?.. А чыіх пэцкалёпна-паскудніцкіх рук сакрушальнікае тарнада?!.. Мы едзем па лесапавалу, можаш глянуць, таварыш гэбісцкі машыніст! Хоць хто ты такі — мы ведаем!

РАІНА. Як жа, гляне, чыгунячае касарыла!!! Ён будзе страляць нават голым!

МАРТА. А што — хіба ў голых не бываюць пісталеты?

РАІНА. Бываюць. І нават з узведзенымі куркамі!

МАШЫНІСТ КГБ. Мой курок!.. Парта-заданьне! Дастаўка жывымі! А там съця-

на!.. Камяніска! Нам усім будзе бібус!

ДОРА. Бібус? Бач, якое смачнае слоўка. Можна сказаць, у традыцыях!

МАШЫНІСТ КГБ (*i раптам ламаецца*). Бабулечкі... Бабусечкі! Ну зрабіце!.. Ну зрабіце хоць што... Я ж... Я... (*i нечакана — расплакаўся*)

РАІНА. Ну, во. А яшчэ сіні дым пускаў.

ДОРА. Ураджэнец...

МАШЫНІСТ КГБ (*горка плача, размазвае соплі, рыдае*). Гы!.. Гы-гы-ы-ы-ы! Ну які я ўраджэнец Гібралтару! Так, няшчасны службіст, недарэчнасьць з тупою касою, нігэр...

РАІНА (*съцяроўжска кранаеца ягоных валасоў*). Ну які ты негер... Ты ж белы!

МАШЫНІСТ КГБ. Я — унутраны нігэр! У мяне ніколі не было мамы!

ДОРА. А ў нас — таты. Сіроткі!.. (*Далей съпявает*).

Мы цябе будзем любіці...

МАРТА. Мы цябе будзем люляці.

БАБУСЕЧКІ (*разам*). Пасярод чыстага поля

Будзем магілку капаці!..

МАШЫНІСТ КГБ. Вы шкадуеце, а я!.. Вас!.. Хацеў вас!.. Мне за вас — генэрала!..

МАРТА. I дадуць. Як прыедзем...»

МАШЫНІСТ КГБ (*плача*). Куды мы прыедзем?! Нікуды мы не прыедзем! Усе яўкі праваленыя, там ня знайдуць нават мазгой! Ну што вы за людзі такія?..

РАІНА. Так — бабусечкі.

ДОРА. Уцякачкі...

МАШЫНІСТ КГБ. А вы знаеце, хто я? Я — Съмерць! Съмерць!..

МАРТА. Ну й няхай сабе. Мы ўсё роўна зьвёлі свае билеты.

МАШЫНІСТ КГБ. Ня верыце?!

РАІНА. Верым. Таму й зъелі. Ну, супакоіся, хлопча. (*Зь пяшочыцем*.) Негер!..

МАШЫНІСТ КГБ (*утыкаеца посам у калені Raine*). Я не хачу! Не хачу!..

РАІНА. А мы?.. Думаеш, хочам?

ДОРА. Трэб...

МАРТА. Бач, ты вунь асьлеп нават.

МАШЫНІСТ КГБ (*увесь напяты, у страшнім грукаце колаў*). То што?!

РАІНА. Што? А што бы хацеў? (*Расьцягвае яму краі вуснаў у шырокай усьмешцы*.) Ну во — сапраўдны палкоўнік!

МАШЫНІСТ КГБ. Я — Съмерць!!!

ДОРА. Ай, ты як той народны, да ўсяго й ня танны, водаправодчык. Вечна жывы!

МАШЫНІСТ КГБ. А — вы?!

ДОРА. А мы пачакаем.

МАШЫНІСТ КГБ. Чаго вам яшчэ ча-
каец?

ДОРА. Не чаго, а каго. Калі ён да нас
прыедзе.

МАШЫНІСТ КГБ. Хто?!

ДОРА. Ну, вядома, Хрыстос!

МАРТА. Дык гэта ён папраўляў кера-
газы?

ДОРА. А хто ж ты думала?

МАРТА. А кім тады Янка Купала?

РАІНА. Ён — вечна з намі, таму што —
лабковая косьць!

МАРТА. И ён да нас едзе?

РАІНА. Так! На аднаколавым веласі-
педзе! (Падымае веласіпеднае кола, наякім,
аказваеца, яшчэ й можна ездыць. Бярэ
пад руку Машыніста КГБ.) Давай!

МАШЫНІСТ КГБ (яшчэ не разумею-
чы, што да чаго). А?.. Што?..

ДОРА (падхоплівае Машыніста КГБ
пад другую руку, дапамагае балянсаваць.)
Давай, давай, мая радасьць!

МАРТА (напявае першыя акорды ста-
рога, аднак па-ранейшаму маднецкага
чарльстону). Чарльстон «Мілы мой! Я
пакіну цябе ў нашу першую нач!» Па! Пара!
Пара-па-па-пам!..

Райна і Дора адпускаюць Машыніста
КГБ. Той, ускрыквачы, балянсуе на коле,
спрабуеня ўласціў нават туды-сюды пра-
кочваеца па купэ. Бабусечкі на падлозе,
на століку, на паліцах і нават на столі
нажарваюць па-вар'яцку выбітны, шалё-
на-адчайны чарльстон. Камняпад цягні-
ковага грукацення пераастае ў
завываньне сырэны. Лупіць буйнакалібэрны
кулямёт, і ўсё зноў патанае ў гарыдлым
бяспамяцтве, у непрадыхлым куродыме.

I — ціха.

Расьсейваеца шчыльнае мроіска.

На забытым пэроне адзінока паводдаль
адна ад адной стаяць Раіна, Марта й Дора.
Яны — па-ранейшаму ў сваім тэрорскім
камуфляжы: Раіна зь дзіцячым біноклікам
трымае мухабойку, Дора — разводны ключ,
Марта — партрэт прэзыдэнта чужацкае
нам краіны.

РАІНА (прыцішана). Дора!.. (Спрабуе
съвістаць, аднак у яе амаль не атрымліва-

еца.) Марта! Фью! Фью-ю-у!

ДОРА. Марта-а! (Гукае.) Раіна-а! А-о!
А-о-о-о!..

МАРТА. Раіна-а! Агу! Дора! Агу-гу-
у-у!..

РАІНА. Марта-а-а!

ДОРА. Раіна-а-а!

МАРТА. До-о-ра-а!.. Да нас едзе Янка
Купала-а-а!..

Марудна апускаеца

ЗАСЛОНА

КАНЕЦ.

ліпень 1997, Кобрынь.

ПАЧУЦЬ НОВАЕ МАЎЛЕНЬНЕ

(Гутарка Алеся Аркуша з Mixasём Тычынам)

— Жыцьцё і съмерць — два вечныя пытаныні літаратуры. Так атрымалася, што ў гэтым нумары «Калосця» пераважае тэмэт съмерці. Съмерць — як апошняя квадра месяца, ветах. Ці адчуваеце Вы, што недзе ва ўлоньні бацькаўшчыны выношваеци маладзік?

— Калі згадзішца з думкаю, што колькасць энтраліпі ў съвеце павялічваеца, дык лёгка адшукаць філязофскае апраўданьне настрой паміраньня, якія выяўна запанавалі ў наш час. Можна гэта глумачыць з дапамогаю кабалістыкі, магіг лічбай, паняццяй «канец гісторыі» і інш. Аднак відавочна, што ні ў якія іншыя часы съмерць не зъбірала такога ўрадлівага «ўраджаю», як на працягу нашага ХХ стагодзьдзя. Лік ідзе на сотні мільёнаў, а мільёны — гэта ўжо не псыхалёгія, а статыстыка. Што ёсьць на гэтым чорным фоне съмерць асобы? Тым ня менш менавіта съмерць перажываеца з усёй вастрынёй, на якую толькі здольная наша душа. Каб уявіць тое, што ўявіць прынцыпова немагчыма, мы шукаем параўнаньні, съядома спрашчаем звязу съмерці. Умоўнасць паэтычнай мэтафары «жыцьцё — квадра месяца» канчаеца там, дзе пачынаеца ўмоўнасць іншай мэтафары: «жыцьцё — як вечнае вяртаньне на кругі свае». Канец азначае, што за ім съледуе пачатак нейкага новага жыцьця, існаваньня. Таму ўявіць, што апошняя квадра нашай Айчыны на зыходзе, ня цяжка, калі думаць, што ў глыбінях сусвету съпее, набіраеца гарту маладзічок. Але ў адрозненьне ад месяца, заўсёды аднаго і таго ж самага, гэта будзе нешта зусім іншае, абсалютна новае, непазнавальнае ў сваёй духоўнай сутнасці. Ранейшай, вясковай Беларусі, якая помніцца да часоў «хімізацыі» і «русыфікацыі», ужо ня будзе: сялянская Атлянтыда пайшла на дно на нашых вачох. Хацелася б верыць, што «гарадзкая Беларусь» будзе ня горшай і што яна наогул будзе.

Адпаведна, зменіцца і мастацкая літаратура, яе самасвядомасць, эстэтыка, паэтыка. Прыкметы абнаўлення заўважаюцца ўжо і цяпер: новыя імёны, лёсы, літаратурныя школы, друкаваныя выданні. Я веру, што абнаўленне пойдзе з правінцыі: менавіта там жыве дух беларушчыны і нараджаеца будучая нацыянальная эліта. Гэты працэс пакуль што адбываеца ў досыць прымітывных, амаль што этнографічных формах, але галоўнае, што ён пачаўся і набірае імпэту.

— У часы «ветаху» часта надараючыя выпадкі заўчастнага спыненіня жыцьця таленавітых творцаў. Апошнія гады ўжо прынеслі нам некалькі трагічных съмерцяў: Галіна Пойманава, Андрэй Пяткевіч, Алег Прусаў. У чым палягае гэтая прыкрая заканамернасць? Съмерць надыходзіць гвалтоўна, без жадання яе абрэнінкаў, загадзя вызначыўшы ахвяры — часцей за ўсё сярод ізгоёў афіцыйнае культуры. Здаецца, у такія складаныя часы павінны пераважаць самагубствы. Але, не. Самагубствам скончвалі жыцьцё ў «застойныя» гады — Рыгор Семашкевіч, Яўгенія Інічыч, Іван Рубін.

— Вядома, што месяц уплывае, і вельмі моцна, на наша самаадчуванье. Расейскі філёзаф В.Розанаў увёў нават паняцце: «людзі месяцаўага съвятла» — людзі, якія чула адгукаюцца на звязы і працэсы ў глыбінях космасу. Ня ведаю, у якіх дачыненнях да квадраў месяца знаходзіліся называныя Вамі літаратары, але добра ведаю, што самагубствы ў «застойныя» гады, амаль без выключэння, мелі вельмі пэўную прычыну. Праўда, адным словам адказаць, уляпіцца як у сук, нельга. Але, прынамсі, можна звялікай долій верагоднасці разважаць, што здарылася з Міколам Прашковічам, знаным філэлягам-гісторыкам, які быў адвергнуты ўсімі пасяля таго, як «здаў» сваіх сяброў КГБ, застаўся ў вусцішнай самоце, а мы, яго калегі, не знайшлі ў сваім сэрцы каліва міласэрнасці, каб уратаваць яго ад апошняга кроку. Тое самае можна сказаць і пра называныя тут імёны: прычыны былі сацыяльныя, маральныя.

У той жа час съмерці апошніх гадоў невытлумачальныя, «таямнічыя», містычныя, у іх большую ролю іграла падсвядомае. Максім Гарэцкі гэта ў свой час абавязнаў словам «мэлянхолія», глумачачы, праўда, крызісам нацыянальнай ідэі, вайною, жорсткім векам, жыцьцём бяз Бога ў душы. Усё гэта, мабыць, прымяніма і да нашага часу, з тым, аднак, удакладненнем, што мы на гэты раз маем справу не з «карнявым тыпам» беларуса, а з...

мутантамі, псыхіку якіх зразумець немагчыма ў прынцыпе, бо гэта заўсёды адхіленыне ад нормы, хоць гэтыя адхіленыні могуць насыць прыкметы геніяльнасці. Хвароба нацыянальнага духу, па-мойму, пайшла ўглыб, зъмяніўшы прыкметна сам мэнталітэт, і дабіраецца да асноў нашага існаваньня ў сьвеце. Большаясьць сучасных суіцыдаў некантралюемыя разумам, спонтанныя. На жаль, аб tym, як усё адбывалася на самай справе, мы можам здагадвацца хіба толькі па выніках літаратурнай творчасці прадстаўнікоў гэтага пакаленія, дзе заўважаюцца «съяды» новага духу эпохі: талент — адна з разнавіднасцяў мутаций.

— *У літаратурах, нават такіх далёкіх, як альбанская і беларуская, ня цяжка знайсці агульныя заканамернасці, амаль дубляваныне сітуацыяў, падобныя по стаці — ня толькі іхнімі ролямі ў культурным жыцьці краінаў, але й асабістымі лёсамі. Так, амаль двайніком Максіма Багдановіча з'яўляеца клясык альбанскай літаратуры паэт Мідзьені. У яго таксама ў раннім дзяяністве памерла маці, ён таксама хварэў на сухоты і памёр у 26 гадоў на чужыне ў Італіі, куды паехаў лячыца; ён таксама меў толькі адзін прыжыццёвый зборнік і яго прызналі толькі пасля съмерці і г.д. Як расцлумачыць такія супадзенія? Ці не шукаць нам заўтрашняга клясыка сярод сёньняшніх ізгояў літаратурнага цэху?*

— У прыкладзе, згаданым Вамі, дзіўнай пераклікі ў жыцьці і творчасці беларуса Максіма Багдановіча і альбанца Мідзьені можна бачыць пацверджаньне моднай тэроры «двайнікоў», якая знаходзіць ужо і навукова-эксперыментальнае пацверджаньне. Мне здаецца, што тлумачэнне можа быць і іншым: Беларусь, як і Альбанія, знаходзіцца ў «горным ланцу» маленьких дзяржаваў, якія геапалітычна змушаны існаваць і знаходзіцца сябе паміж Захадам і Ўсходам, паміж молатам і кавадлам. Адсюль супадзеніне ў лёсах, ажно да падрабязнасцяў. Прычынай агульнасці магла быць аднолькавая арыентация, скажам, на творчасць старымскага паэта Катула: ён таксама прыехаў у мэтраполію з правінцыі, таксама мала жыў і выдаў адну прыжыццёвую кніжку вершаў, пабудаваную паводле канцэнтрычнай кампазіцыі. Велемір Хлебнікаў, кажуць, настолькі быў захоплены паэзіяй і жыцьцём Аляксандра Пушкіна, што і ўласна жыцьцё «падганяй» пад ягонае: прынамсі, вядома, што ён пражыў 37 гадоў, столькі, колькі і Пушкін, а ёсьць і іншыя супадзенія. Пасля съмерці прызналі Гіёма Апалінэра і Ўіліяма Уітмана — апошняга да таго ж, прызналі не на радзіме, у Штатах, — а ў «віктарыянскай» Англіі. Згодзен з tym, што наш час хавае нямала таямніцаў, якія будуць абрарадаваны і прызнаны пазней,магчыма, ужо новымі пакаленіямі, як тое адбылося з гішпанскім паэтом XVI стагодзьдзя Гангорай ці з беларусам Міколам з Гусава.

— *Не з'яўляйся ў Вас паучуцьці штучнасці, няшчырасці беларускай літаратуры, нейкай закамплексаванасці?*

— Беларуская літаратура ў нейкай меры з'явілася як рэакцыя на штучнасць афіцыйнай літаратуры, рускай і польскай, пра беларусаў і Беларусь: спатрэбіўся аўтэнтычны погляд на жыцьцё народу. Найперш гэта быў парыў пісаць і гаварыць па-беларуску, на музыцкай мове, што было раўназначна рэвалюцыі ці ядзернаму выбуху. У кожнага з клясыкаў свая беларуская мова: у Купалы і Коласа, Багдановіча і Гарэцкага, Чорнага і Мрыя, Танка і Куляшова... Адчуваць штучнасці сучаснай беларускай літаратуры ўзынікла ў выніку бясконцага паўтарэння пройдзенага і знайдзенага папярэднікамі: паслядоўнікі задужа часта гаварылі ў сваіх творах чужою моваю — моваю Мележа, Коласа, а то й Ядзьвігіна Ш.

З чаго пачалася рэформа французскай паэзіі? З імкненія Апалінэра даць слова вуліцы, новай рэальнасці новага стагодзьдзя. Літаратурная творчасць маладзейшай генерацыі якраз і цікавая спроба гаварыць больш набліжана да жыцьця («вуліцы») моваю. Патрэба ў рэфармаваныні беларускай літаратурнай мовы відавочна насыпела. Гэты працэс суправаджаецца сэнсацыямі, нават скандаламі, эпатаражам толькі таму, што два папярэднія пакаленіні амаль не займаліся гэтым рэфармаваннем, а, значыцца, трэба наганяць упушчанае: увогуле знаёмае ў нас сітуацыя!

— *Што Вы лічыце набыткам беларускай літаратуры першай паловы 90-х гадоў? Можа гэта новыя імёны, ці новыя эстэтычныя «павевы», ці незвычайная культуруніцкая сітуацыя?*

— На жаль, многае з таго, што сёньня выдаецца на літаратурнай прасторы Беларусі (а гэта ўжо ня толькі Менск і сталічныя пісьменнікі), мне проста невядома. Але тое, што трапляе на вочы, дазваляе досыць упэўнена сцьвярджаць, што працы эстэтычнага абраўлення ідуць, і вельмі інтэнсывна. Адна з прыкметных асаблівасцяў — узынкненне

новых агменяў літаратурнага жыцьця ў ранейшай правінцыі. Гэтаму спрыяе і такі факт, як выданье кніжак, падрыхтаваных у Менску, дзе-небудзь у Маладэчне, Баранавічах ці Беластоку. Паўтараецца сітуацыя пачатку стагодзьдзя, калі кнігі друкаваліся ў Вільні, Пецярбургу, Кракаве, Львове, Празе і нават у Бэрліне. Пачатак стагодзьдзя адлюстраваўся ў яго канцы, як люстэрку, але ўсё цяпер наадварот. Постмадэрнісцкая сітуацыя ў Эўропе так ці інакш выяўляеца ў съветаадчуваючыя былых «Тутэйшых», «ТВЛ-аўцаў», «Бумбамлітаўцаў» і нават «Першацьветаўцаў». Гэта новая этыка і новая эстэтыка, нязвыклая, парадаксальная, але — сучасная. Літаратурная моладзь гэта востра адчувае, чаго, на бяду, ні скажаш пра старэйшых. Літаратурная і культурніцкая сітуацыя тым ня менш пакрысе зъмяніеца.

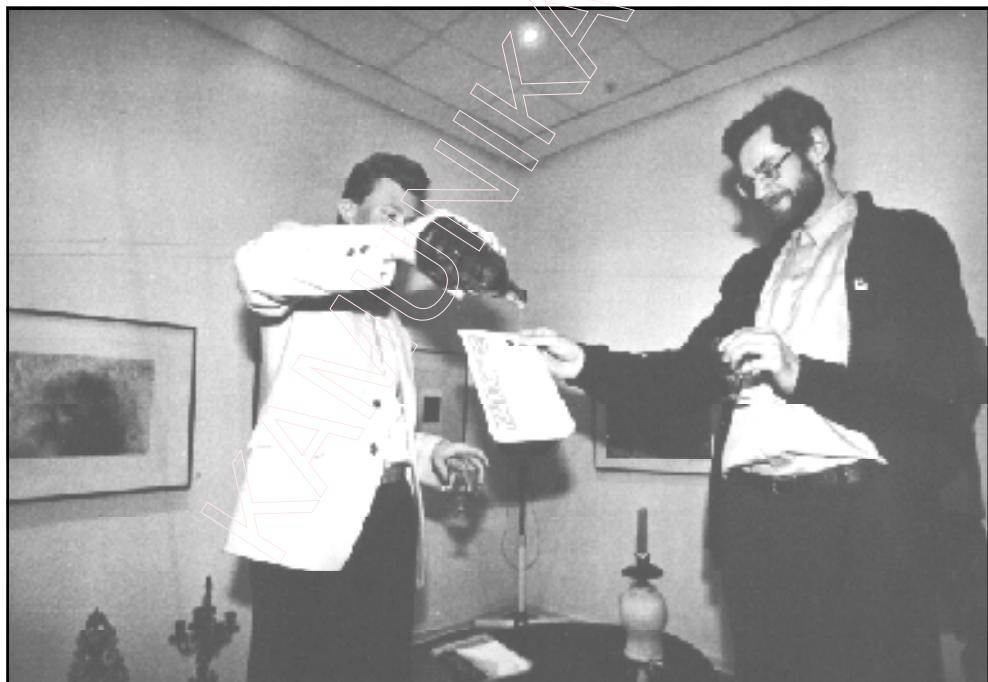
— *Чаму літаратурныя заняткі па-за межамі СП па сёньняшні дзень ліцаца «выпендрожкам» і «блазнаваньнем»?*

— Беларуская літаратура занадта доўга гаварыла моваю этнографіі і паказу жыцьця «ў вобразах самога жыцьця». Хоць сама па сабе этнографія, узятая як цэлае, — гэта космас нацый. Аднак жа літаратура брала толькі аскепкі ад звона, якія гучалі, зразумела, глуха і няўсямна. Новае маўленьне заўсёды нязвыклае, тым больш, што яно пакуль у «падлетковым» стане. Адсюль нараканыні «кафіцыных літаратарапаў». Гэта ідзе ад неразумення псыхалёгіі часу, новага пакалення і інш.

— *Наколькі дзейнасьць Таварыства Вольных Літаратарапаў агучана сярод прафэсійных літаратуразнаўцаў і крытыкаў?*

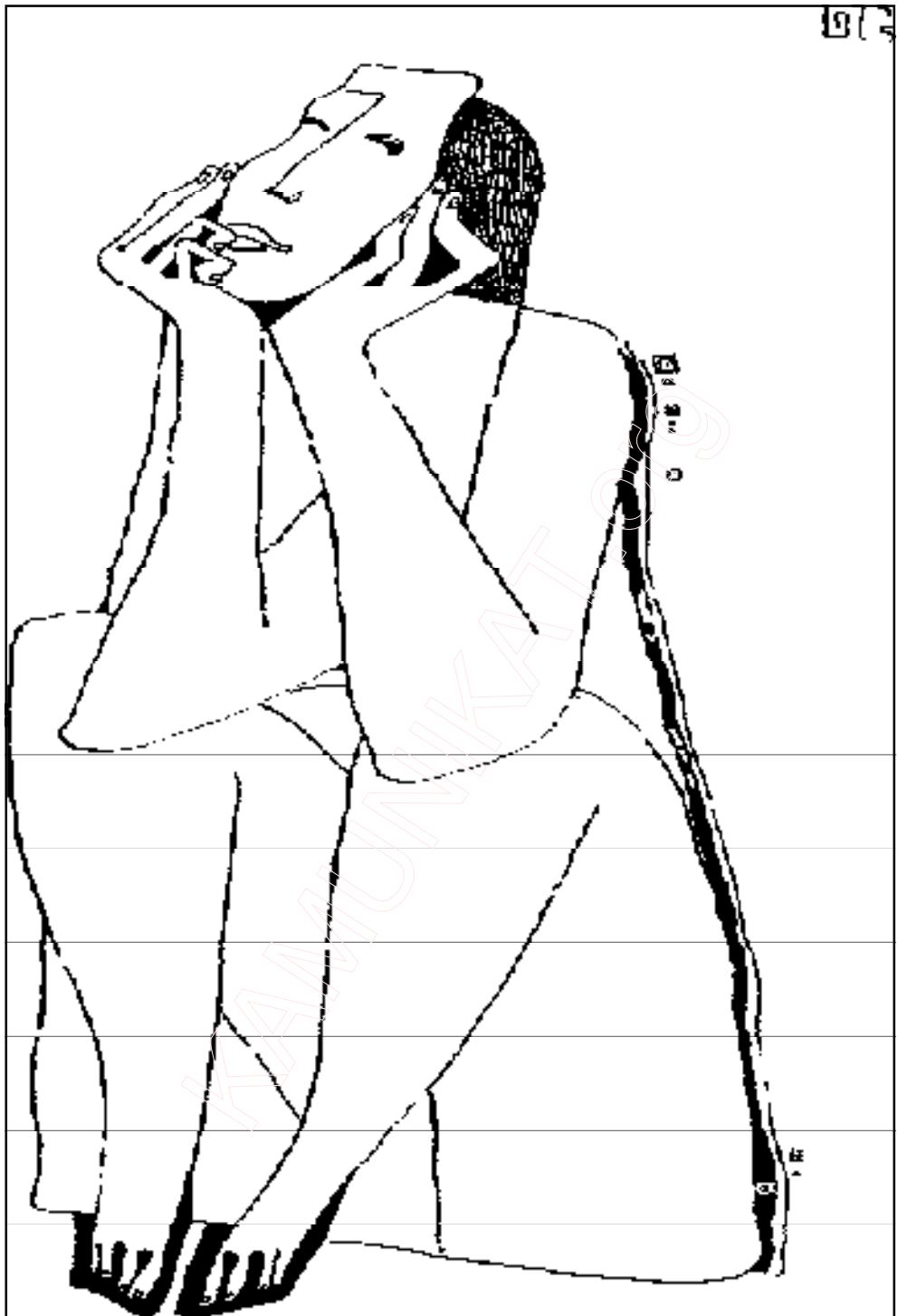
— Што да мяне, то дзейнасьць ТВЛ дужа цікавіць, і менавіта як спроба новага маўленьня, а гэта задача літаратуры, якая выходзіць за межы другога тысячагодзьдзя. Ня трэба съпяшацца з прызнаньнем — у вечнасці шмат часу.

верасень, 1997 г.

За здароўе Вольных Літаратарапаў!

Юры Гумянюк і Васіль Дзівашиэвіч "акратляюць" шампанскім "КАЛОСЬСЕ" N2-3 у гарадзенскай галерэі "У майстра". Студзень 1996г. Фота Яраслава Ванюкевіча.

Ларыса Міхневіч

ЖЫЦЬЦЁ ЯК ТВОРЧЫ АКТ

Цяжска, калі пра чалавека, які вось толькі-толькі грукаў у твае дзъверы, трэба казаць «ён быў»...

Ён быў...

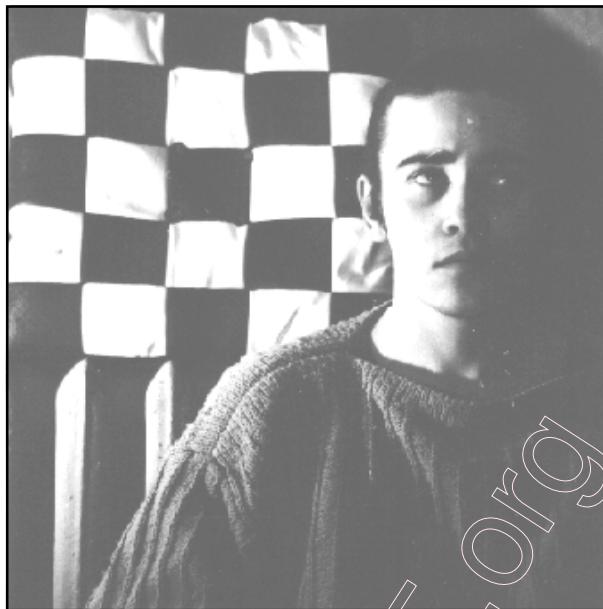
Віцебскі мастак Алег Прусаў быў чалавекам надзіва кароткага і яркага лёсу. Ён празсыў 26 гадоў — бясконца мала па лічбавым вымярэнні. Але створанае ім ня проста вабіць глыбіней, дасканаласцю, харастром, яно ня проста валодае высокімі вартасцямі — уражвае колькасцю зробленага мастаком.

Ён літаральна ўварваўся ў віцебскую мастацкую прастору — імкліва, нечакана, эфектна, — пачынаючы свой мастакоўскі шлях ня проста з удалага твора, не з выставы, на якую прынесена ўсё зробленое на той час, а з прэзэнтацыі творчага аб'яднання «Убікус-арт» у сстворчасці з мастаком Віктарам Ласьмінскім. Выставка з гэтака назвай (1992 год, Віцебск) знаёміла гледача з творамі двух вельмі розных мастакоў, паяднаных адной максымалісткай пазыцыяй — Служыць Мастацтву. Мастакі ўяўлялі Мастацтву адзінамагчымай формай існаванья, тым досьведам, які кожны творца павінен перажыць сам, сэнс існаванья творчага дуэту быў у сяброўстве, ічырасці і амаль памежнай патрабавальнасці адзін да аднаго. Творы абодвух мастакоў дэмансстрравалі майстэрства, плястычную культуру, але, галоўнае, ад усяго, што адбывалася тады ў дэзвюх глядацкіх залах па-над Віцьбай, павяявалі талентам, буйньюм культуры, багаццем творчай сілы. «Убікус-арт», аб'яднанне Прусаў-Ласьмінскі, давала шмат, але яшчэ болей абязала ў будучым...

Пра дзейнасць гэтага аб'яднання ўжо шмат напісаны ў газетах і часопісах. Яно стрымала абяцанні... Выставы на Беларусі (адна зь іх была ў залі Полацкага гісторыка-культурніцкага запаведніка), у Рәсей, Галіндзе, Нямеччыне... Пяць гадоў існаванья мастацкага дуэту ўражваюць дзяяньнем, рэалізаванасцю. Хто ведае, што было б далей, але кароткі мастакоўскі лёс Алега Прусава ўклаўся выключна ў межы «Убікус-арту».

Алег вельмі рана сфармаваўся як мастак і асоба. Ягоным пагодкам яшчэ трэба было шукаць і шукаць сябе, а ў Прусава быццам адразу існавала рэдкая згодна, зладжсанасць з самім сабой. Што хавалася за гэтай зладжсанасцю? Праца? Сёняня, аналізуючы створанае Прусавым, немагчыма пазбыцца думкі — «так працујуць пазней, у stałым узроўні». А яшчэ ўражвае драматычнасць, трагізм съветаадчуванья, нечаканы для такога маладога чалавека. Адкуль гэта ішло? Хвароба? Верагодна, яна шмат у чым аргайстрала пачуцьці, але яс не яна была галоўным рухавіком. Было прадчуванье кароткага лёсу? Унейкія моманты можа і было, але наўрад ці. Няма ў ягоным жывапісе адхіленасці, адасобленасці ад зямнога хараства, няма ў ім пачуцьця разьвітальнасці, калі ўсё тое, што ёсьць у гэтым съвеце, пакінутае мастаком на вышэйшую волю съвету вышняму. Наадварот, прусаўскі пэндзаль з жарсцю, імпэтна дыктуе ягоную творчую волю. Прырода трагізму мастака хаваецца ў нечым іншым. Магчыма — у гранічнай патрабавальнасці да сябе і да людзей. Магчыма — у тым назіральным аналізе кожнае хвіліны, кожнага моманту свайго існаванья, унапружанасці гэтага працэсу. Магчыма, яна ў тым аргайстраным адчуваньні рэчаіснасці, якая заўжды прысутнічае ў мастацтве на сутыку стагодзьдзяў.

Алег Прусаў быў мастаком «майстэрнійскага» тыпу, кішталту «габінэтнага» навукоўца. Анекдатычнымі апаведамі сёняня слухаюцца ўспаміны пра ягонія пакуты на абавязковых студэнцікіх пленэрах. Зрэшты, калі яго канчаткова «закрытыкаваў» выкладчык, дык, зачыніўшыся ў майстэрні, Алег за вечар намаляваў увесе пленэр, узор мастакоўскіх назіраньняў за съвятлом, колерам і формай. «А-ля пленэрнага» краявіды (адзінага ў ягонай спадчыне) атрымалі выдатныя адзнакі і безыліч камплімэнтаў. Сюжэтнае кола прусаўскае творчасці — гэта досьцелед не наваколья, аўласных пачуцьцяў, сваё стварэнне съвету, съвету з дакладна пазначанымі межамі, які існуе па законах і рэйтмах жорстка зададзеных мастаком. Можа, разьвітае эстэтычнае пачуцьце мастака было адзінай "мытні", празь якую рэчаіснасць фільтравалася,

Алаа Ільясов (1970-1996)

трансфармавалася ў съвет Алега Прусава, набываючы пры гэтым цалкам новыя рысы. Для Алега мастацтва было тым разумовым мастком, які перакінуты ад рэальнасьці да летуценьняй, траекторый існаванья паміж гэтымі полюсамі. Натхненне — гэта і гойстрае, пранікнёнае назіранье рэальнасьці і вольны падём летуценьняй, вольная гульня ў пераход ад рэальнага да ўяўнага.

Рэчавая драбяза прусаўскіх натурмортав — з таго, што звыкла атуляла ягонае існаваньне. Няма аніякае патрэбы шукаць прадмет надзвычайны! Імбрыкі, кубачкі, канделіябры, крэслы знаходзяцца побач у хаце, майстэрні, студэнцкім інтэрнаце. Але гэтае звычайнае кола рэчаў неяк па-андэрсанаўску ачалавечана, адухоўлена. Съвет гэтых рэчаў жывы і самадастатковы, роўны мастаку, ці гледачу. Ён, гэты съвет, напоўнены дабрынёй, любоўю, захапляльны і прыгожы. І, да таго ж, фантастычна багаты на колер! З натурмортамі Алега Прусава ў беларуское мастацтва прыйшла «дасыцінасьць» — ня жарцік, ці гумар, а бліск назіраньня за формай і колерам, складанасць асацыяцыяў, сымтэз факту і фантазіі.

Адносіны з чалавекам у жывапісе Алега Прусава склаліся інакш. Яны складаныя, няпрастыя, строгія, часам жорсткія. Чалавек цікавіць Алега Прусава як нейкі плястычны аб'ём, які можна трансфармаваць, мадэляраваць паводле ўласнага адчування формы. Прусаў робіць аб'ём больш шчыльным, рэзка пазначае сылуэт мадэлі, разъміашчае іх на тле, падзеленым на рytмічныя паўзы. У амаль пустой, альбо геамэтрызаванай прасторы карцін Алега Прусава постасці ягоных герояў выглядаюць ізаливанымі, рэзка выдзеленымі на тле другога пляну, і менавіта дзякуючы гэтаму ў очы гледачу кідаецца іх гратаўскаяе ablіча. Досыць часта гледачу прапануецца высокая кропка погляду, што надае сцэнічнасьць кампазыцыі і пэўным чынам падаўляе індывідуальнасьць мадэлі, надаючы ёй універсальнасьць формаў і знакавасць. Характарыстыкі ягоных герояў вельмі неадназначны і практычна пазбаўлены станоўчых якасцяў. Але вартася прызнаць, што рэдкі калірыстычны дар мастака літаральна падпародкоўвае сабе гледача і змушае цалкам прыняць гэтыя характарыстыкі.

Добрым да чалавека Алегу Прусаў выглядае толькі ў сваёй графіцы. Тут Прусаў мягкі і шчыры. Ён як быццам гуляе ў забаўкі, з асалодаю выкарыстоўваючы лініі, што

ствараюць форму і сюжэт. Мастак робіць гэта далікатна і зграбна, не перасъедуючы пры гэтым аніякіх фармалістычных мэтаў; ён рухомы толькі жывым эстэтычным пачуцьцём. Ягоная графіка не нясе на сабе съядоў ліхаманкавых пошукаў, гіатамістычных меркаваньняў, імкнення да праверкі на практыцы — нам прапануецца толькі закончаная форма.

Адна з пастаянных і выбітных якасцяў прусаўскай творчасці — пачуцьцё дыстанцыі. Дакладнасць гэтага пачуцьця зьдзіўляе. Толькі ў адзінковых творах мастак адкрыты гледачу. Але і ў іх прусаўскае «вось ён я» мягкае, даверлівае, напоўненае пачуцьцём уласнае вартасці! Адносін «запанібрата» мастак не вытрымлівае. Баязль-іасці перад съветам у Прусаўня ані кроплі, хутчэй наадварот. Дыстанцыя — гэта не абарончы шыт. Гульня з гледачом — вось што вабіць мастака. Толькі на трэба імгненнае рэакцыі, ад гледача чакаеца тая же напружанасць уяўлення, пачуцьця, творчасці, што так падабаеца самому аўтару. Дыстанцыя — як прапанова сатворчасці, іншы глядач мастаку проста не цікавы. Назвы прусаўскіх прац — мастак паміж гледачом і мастаком — альбо катэгарычна нэутральныя, напрыклад, «Белы натурморт», альбо ў іх закладзена загадка-шарада. Назвы твораў утрымліваюць пэўны элемэнт адасобленасці ад плястычнага вобраза твору: «Пераможца настуркаў», «Дзень рудой сініцы» і г.д. Сам мастак асаблівага жадання тлумачыць гэтыя шарады не выказваў ніколі, а калі хто патрабаваў тлумачэнняў, пыталася: «А што думаеш ты?»

Усё стала зразумелым пазней, калі мы прачыталі ягоныя вершы і апавяданьні. Слова для Алега Прусаў было тым самым плястычным творчым элемэнтам, што ў рыса, колер. Калі чытаеш прусаўскае апавяданьне, дык міжволі ловіш сябе на жаданьні перагледзець жывапісныя ці графічныя творы, каб знайсьці плястычную ілюстрацию зъместу. Але гэта магчыма толькі ўмоўна. Сувязь паміж мастацтвамі ў Алега Прусаў існуе не як форма сумеснай працы над адной тэмай, ці на адзінстве зъместу. Для Алега гэтая сувязь апраўдана той скляй каштоўнасці, што знаходзіцца ў аснове ягонае творчасці, і рэалізуецца ім у кожным з мастацтваў — у вершы ці графіцы, у апавяданьні ці жывапісе. Інтэлектуальныя характеристыкі пошукаў віцебскага творцы вызначаюць ягоную цікаўнасць да розных мастацтваў.

Алег Прусаў нельга было назваць беларускім мастаком у традыцыйным разумені — мастаком беларускай тэмы. Яго ўвогуле не цікавіў краівід, як адна з самых яскравых характеристык нацыянальнай прыхільнасці. У ягоных натурмортах няма прадметаў беларускае этнографіі. Ягонія тэматычныя творы не дасылавалі ключавых момантаў беларускае гісторыі ці культуры. Але гэта было не ад абыякавасці ці адсутнасці нацыянальнага пачуцьця. Верагодна, што пэўныя традыцыйныя пытанні беларускага мастацтва бачыліся Алегу ўжо вырашанымі. Яны мелі характеристар пражытага, характеристар пэўнага штампу. Магчыма, што гэта было рысаю маладога мастацтва, якое, часам катэгарычна, адмоляе руцінную цяперышніцу. Але ягонія творы па-свойму адказалі на традыцыйныя беларускія мастацкія проблемы, напаўняючы мастацтва новым адчуваньнем часу і новай эстэтыкай. I

Алег Прусаў (1970-1996)

Бесклапотны летні дзень

1

Пакуль мы съпім, стрэлкам гадзінніка няма патрэбы скакаць на манэр алавёвага жаўнерыка з адной хвіліны на другую. Ніхто ня сочыць за іхнай хадой, і час можа заніцца сваімі справамі. Пасыль поўначы паблукавае па тыбецкім сьнезе, скоціца ў глыбозную цясьніну, завітае на халасцяцкую гулянку дзе-небудзь у цэнтры Эўропы. Гукне начно птушкаю ў бары і, абліцеўшы ўсіх варажбітак, празорцаў і шаптуноў, вернецца, даршты стамлёны, акурат а другой, каб потым — сарваўшыся камлыгай — тут жа прабіць палову пятай. Ня ведаючы дакладна часу вашага аббуджэння — бо вы самі ўказалі стрэлкам, калі вас абудзішь — час прысьпешыць і скарэктую сваю хаду: нават прачнүшыся хвілін на

дзесяць раней, вы наўрад ці заўажыце што-небудзь незвычайнае.

Вось пакой, схоплены па кругу цісьнёнымі шпалерамі. У пакой бязладна тахкае гадзіннік. Сыпіць малады, гадоў дваццаці, чалавек. Цяжка сказаць, ці прыгожы ён: сон насунуў на ягоны твар застыглую маску — напаўадкрыты рот, зацягнутыя павекамі вочы. Чалавеку сыніца блытана вецер і сіняваты, расцягнушаны ветрам сьнег. Малады чалавек глядзіць на сьнег надта ўважліва, і сьнег ня рэжа вачэй зіхценнем крышталю, ён глядзіць, глядзіць, разъмежвае павекі —

сънег — столь па-над ім, а вецер,
вецер — ягонае дыханье.

Суняўшы парывістасць ветру і пасьміхнуўшыся сънегу, які ня падаў долу, ён зірнуў на гадзіннік — прысьпешыўши хаду, гадзіннік выяўляў гатоўнасць неўзабаве яго абудзіць. Апошніх пару месяцаў ён рэдка прачынаўся зарана і таму ўсьведамленне гэтага факту зьдзівіла яго, хая, вадома ж, раньніе абуджэнне ніяк не адбілася на настроі. Ён устаў, нядайна заслаў пасыцель і вырашыў — спаслаўшыся сам сабе на лёгкую немач — не рабіць сёньня звычайных ранішніх практикаваньняў. Ён хуценька памыўся, надзеў падрыхтаваны зь вечара гарнітур і сеў сънедаць.

Тым часам другі чалавек, на другім канцы места — нават ня места, а ў адным са шматлікіх ягоных прадмесціяў — таксама ўстаў, надзеў не на ту ю нагу тэпці, машынальна пагаліўся, уцінуў цела ў гарнітур і таксама сеў сънедаць.

Трэці чалавек, які жыў у самым цэнтры, за квартал ад будынку галоўпаштамту, гэтак жа сама ўстаў, памыўся і сеў сънедаць.

Чацверты, пяты, шосты чалавек займаліся tym жа, што, зрешты, і ня дзіўна, бо гэта быў той самы ранішні час, калі большая частка насельніцтва задзіночана агульным памкненнем выправіцца ў кантору, на завод, ва ўніверсітэт на вучобу ці праста ў краму за справункамі.

Съняданікі ва ўсіх гэтых людзей былі даволі разнастайныя — пачыналіся кубкамі кавы з булачкай і сканчваліся рознымі прысмакамі — дэсэртамі, але якімі б яны ні былі, кожны чалавек спажываў кожнага ранку адно і тое ж, і толькі першы (той, што прачынуўся раней звычайнага) дазволіў сабе зъмяніць заўсёднае мэню. Звычайна съняданак ягоны складаўся з разагрэтай, недапітай зь вечара гарбаты з салодкім аўсянім печывам, аднак гэтым разам ён згатаваў сабе яешню з цыбуляй, салату з гародніны і запёк да гарбаты канапкі.

— Паслухай, Глюн, — сказаў ён сам сабе, — цябе змучыла аднастайнасць. Ты ўсё жыцьцё жывеш рэфлекторна і неўсвядомлена выконваеш тую ці іншую працу. Ты, я бачу, думаеш: навошта, маўляў, уключаць мазгі на такую драбязу як, скажам, съняданак. Кожны дзень адно і тое ж і кожны дзень ён жуе печыва і запівае гарбатай. Але сёньня крыху ня так. Съняданак съняданкам і застанецца, але штосьці зъменіцца. Ня буду набівацца, але паспрабуй — табе павінна спадабацца.

І сапраўды. Глюн сънедаў сёньня са смакам. І быў у добрым настроі. Калі гарбата была выпітая, а канапкі зъедзеныя, ён, па старой звычы, пасядзеў крыху, потым устаў, наліў сабе з графіна вады, прычакаў, пакуль адбіткі коламі разыйдуцца па паверхні кубка, прыпаў да адбіткі вуснамі і стаў прагнімі глыткамі піць. Зынішчыўшы адбітак да дна, ён паставіў кубак на стол і, вырашыўшы быць элегантным да канца, уголос падзячыў сабе, прамаўляючы чамусьці праз плячо:

— Дзякую, Глюн. Ты сёньня, відаць, у гуморы.

Потым ён надзеў плащ, адзначыў пры гэтым — каторм разам, — што неабходна прышыць адарваны гузік, выйшаў з пакою і замкнуў дзвіверы. На калідоры паспрабаваў дачакацца вінды, але не дачакаўся. Гэта яго не засмуціла й ён пайшоў уніз па сходах. Раніца пырнула ў твар густа прасоленымі гукамі імклівых самаходаў і рассыпанымі па вокнах і вітрынах бліскамі. Не па-ранішняму ѡплала сонечная пяшчота кранула Глюна за плячук; вецер адагнаў яе на міг; яна прыгарнулася да Глюна ізноў і гарачымі ўвішнымі рукамі пачала яго лашчиць. Глюн пасьміхнуўся — нягледзячы на млявасць, ён цудоўна сябе пачуваў — і хуткім крокам рушыў да прыпынку. На перакрыжаваньні ён на імгненьні спыніўся — быў выбар паміж аўтобусам і мэтро — і, не пажадаўшы такім лагодным ранкам

лезыці пад зямлю, вырашыў ехаць аўтобусам.

Той хвіляй другі чалавек — які жыў у прадмесьці — гэтаксама съпяшаўся на прыпынак і быў зылёгку засмучаны з прычыны сваёй няпамятлівасці: ён забыў дома парасон, але вяртаца за ім не выпадала.

Аўтобусы тым часам ішлі, як заўсёды, перапоўненыя. Глюн, які звычайна спраўна набываў квіты, вырашыў сёньня квіта ня браць, бо ніякі кантралёр да яго ў такой таўкатні ня здолеў бы праціснуцца. Выпадковыя суседзі Глюна цягнулі ўгору шы, ліхаманкава хапалі адно другога за руکі і не заўважалі, што наступаюць яму на ногі.

Прыпынкаў празь пяць, калі народу стала крыху менш, Глюн прабіўся да заднія шыбы і, тыцнуўшыся носам у шкло, пачаў хапаць шырокі разьмежанымі вачымі фрагменты гарадзкой панарамы. Тысячу разоў зъежданы маршрут ня быў для яго й сёньня новым; за вакном мільгацелі дробныя дэталі, мільгеньне тое поўніла душу нейкай дзіўнай асалодай. Па гладкай бронзе помніка заснавальніку места, ад самага цемя плыў пякучы белы пісяг за каўнер мундура; бот крыху выстаўлены і непрапарцыйна вялікі. Міліцыянт забіўся ў цень і толькі зредзьчасу воклічам сьвістка прымушаў мінакоў дачакаца зялёнага съятла. Маладая разлаваная кабета пляскае непаслухмянную дачку, і чым больш дзяўчынка плача і абяцае не рабіць гэтак надалей, тым больш маці злуеца і ўсё мацней яе пляскae. Сівенкі дзядок прыгатавіўся, прысেў, пераводзячы дых, на лаўку і захітаў галавой: ці то пагаджаючыся з усім, ці то абираючыся на сёньняшнія норавы... Драбнюткія фрагменты велічнай панарамы. Дзіўныя, не прыдуманыя пэндзлем мастера кадры. І ўсе гэтыя міліяя эпізоды шчодра палітыя сонечным съятлом, упрыгожаны і пададзены па-царску, з млявой, непадробна-прыроднай нядбайнасцю. Глюн са зьдзіўленнем і замілаваньнем пазіраў на гэтыя сонечныя мініятуры і ледзь не прапусьціў свайго прыпынку — зрэшты, прапусьціць яго ўсё ж такі ня мог: ня так ён ужо і захапіўся.

2

Сёньня раніцою я быў пакараны. Мяне хвасталі бізунамі; хвасталі да тae пары, пакуль я не памёр. Гэта было звычайным пакараньнем вінаватага; бізунамі ў нас забіваюць даволі часта. Людзей лупцуюць у двары будынку Вышэйших курсаў, дзе я меў гонар вучыцца апошнія тры гады. Я сканаў і маё цела пранесылі пад гімн: — Славься, Всевышний, дающій надежду... — праз шыхт курсантаў, якіх — како прымусова, а како й па добраі волі — сабралі дзеля такой нагоды. Цела занесылі ў канцылярыю, склалі пратакол, выдалі дакументы аб адлічэнні з курсаў і аднесылі ў трупярню. У трупярні мяне памыюць, адрэтушуюць і, я мяркую, хутка вы ўбачыце мяне дакладна такім, якім я выглядаю на апошнім здымку (пасылаў вам у сакавіку), нават лёгкі выгін усьмешкі, спадзяюся, яны адновяць з поўнай дакладнасцю. Аднак усяго гэтага я не пабачу і кажу так упэўнена таму, што дакладна ведаю: парадак у нашым справаводстве адмысловы і наўрад ці знойдзеца прычына, якая б прымусіла зъмяніць гэты парадак.

Што да маіх асабістых успамінаў, дык надвор'е сёньня — да той пары, пакуль я не памёр — было дзіўным, нават гарачым. Неба ablівала маё цела струменямі сонечнага настою, і мухі, і без таго ачмурэлія ад съпёкі, канчаткова звар'яцелі і нахабна лезылі ў очы. Дрэваў ці там нейкіх пабудоваў у двары амаль што не было, таму цень толькі там-сям наступаў фіялеставай нагой на асвалт; курсанты пацелі і — я адчуваў гэта — клялі мяне самімі страшнымі словамі.

Ну а пакараны съмерцю я быў з тae прычыны, што Вышняя рада адміністрацыі Вышэйших курсаў заўважыла ў мaim трактаце (які курсанты пішуць прыканцы кожнага году навучанья) колькі вольных думак, якія хаяць не супярэчылі генэральнаі лініі Вышняй рады, але — на думку радных — былі занадта арыгінальныі. Приняўшы рашэнне аб пакаранні, Вышняя рада — як і належыць саліднаму, мудраму воргану — не съпяшалася яго выконваць, а прызначыла аўтарытэтную камісію, не даўшы тым самым падліць алею ў лямпаду плётак і чутак. Лямпада тая, як вядома, разгараетца хутка, асьвятляючы вагнём сваім ікону недаверу — а што можа быць горшым ад зерня недаверу, кінутага ў развораныя юначыя мазгі. Незалежная камісія складалася з двух на дзіва дапасаваных адно да другога фацэтай — ростам, паставаю, рухавасцю блекла-

рудых вусоў яны нагадвалі братоў. Мяне прывялі ў габінэт, дзе сядзелі, раскінуўшыся ў крэслах, гэтыя панове і, прадставіўшы іх — адзін банкаўскі службовец, другі — прадстаўнік працоўнай інтэлігенцыі — прапанавалі выкладыці ў съціслай форме сутнасць майго трактату. Я пакланіўся сябрам камісіі, спытаў — ці дастатковая добра мяне чутна — і стаў гаварыць. Пачаў я блытана (давалася ў знакі хваляваньне), да таго ж адразу прапусціў дзівье ці трыважныя дэталі, але неўзабаве супакоіўся і скончыў свой аповед даволі зграбна. Дзеля таго, каб «браты» правільна зразумелі саму ідэю трактату, а таксама асанілі маю рахманасць і далікатнасць, прыканцы свайго аповеду я яшчэ раз съцісла, але ўцімна паўтарыў асноўныя выгады. Пакланіўшыся сябрам камісіі чарговым разам, уадначас прачысьціўши нос і паклаўши ў кішэнь насоўку, я сеў на прапанаванае мне крэсла і гатоў быў выслушаны іхны прысуд, бо, зрешты, менавіта гэтыя два чалавекі і мусілі вырашыць мой лёс. «Браты» — абодва — падняліся з крэслаў і, каб супакоіць мае напружаныя нэрвы, прыязна пасымхнуліся. Той, які служыў у банку, нахіліўся і шаптнануў на вуха, што прычын для хваляваньня няма. Я быў удзячны ім: і за тое, што быў зразуметы, і за тое, што адразу супакоілі, не прымушаючи чакаць. Бо, першым сказаць хаяці б слова ўголос, яны абавязаны былі напісаць сваё рагашэнне на паперы, надаць паперы законнасць уласнымі подпісамі і пячаткамі, перадаць паперыну ў архіў і толькі тады прамовіць написанае ўслых.

— Лухта сабачая, — выгукнуў інтэлігент, справіўшыся з усімі фармальнасцямі.

— Выбачайце, але я б не дазволіў агучваць у съценах майго дому падобныя тэорыі, — сказаў банкаўскі службовец.

Прысуд быў вынесены двойчы. Мне, як і любому злачынцу, далі дзень на тое, каб я разабраўся са спадчынай, даўгамі ды іншымі рэчамі і наступнага ранку, а дзвевятае — гэта значыць сёньня — мусіў зявіцца да ката. Спазненне лічылася дрэнным тонам. Трэба яшчэ скозаць пару словаў пра ката. Добры і няўклюдны па натуры, ён быў улюбёнцам усёй курсантскай браціі. Кожнаму стрэчнаму ён ветліва ківае і цісьне руку — хаяці згодна здайманай пасадзе ён амаль што сябар адміністрацыі — носу ў неба не ўтыкае і паводзіць сябе з курсантамі як роўны з роўнымі. Нават мне, асуджанаму, ён падаў руку, доўга яе трэс, спачувальна зазіраў у очы і пытаўся пра здароўе. Быўшы чалавекам няўклюдным, ён увесел час штосьці забывае, губляе, альбо кладзе не туды, куды трэба. Вось і сёньня ён забыўся прыхапіць з дому парасон і, калі надвор'е сапсеуецца — чаго я ўжо не даведаўся — яму давядзеца зълегчы ў пасыцель. Жыве ён са старою маці, якая сама патрабуе дагляду і ня можа ездзіць з прадмесці ў цэнтар па лекі, і таму цяжка нават скозаць — хто за ім будзе даглядаць. Карціна гэтая дарэшты выяўна паўстала ўваччу: ён ляжыць, знясілены, у яго гарачка, пот пацеркамі раскладзены на лобе. Доўгія, рэдкія ад прыроды валасы разбэрсаны па падушцы; мокрыя ад поту, яны непрыемна ахопліваюць шыю. Бедная бабуля сядзіць поруч і плача: ён хворы каторы ўжо дзень, нават лекар ужо кінуў ілгача пра хуткую папраўку. У бабулі гэта адзіны сын і раз-пораз, паміж парывамі ўдущлівага жалю, старая падлічвае: сабраных на чорны дзень грошаў хопіць толькі на год. Яна лашчыць даланёю сынаву руку: ён быў добрым чалавекам, ён быў ветлівы з курсантамі. Мілае, ціхае стварэнне з прыязнаю ўсъмешкай, якая съвеціца любою, у якой...

... але ж, падлюга, ён ня проста біў мяне, а рупіўся хвастануць бізуном па баках — бо гэта страшэннае балюча. Я бачыў — я кожную хвіліну азіраўся — ён захапіўся працай, ён шчасна крахтаў, пакусваў кончык языка; очы ягоныя захоплена гарэлі. Яго не прымушалі прыдумляць нейкіх езуіцкіх катаванняў, але гэтamu ўбогаму чалавеку недастатково было проста секцы мяне; ён увесел час змочваў бізун у рошчыне воцату і солі і сачыў за тым, каб я ня страціў прытомнасці. Мне згадваецца (ці гэта я прыдумаў потым), што нават хтосьці з сяброў Вышніх рады ня вытрымаў і зрабіў кату заўвагу: маўляў, ня трэба так — трэба проста біць. Хаяці, магчыма, гэтага напраўдзе і не было.

Я кепска памятаю сама пакаранье. Шыхт курсантаў, чытанье прысуду — гэта, вядома ж, як заўжды. Потым было штосьці непрыемнае — я, відаць, напужаўся і стаў прасіць літасці, але грукат вялікіх бубнаў заглушыў мой жаласны лямант. Потым усё навокал стала нейкім размытым і невыразным — я ніколі не насіў акуляраў, але менавіта

такім мусіць бачыць съвет чалавек з кволым зрокам. Цъмянасьць, абагуленасьць, расплывістасьць прадметаў і дзеяў. Зынікомыя ўсплескі памяці — запаленая радасцю вочы ката, гнуснае зумканье мух — і далей штосьці жахлівае. Хаця, не; самай жахлівай падзеяй сёньняшняга ранку было ня гэта. Божухна! Я й зараз — як толькі ўспомню — сорам апалае твар. Цяжка нават сабе ўявіць — я забыўся зъмяніць кашулю, каўнерык быў бруднаватым. Я заўважыў гэта перад самым пакараньнем, калі кат прапанаваў мне скінуць пінжал; я засаромеўся, прыкрыў каўнерык рукамі, а кат — наўнасьць! — адрываў мае руکі, думаючы, што я баюся. Жахлівія ўспаміны — я пакутую ад іх і дагэтуль. Найдараражэйшыя бацькі мае, калі ёсьць прычына саромеца вам за сына, дык толькі за гэта. Хаця я ведаю — бацька ўпікае мяне і за адлічэнне. Ну што ж, даруйце мне, даруйце велікадушна. Аднак я бачу, што стаміў вас; усе гэтыя падрабязнасці недарэчныя. Ні слова болей. Няма патрэбы апісваць сёньняшні дзень.

Пад канец цалую вас шмат разоў, і малодшую сястру маю Клаўдзію таксама. Бывайце пакуль што. Кропка. Глюн.

1992

ГЭТЫ ЛІСТ АДРАСАВАНЫ МНЕ

«Дзень добры, дарагі доктар.

Мінула зусім няшмат часу паслья Вашага ад'езду, а наша мястэчка ўжо зусім не пазнаць. Блазенскае, маляўнічае, кірмашовае, цяпер яго ўпадабала Цішыня. Лістота шматлойным кілімам заслала ходнікі, часіна ляночная і сонная; вечер валадарыць ля мора, балаганы і бістро памерлі. Птушкі паляцелі ўсьлед за сонцем. Птушкі ня любяць Цішыні; яны, як і Вы, любяць гаману і песні. Зеляніну палёў, блакіт вады, бялюткасць аблачын знеслі яны пад крыламі. На ўсім ляжыць шэрая цвіль туману. Мястэчка абязьлюднела. Імя яму — Мёртвы Сэзон. Зямля цяпер колеру лінляй воўны, неба колеру халодна-абыякавых вачэй. Дням ў мястэчка вярнуліся вандроўныя акторы. Яны ня будуть даваць спектаклі; яны вярнуліся сюды на зіму; яны тутэйшыя; спектаклі пачнуцца толькі ўвесну. Арлекіны знялі свае паношаныя ромбы і ператварыліся ў немаладых азызлых суб'ектаў з жаночападобнай скурай твару, папсаванай грымам і прафэсійнымі гримасамі. Каламбіны склалі пабітае мольлю трыко ў куфары і сталі строгімі матухнамі. Яны гатуюць супы і падліўкі, дзіцячыя галовы прычесаныя, панталёны і кашулі бяль мом трапечуцца на ветры. Заўтра яны будуть адпраставаныя, заўтра знойдуцца новыя справы.

Ваша палова дому цяпер пад замком. Па мястэчку вісяць аб'яды, але каму сёньня патрэбнае жытло. Нуда апраметная. Па двары паракіданыя бясформенные кавалкі плеценых кашоў, дробным звязр'ём завіхаюцца пад нагамі абрывкі газэт. Садовая альтанка пустая, на летнім століку мыюцца пад пацеркамі дажджу антонаўкі.

Нам вельмі не хапае Вас, доктар. Вы зъехалі, і процыма незапоўненай прасторы ўтварылася ў нашым доме. Рука ўвесі час цягнецца да шахматнай дошкі — вось Вашае крэсла. Вы гуляеце белымі, — але Вас ужо тут няма, мілы, цудоўны, вясёлы наш доктар. Я шмат разоў апавядаў пра Вас выпадковым людзям, зь якімі сутыкаўся ў жыцьці, і цяпер ужо й сам не разумею — дзе казаў праўду, а дзе прыдумляў. Мы сапраўды ездзілі з Вамі ў горы? И Вы сапраўды хвацкі вершнік? Вы сапраўды съпявалі рамансы, а ў мінулым жыцьці былі валадаром нома? Ці сапраўды Вы насілі бараду, ці гэта мая фантазія дамалявала гэтую дэталь, дагаджаючы майму ж густу? Мая жонка так прызвычайлася да гэтих аповедаў, што й сама ўсё пераблытала і таксама ня можа сказаць — як усё было на яве. Тым жа людзям, якім я апавядаю пра Вас, усё адно: ці была ў Вас барада, ці яе і не было зусім; ці гэта Вы жылі ў Эгіпце, ці гэта быў хтосьці іншы. Яны даюць веры майм аповедам, і тым задаволеныя. Ну, а калі камусіць зь іх спадабаецца сюжэт — ён запомніць яго; але пераказываючы, абавязкова ператасуе па-свойму. И будзеце Вы не высокім і

чарнівым, з павольним і манэрам інтэлігентам, а ўвішным, шчуплым і хітрым недаросткам. Выбачайце, доктар, але тут я ўжо ня дам рады штосьці зъмяніць: кожны лепіць свой вобраз героя. Якім жа Вы былі насамрэч? Зрэшты, кепска, што я апавядалаў пра Вас сваім знаёмым. Слова — крывое люстэрка, слова нявечыць памяць. Цяпер, пабачыўши Вас праз год, я, выявіўшы пэўнае непадабенства, падумаю: як Вы зъмяніліся...

Што датычыць мяне, дык у галаве ўсё пераблыталася. Іншым разам я пачынаю прыпісваць сабе Вашыя ўчынкі. Бывала, я дзівіўся жончыным словам: «Памятаеш, як доктар уратаваў цябе на рацэ?» Я заўсёды быў перакананы, што ня Вы, а я ратаваў Вас тады... Калі ж казаць пра нейкія разумныя думкі, дык я канчаткова пераблытаў — дзе мае, а дзе Ваши. Партыя ў шахматы — агульная гульня, агульная размова. Усё сказанае я памятаю, але тут, як у паўночнай п'есе: чарада дыялёгай зь цямноцьця, і невядома, чым голасам што прамоўлена. Жонка мая ўсё арыгінальнае съпісвае на Ваш рахунак. «Ты цудоўна ўмееш паўтараць — кажа яна мне, — і паўтарацца». Падчас яна робіцца цынічнаю, зь ёю цяжка потым весьці гутарку.

А ці памятаце Вы, доктар, нашу паездку ў Агап'еўскі лес? Чорнага ворсу ноць, цымяны, як бы нерэальны съвітанак. Дрэвы па калена ў парным тумане, съязжына, якая зьнікае ў трох мэтрах за съпінаю. Адчуваньне такое, што перад табою съцелюць габэлен зь дзіўным малюнкам; ты праходзіш, і габэлен адразу ж скручаўца. Вы помніце, доктар, жоўтыя камяні на дне ручая, нясымелы голас травы пад нагой? Вы памятаце нашу размову пра ворагаў? «Ворагаў — казалі Вы — трэба нажываць зь вялікай абачлівасцю. Тут трэба быць вельмі асьцярожным. Дапамагаюць нам нашыя сябры, а імя нам ствараюць нашыя ворагі. Сябар можа на вас забыцца, вораг не забудзеца ніколі. Ён будзе згадваць вас, гаварыць пра вас, сам таго не жадаючы, ён не дазволіць пахаваць вашае імя; вы станеце бяспречным аўтарытэтам. Сапраўдны вораг пачне аналізаваць, пачне шукаць вытокі вашай папулярнасці і, адшукаўшы іх, міжволі пачне наследваць вам, стварыўшы тым самым куміра з ворага свайго. Але калі ваш вораг будзе чалавеком нікчэмным, дык і кошт ягоным словам і дзеяньням будзе нікчэмны. Яго нікто не пачуе. Нажывайце сабе тых ворагаў, якіх паважаеце. Бесхарактарным можа быць сябар, вораг павінен быць асобай. Моцны вораг прымусіць вас дзеянічаць, дзеля яго вы зробіце шмат годнага. Калі ж у вас няма ворага, дык прыдумайце яго, каб мець магчымасць перамагчы». Вы помніце, доктар, гэтыя слова? Вы сказаілі іх на беразе ручая, калі мы, страшэнна згладнелыя, вярталіся назад. Наперадзе шла мая жонка і яе брат, братавая жонка іхнія прывучаны да этыкету дзеци. А памятаце тую бездакорную круглу паляну, якая зьнінацку вынырнула, — паляну, засланую мяккім лямцом акуратна скошанай травы. «Цудоўнае мейсца для двубою» — сказаў тады хтосьці. Магчыма, і я. «Запомнім. Раптам прыдасца...» — адказаілі мне. Відаць, Вы.

Як нядына ўсё гэта было; як даўно ўсё гэта стала ня больш рэальным, чым аповед пра шаблезубых тыграў.

Усё гэта — бесцялесныя сны, якія ажыўляе нашая фантазія. І толькі пераходзяць з аднаго сну ў другі бліzkія сэрцу людзі. Адвечныя вандроўнікі з аднаго жыцця ў другое, выпадковыя прыяцелі на некалькі сноў. Ці зьявіцца Вы ў маіх снах ізноў, доктар? Вы абязалі прыехаць да нас прыканцы красавіка. «Выбухне бутонамі бэз — чакайце.» Вы так сказали. Ваша бездакорная мова. Памятаце? Мы чакаем Вас. Прыйждайце адразу, без папярэджання. Ваша крэсла, шахматы. Вы будзене гуляць белымі. Пільная неабходнасць вясновага росквіту, поўны ўздыхаў пачуцця ўласнай годнасці — я спадзяюся, паслы Вашага прыезду гэта таксама да мяне прыйдзе. Да хуткай сустрэчы, доктар. Да вясны.

Р.С. Жонка съцвярджае, што ў Агап'еўскім лесе мы былі на з Вамі. Няўжо яна мае рапцыю?

Як я ўжо казаў, гэты ліст адрасаваны мне. Я добра памятаю яго, бо напісаў яго сам, трываліць гады таму. Зараз, калі мінүць час, мне цяжка давесьці да ладу думкі і пачуцьці, цяжка прыгадаць — што рухала мною тады. Тры гады таму я сапраўды езьдзіў да мора. Гаспадар дамка, дзе я жыў, сапраўды любіў шахматы і нястрымнай пустой балбатнёю атручваў мне асалоду ад гульні. Гуляючы зь ім, я не адчуваў азарту, гармонія вечаровых прыцемак,

точаных фігур і моцнай гарбаты, якія чаравалі мяне ранейшым часам, тым разам не краналі майго сэрца; партыя ў шахматы была плаатаю за пражываньне, абавязковай лыжкай дзёгцю, лекамі ад супакаення і задаволенасьці. Дык чаму я напісаў сам сабе гэты ліст? Якую фантазію жадаў выдаць тады за праўду? Магчыма, мне хацелася, каб ягоная жонка зьбегла са мной, і каб ён — чалавек, які краў мае ідэі і ўдалыя камбінацыі словаў, — набыў, нарэшце, сэнс у жыцьці, скінуўшы мяне з куміраў у лягер сваіх ворагаў. Ці мне карцела, каб ён, які ніколі мяне па-сапраўднаму не любіў, капіраваў мае жэсты і інтанациі толькі дзеля таго, каб спадабацца ўласнай жонцы? А можа ён тут і не прычым — папросту я цешыў сябе, спрабуючы паверыць у тое, што мяне яшчэ нехта памятае і што дзесьці з-за мяне разгараюцца сямейныя закалоты, і перамываюцца яшчэ мае косткі. Ня ведаю, ня памятаю. Не жадаю нічога згадваць. Што адчуваю я зараз, перачытаўшы гэты ліст? Абыякавасьць? Раскаяньне? Прыступ цынізму? Даокры сумлення? Зъянтэжанасьць? Злосьць? Самазакаханасьць? Няяневісьць да сябе самога? Не, нічога такога. А можа і ўсё разам.

Я сяджаю за стол, слухаю яўканье завірухі за вакном. Рука ўключочае таршэр, дастае аркуш паперы і асадку, і я нетаропка пішу: «Добры дзень, мой стары, шчыры сябра, мой гасцінны гаспадар, мой вечны нястомны спрачальнік. Як сумна мне бяз Вас. Сёння, у плыні панылых студзенскіх дзён, я з цеплынёй і пяшчотаю прыгадваю Вашы ўтульныя крэслы, нашы з Вамі гутаркі, нашы дзіўныя партыі ў шахматы. Ніколі яшчэ, ні да таго, ні пасяля, я не адчуваў ад гульні такой дзіўнай асалоды...»

1993—1994

Карціна

I

«Адзін у чыстым полі — як той аловак на белым аркушы паперы, — па калена ў сьнезе, іду. Да съвітанку неабходна паспесьце мнем сваімі сълядамі намаляваць гісторыю пра Матадора і Вялікага Інквізытара...»

II

Пакой Бэнжаміна і Лапіна месціўся ў самым канцы калідору. У калідоры здаўна пасяліўся змрок. Даўжэныя пустыя сьцены пафарбованыя спакойнай вохрай, на падлозе — дарэшты стаптаны лінолеум у шахматную клетку. Сцярожка, нетаропка дайдзіце пешкай да канца калідора. Там вы станецце ферзем. Адчыніўшы дзверы, вы патрапіце ў абсалютна белы пакой. Насупраць дзвіярэй прымасцілася вялікае, амаль квадратнае вакно, ніжнія куты якога падтрымліваюць праржавелыя сыпінкі двух ложкаў. На падваконні знайшли прытулак некалькі дзесяткаў кніг. Бальшыня іх звязаная ў стосы, з астатніх — то тут, то там, рознакаляровымі зьмейкамі вытыркаюцца закладкі. Вось тут і жывуць Бэнжамін і Лапін. Калі падысьці да ложкаў язірнуцца, дык перад вачымі ў вас, вядома ж, будуць дзверы. Па-над дзвіярымі з учарашнага вечара вісіць карціна. Яна невялікіх памераў, у немудрагелістай асадзе. На карціне намаляваны двое. На першы, мімалётны погляд, гэтыя двое вельмі падобныя адзін на другога. Каротка астрыжаны рудыя валасы, аднолькавыя, у буйную кратку, кашулі. Але, падыйшоўшы бліжэй, вы ня зможаце не заўважыць, што ў аднаго валасы крыху цямнейшыя і ў ягонай усымешцы больш суму, чымся радасці. Другі, наадварот, пасміхаецца вам па-доброму, як старому і надзейнаму сябру. Гэтыя другі круглайшы тварам, сам твар больш грубай лепкі — прости і адкрыты. У параўнаньні з ім першы глядзіць сугнечам, і над рысамі ягонага твару працаваў фаховы разъбяр. Вось, бадай што, і ўсё. Вас цікавіць — як называецца карціна? «Ахвяра і Кат».

III

Бэнжамін ляжаў на ложку паверх коўдры, у адзеньні, закінуўшы руکі за патыліцу. Ужо працяглы час ён не мяньяў паставы, адно то заплющчваў, то зноўку расплющчваў вочы. І тады ягоны пагляд супыняўся на кагадзе набытай карціне. Стаяла неверагодная цішыня: ні з вуліцы, ні з калідору не далятала аніводнага зыку. Вуха даўно прагла пачуць хация б нязначы шум, але места ці яшчэ спало, ці то стамілася ад шматгалосіся грымотных съвятаў, ці то наадварот — ізноўку рыхтавалася да съвятаў. Але вось дзесяці далёка, відаць, у канцы калідора, пачуліся крокі. Крокі набліжаліся, іх мерны пошчак рабіўся ўсё больш выразным, і раптам, дасягнуўшы свайго найвышэйшага напалу, пошчак зьнянацку аціх. На імгненіе ізноў вярнулася гнятлівая ціша. Але ў наступную хвіліну дз’веры разнасьцежыліся і ў пакой імкліва ўвайшоў Лапін. Рукі ягоныя былі занятыя: абхапіўшы сябе, ён надзейна прыціскаў да грудзіні дз’ве бутэлькі малака, батон і загорнуты ў паперу кавалак сыру.

— Неверагодны выпадак, — усклікнуў Лапін, прычыняючы дз’веры абцасам чаравіка, — праста неверагодны! Гэтая думка наведала мяне яшчэ ўчора, і яшчэ ўчора я хацеў распавесці табе аб гэтым, але пакуль я мыўся ды чысьціў зубы, ты заснуў, і я вырашыў цябе не будзіць. Паслухай, якая дзіўная выпадковасць...

Бэнжамін перабіў яго:

— Выпадковасцяյ не бывае. Усё на съвеце заканамерна. Толькі людзі лянуоцца гэтую заканамернасць шукаць, і таму прыдумалі слова «выпадковасць».

— Добра, добра... — пагадзіўся Лапін, ставячы на падвоканыне бутэлькі, — заканамернасць. Дзіўная заканамернасць... Дык вось, учора ўвечары я блукаў па старых кварталах, і дзесяціў чвэрць на сёму — ты казаў, што менавіта гэтым часам набыў карціну — вырашыў зазірнуць у краму букіністага. У туу, што знаходзіцца ў падвале непадалёку ад пляцу. Ты, відаць, там быў. Я люблю гэту краму. Там заўсёды пахне старой скурай і, чамусьці, царкоўнымі съвечкамі, там цесна ад кніг і мала людзей. Я часта заходжу туды, нават калі няма грошай, прости так, пагартаць кнігу, другую. Так яно было і ўчора. Я ўвайшоў у краму і стаў аглядзіць паліцы. Неўзабаве маю ўвагу прыцягнула адна кніга, ня вельмі старая, але надта пашарпаная. Я ўзяў яе, разгарнуў і прачытаў колькі старонак. Гэта была аповесьць пра Матадора і Вялікага Інквізытара. Адразу ж, зь першых старонак, аўтар, жадаючы паказаць нам — хто ёсьць герой, а хто злодзей, малюе партрэт Матадора і Інквізытара. Інквізытар аўтар ведае асабіста і таму прымушае чытача — і аб гэтым ён сам гаворыць — здавальняцца ягоны, аўтаравай суб'ектыўнай думкай. «Перад намі — дэспат і кат, які ня церпіць чужых поглядаў. Съветапогляд можа быць толькі адзін — той, які стаў у вапошнія гады афіцыйным і кананічным і які спавядае сам Вялікі Інквізытар. Усё астатніе караецца съмерцю, і таму нават ягоныя бліжэйшыя паслугачы з патаемным сумам прыгадваюць часіны, калі ў інквізытаравым крэсле сядзеў іншы гаспадар. Але вось адна цікавая дэталь. Знешні выгляд Інквізытара ніякім чынам не адпавядае ablіччу ката. Круглатвары, з гульліва стуленымі вуснамі і ружовымі павекамі, з рэдкімі валасамі, з-пад якіх съвіцілася, як і павекі, ружовая дзіцячая скура...»

Далей малюеца партрэт Матадора. Але тут аўтар ужывае мудрагелісты, як яму здаецца, выкрутас. Каб засьведчыць свою непрадузятасць, гэтым разам ён ня сам апавядае пра Матадора, а прымушае гаварыць аб ім ягоных сబроў — варожку Верду, Канкістадора і дзядзюхну Габрыэлю. Іхныя аповеды супярэчлівыя ў драбязе, але зъліваюцца ў адно ў галоўным: Матадор цудоўны хлопец, які мае жывы гостры розум і якому уласцівыя рагучасць і воля. Да таго ж ён поўны добрых намераў. Ня дашь веры такім важным асобам немагчымы: Матадор праўдзівае ўвасабленыне ідеалынага героя.

... Варожка Верда. «Усё ў ablіччы Матадора было супярэчлівым, але менавіта гэтыя супярэчлівасці і вабілі мяне. У такім целе павінен быў пасяліцца звонкі, зрывісты голас, але голас у Матадора, насупраць, быў ніzkім і сплаватым. Сумныя вочы выдавалі безбароннага, рамантычнага П’еро, але крыху прыўзўнітыя куточкі вуснаў заўсёды пасьміхаліся і, я думаю, у ягоным сэрцы заўсёды жыў маленкі ваяёнічы цынік.»

Канкістадор. «Я, бадай, ведаў Матадора лепш, чым хто іншы. Мы былі сябрамі, часцяком вечаравалі за кубкам гарбаты да познай ночы. Зы ім было цікава размаўляць.

Ён любіў спрачаца, а я, бывала, у якой-небудзь кампаніі ўваб’юся ў спрэчку і, вычарпаўшы ўсе свае доказы, клічу на дапамогу Матадора. А наогул Матадор быў чалавекам ня надта таварыскім, часам бываў нават змрочным. Я часта лавіў сябе на думцы, што калі б Матадора не было побач, я пачуваў бы сябе больш разъняволеным, асабліва ў кампаніі шляхетных дам. Матадор быў, безумоўна, чалавекам разумным і, бадай што, хітраватым. Але зредзьчасу ён рабіў крайне нелягічныя ўчынкі: браў на сябе, зь невядомай прычины, чужбы клопаты і праблемы. Бескарысьлівасць матадоравай я ніколі не даваў веры, бо, як чалавек разумны, ён ня мог паступаць неабдумна, а значыць усё гэта было чарговай ягонай хітрасцю, лёгіку якой я ніяк ня мог зразумець, але якая, безумоўна, мела месца.»

Дзядзюхна Габрыэль. «Я жыў з Матадорам па суседству і добра яго ведаў. У Матадора лёгка ўжываліся два чалавекі. Большасць ведала яго як самаўпэйненага і засяроджанага ў сябе чалавека. Фанабэры? Не. Бадай што не. Папросту ён ведаў сабе цану. Сябры ж успрымалі яго як чалавека гаваркога і таварыскага, заўсёды гатовага прыйсці на дапамогу. Бескарысьлівасць? Так, ён быў, вядома ж, бескарысьлівым. І гэта нягледзячы на тое, што ён — асоба занадта разважлівая. Ён заўсёды ведаў — як і што трэба рабіць, але сам почасту рабіў усё наадварот. Часам ён ня мог сумясьціцу у сябе разважлівасць і гонар. Высакародныя памкненьні былі неад’емнаю часткаю ягонага жыцця.»

Дачытаўшы гэтую старонку, я з абурэннем ляпнуў кнігай. Усё было зразумелым: рана ці позна Матадор патрапіць да Вялікага Інквізытара і яму наўрад ці ўдасца вырваша з крывавых рук ката. Але абурыла мяне ня гэта. Мяне абурыла нахастства аўтара. Такое яўнае навязваныне сваёй думкі — гэта элемэнтарная непавага да мяне, чытача. Да таго ж, выглядае прымітыўным маляваныне аднаго толькі чорнай фарбай, а другога — крыштальна белай. А Матадор... Што Матадор! Усе ягоныя дадатныя якасці даволі падазронныя. Што станоўчага яму прыпісалі? Добрая намеры? Так. Але добрыя намеры часьцей ад усяго ўжываюцца поруч зь бязьдзейнасцю. Якая цана такім добрым намерам? Далібог, нават злое дзеяньне лепей нерухомасці. Такім чынам, толькі разам з рашучасцю, хуткасцю і самаадданасцю добрыя намеры маюць сілу. Але хутка і рашуча можна падысьці да прорвы, а самаадданасць можна прывесці да таго, што пачнеш рабіць людзей шчасльвымі, чаго б гэта табе ні каштавала. І, зрэшты рэшт, выявіцца, што «добрымі намерамі выкладзена дарога ў пекла». Тут бяз розуму не абыйсьціся. Толькі працууючы з розумам, можна дасягнуць выніку. Вось, ізноў-такі, якасць, якую адзначаюць у Матадора — розум. Розум і воля не перашкодзіць, бо які сэнс ад чалавека разумнага, але бязвольнага? Сам сябе не ўтаймуе, сваю шчырасць аддаст сябе у ахвяру ўласным жаданьям. Розум і воля мусяць быць разам. І яны ў Матадора ёсьць. А што гэта значыць? А нічога гэта ня значыць. Но нічога на зямлі не прынесла столькі няшчасці, колькі розум і воля без дабрыні. А пра матадораву дабрыню ў кніжцы нічога ня сказана. Вось і атрымліваецца, што ўсе гэтыя якасці добрая толькі як вузельчыкі адной вяроўкі, а ў другой вяроўчыны яны будуць страшнным злом. Ня згодны?

Лапін змоўк. Адламіў ад батона вялікі акраец і нетаропка зьеў яго. Потым задуменна прамовіў:

— Добра, гэта ўсё так... усяго толькі мае разважаныні. Я наогул хацеў сказаць пра іншае. Мяне ўразіла дзіўная — як ты съцвярджаеш — заканамернасць. Адным і тым жа часам ты купляеш карціну пад назовам «Ахвяра і Кат», а я чытаю кнігу «Матадор і Інквізытар». Памяняем мейсцамі назовы: карціну назавем «Матадор і Інквізытар», а кнігу «Ахвяра і Кат» — і нічога ня зменіцца. У адзін і той жа час нас хвалювала адна і тая ж тэма.

Бэнжамін адышоў ад дзіўярэй і зноўку лёг на свой ложак.

— А нідзе ж не сказана, — вымарвіў ён, — хто з гэтых на карціне ахвяра, а хто кат. Мне здаецца, я павінен усё ўзважыць і знайсці адказ на гэтае пытанынне.

Лапін заплюшчыў вочы і, прыкусіўшы вусны, зълёгку кіўнуў.

— Ты маеш рацю, — сказаў ён, — я таксама так думаю. Але, спрабуючы знайсці адказ, трэба памятаць пра тое, што ахвяра не бязгрэшная, а кату нічога людзкае не чужое.

IV

Развагі Бэнжаміна аб тым — хто з дваіх кат, а хто ахвяра.

Дапусьцім, што той, які леваруч — кат, а той, які справа — адпаведна, ахвяра. У ахвяры добрая вочы, добрая ўсьмешка. Ён, і гэта відавочна, чалавек жыцьцярадасны. Магчыма, па прыродзе няўважлівы. Вось ён зірнуў у мой бок, замёр на імгненьне. Я для яго незнаёмец, але, як у чалавека добрага, ветлая ўсьмешка ўжо кранула ягоныя вусны. Але імгненьне пройдзе, і ён адвернецца, загарыцца якой-небудзь новай ідэяй і, тут жа забыўшыся на маё існаваньне, кінецца яе ажыццяўляць. Такія людзі далёка не заўсёды даводзіць пачатую справу да канца, адразу ж захапляюцца чымосьці новым, і старыя ідэі выпетрываюцца з галавы. Усе іхныя дзеяньні маюць сэнс, ці, наадварот, пазбаўленыя гэтага сэнсу. Гэта фізычна здаровы чалавек. Хутчэй за ўсё, ён нарадзіўся дзе-небудзь у глухім кутку. Альпійскія лугі ці жытнёвый палі Pacei прыдаліся дlya ягонага нараджэння як ніякія іншыя мясціны. Ён чалавек прости і шчыры і, магчыма, менавіта гэта уратавала яго ад рук ката.

Наш кат крыху меншы ростам, рысы ягонага твару больш адметныя і далікатныя. І гэта зразумела. Вы заўважылі — у тварах катаў ёсьць штосьці шляхетна-хварабліве. Манэрнасць гішпанскіх грандаў. Тонкія і неверагодна доўгія, з нэрвовай дрыготкай, пальцы рук. Яны хутка і ўчэпіста абхопяць дзяржальна сякеры альбо элегантна і спрытна зацягнуць вузел вяроўкі. У ката сумныя вочы і сумная ўсьмешка. Такія ўсьмешкі тыповыя для людзей хваравітых, ён — дзіця места, і тыя нешматлікія промні, што здолелі прабіцца на вузкія крывыя вулкі, вядома ж, не змаглі напоўніць здароўем ягонае лядашчае цела.

А калі глянуць наадварот і дапусьціць, што менавіта гэты чалавек і ёсьць ахвяра? Тады зусім па-іншаму будзе выглядаць прычына суму ў ягоных вачах. Гэты чалавек не адзін месяц правёў у мурох вязынцы — адсюль і ягоная хваравітасць, да таго ж, узброеныя якой-небудзь асьветніцкай ідэяй, ён даўно змагаўся за перабудову грамадзтва. Яго схапілі, катаўалі, але ён ня выракся сваіх ідэалаў. Нават каты і тыя падзвіліся, што ў такім кволым, недараўвітым целе жыве такі моцны і непахісны дух. Гэты чалавек прайшоў ўсё, але, паглядзеўшы перад съміяротным пакараньнем на съвет, зразумеў, што ягоныя ідэалы ня больш, чым прыгожая казка, і людзям яны не патрэбныя: у іх вельмі мала мейсца аддадзена золату й асабістай выгадзе. Ягоныя вуснаў кранулася маркота, яму стала шкада і людзей, і сябе самога. Побач зь ім кат. Кат бесклапотны і жыцьцярадасны. Прости, адкрыты твар. Мастак, безумоўна, не на столькі наіўны, каб такім чынам ствараць вобраз ахвяры. Сваёй добрай ветлай ўсьмешкай гэты чалавек адразу ж выклікае сымпатыю да сябе. Мы даем веры першаму ўражанью, і ў гэтым крыеща ўсьве жах. Мы давяряемся добрым вачам забойцы, мы давяряемся добрай ўсьмешцы маньяка і таму дазваляем зацягнуць сябе ў цёмны закутак. Такім, і толькі такім быў Вялікі Інквізытар. Памятаце — ружовая скура, злыёгку падтуленыя вусны? Я перакананы — Мастак доўга абдумваў вобраз гэтага чалавека. І ён намаляваў ката, для якога ягонае рамяство — не прафэсія, а прызваныне. Тут менавіта гэты тыпаж. Ён сустракаецца надта рэдка, гэтак жа рэдка, як таленавіты дойлід альбо піяністы. Гэты кат — рэжысэр тэатру, дзе разыгryваеца містэрыя пакараньня съмерцю і дзе ён грае галоўную ролю. Ён — творца, і сёння ён прыдумаў новы эпізод. На вуснах ягоных ўсьмешкі, вакол вачэй ляглі добрыя зморшынкі, але ён не заўважае вас — ён пазірае некуды ўнутр самога сябе. Як заморскую страву, ён смакуе зараз новую дэталь съміяротнага пакаранья. Гэта — страшны чалавек. Я ледзь не паддаўся націску ягонай вонкавай прыгажосці, яшчэ хвіля — і я даў бы яму веры. Такія людзі — найвышэйшае зло і трэба зрабіць ўсё ад нас залежнае, каб іх зьнішчыць.

V

Ужо зъмяркалася, пакой стравіў свае выразныя абрисы. Бэнжамін устаў і паглядзеў на ложак суседа. Лапін ляжаў, перакрыжаваўшы руکі на грудзіне і наставіўшы ў столь падбародак. Вочы ягоныя былі заплюшчаныя, магчыма, ён спаў. Бэнжамін выцягнуў з-пад сеньніка брытву і выйшаў за дзверы. Неўзабаве ён вярнуўся, трymаючы ў руках сінюю табурэтку. Намагаючыся не рабіць грукату, Бэнжамін паставіў табурэт ля дзъвярэй і залез на яго. Яшчэ раз паглядзеў на карціну і спакойна, бяз дрыжыкаў, некалькі разоў секануў брытвай па ўсьмешлівым твары. У вечаровай цішыні рэзка і надрыўна прагучала трэск напятага палатна.

— Вось і ўсё, — шапятнуў Бэнжамін.

— Так. Вось і ўсё, — прагучаў за ягонай съпінай голас Лапіна.

Бэнжамін азірнуўся. Лапін ужо сядзеў на ложку і ўважліва, паўзыверх ягонай галавы, глядзеў на карціну.

— Вось і ўсё, — зноўку паўтарыў Лапін. — Цяпер стала зразумелым — хто ахвяра. Ты сам прывёў прысуд у выкананьне. А кат... кат той, хто застаўся цэлым.

Са съцяны Лапіну й Бэнжаміну сумна пасьміхаўся каротка стрыжаны, хвараблівага выгляду чалавек.

1996

З расейскае пераклаў В.М.

ВІЗУАЛЬНАЯ ТЭРАПІЯ ПАМЯЦІ

Я прыехаў да апошняй брамы
На сваім зынявечаным кані.
Змыю з рук крываі нявінай плямы
З горкім съмехам... Божа, барані.

Андрэй Пяткевіч

1.

Гэтая вузкія цымяныя інтэрнатаўскія ка-
лідоры, напоўненныя пахам кіслай капусты,
смажанай бульбы з салам, цыгарэтным дымам
і яшчэ нечым неакрэсъленым, але вельмі зна-
ёмым з дзяцінства. Гэтыя брудныя лесьвіны
ды запляваныя пляцоўкі, усыпаныя разнаст-
айнымі недапалкамі й коркамі ад пляшак.
Гэтыя санлівыя расчухраныя дзяўчатаў й ах-
мялелыя хлопцы, якія бязмэтна сноўдаюць з
пакоя ў пакой... Караець кожучы, звычайнае
жыцьцё шараговага студэнцкага інтэрнату.
Мяне ніколі не спакушала рамантыка закура-
дымленых каляідораў, супольных сьпеваў пад
гітару ці магія сынхроннага рыпеньня стан-
дартных жалезных ложкаў, бо я ня жыў у
інтэрнатах, а толькі пэрыйдычна наведваў
сваіх знаёмых, якім ня вельмі падабаўся там-
тэйшы «рай».

Аднак часам, асабліва, калі рыхтуешся
заснуць і знаходзішся ў «падвешаным» стане
паміж явою і сном, незалежна ад тварыго
уласнага жадання, у съядомасці ўзынáля-
юща падзеі й вобразы дзесяцігадовай даўні-
ны, якіх хутка матараплюзуюцца ў выглядзе
каляровых карцін. Сущэльнае глупства па-
раўноўваць сябе зь відэамагнітафонам, але ме-
навіта ў гэткім стане даволі часта нараджаю-
юща спантанныя вершы. І тут вельмі важна
змусіць сябе пракруціць съвежую стужку па-
мяці яшчэ раз, выскачыць з ложка й пераліць
склесенныя рыфмамі вобразы на паперу. Інакш
— засынеш, а зранку пашкадуеш, што кінúў
словы-дыманты ў чорную зеўру нябыту.
Пасыля зноўку будзеш чакаць таго салодкага
стану, калі адбудзеца візуальная тэрапія
памяці.

Выдатным стымулятарам зьяўляюца
дзённінкі, лісты ды фотаздымкі, якія назапасі-
лі энэргію тых гадоў, каб пры нагодзе выпра-
меньваць нябачныя карпускулы зашифрава-
най інфармацыі. Расшифраваць, адэкватна
ўспрыніць, пераварыць і ацаніць належным
чынам дадзеную інфармацыю можа адно дась-
ведчаны й чульлівы чалавек, схільны да мас-
тацкай рэфлексіі.

І вось я гартаю часопісы й зборнікі зъ-
вершамі Андрэя Пяткевіча, перачытаю не-
каторыя лісты, разглядаю съціплыя нешматлі-
кія здымкі студэнцкіх гадоў, прыпамінаючы

найбольш цікавыя эпізоды з жыцьця гэтага
невылечна хворага хлопца, артадаксальнага
правінцыяла, які, уявіўшы сябе беларускім
Дыягенам, абвясціў вайну навакольнаму
свету і, зразумела, прайграў, але да канца
свайго кароткага жыцьця, мабыць, не ўсьвідоміў асабістую паразу. Спаквала
вымалéўваецца ягоная выява, нібыта
вылуняеца з пашарпанай сцяны таго самага
студэнцкага інтэрнату, дзе мне некалі
даводзілася зредку бываць. Андрэй плыве ў
шэра-малочнай імgle па знаёмых да болю
каляідорах ды зынікае ў адным з дальних дзівяр-
ных праёмаў...

2.

Упершыню ў гэтым студэнцкім інтэрнаце
на БЛК (Бульвар ленінскага камсамолу) я
апынуўся ў 1980-м годзе. Мяне, ружовашч-
кага кузаравага вучня, запрасілі туды студэн-
ткі філфаку, якія праходзілі пэдпрактыку ў
маёй роднай школе. Ім тэрмінова трэба было
падрыхтаваць насыценгазту на агульнай-ні-
вэрсытэцкі конкурс, але яны ня ўмелі прыгожа
маляваць і таму, зразумела, настойліва прасілі
у вучняў дапамогу. «Хто ў клісе добра ма-
лює?» Я, як сябе помню, адразу скаваў вочы
і загартаў падручнік. І тут дзяўчата-за-
йздроўсніцы амаль адзінагалосна «здалі мяне,
як шклатару», гучна выбухнуўшы:
«Гумянюк!» Зрэшты, дзіцяча хваліванье
было дарэмным. Новасьпечаныя цёткі-вучылкі
(так мы называлі практикантак) шчодра
аддзячылі за дапамогу. Чакалядныя цукеркі
плюс «пляцёрка» за сачыненне на той час былі
каралеўскаю ўзнагародай! Ужо дакладна мяне
памятаю, што я там маляваў, і, можа, ніколі б
не ўспамінаў гэты выпадак, каб не апінуўся
праз сем гадоў другі раз у тым самым будынку
на БЛК-3.

Гэта здарылася пасыля таго, як мяне ва-
йнівэрсытэце «пракацілі па конкурсе», і я
безвынікова спрабаваў уладкавацца куды-не-
будзь на працу. Часу было багата для навед-
вання бібліятэк, пісаньня вершаў і самаўдас-
каналення. Няжк выпадкова ў прадуктовай
краме сустрэў свайго колішняга аднаклясні-
ка Славу Стаценку, зь якім разам паступалі на
філфак. Дык ён «прайшоў» і ўжо паспяхова
здаў першую сэсію, таму міла пасьміхаўся,

зывяртаючыся да мяне:

— Слухай, ці ведаеш Юрася Пациопу? Ён вучыцца на нашым курсе і хоца з табой пазнаёміцца. Можаш хоць заўтра зывіцца на заняткі ва ўнівэр.

Імя Пациопу на той час ужо «зас্বяцілася» ў друку. Праўда, гіранічна ўсьмешка Славы крыху насыцярожыла, але я з цікавасцю пайшоў на прапанаваную сустрэчу. Ля дзвіярэй аўдыторыі N226 мяне адразу атачылі знаёмыя дзяячыты-студэнткі й пацягнулі ўнутр, пасадзілі за парту ды началі распытваць:

— Ну як ты? Дзе? Што?

Празвінёу званок. Пачалася лекцыя па замежнай літаратуре. Я ўявіў сябе вольным студэнтам з раманаў XIX-га стагодзьдзя, адгарнү шытак зь вершамі ды пачаў імітацыю запісвання лекцыі, сачыў за дзяячатаамі й выкладчыцай Людмілай Гарданавай. Студэнткі, адпаведна, сівідравалі мяне двухсэнсоўнымі позіркамі й перашэпталіся. Неўзабаве першая частка пары скончылася, і я сабраўся ўжо дахаты. На калідоры да мяне нісьмела, нібыта чагосьці баючыся ці саромеючыся, наблізіўся Юрась Пациопа. Размова была кароткай. Мы проста дамовіліся сустрэцца ў інтэрнаце на БЛК-3.

У той лютайскі вечар 1987-га ў пациопавым пакоі сабралося шмат народу, у асноўным — студэнты філфаку. Усім, асабліва дзяячатаам, хацелася найхутчэй пачуць мае вершы. Раптоўна Пациопа ўскочыў зь месца:

— Пачакайце, я паклічу Андрэя Пяткевіча...

Прысунтыя моўкі згадзіліся, але некаторыя твары нарадзілі адмоўныя грымасы. Мне зрабілася крыху ніякавата, бо я яшчэ ні ведаў прычыны падобнай рэакцыі разъянволеных студэнтаў. Нямая сцэна цягнулася нядоўга, да зяяўлення самога Пяткевіча.

Дзіверы расчыніліся, і ў перапоўнены пакой нячутна ўйшла маленькая хударявая істота, падстрыжаная «лад гаршчок», я падумаў, што маю дачыненне з казачным персанажам — дзядком-лесавічком. Гэта й быў Андрэй Пяткевіч. Ён ціхенка разъясняецца ў куточку й падрыхтаваўся слухаць.

Я чытаў расейскамоўную сымбалісцкія рэчы, пасля расказваў пра свае прыгоды, дзяяліўся далейшымі плянамі, адказваў на пытаньні. Зараз цяжка згадаць, што мы тады абміяркоўвалі. Ужо напрыканцы сустрэчы, калі ўсе пачыналі разыходзіцца, Андрэй прысеў побач ды ціха, але з захапленнем прамовіў:

— Якая цудоўная лірыка!

Мне, вядома, захацелася пачуць ягоныя творы, і я адразу папрасіў гэтага грыбак-лесавічка прадэкламаваць хаця б два-три вершы.

— Добра, — згадзіўся ён. — Але хай гэтыя пойдуть. Толькі папярэджваю: я — беларускі нацыяналіст!

— А мне падабаюцца нацыяналісты! —

спакойна адпарыраваў я.

У сталёва-блакітных вачох Андрэйкі запаліліся агенчычки зьдзіўлення й задаволенасці. Ён проста не чакаў падобнага адказу. На той час, калі адраджэнцкія працэсы ў нашым грамадзстве знаходзіліся ў прэтубератнай стадыі, большасць універсітэцкага моладзі абыякава ставілася да ўсяго нацыянальнага. Гэту індыферэнтную «большасць» Андрэй называў «дубамі», «проламі», «дэбіламі». Адпаведна яны прымалі яго за дурня й дзівака. Асабліва зьбітэйшы філфакаўця пятыкевічы верш «Дубы», які зывіўся ў студэнцкай насыценгэзце. Там былі такія радкі: «Сяджу на лекцыі, а вакол — сотні дубоў...» І, як рэзюм: «Я на буду дубам, я вазьму склеру». Ужо пазней Андрэйка гэты твор не цытаваў, бо зразумеў, што падобныя паралелі нікому нічога не растлумачаць, нікога не пераканаюць, і трэба шукаць сутнасць звязы значна глыбей. Але сацыяльныя матывы ў пятыкевічым вершапісаныні прарабіваліся яшчэ ў застойныя гады, паступова набрынваючы «сантысаветчынай». У рэшце рэшт бытавы канфлікт перарос у пазіі Пяткевіча ў канфлікт асобы з грамадствам і ўладамі. Ужо напачатку 1990-х Андрэй друкue свае ўспаміны «Паэт і КДБ» у «Наваградзкім кур'еры», а пазней у пашыраным і дапоўненым варыянце ў газце «Пагоня», крыху зъмяніўшы назву — «Паэт і камітэт».

Аднак вернемся ў 1987-мы, у той самы пакой, дзе праходзілі «паэтычныя чытаньні». Андрэй запрэзентаваў тады колькі вершоў. Дагэтуль круціцца ў галаве ягоны радок «І Пугачова скача сумазбродкай...» Я не могу сцьвярджаць, што мы адразу пасябравалі. Нас нічога не аўтадаўала акрамя пазіі.

Вельмі хутка скончылася зіма, а разам зь ёй нашыя зімовыя вечарыны ў інтэрнаце. Юрась Пациопа перабраўся жыць на кватэрну па вуліцы Болдзіні.

У красавіку ў Палацы культуры «Юнацтва» праходзіў фэстываль народнай творчасці. Нехта вырашыў, што там павінны выступіць сябры літаб'яднання «Надніманскія галасы». І вось мы ўпецярох (я, Юрась Пациопа, Андрэй Пяткевіч, Ганна Шакалей і Юра Карэйва) выбаралі на гэтую імпрэзу. Мерапрыемства адбывалася спонтанна, без рэжысуры, без падрыхтоўкі. Зь якой мэтай яно ладзілася — дагэтуль ня ведаю. Паэтаў запрасілі на сцэну. Юра Карэйва расказаў пра ўніверсітэцкія літаб'яднанні, прадставіў кожнага паасобку, і мы па чарзе чыталі вершы. Пасля да нас падбегла дзіўнаватая жанчына і запрасіла на тэлебачаныне. Мне тады сіні тон чамусыці не спадабаўся, і я не пайшоў на здымкі. Пазней ад Андрэя Пяткевіча даведаўся, што гэта была паэтика Марыя Шаўчонак, зь якой ён на тэлевізіі пасварыўся, бо яна нібыта забракавала ягоны верш «Родная мова». Зусім бяскрыўдны, нічым не адметны вершык а-ля Янка Купала дарэвалюцыйнага перыяду.

Хутчэй за ўсё Марыя Шаўчонак, як больш дасьведчаная й спрактыкаваная ў «перабудоўчай» літаратурнай палітыцы, перастрахавалася, бо ў пяткевічавым вершы надта выразна гучала, што пад прэсам савецкай русыфікацыі «разам з бусламі і верасамі» зынікае мова наших продкаў.

3.

1987-мы стаўся для мяне этапным. Съветы ўражаныні, беззліч знаёмстваў, вялікія гурмы людзей у Гарадзкім доме культуры, дзе праводзіліся паседжаныні (яны й цяпер нібыта праводзяцца, але гэта ўжо ня тое) гісторыка-культурнага клубу «Паходня», якім тады кіраваў вядомы гісторык — прафэсар Міхась Ткачоў. Пасыль — таварыскія вечарыны ў Доме-музее Максіма Багдановіча. Жыцьцё віравала, адчуваляса дынаміка, аптымізм, грамадзкая зрухі.

Безумоўна, мы тады сустракаліся з Андрэем, публічна чыталі вершы, уздельнічалі ў адраджэнцкіх акцыях. Каля глянцу з дыстанцыі часу, дык ўсё гэта можа падацца нязначным, бо мала хто з калегаў згадвае ў друку нечуваны энтузіазм і энэргію тae пары. Тым на менш падзеi дзесяцігадовай даўніны ня толькі пакінуў выразны след у сывядомасці, але й спрычыніліся да ейнага фармавання. Вельмі важна было адчуць, што ты не самотны, што вакол цябе шмат падобных людзей, якія ўсъведамляюць сябе нацыянальна ды імкнунца вывучаць і пашыраць родную мову і культуру. Я не заўсёды меў мажлівасць наведваць кожнае паседжаныне ды ўздельніцаць ва ўсіх імпрэзах, бо два гады (1987-1989) адпрацаўвалі на швейнай фабрыцы з надзеяй паступіць ва ўніверсытэт.

І вось ў жніўні 1989-га, пасыль ўступных іспытаў, я быў залічаны студэнтам аддзяленення паляністыкі Гарадзенскага дзяржунівэрситету імі Янкі Купалы. Пачаўся зусім новы этап маёй біяграфіі і, вядома ж, узаемадносінай з Андрэем Пяткевічам. Пра перыяд студэнцтва можна было б напісаць старонак 200 і добрую палову адвесці на аналіз паводзінаў і учынкаў Андрэйкі. Тым больш з 1989-га і да сваіх раптоўных съмерці 29 красавіка 1995-га ён вёў вельмі інтэнсіўныя, актыўныя стыль жыцьця, шмат пісаў, падарожнічай, «змагаўся» з кім было магчыма, учыняючы баталіі адначасова на розных франтах. І хто толькі ня быў аўтакам ягоных атакаў! Нават сябры ў блізкія знаёмыя. Такія выбіркі мноўгіх ня тое што зьдзіўлялі, але й абражалі. Таму непрызычынаенія да падобнага панібрацтва разрывалі з Андрэем адносіны. І ён цяжка мучыўся, перажываў, пакутаваў пасыль няўдалых спробаў узнавіць сяброўства.

Пракручаючы стужку памяці, спыніюся на апошній чвэрці 1989-га, калі ўніверситетэ адбыліся дэзве «грандыёзныя» вечарыны. Першая — у лістападзе — прэзэнтацыя катэдры польскага філлялётгі і аддзяленення па-

ляністыкі, другая — паэтычная вечарына «Наднёманскіх галасоў». На першай спыніца ня буду, бо хвала шумнага розгаласу вакол адраджэння «пальшчыны» на Беларусі даўным-даўно склынула. А вось на другой падзеi варты спыніцца, яна мела немалое значэнне для нас як літаратаў.

Праходзіла імпрэза ў той самай 226-ай аўдыторыі, бітма набітай выкладчыкамі й студэнтамі. Менавіта тады дэбютаваў Толік Брушевіч, менавіта тады Андрэйка Пяткевіч «бабахнуш» свой верш «Над нашай краінаю свастыкай зорка», напісаны ў 1988 годзе:

Над нашай краінаю свастыкай зорка.

Партыйнай маною паветра прагоркла.

Свабода у межах калючага дроту.

Хіба ж нам дадуць камуністы свабоду?

У Рыме Сусьветным, у тым маўзалеі —
Шкляная труна — там вампір акалелы,
А побач на плошчы избачнай ракою
Нявінная кроў разылілася зь бядою.

Імпэрыя рухне, я веру ў час съветлы!
У гісторыю кане савецкае пекла!

І выкінуць людзі «вождя» з маўзалея,

І толькі тады Беларусь расквітнене!

Для пээта гэта быў геройскі ўчынак, выклік, які спрапакаваў прысутных, спарадзіў тайфун эмоций. Безумоўна, вечарына мела скандальны розгалас. Але Андрэйка ўжо нікога гэй нічога не баўся, бо пакінуў універсітэт і займаўся тым, чым хацеў. Многія выкладчыкі цягнілі яго назад, каб ён хоць скончыў вучэльню і атрымаў вышэйшую адукцыю. Дзеля гэтага трэба было скарыща, прынізіца, ледзь не прасіць у некага прабачэння, што анік не стасавалася з імпульсамі нон-канфармісцкай натурай Пяткевіча, які любіў супрацьпастаўляць сябе грамадству.

Каб узнавіцца на філфаку, Андрэй мусіў здаць прафэсару па мянушцы Корч «Сынтаціс расейскай мовы». Прафэсар Корч, якога яшчэ называлі аднаногім футбалістам (ён кульгаў), здаўна ў студэнцкім асяродзідзі меў сумную славу выкладчыка-монстра. З-за яго шмат філфакаўцаў павышытала на трэцім курсе з універсітэту, у тым ліку і Андрэй Пяткевіч. Памятаю, як пасыль «адыходу Карча ў лепшы съвет» студэнты расейскага аддзялення цэлы тыдзень пілі ѹспяткавалі на БЛК-3, усъцешаныя тым, што Корч ужо больш нікога не заваліць на экзамене.

Пасыль съмерці Карча Андрэйка, здаецца, увогуле адкінуў ідэю ўзнаўлененія, бо цалкам захапіўся змаганьнем, забыўшыся на сэнс і мэты сваёй барацьбы. Ён адвольна выбіраў сабе аўтакамітэты і пачынаў бессэнсуюную вайну. Я ўжо ня буду спыніцца на ягоных лістах да Гарбачава, Ельцина, Шушкевіча ды іншых высокапастаўленых асобаў, бо гэтыя лісты — вялікае глупства. І дурню зразумела, што яны ніколі не патраплялі да адресатаў. Бадай, самымі ўлюблёнымі пяткевічавымі

аб'ектамі былі два выкладчыкі-«кадэбісты» — Пецька й Міколка (так ён іх любоўна кликаў). Пра «майстэрскае выкрытыццё» стукачоў Андрэйка распавядала ледзь не на ўсіх літаратурных тусоўках пачатку дзеяноўстваў гадоў. Тады, пасля публікацыі ў маскоўскай «Літаратурнай газете» матар'ялу «Я стукач, мой псеўдонім «Корчагін»...», дзе цытаваўся ліст паэта Славаміра Адамовіча, гэтая тэма была надзвычай папулярнай. Мне здаецца, што й зараз, у сувязі з пагаршэннем палітычнага настроў, яна актуальная. Некаторыя калегі-літаратары сцвярджаюць, што і для Славаміра Адамовіча, і для Андрэя Пяткевіча «кадэбізм» стаўся навязылівай ідзяй (obsession). Нездарма абвода пасты з дакументальнай падрабязнасцю ды замілаваным апісвалі свае «зусіміны» з жахлівай пачварай, якая прыкрылася абрэвіятурай КДБ.

4.

Грамадзка-палітычны падзеі 1990-га разгортваліся зь нечуванаю хуткасцю. У гэтай калейдаскапічнай карузэлі кожны малады творца імкнуўся адшукаць для сябе нешта прыдатнае й вартаснае, намацашы уласны шлях у «вялікае» мастацтва. Той-сёй пасыпей схапіць «зорку з неба», іншыя вырашылі не выпендрывацца і, авбясціўши пра сваю «адданасць традыцыі», злыцца з афіцыйнымі літструктурамі ды ўладкаўцаца ў рэдакцыях часопісаў ці выдавецтваў. Кожнаму, вядома, сваё. Мы ж, як сапраўдныя гарадзенцы, ніколі ня пішчылісі ані ў Саюз пісьменнікаў (зараў ён зусім змарнеў), ані ў менскія рэдакцыі, ніколі не шукалі «хялы», бо за галоўнае лічылі свабоду творчага самавыяўлення. Нездарма напрыканцы 1980-х стварылі суполку «Верш-гурт Дыяген».

Зразумела, што не апошнюю ролю ў суполцы граў Андрэй Пяткевіч, які здаўна захапляўся філізофіяй Дыягена Сінопскага. Пяткевічава чатырохрадкоўе «Мая бочка — калгас!// А я сам — Дыяген!// Не вярнуся да вас!// Не схілю я кален!» сталася ледзь не хрэстаматыйным. Прынамсі, многія калегі часта яго выкарыстоўваюць у друку й на літаратурных вечарынах. У гэтым чатырохрадкоўе выявілася ўся сутнасць непахіснай андрэйкавай натурыв, якую ніхто дарэшты так і ня здолеў расшыфраваць. Тут трэба быць доктарам Фрэйдам ці Юнгам, каб даць поўны псыхалягічны партрэт сціплага беларускага паэта з наваградзкай вёскі Уселью, дзе я ніколі ня быў і нават ня ведаю: ці патраплю калі на магілу Андрэя Пяткевіча...

І дасоль ня верыцца, што ён памёр! Дзіўна, але здаецца, што Дыяген Наваградзкі зноў замкнуў свой сусьвет, сядзіць у роднай вёсачцы ды складае свае вершы, перапоўненыя нечуванай тугою ды роспаччу. Так, як гэта было ў 1990 годзе, калі ён стварыў шмат прыгожых і значных для ягонай творчай біяграфіі вершы. Туга і роспач у гэтых творах

— гэта ня съведчаныне невылечнага пяткевічавага пэсымізму. Андрэйка ніколі не лічыў сябе ані пэсымістам, ані аптымістам. Ён быў адмаўленынem самога сябе ды прасторы й часу, у якіх цягнуў сваё напаўжабрацкае існаваннене.

А што такое добраахвотнае жабрацтва ў перабудовачныя й постперабудовачныя часы? Дзівацтва? Выбркі самаўпэўненага ў сваёй геніяльнасці маладзёна? Пасіянарнасць рэлігійнай фанатыкі? У выпадку Андрэя Пяткевіча ані тое, ані другое, ані трэцяе, ані дзесяткае. Некаторыя андрэевы сябры схільныя тлумачыць ягоныя паводзіны фізычнымі недахопамі, хранічаю хваробай сэрца, маўляю, пакутуваю хлопец, што не такі як усе і г.д. Ня буду спрачаца, доля праўды ў тым ёсьць. Ды для мяне ня гэта галоўнае. Хаян зневажнасць і зьяўляеца адлюстраваннем нутранога съвету.

— Юра, што цюбе звязвае з гэтым інвалідам?! — абураўся «прыкінутыя» студэнткі, калі бачылі мяне разам з Андрэем Пяткевічам.

— Ён паэт, — спакойна адказваў я, не зважаючы на дзяячоае хіхіканье.

Многія мае каляжанкі з БЛК-3 (Божа, колькі іх там было!), прачытаўшы пяткевічавы вершы ў рэспубліканскіх газетах і часопісах, міжволі пачалі яго паважаць. І менавіта з-за вершаў, што мяне найбольш цешыла. А Пяткевіч гэткі дзіўчат ненавідзеў. Ужо й не згадаю, калі ў яго выпрацавалася антыпатыя да жанчын. Напэўна яшчэ да нашага знаёмства. Сам ён знаходзіў штам тулемачніні, маўляў, кабеты — ніжэйшыя істоты, паслугачы д'ябла, здрадлівия жывёліны і г.д. Прычым ягоная пазыцыя была прынцыповаю і непахіснаю. Часам андрэйкавы аргументы не вытымлівалі анікай крытыкі ды разъబаліся, бы пепістыя хвалі аб каралявія рыфы сябровых усъмешак. Ён проста ведаў, што ніколі ня знойдзе сабе пачэснага месца і ў таварыстве фанабэрэйстых прыгажуніёў, і сядро звычайных правінцыялак, якія прыхалі ў горад, каб спаткаць майсцовага каралевіча з кватэрай. Зрэшты, былі ў жыцці Андрэя Пяткевіча жанчыны, якіх ён паважаў. Менавіта паважаў, а не любіў. І, вядома, не за жаноцкасць. Але па гэта крэчу пазней...

1990-ты стаўся кульмінацый перабудовачнага бума, пасля якога рана ці позна павінна была надысьці хуткая развязка. Прадчуваныне нечага грандыёзнага агортвала масы людзей незалежна ад іхнае палітычнае арыентацыі. Савецкая імперыя трашчала па ўсіх швох, нібыта дзіцячая вонратка на гарэзлівым таўстуне. Здавалася, вось-вось лясненца калос на гляніных ножках. У Гародні, як і на ўсім Беларусі вельмі часта ладзіліся мітынгі, пікеты, індывідуальныя акцыі пратэсту, якія бударажылі грамадzkую думку. Так, напрыклад, 28 верасня 1990 году на пляцы перед помнікам Леніну малады мужчына абліў сябе бэнзынам і чырканиў запалкаю.

Акт самаспаленяня настолькі ўразіў Андрэя Пяткевіча, што ён са зьдзіўлячай апэратыўнасцю адгукнуся на гэтую падзею ажно двум вершамі:

1.

На плошчы дзядулі Леніна
Жывы гарэў чалавек.
Зямліца касцяці засеяна
З нагоды Ленінскіх вех.

А Ленін з каменным тварам
Глядзеў на жывы агонь.
Падзікуем камісарам
За гэты пякельны бол.

Куды ж вы глядзелі, людзі?
На задніцу Ільліча?
Дакуль жа гароць мы будзем?
І колькі яшчэ кричаць?

Я веру — вампір загіне;
А з попелу ўстане ЁН.
Як горка мне жыць у краіне,
Дзе Ленін, агонь і палон.

2.

Сябе спаліць, не — лепиш спаліць вампіра,
Што ў маўзалеі падлаю ляжыць.
Паэт, няхай гучыць пратэсту ліра!
Вампір — загіне, чалавеку — жыць!

Няхай пішчаць фашысты-камісары
Пра рай, які яны нясуць.
Яны запалаць страшныя пажары
І кроў людзей вадзіцай назавуць.

А ты паўстанеш съветлай птушкай Фэнікс,
Цябе на зынішчыць гэты бальшавік,
Які на плошчы. Ды яму да фені
І твой пратэст, і твой съмяротны крык.
2.10.1990.

Падобных антытаталітарных вершаў у пастычай спадчыне Андрэя Пяткевіча не адзін дзесятак. Ня ўсе яны адноўлявага ўзроўню, і балшыня іх (як працытаваныя вышэй) пабачыла съвет ужо паслья съмерці паэта. У рукапісных варынтах ён рассылаў «верши-баявікі» амал усім сваім калегам і знаёмым, чытаў на літаратурных вечарынах і сяброўскіх са-банітчычках. Гэта было натуральна, бо ніякі рэдактар не адважыўся б надрукаваць антыса-вецкія агіткі. Затое нэутральную пэйзажную лірыку Андрэя Пяткевіча ахвотна друкавалі ледзь на ўсе асноўныя айчынныя літвыданыні. Чаму ж не падтрымалі апошняга вясковага песьняра, які паўставаў перад іхнімі вачымі ў менскіх рэдакцыях, нібыта дзіўныя выкапені, рагытотны аўтэнтык патрыярхальнай беларусчыны?!

Сам Андрэйка, вядома, лічыў сябе вельмі сучасным і дасьведчаным чалавекам, ніколі не спасылаўся на вясковую патрыярхальнасць і традыцыю, хапя ён быў прылеплены да іх доўгаю й моцнаю пупавінай. Зрэшты, і ў

асяродзідзі аднавяскуюцца, і ў багемных колах ён адчуваў сябе ізгоем, але рабіў выгляд, што знаходзіцца ў цэнтры ўвагі. Здаецца, гэтая маска яму не пасавала.

Калі Пяткевіч у Гародні ці Ўсю любе адчуваў сябе нятульна, ці яму было цесна і нецікава ў «замкнёным сусьвеце», ён без ваганьня купляў квіток і шыбаваў у Менск, каб «прайсьціся па рэдакцыях» ды паспрачыца з тамтыхімі літаратарамі аб сутнасці мастацтва творчасці. Гэтым ваяжам паспрыяў таксама шлюб Юрасія Пациопы з Анжалінай Дабравольскай, які адбыўся 13 кастрычніка 1990 году. Мне акурат тады не ўдалося выбрацца ў Менск, каб паглядзець на гэтае экзатычнае відовішча. Дагэтуль шкаду. Па-першае, дата рэгістрацыі — 13-е! Па-другое, праваслаўная А.Дабравольская і каталік Ю.Пациопа бралі шлюб у Кальварыйскім касцёле, які знаходзіцца на могілках! А патрэзяе, на вясёлі прысутнічала шмат знакамітасцяў: Анатоль Сыс, Славамір Адамовіч, Міхась Скобла, Вітаўт Чаропка (у якасці сьведкі) ды іншыя. Карацей кажучы, знамянальная падзея сабрала адборную съмтранку. Мяркую, што ў такой кампаніі Андрэй Пяткевічу было вельмі цікава. Больш таго, ён, пэўна, знаходзіўся на сёмым небе... Напэўна, тады ж ён зблізіўся з журналістам газеты «Літаратура і мастацтва» Юрасём Залозкам, паэтам Міколам Касцюковічам і Паўлюком Быкоўскім з «Чырвонай зъмены». Новыя знамітвы, канешне, натхнілі Андрэя Пяткевіча. Ён умёў захапляць ды раздаваць кампліменты налева й направа. Аднак часта паслья экзатычнага захаплення яго агортвала глыбокое расчараўванье. Нешта кшталту маніяльна-дэпрэсіўнага псыхозу.

Прыкладна праз месяц мы з Андрэйкам выбраліся ў Менск разам. Трэба было атрымаць нейкія ганаары, пабачыцца з патрэбнымі людзьмі ды адвадцаю Юрасія Пациопу, які вырашыў застасцца ў сталіцы. Хто ведае, моіяно лёс склаўся б інакш, калі б ён не вярнуўся назад у Гародню ў 1992-м? Але тады быў яшчэ прахалодны лістапад 1990-га, адпаведныя палітычныя рэаліі, савецкія грошы і, напэўна, нейкая перспектыва творчага росту. Многія ж маладыя літаратары — учорашнія дзеци вёскі — пасьпелі атрымаць кватэры, цёпленнікі мейсцы ў рэдакцыях літвыданіяў з надзеяй на ідылічнае жыцьцё беларускіх савецкіх пісьменнікаў. Ім здавалася, што калгаснае шчасце ў калгаснай краіне будзе доўжыцца цэлую вечнасць. Ізноў прыпамінаеца пяткевічава выслоўе «Мая бочка — калгас». Не, мы зь ім ня ехалі ў Менск уладкоўвацица на працу, шукаць «сталічнага» шчаслецца ў калідорах Дома друку. Прыгодаў, здаецца, таксама не шукалі. Хаця ў Менску іх больш, чым дастаткова.

Сыпраша наведалі Юрасія Пациопу, які пасліўся ў кватэры жончыных бацькоў у вайсковым гарадку Ўручча. Дабірацца, прауда,

трэба было з перасадкамі. Спачатку — мэтро, потым — аўтобусам. Памятаю, што павіншаваў Юрася з Анэляю, уручыў падарунак. Потым бесьперапынна размаўлялі пра Гародню, Менск, літаратурныя справы. Андрэй Пяткевіч дэкламаваў новыя вершы. Усё было прыстойна ў рамантычна. Адзіная праблема, якая паўсталала — дзе спыніцца пераначаваць? Вырашылі ехачь у інтэрнат Акадэміі Навук да выкладчыка Міколкі (ён акурат знаходзіўся ў Менску на стажыроўцы). А ў інтэрнаце пазнаёміліся з файнімі хлопцамі — літаратуразнайцам Зымінерам Санюком (некалі таксама скончыў філфак гарадзенскага дзяржуніверсytetu) і празаікам Анатолем Казловым, які пасля аспірантуры ўладкаваўся ў часопіс «Маладосьць». Андрэйка ўжо нагаварыўся юнацтва. Ён быў такі натхнёны ю захоплены, што потым доўга ўспамінаў гэтыя «гарбатныя» турніры інтэлектуалаў. Літаратурныя дыскусіі працягнуліся на паседжанні літаб'яднання «Крыніцы» пры газэце «Чырвонае змена». Тады «Крыніцы» квітнелі. Кіраваў суполкай пісьменнік Але́сь Масарэнка. Было сапрауды весела юрай! Менавіта там мы пазнаёміліся з асноўнаю часткаю цяперашніх літаратурных паплечнікаў, менавіта там атрымлівалі станоўчыя зарад эмоцый, які заахвочваў да далейшае творчасці. Малюпасенкі пакойчык на першым паверсе Дома друку, дзе па паніздзелках зьбіралася таленавітая моладзь. Водар запаранай гарбаты, торцік ці печыва плюс вершы, проза і песьні ў аўтарскім выкананні... Шкада, што ўсё гэта засталося ў смузе мінульых гадоў. Дый ці засталося?

На tym лістападскім паседжанні я зблізіўся з Сяргеем Верадзілам і Вітаутам Чаропкам. I не таму, што яны былі старэйшыя пі разумнейшыя за астатніх, а хутчэй дзякуючы іхным экстравагантным паводзінам. Пазней знаёмства перарасло ў шчырае сяброўства і супрацоўніцтва. Тады Андрэйка падараў Вітаку Чаропку нарыхтаваны ўлетку лекавыя зёлкі для запарвання адмысловай гарбаты. Пяткевіч здаўна зьбіраў зёлкі, здаваў іх у аптэкі, каб зарабіцца якую капеічыну. А мо ѹ проста таму, што сам быў часткаю палёў і лясоў, дзе пачываў сябе абсалютна свабодным чалавекам. Ён некалькі разоў частаваў мяне гарбатай уласнай вытворчасці, ведаючы, што я ўжываю выключна індыскую ці цэйлёнскую. Не скаштаваць ягоны фірмовы напой — значыць пакрыўдзіць гаспадара, не зразумець ягоныя шчырэя інтэнцы. Я ўжо на памятаю смак андрэйкавай гарбаты. Нешта чэмэрнае, гаркавае. Але з цукрам піць можна. Ня ведаю, ці ўжываў гэтым гарбату Чаропка. Пра зёлкі мы з'ім ніколі не размаўлялі.

Нашая супольная выщечка ў Менск скончылася, калі Юрась Залозка праводзіў мяне з Андрэйкам на аўтавакзал. Праўда, мы вяртліся дамоў рознымі шляхамі. Ён — ва Ўсельб, я — у Гародню. Наперадзе нас чакаў сэмінар

маладых літаратараў «Іслач-1990».

Згаданы сэмінар стаўся падзеяй сапрауды эпахальнай. Напэўна бліжэйшым часам ужо не адбудзеца нечага падобнага. У Дом творчасці Саюзу пісьменнікаў «Іслач», што калі Ракава, зъехалася таленавітая моладзь з усёй Беларусі, былі нават госьці з Масквы й Піцэра. Гарадзеншчыну акрамя мяне на сэмінары рэпрэзентавалі: Але́сь Чобат, Юры Карэйва, Аляксандар Захарэвіч і Андрэй Пяткевіч. Шпациры зімовымі адвячоркамі ў засножаным лесе, гарачыя дыскусіі з «мэтрамі» беларускай савецкай літаратуры, сяброўскія сабанутчыкі ў нумарох, імправізаваныя канцэрты і чытаныні надоўга застануцца ў памяці. Менавіта тады паўстала ідяя стварэння незалежнай ад афіцыёзнага Саюзу пісьменнікаў сябрыйны, якая б злучыла ў сваіх шэррагах творцаў, не абсяжараных стэрэатыпамі савецкага мысленія. Андрэй Пяткевіч быў адным з ініцыятараў стварэння падобнай суполкі, бо пасля спрэчак з Янкам Брылём, Іванам Чыгрынавым ды Уладзімерам Паўлаўым, у яго выпрацаваўся стылі недавер да «старой гвардыі». Больш таго, Андрэйка быў зацітам альтыкамістам, што таксама ўплывала на ягоныя «нязгодніцкія» паводзіны. Ён рэзка кртыкаў пісьменнікаў — уладальнікаў парыглебтаў, часам адкрыта выказываючы ў іх адрес непрыстойнасці. Зрэшты, на сэмінары мяжа паміж «прыстойнасцю» і «непрыстойнасцю» не зауважалася. Хіба што толькі тады, калі расчырвалены намеснік старшыні Саюзу пісьменнікаў Уладзімер Паўлаў улячеў у актавую залю з газэткай, якую намалявалі сабутэльнікі Толіка Сыса, і пачаў агулам ахайваць усіх сэмінарысту. Але разъянранага Паўлава хутка «абламалі». Сам Андрэй Пяткевіч звязрнуўся да «старой гвардыі» ў прэзідіюме, маўляў, калі «пахабную» газэтку выдаў Анатоль Сыс са збраіносцамі, дык хай Паўлаў, як адзін з кіраўнікоў СП, і выключае Сыса з Саюзу пісьменнікаў, а не чапляеца да астатніх сэмінарысту!

Безумоўна, на тамтэйшым сэмінары надарыліся яшчэ іншыя «прыколы», якія спрычыніліся да разрастання плётак і легендаў. Але гэта быў закалоты дробнапобытавага пашыбу, пра што напісаў Генрых Далідовіч ў студзеньскім «ЛіМе» 1991-га, так і не разобраўшыся ў сутнасці канфлікту паміж літаратурнымі пакаленнянямі. Такім чынам «Іслач-1990», дзякуючы зьяўленню вялікай колькасці таленавітых людзей новай генэрэцыі, набыла шырокі розгалас далёка за межамі літаратурных колаў. Больш таго, для многіх сэмінар стаўся своеасаблівым трамплінам у «вялікую літаратуру».

5.

Незаўважна, бы сънегавая лавіна, насынушыся 1991 год, бадай, адзін з самых насычаных здарэннянямі, публікацыямі і грамадзка-палі-

тычнимі падзеямі. Год інтэнсіўных вандравак па Беларусі, знаёмстваў, надзеяў і расчараваньняў. Ён быў аднолькава плённым як для мяне, так і для Андрэя Пяткевіча. Здаецца, гэта быў пік нашага творчага супрацоўніцтва, па пазней, пачынаючы з сярэдзіны 1992-га, мы часта спрачаліся ў разыходзіліся ў поглядах на шматлікія пытаныні жыцьця і масацтва. Рана ці позна гэта павінна было здарыцца, тым больш ёсьць такіх речы, якія выключаюць кампраміснае вырашэнне канфліктаў.

Съпярша баталіі пачаліся з-за літвыпуску газеты «Гродзенскі ўніверсітэт», які сябры «Верш-гурт Дыяген» вырашылі назваць проста і сымбалічна — «КОЛА». Ідэя стварэння гарадзенскага выдання з узделам маладых паэтаў, празаікаў і бардаў з усёй Беларусі даўно лунала ў наэлектрызаваным гарбачоўскай «галоснасцю» паветры. Гонар і пахвала тадышняму кіраўніку «Наднёманскіх галасоў» выкладчыку Міколку, што ён спрычыніўся да рэалізацыі гэтай шляхетнай ідэі, а напярэдадні выхаду першага нумару «КОЛА» арганізуваў ва ўніверсітэце вечарыну з нагоды выхаду «маладосьцёўскай» кніжачкі Юрася Пасціопы «НОЧ». Тады ў Гароднью прыехала шмат нашых менскіх сябровоў: Міхась Скобла і Вітаўт Чаропка, Мікола Касцюкевіч і Зыміцер Дзядзенка, Анжаліна Даўравольская й Вольга Акуліч, Зыміцер Санюк і Ала Петрушкевіч. Вечарына прыйшла ўдала. З найлепшымі пажаданнямі выступіў тадышні старшыня абласнога аддзялення Саюзу пісменнікаў — съветлай памяці Аляксей Нічыпаравіч Карпюк. Такім чынам згаданая вечарына была фактычнай падставай і аргументаваннем для стварэння літвыпуску «КОЛА». Першы нумар выйшаў 26 сакавіка 1991 году і выклікаў шырокі рэзананс ня толькі ва ўніверсітэце, але й далёка за ягонымі межамі. Здавалася б, пажыўнай глебы для спрэчак і канфліктаў не павинна было існаваць.

Яблык разладу падкінуў нікто іншы як Андрэй Пяткевіч, адвінаваціўшы выкладчыку Міколку ў супрацоўніцтве з КДБ. Справа ўтым, што Андрэйка бачыў, як кіраўнік літаб'яднання ўласнаручна набраў нумар тэлефону сумнівадомай установы й папрасіў, каб паклікалі функцыянэра Віталя Сцяпанавіча, які «курыраваў» універсітэт. Міколку й ня снілася, што Андрэй Пяткевіч можа ведаць ня толькі «сакрэтныя» нумар, але й самога «куратора»! Гэта здарылася крху раней, чым канфлікт увайшоў у заавансаваную стадию. Яшчэ да выхаду «КОЛА» адбылася цэлая сэрыя вечарынаў і выступленняў па школах, бібліятэках ды іншых установах. Вядома, з актыўным узделам Міколкі, які шмат нам дапамагаў, спачуваваў, быў ледзь не найлепшым сябрам і дарацькам. Нават, калі я сам даведаўся пра контакты Міколкі з функцыянэрам, у мяне ня ўзынікла пачуцця нянявісці ці нечага падобнага, што б выклікала ў

Міколкі падазронасць і недавер. Напэўна ўсе больш-менш вядомыя ці надта актыўныя асоцыяты сутыкаліся некалі з кадэбістамі, якія кажучы пра звычайных стукачоў, якіх процьм'я ў людных месцах. Хацелася разабрацца: дзеялі чаго чалавек абраў менавіта такі шлях, ці была альтэрнатыва? Я прыглядаўся да Міколкі, аналізаваў ягоныя паводзіны, доўга з'яўляўся на агульныя тэмам і прыйшоў да высновы, што чалавек проста хocha зрабіць кар'еру, не зважаючы ні на якія там акалічнасці, грамадзка-палітычную ситуацыю і г.д. Адзінае, што абурала, дыя ягоных пракамуністычных погляды й захапленне саўдепам, маўляў, раней было лепш, чым зараз. Я ня мог зразумець: як трываліці гаворы літаратуразнаўцу жывіцца савецкім псыходамастацкім съмецьцем? Можа й неправамерныя творы клясыкай папярэдняга ідэйна-эстэтычнага пэрыяду называць літаратурным съмецьцем і «смарзывать карту будня, плеснушы краскай из стакана», як гэта часам робіць рэдактар «Наўгард Ніў» Сяргей Дубавец, але атрымліваць асалоду ад опусаў Шамякіна, Навуменкі, Танка... Выбачайце, гэта не маё амплуа. Новы час — новыя песьні.

Дык вось Андрэй Пяткевіч у «змаганні» з Міколкамі дзейнічаў вельмі прымітывна! Й неахайна. Ён бачыў у выкладчыку не звычайнага кар'ерыста, а нейкага монстра, якога нацкавалі кадэбісты, каб звышчыць таленавітую нацыянальнасцьвядому моладзь. (Андрэйка запомніў на ўсё жыцьцё, як яго вадзілі ў эмрочны будынак КДБ і палілі вершы, прысьвеченныя акадэміку А.Сахараву). Аднак малады паэт ня быў пасылядоўны ў сваіх перакананнях, балансаваў на мяжы «за» і «супраць». Таму, пасля «перастрэлкі» з Міколкам, мняму настрой ды зноў уздзелнічаў, як зараз модна гаварыць, у розных праектах універсітэцкага літаб'яднання «Наднёманскія галасы». А куды б ён падзеўся? Замкнүў свой сусьвет у роднай вёсцы?

Савецкі Саюз як супэрдзяржава дажываў свае апошнія месяцы. Нікто й не спадзяваўся, што Імперыя Зла хутка заваліцца. Але мы, апавідныя няведамаю трывогай, прадчувалі нешта грандыёўнае. Ці ня гэтым съвятым прадчуваннем мацаваўся наш літарацік энтузіязм? Пасля нечаканага поспеху першага выпуску «КОЛА» я (калегі адпачатку даверылі мне функцыю ўкладальніка) тэрмінова пачаў зьбіраць творы на наступны нумар. Ці ведаў тады хто з маладых паэтаў, што найвышэйшае кіраўніцтва (можа і пазаўніверсітэцкое) занепакоілася нашаю залішняю актыўнасцю? Пасля гучных вечарынаў і выступаў з намі сустракаліся (ци мы зь імі?) першы прарэктар і сакратар парткаму (на запрашэнні камсамольцу мы не звярталі ўвагі). Ведаеце, такія шчырэя ненавязыльныя гутаркі пра літаратуру і мастацтва, ролю творцы ў грамадстве і г.д. Падобныя сустрэчы праходзілі надзвычай цікава. Асабліва, калі дабрадушны партыец,

цытууючы верш Лермантава, урачыста абавиша-
чаў: «Как писал великий Пушкин...» Ну, як
кажуць у народзе, карціна Рэпіна «Прыплы-
лі!» Зрэшты, усё заканамерна: ролю кіраўні-
коў ды ідэолягія выконвалі людзі, мякка
кажучы, вельмі далёкі ад культуры і мастац-
тва. Здаецца, і сέньня мала што зъмянілася,
хаця афіцыёзныя газэты і пралукашэнкаўскія
рады ё і тэлебачаныне стала талдычаць пра
небывалы росквіт айчынай культуры. А дзе
той росквіт, калі назіраеца суцэльні заня-
пад. Экаданс, спадары, дэкаданс!

Дык вось выкладчык Міколка хутка ўсьве-
даміў, што «КОЛА» з посьпехам можа выход-
зіць і безь яго ўздзелу. Тым больш новапрызы-
начаны рэдактар «Гродзенскага ўніверсітэту»
Сяргей Лаўнік таксама захапіўся працай над
літвыпушкам. Натураньня, Сяргей быў нашым
аднагодкам, заканчваў журфак БДУ, быў зна-
ёмы з бардам Алесем Камоцкім ды сам пісаў
верши і сipyяваў пад гітару. Зь Сяргеем Лаў-
нікам мы тады ледзь не пасябравалі. Ён, у
вадроўненіне ад Міколкі, не лічыў сябе вы-
шэйшым за астатніх, ня меў камандзёрскіх
замашак. Гэтая нефармальнасць, «свой-
скасць» і падкупіла Андрэя Пяткевіча, які
часта наведваўся ў рэдакцыю «Гр.У.», усьце-
шаны тым, што яго прымаюць як замежнага
госьця.

Пад час летняе сэсіі вышла «КОЛА» №2 — ці на самы ўдалы паводле надрукаваных
матар'ялаў нумар. Аднак лыжку дзёгцю падліў
новы скаратар універсытэцкага парткаму.
Яго, гісторыка з адукацыі, страшэнна абуры-
ла «дэкадэнца» апавяданыне Вітаўта Чароп-
кі «Перад маімі вачымі». Парторг, зразумела,
не прамінуў зрабіць злагоду Міколку (а маг-
чыма, і рэдактару Сяргею Лаўніку), маўляў,
што вы друкуеце, гэта на ўпісваеца ані ў якія
рамкі! Памятаю, як выкладчыкі-пурытане
выказвалі незадаволенасць з нагоды публіка-
цыі вершаў Юрасія Пацюпы, потым — навэлы
Ігара Сідарука «Самагубца». І пайшло, і паехала... Караець кажучы, я ў крэсле ўклá-
дельnika «КОЛА» пачуваў сябе на вельмі
зручна, бо разумеў, што і найвышэйшаму
начальнству, і Міколку зь яго камандзёрскімі
замашкамі мая «самадзеянасць» муліць вочы.
Кіраўнік літаг'яднання колькі разоў папя-
рэджаў мяне, каб на лез уперад бацькі (г.з.
яго), а ўсе творы прыносиў яму на «прагляд».
Тут Міколка чарговым разам сутыкнуўся з
Андрэем Пяткевічам. Андрэйка адкрыта
выступіў супраць «камуніцкай цензуры» і
пасварыўся з выкладчыкам. Пасля ў «ЛіМе»
выйшла нататка Сяргея Верасілы «Пакацілася
«КОЛА», дзе акцэнтавалася ўвага і на
проблеме цензураваныя маладога выданыя.
Але закалоты вакол «КОЛА» тады яшчэ не
дасягнулі свайго апагею.

Пасля трохмесячнага летняга перадыху
началіся новыя закруткі. Сыпраша ўсе мы
перажылі няўдалы антыдзяржаўны жнівеньскі
пераварот, ГКЧП і г.д. Напярэдадні путчу ў

мяне гасціціваў Сяргей Мінскевіч, прывозіў
верши для новага «КОЛА». Ужо праз месяц
— 17 верасня — я разам зь іншымі літарата-
рамі апінуўся перад Домам ураду ў Менску.
Гутарыў з Уладзімерам Дамашовічам і Анато-
лем Сідарэвічам, Данутай Бічэль-Загнеставай
і Алесем Чобатам, Міхасём Скоблям і Вікта-
рам Шніпам... Усіх не пералічиш. Публіка
нэрвавалася, чакала вынікаў выбараў старшы-
ні Вірхоўнага Савету Беларусі. Перад пры-
сутнымі выступілі депутаты ад апазыцыі, свае
песні выканалі Сяргжук Сокалаў-Воюш. Ус-
хваляваны натоўп мацаваўся пэрманэнтынімі
воклічамі «Жыве Беларусь!» Чым не рэвалю-
цыя?

Назэлектрызаваны менскімі падзеямі, у
Гародні я тэрмінова ўзяўся ўкладаць «КОЛА» №3. Балазе матар'ялы былі, а жаданні не
вычарпалася папярэднімі літвыпушкамі. Дык
усыцешыў выхад калектыўнага зборніка «Над-
нёмансіх галасоў» пад назовам «ШЛЯХ». Ня
помню, дзе тады падзеўся Андрэй Пяткевіч,
але, даведаўшыся пра выхад зборнічка, Дыя-
ген Наваградзкі, як быццам з-пад зямлі вырас.
Тым часам мне на абласным рады ё прапана-
валі весці літаратурна-мастакую перадачу,
якой я даў простае й ёмістасе імя —
«КАНТЭКСТ». Першы эфір адбыўся 10 кас-
трычніка 1991 году і атрымаў высокую ацэнку
галоўнага рэдактара: «Такі радыёчасопіс
зараз нам вельмі патрэбны! Хаця б два разы на
месяц». Самае цікавае, што выкладчык Міколка
загадз «працэнзураваў» мой радыёсценэр
і меў намер рабіць гэта надалей. Маўляў,
«КАНТЭКСТ» павінен стаць ворганам лі-
таб'яднання «Наднёманская галасы». Але гэта
не ўходзіла ані ў пляны кіраўніцтва аблас-
ной тэлерадыёкампаніі, ані ў мае асабістыя
пляны. І, калі Міколка пасунуўся з прэтызі-
ямі да радыёнага начальнства, каб нейкім
чынам упlyваць на зъмест радыёчасопіса
«КАНТЭКСТ», зубры савецкай журналістыкі
яго «круга бартанулі», маўляў, на суйся, да-
ражэнскіх хлопча, не ў свае справы, на гэтай
тэрыторыі гаспадарым мы, а ты кіруй сабе
літаб'яднаннем і не дуры галавы...

Гэта, праўда, здарылася крыху пазней,
пасолья таго, як Міколка паспрабаваў з дапа-
могай «Наднёмансіх галасоў» адлучыць мяне
ад «КОЛА». Нагадай, якая перапоўніла келіх
міколкавага цярпеньня, стаў выхад «КОЛА» №3, дзе я надрукаваў свой верш «Кавалер».
Выбухнуў скандал. Міколка ж катэгарычна
забараніў мне друкаваць гэтыя верш, а я нібыта
аслухаўся й праціснуў у літвыпушкі! Прызна-
юся шчыра: несвядома. Занёс матар'ялы Сяргею
Лаўніку й забыўся пра гэтыя кляты верш.
Ай-яй-яй! Міколка тэрмінова склікаў сход
«Наднёмансіх галасоў», каб абмеркаваць
«непрыстойныя паводзіны Ю.Гуменюка».
Тады якраз удалося сабраць найбольш
актыўных і ўплывовых аўтараў «КОЛА». Зь
Менску прыхеадзіў Юрасія Пацюпа, у Гародні
знаходзіўся й Андрэй Пяткевіч. Акрамя іх ды

Сяргея Лаўніка прысутнічалі Эдзік Мазько і Таня Абухоўская. Ну й началіся «разборкі». Калегам, вядома, мой верш спадабаўся, яны ня бачылі ў ім «крамолы» ці, як даводзіў расчырвалены Міколка, антыэстэтыкі. Я з большага маўчай ды прыслухоўваўся да сяброўскіх меркаванняў. У прынцыпе, мяне ўжо захапіла праца над радыёчасопісам «КАН-ТЭКСТ», і я быў маральна падрыхтаваны пакінуць «пасаду» ўкладальніка «КОЛА». Тым больш на радыё плацілі нейкі ганар. А тут — аніякага стымулу. Пасля гарачай слоўнай перапалкі мой лёс вырашыўся звычайнym галасаваннем. Большаясьць выказалаася, каб я й надалей заставаўся складальнікам «КОЛА». Вялікі дзякую сібрам, што не здалі, а падтрымалі. Зразумелі, што на карту паставленыя мой лёс, нават я лёс нашай съціплай газэткі, а значна большае — нашыя асабістыя ўзаемадносіны. Дзякую Богу, не перасварыліся, на зло апанэнтам захавалі братэрскую адзінства...

Пасля фатальнай паразы Міколка, канешне ж, не супакоіўся, а працягваў змагацца за «КОЛА». Мне гэта валтузня ўрэшце надакучыла, і я, не задумываючыся, адмовіўся ад укладання літвыпску. «КОЛА» на той час ужо вычарпала сябе, трэба было ўзельнічаць у вялікіх гульнях, а не чауботацца ў прагнілым хлеўчуку. І я актыўна друкаваўся ў мескіх выданнях, стала нарощваючы творчы патэнцыял.

Чым жа займаўся Андрэй Пяткевіч? Богаборніцтвам! Новае захапленыне Андрэйкі знайшло адлюстрываныне на старонках чарговага выпуску «КОЛА» ў выглядзе палемічнага артыкулу «Вакол Бога і Чалавека». Выданье ж пасля «адстаўкі» Ю.Гуменюка трэба было тэрмінова ратаваць! І тут Міколка зь Сярожкам Laўnікам (зънюхаліся ці што?), наабяцаўшы залатыя горы, прыцігнулі да супрацоўніцтва Андрэя Пяткевіча. Мяне гэта вельмі зьдзівіла: «Галоўны апанент Міколкі разам з ім?!» Ведаючы нестабільнасць андрэйкавага характару, я прадбачыў новы канфлікт ды сумны фінал гэтай камэдыйнай забавы. Так яно й сталася.

Напачатку 1992-га з-за недахону сродкаў ці зь якою іншасці выданьне шматтыражкі «Гродзенскі юніверсітэт» і, зразумела, літвыпску «КОЛА» спынілася. Сярожка Laўnік перакінуўся на пасаду адказнага сакратара ў посткамсамольска-бульварнай газэце «Молодежны кур'ер», якая спэцыялізівалася на праблемах сэксуальных меншасцяў, рок і поп-музыцы ды іншых кідкіх роцах, якія хвалююць сучасных падлеткаў. Дарэчы, «М.К.» у свае лепшыя часы зрабіў са мной інтэрвію, надрукаваў некалькі падборак вершаў, кавалак з раману «Апосталы нірваны», пазнаёміў моладзь з творчасцю Толіка Брусеўіча, Ігара Сідарука ды іншых аўтараў. Андрэй Пяткевіч, помніцца, адмовіўся

друкавацца ў «М.К.», даслаўшы, як зайдёды, пэтыцию зь дзіўнымі патрабаваннямі. Я спакусіўся зь дзіўюх прычынаў. Па-перше, наклад газэткі напачатку 1990-х вагаўся ад 20.000 да 30.000 паасобнікаў! Па-другое, там працавалі мілыя пасі — прыхільніцы маў «съціплай» творчасці. Мы хадзілі разам на розных культурніцкіх імпрэзах і прыемна бавілі час.

Прауда, ледзь ня ўсю першую палову 1992-га мяне адцягвала ад творчасці недарэчна камэдыйная валтузня з выкладчыкам Еблядзевічам, які з астабрыдлым выглядам тупагаловага маркача адмаўляўся стаўць мне залік па мэтодыцы выкладанья расейскай літаратуры. Даведаўшыся пра гэты канфлікт, Андрэй Пяткевіч вырашыў тэрмінова прыехаць у Гародню, каб асабіста «разабрацца» з нахабным выкладчыкам. Я адгаварыў гарачага хлопца, бо ведаў, што ягоная інтэрвэнцыя можа толькі нашкодзіць. «Абламаць» нікчэмнага кар'ерыста трэба было афіцыйна, і я звярнуўся да першага прарэктара ўніверситету — прафэсара Сяргея Аляксандравіча Габрусеўіча.

— Як гэта цябе, Юра, добрага студэнта, маглі пакрыўдзіць?! — зьдзівіўся прафэсар. — Зусім ужо падурэлі гэтыя выкладчыкі!

Сяргей Аляксандравіч паабяцаў разабрацца, зразумеўшы, што канфлікт мae шырэйшыя межы і можа набыць розгалас з непажаданым для ўніверситету адценнем. Тым больш прафэсар у маладыя гады сам пісаў вершы, быў чалавекам актыўнай грамадзянскай пазыцыі ды ў дадатку да свайго прарэктарства ўзначальваў Гарадзенскаса аздзяленні Беларускага фонду культуры, якое нейкі час выпочвала Андрэю Пяткевічу адмысловую стыпэндыю «дзяля падтрымкі таленту». На той час для паэта-жабрака гэта была істотная падтрымка, бо на съціплы заробак вартайніка асабліва шыкаваць не даводзілася.

Дый я прамурыўшыся гэтыя паўгады без стыпэндыі, пакуль урэшце Еблядзевіч не паставіў мне залік. Дагэтуль памятаю зъедлівия слова гэтай вычварнай креатуры: «Что вы носитесь ту со своей полонистикой и беларускай мовай! Все равно ведь пойдет в школу преподавать русский язык и русскую литературу!» На падобнае выказваныне можна было б і забыцца, каб Еблядзевіч разам з сваім сябрам-калегам па катэдры расейскай і замежнай літаратуры раптоўна не перакінуўся на катэдру беларускай літаратуры і на стаў апантанам адраджэнцам ды прыхільнікам беларушчыны! Такія вось мэтамарфозы.

6.

Увесну 1992-га, калі канфлікт з Еблядзевічам яшчэ не дайшоў да свайго фіналу, ва ўніверситет заяўвіўся дэпутат Вярхоўнага Савету Беларусі Мікола Маркевіч, каб запрасіць таленавітую моладзь да супрацоўніцтва з но-

ванароджанай газэтай «ПАГОНЯ». Вядомы лінгвіст — прафэсар Іван Лепешаў — прапанаваў маю кандыдатуру, і Маркевіч адразу згадзіўся, бо ведаў мяне па выступах на радыё і публікацыях у прэсе. «ПАГОНЯ» из мела яшчэ ўласнага памяшкання й калектыву, таму рабілася ў рэдакцыі газеты «ПЕРСПЕКТИВА», якая тады часова спыніла выхад. Прапанова Маркевіча мяне вельмі зацікавіла. І ня толькі тому, што газэта мела акрэслене матар'яльнае забесьпечэнне і палітычную накіраванасць. Я прадбачаў, што з ціагам часу ў «ПАГОНІ» зьявіцца свой чытач, і яна стане ўпływowым апазыцыйным выданьнем, дзе можна будзе друкаваць і літаратурныя творы.

У рэдакцыі «ПЕРСПЕКТИВЫ» сустрэў вядомых гарадзенскіх шчоўкапёраў — Віктара Бараноўскага і Аляксандра Раманава. Першы выконваў абавязкі галоўнага рэдактара «ПАГОНІ», другі — ствараў крыжаванкі, бясконца палячы танныя цыгарэты. З Бараноўскім мы ўзяліся праглядаць наяўныя матар'ялы, адбіраць найлепшае да друку, а пасля разваражаць над кандыдатурамі нашых патэнцыйных аўтараў. Натуральная, гутарка вілася й пра знаёмыя літаратараў, бо ж менавіта яны ведалі беларускую мову і карысталіся «тарашкевіцай». Карацей кажучы, падрыхтавалі ў выпусцілі нумар «ПАГОНІ», які я тэрмінова паслаў Андрэю Пяткевічу ва Усे�люб з прапанованай супрацоўніцтва з новым выданьнем.

Праз некалькі дзён атрымаў ад Андрэйкі разгромны ліст, дзе між іншымі гаварылася, што сорамна ёсьці на паваду ў новаяўленых буржуяў ды зьбіраць аб'едкі з біржавога стала, і як гэта я — паст-нонканфарміст — мог спакусіцца ўздзельнічаць у ганебнай афёры! Пасыля Андрэйка кірху палагаднёў, прапанаваў сваю рэцэнзію на зборнік вершоў Ігара Сідарука «Чарнабел», і літстаронка ў восьміпалоснай «ПАГОНІ» атрымалася досьці разнастайнай. Пяткевіч на надта быў задаволены публікацыяй, наракаў на карэктарскую памылку ды іншыя тыповыя газэтныя хібы. Тым ня менш, гэта быў пачатак ягонага кантакту з гарадзенскай «ПАГОНЯЙ». Я працаваў ў так званым часовым творчым калектыве блізу двух месяцаў і паспэў яшчэ надрукаваць канцэптуальнае эсэ Алея Аркуша «Без надрыву, роўным голасам», дзе ўздымалася праблема ўзаемадачыненняў новай і старой літаратурных генерацый. Матар'ял быў надзвычай актуальнай і патрэбны як ідэйная пляцформа для стварэння новай літаратурна-мастакай сябрыны, пра якую тады вілася карэспандэнцыйная дыскусія паміж маладымі творцамі з розных гарадоў Беларусі.

Улетку 1992-га «ПАГОНЯ» не выходзіла. Рэдакцыя разам з культурна-асветніцкім фондам «Бацькаўшчына» перабралася ў прасторныя памяшканні па вул. Дамініканскай, што ў самым цэнтры Гародні. Мікола Маркевіч набраў новы калектыв і галоўнае рэдактарства

аддаў Сяргею Астраўцову, ну а на пасаду адказнага сакратара прызначыў (з майды, вядома, падачы) Сяргея Лайніка, якому ўжо надаўчы «Молодежны кур’ер». Я надта не перажываў, што мне не дасталося анікай пасады ў газэце, бо працягваў весьці на абласным радыё праграму «КАНТЭКСТ», якая карысталася папулярнасцю ў слухачоў. Некалькі разоў у «КАНТЭКСЦЕ» прымай ўдзел Андрэй Пяткевіч: чытаў новыя вершы, пародыі на калегаў-літаратарапаў, апавядáў забуйныя показкі пра вяскове жыцьцё. Здаецца, чы ад часу ён і ў «ПАГОНІ» друкаваў нейкія зацемкі, але найбольшы розгалас мелі ягоныя вышыгізданыя ўспаміны пад называй «Паэт і камітэт». Выкладчык Міколка, пазнаўшы сябе ў публікацыі, звіраўся нават падаваць у сябе на аўтара за абрэз, але перадумай. Навушта яму пісаваць нэрви ды раздзымухваць чарговы скандал, на які так спадзіваўся Андрэй Пяткевіч?

Бальшыня пяткевічавых сяброў не заўважала ці не хацела заўважаць такія паскудныя рысы ягонага характару як зьведлівасць, злараднасць, жаданье некага падражніцтва, выклікаць адмоўную рэакцыю і г.д. Прыйчым, цяжка было разабрацца: ці робіць ён гэта съядома, цвярдзя ўзважыўшы ўсе акаличнасці ды наступствы, ці неабдумана, як дурненькае дзіця, якое цешыцца, калі напракудзіць. Кароткачасовая задавальненне занічвалася для Андрэйкі глыбокім расчараваннем, пакутамі ці працяглай дэпрэсіяй. Гэткія спробы кампенсаваць свае фізычныя недахопы і нездаровыя схільнасці ўжо на мною ня мелі анікага дачынення да супэрмэнства, а паходзілі хутчэй на банальнае дзіцячае прыదурства. Сымптоматычным у гэтым пляні было андрэйкаве захапленне героямі тандэтных баевікоў кшталту Бруса Лі ці Чака Норыса. Няжо ён хацеў быць падобным да іх? Відаць, гэта былі няўдалыя пошуки ідэалу. Здаецца, вось-вось знайшоў, прыягайшы ўсьцешаны, усхваляваны ды экзальтавана расказваў пра чаргове «адкрыцьцё» ці захапленне. Пасыля высьвятлялася, што гэта — ніякае не «адкрыцьцё Амерыкі», і новы ідэал на вачах рассыпаўся, як картачныя дамок. Ведаючы пяткевічавы схільнасці да бесэнсоўнага распальвання канфліктаў, я зайдёлі трывалы яго на адпаведнай дыстанцыі й паводзіў сябе вельмі стрымана. Не апошнюю ролю адыграў і эстэтычны фактар: ягоныя гнілія зубы, паражайчы пах поту ад зашмальцеванай воні і чырвоныя шнуркі ненаваксаваных пантофляў выклікалі ў мяне натуральную гідлівасць. Андрэйка адчуваў усімі фібрарамі водападзел паміж намі, тым ня менш пайшоў чарговы раз у атаку, быццам энэргетычны вампір, які мусіць падсілкавацца сокамі абрахнай ахвяры.

Каталізатарам новага канфлікту выступіла асоба жаночага роду — таксама студэнтка філфаку нашага ўніверсітэту — Галіна П. Дзіў

наватая дзяўчына з пакалечаным лёсам, няўдачніца, якую спрабавала пісаць вершы, імкнулася заніць актыўную грамадзянскую пазыцыю, шукаючы сваё месца ў падманна-санлівай прасторы Гародні. Натуральна, што зь ейнай мужападобнай зневіннасцю і цяжкімі харектарам, вельмі складана было знайсці сябrou, а тым больш спадарожніка жыцця. Аднак ёй удавалося праз Анжаліну Дабравольскую пазнаёміцца з Андрэем Пяткевічам. Ня ведаю якім чынам Галка зачараўала непакорнага Дыягена Наваградзкага. Здаецца, і вершы яму прысьвячала, і дэмантравала шчырае захапленне ягонай філізофіяй і творчасцю, і ў вёску да яго ездзіла... Карацей, акруціла самотніка, які дагэтуль з пагардай ставіўся да жанчын! Усе спадзяваліся, што Галка і Андрэй, знайшоўшы адно аднаго, крыху супакояцца, вернуцца да нармальнага ладу жыцця. Але гэта былі марныя спадзяванні наўных ідзеялістаў.

Першым выбухам супольнага вар'яцтва Галкі і Андрэя быў адрасаваны мне ліст-ультыматум . Увесе тэкст — навязывальная бязглаздзіца парапоіка, які здаўна практикуецца ў жанры эпістальярнай лаянкі. Аказваецца, Галка ўбіла Пяткевічу ў галаву, быццам я да яе заліцаўся і т.п. Андрэйка, пэўна, сапрауды крануўся, калі даў веры трывальнем сябрóўкі. Бач ты, наляпілі на мяне этыкетку ўводніка! Ды заліцацца да Галкі мог толькі або псыхічна хворы, або моцна п'яны. Съпярша мне было сумна, нават крыху крыйдна за паэта, які зноў патрапіў у пастку чужых інтрыгай. Вядома, што на вар'яцкую правакацыю я ня клонуў, а наадварот — дэмантраваў знаёмым пяткевічавы ліст, як дакументальны прыклад чалавечага дурноцця. Але ж яны ад съмеху надрывалі жывоці! Можа гэта й грэх съмаяцца з улогіх, але съмех у дадзеным выпадку — выдатныя лекі супраць рэцыдыўву глупоты.

Я быў цалкам упэўнены, што і андрэйкавы шлюб — гэта яшчэ адно недарэчнае здарэньне ў доўгім шэрагу неабдуманых як сълед учынкаў. Кульмінацыя шаленства, пасъля якога чакалася трагічная развязка. Пяткевіч сам ня ведаў: ці патрэбны яму гэты шлюб, ці не. Напярэдадні рэгістрацыі ён мне прызнаўся, што ня хоча жаніцца. Аднак нейкая сіла пацягнула яго выслушаць пажаданні жыццы грамадзянскіх абрадаў пад гучныя акорды маршу Мэндэльсона. На вясельле мяне ніхто не запрашалаў, ды я б і не пайшоў. Не хацелася быць саўдзельнікам...

А вось «прарокам» стаць давялося! Мае слова «Яны доўга разам не празывуць» збыліся хутчэй, чым я меркаваў. Заставалася толькі ўявіць іхны сямейны побыт. Грызліся, як котка з сабакам. Два боты — пара. Не бяруся нікога асуджаны. Як кажуць у народзе, Бог ім судзьдзя. Пасъля разводу Андрэй Пяткевіч шмат разоў прасіў у мяне прабачэння,

кожны раз нагадваючы, што я меў раци ю.

7.

Звычайна, калі выкарыстоўваець у якасці этапёну старажытны афарызм, пра мёртвых гавораць або добрае, або нічога. Але ёсьць іншы афарызм, які дапамагае пазыбегнуць прыхаванае хлусыні: «Пра мёртвых або нічога, або праўду». Мая съціплая місія дакуманталіста й палягала на тым, каб паказаць Андрэя Пяткевіча такім, якім ён адбіўся ў лютстры маёй памяці. Без прыхарашвання і тэатральнага грому. Хай чытач мне прафачыць залішні натурализм і некаторую дыстанансаванасць, але я засцёды быў і застануся прыхильнікам аб'ектуўнай, калі рэчы называюць сваім імёнамі. Хай даруюць таксама й тыя, хто пазнаў сябе ў гэтых успамінах ды затаіў у душы сваёй вялікую крыйду. Калі Вы прававерныя хрысьціяне і Вас ляснулі па правай шаццю, дык падрыхтуйце, шаноўныя, і левую. Сьвядома адкідаючы пікантныя дэталі і «смажаныя» факты пяткевічавай біографіі, не бяруся ѹ аналізаваць ягоную творчасць, бо гэта ня ёсьць задача ўспамінаў. Тут патрэбны адмысловы досьлед, які б, безумоўна, абаўпіраўся на жыццяцярыс паста.

А пазію Андрэя Пяткевіча ніхто сур'ёзна так і не прааналізаваў. Яна яшчэ чакае свайго ўдумлівага чытача і дасыльчыка. Чаму так здарылася? Андрэй Пяткевіч пры жыцці часта друкаваў свае творы і быў вядомы ў літаратурных колах. Яму даўно прапаноўвалі скласці ды выдаць зборнікі вершаў. А ён заўсёды знаходзіў падставы, каб пасварыцца, адмовіцца, карацей, паказаць свой нязгоднікі харектар. Дзіўна, але паз сам сабе рабіў шкоду! А мо атрымліваў мазахістычнае задавальненне? Яму б сканцэнтраваца на вершапісаныні, самаўдасканаленіні... Дарэчы, ён склаў зборнік «Шчаслівым сканаць», у які ўключыў вершы 1990-1991 гадоў. Я нават маю копію рукапісу, якую зрабіла Галка яшчэ ў сакавіку 1993 году. Дзіўна, але ў гэты зборнік, на мой погляд, не патрапіла бальшыня найлепшых пяткевічавых вершаў! Чым кіраваўся Андрэйка пры складаньні — зараз цяжка высьветліць.

Апошнія два гады свайго нялёгкага жыцця пазт працягваў «змагацца зь ветракамі»: пісаў «адкрытыя лісты» Алесю Аркушу (маўляў, якое той мае права ствараць Таварыства Вольных Літаратараў), рэдактару часопіса «Першаківіет» Алесю Масарэнку (маўляў, чаму той у часопісе «кастрыруе» творы і выступае супраць граматыкі Б.Гарашкевіча), вёў эпістальярную палеміку зь Ігарам Сідаруком ды іншымі сябрамі. Тым часам хвароба сэрца стала нагадвала пра сябе. И Андрэю давялося праходзіць сур'ёзныя абсыпедванні ды курацыі ў гарадзенскіх і менскіх шпіталях, каб урэшце атрымаць группу інваліднасці з адпаведнай пэнсіяй. Вось на

гэтыя съцілля сродкі ён і вандраваў па Беларусі, каб сустракацца з цікавымі людзьмі, узельнічачы у незалежніцкіх акцыях ды імпрэзах.

Помню, як Андрэйка разам з менчукамі нечакана зявіўся ў лістападзе 1994-га на першай міжнароднай літаратурнай канфэрэнцыі ТВЛ у Наваполацку. Ён ія быў афіцыйным дэлегатам, хутчэй экзатычнай аздобай значнага для літаратараў-незалежнікаў форуму. Спавешчаныя не агучваў, затое ў кулуарах весляў гасці з Масквы Украіны съмешнымі вершамі й показкамі. Пасыя нефармальнаі таварыскай вечарыны й банкету мы яшчэ сабраліся ў майт гатальным пакоі, каб працягнуць бяседу. Ужо дакладна не ўзнаўлю, пра што вялася няспынная гутарка й колькі пляшак мы асушилі, затое выразна ў памяці застаўся эпізод, калі Вітаўт Чаропка, зняўшы свой срэбранны крыжык на ланцужку, тэставаў прысутных на станочную адмойную энэргію. Ба ўсіх выпадках крыжык выпісваў кругі або па шляху гадзіннікавай стрэлкі, або супраць. Калі ж чарга дайшла да Андрэя Пяткевіча, дык крыжык пачаў «картачыцца»: заміраў у нерухомасці ці ледзь-ледзь дрыжэў. Андрэйка, вядома, на мог згадзіцца з таким станам рэчай, маўляў, увесе экспрызмэнт — лухта сабачая, таму што за ланцужок трымае чалавек. А рука можа таксама дрыжэць! Аднак экспрызмэнт паўтарылі другі раз. Крыжыкі па чарзе трымалі розныя людзі. Потым, каб пераканацца ў выніках, ланцужок увогуле прычапілі да шуфлядкі пісмовага стала. І ўсё паўтарылася, як за першым разам! У андрэевым жа выпадку крыжык зноў паводзіў сябе дзіўна: ці дрыжэў, ці спыняўся ўздранцьвенні. Што гэта азначала — дагэтуль ніхто ня ведае.

Пасыя канфэрэнцыі ў Наваполацку Андрэй Пяткевіч прымаў ўдзел у Першым з'ездзе Беларускіх нацыяналістаў у Віцебску, дзе выступіў са спавешчанынем «Камуністычны фашызм». Гэты (апошні, на колькі мне вядома) публіцыстычны твор паэта пабачнай съвет ужо пасыя ягонай съмерці, у газэце «Беларуская маладзёжная»* дзякуючы руплівасці Славаміра Адамовіча. Сам з'езд улады разагналі. Выбухнуў вялікі скандал, які падхапіла афіцыйная незалежная прэса.

Апошні раз я бачыў Андрэя 13 сакавіка 1995 году на вечарыне Славаміра Адамовіча ў менскім Доме літаратара. Недзе за гадзіну да імпрэзы мы спаткаліся ў рэдакцыі часопіса «Крыніца», гутарылі пра жыццё-быццё, абмяркоўвалі літаратурныя справы. Гэткая нязмушаная і шчырая гутарка «братоў па пяру» ў сяброўскім коле. Алеся Разанаў і Валянтын Акудовіч, Аксана Данільчык і Сяргей Мінскевіч, Алеся Аркуш і Вітаўт Чаропка — усе слухалі, як Андрэйка распавядаў пра свае

прыгоды. Ніхто тады й падумашь ня мог, што праз паўтара месяца Андрэйкі не стане. Усе былі такія вясёлыя, гаваркія, задаволеные...

Жахлівая вестка пра съмерць Андрэя Пяткевіча дайшла да гарадзенскіх сяброў прыкладна праз два тыдні(!) пасыля ягонага пахавання, якраз напярэдадні сумнавядомага трапеўскага рэфэрэндуму 1995 году. На той час я сумяшчай выкладчыцкую працу ва ўніверсытэце з працай у «ПАГОНІ». У рэдакцыю патэлэфанаўала андрэева сваячка (здаецца, стрыечная сястра, Зоя Чарнецкая) і паведаміла, што Андрэйка памёр ад разрыву сэрца ноччу з 28 на 29 красавіка, у 0.40. Гэтую інфармацыю з ейных вуснаў пачуў карэспандэнт Георг Астроўскі, які адразу ж усё пераказаў мне. Спачатку не паверылася. Што за кепскія жарты?! Дастатковая перадвыбарчай валтузіні ѹшаноўнай агітацыі ў падтрымку лукашэнкаўскага рэфэрэндуму. Але гэта была горкай праўда. Настрой саплаваўся, і я адчуў пранізлівы холад магілы. Чамусыці найперш згадаўся верш, які Андрэй Пяткевіч прысьвяціў мне яшчэ ў 1990 годзе:

Дзе магілы, бы вежы, стаяць,
Там блукае самотны паэт.
Вершы ў сэрцах памерлых гучаць.
Але веру — пачуе іх съвет.

А навокал шалеюць звяры.
Серп і молат калечаць душу.
Перавернеца ўсё дагары,
Перайшоўшы злачынства мяжу.

А паэт застаненца аздін
Сярод лесу аблезлых крыжоў
І пакіне натоўпу ўспамін —
Поўны зборнік гадзюк і вужоў.

Верш нібыта меў на мэце імітаваць мой, так бы мовіць, творчы вобраз і эстэтычную паставу. Лёс распарадзіўся інакш — Дыяген Наваградзкі намаліваў уласны партрэт. Уяўляю, як танклявы ценъ паэта блукае па вясковых Уселиюскіх кладах і не знаходзіць сабе месца...

Вядома, я апавясьціў калегаў-літаратаў з Гародні, Менску, Наваполацку, пачаў праглядаць свае архівы, вышукваючы ненадрукаваныя творы памерлага, сустрэўся з ягонай былой жонкай Галінай, каб яна даведалася: што сталася з рукапісамі паэта? Галка зъезьдзіла ва ўсёлюб, наведала магілку, пашчырвала і разыдзяліла несущеснае гора з андрэевым бацькам Браніславам Фадзееўічам. З «памінальнае вандроўкі» прывезла мае чатыры апошнія лісты, цікавыя фотаздымкі ды прыкрую вестку, маўляў, разьбіты горам бацька спаліў усе пакінутыя сынам рукапісы, лісты

*«Беларуская маладзёжная», N22(48), 16.06.1995.

**«Пагоня», N21(120), 2-8.06.1995; N22(121), 9-15.06.1995.

***«КАЛОСЬСЕ», N4, 1996.

і дзёньнікі, каб яны не патрапілі ў непажаданыя рукі. Кажуць, рукапісы не гарант. Гарант, і яшчэ як! Андрэю, напэўна б, і ў самым кащмарным сыне не падалося, што ягоная літаратурная спадчына лёгка пойдзе з дымам туды, куды пасля съмерці ўзынеслася ягоная трачткая душа.

Праглядаючы фотаздымкі з андрэйкавага шлюбу ѹ пахаваньня, я ўпершыню пабачыў яго ѹ гарнітуры. Ён ніколі не апранаў гарнітуру ў (за выключэннем хіба школьнай формы) і не насіў гальштукаў! І тут зноўку згадалася старасьвецкая звычак ці традыцыя: да нядыўняга часу ѹ глухой правінцыі, асабліва на вёсцы, строгі мужчынскі гарнітур (а яго мелі далёка ня ўсе) выконваў рытуальную функцыю: або да шлюбу, або да паховінай. Так здарылася і ў выпадку Андрэя Пяткевіча — у шлюбным гарнітуры яго паклалі ѹ труну.

На заўчастную съмерць блізага чалавека трэба было тэрмінова адгукніцца, каб пакласці яму на магілу сымбалічны вянок у якасці пасмяротнай публікацыі ягоных твораў ды сяброўскіх успамінаў. І я з калегамі сплёў гэты вянок зь дзвіюх друкарскіх палос у газэце «ПАГОНЯ»**, а праз год у «КАЛОССІ»***. На вялікі жаль, зборнічак вер-

шаў Андрэя Пяткевіча дагэтуль так і не пабачыў съвет. Дый не вядома, хто з былых паплечнікаў паэта возьме на сябе адказнасць выдаць ягоную кніжку. Нехта лічыць, што неабходна съпярша выпусціць складзены самім Пяткевічам зборнік «Шчасльвым сканаць», іншыя прапануюць надрукаваць «выбранае». Такім чынам «воз и ныне там». А дзе няма згоды — няма й справы...

Усё гэта мінула, праляцела, як кадры архіўнасці кінакронікі, але адбілася ў мэй памяці найболыш яскравымі візуальнымі вобразамі. Андрэя Пяткевіча можна было любіць ці ненавідзець, але яго нельга забыць, бо ён яшчэ пры жыцці стаў чалавекам-легендай. Яму здавалася, што яго ведала ўся краіна: ад звычайнага студэнта да міністра культуры і друку, ад універсітэтскага выкладчыка да съледчага КДБ, ад старшыні калгасу да старшыні Саюзу пісьменьнікаў Беларусі. І вось цяпер легенда, пазбаўленая матар'яльнай абалонкі, так і засталася ЧЫСТАЙ ЛЕГЕНДАЙ.

1996-1998,
Горадня

Іван Лучук

СЕМ СТРУНАЎ МАНДАЛНЫ

ЗЕМЛЯКІ

Мая бацькаўшчына — мая шпакоўня,
і я, пералётны птах-шпак,
вяртаюся заўжды да яе.

Мая бацькаўшчына — мая клетка,
я зь ёю, пеўчы птах —
калі хачу, дык вылятаю,
але заўжды вяртаюся.

ТРЫ КІТЫ

Съвет — сон трох братоў,
іх агульны сон.

Бура хаваецца ў высахлай крыніцы —
сон западае глыбока ў памяць.

Патрэш па лямпе — і вылеце джын —
як лёгка згадаць сон.

Але сон трох братоў — вечны,
адным словам — съвет.

ДАЧКА АГАСФЭРА

Я на съпіне ляжу
— раскінуты руکі —
меч угрудзяях маіх
замест крыжа на магіле.

Піраміды ня трэба мне,
ані кургана,
толькі хацеў бы
— каб яе
на варону вечную заваражыць,

Іван Лучук нарадзіўся ў 1965 годзе ў Львове ў пісьменніцкай сям'і, якая здаўна падтрымлівала сувязі зь беларускай літаратурай. У 1984 годзе Лучук з сябрамі, студэнтамі філфаку Львоўскага ўніверсytetu, стварыў паэтычную группу ЛУГАСАД (Лучук-Ганчар-Садлоўскі), але толькі з 1990 года аб'яднаныне супольна пачало друкавацца ва ўкраінскіх выданьнях; у першай палове 90-х поруч з галічанскай літаратурнай групай Бу-Ба-Бу ЛУГАСАД пачаў актыўна ўплываць на літаратурны працэс на Украіне. Іван Лучук зьяўляецца каардынаторам створанай у Львове суполкі паліндрамісташ «Плянэтарнай Управы Паліндромаворчасы» (ПУП). Вершы ўзяты са зборніка «ЛУГАСАД. Паэтычны ар'егард», Львоў, 1996 г. і «Санэты», Львоў, 1996 г.

што сядзела б увесь час
на тронках мяча—
аж пакуль я не ўваскрэсну,
або нараджуся ізноў,
а тады хай ляціца сабе
і робіць, што хоча.

РЫТМ ПОЛЮСАЎ

Дастаткова аднаго злога слова,
каб кіпці мае кіпцюрамі сталі,
у роце выраслі іклы
і нащапінелася валосьце.

Дастаткова іншага якогасыць слова—
і я пакрыюся пушком,
як толькі што вылуплены пташа.

У рытме полюсаў
шкуаю экватар,
але яго не існуе,
бо ён толькі нітка,
якую я даўно разарваў —
і яе панесла за ветрам.

Пераклаў Алеся Аркуш

ЯШЧЭ ПРА МІНУЛАЕ

Пагляд блукае сумны па пакоі,
Шукае кропкі, пэўна, для спачыну.
У промахах сваіх шукай прычыну
Пахмурных дзён зь цяжкою галавою.

У хаце, у пячоры, на прыродзе
Стрыжэш ўсё ты пад адну машынку
Сваіх ігрышчаў. Не каб на хвілінку
На зло забыўся, што вакол тут ходзіць.

Таму ратунку не знайсыці ніколі
Ні ў чым, што ўсё жыцьцё займае.
Ды ў сэрцы дух надзеі залунае
Што знайдзеца ў душы спакой паволі.

Дык што там расьцякацца пра дурное
Ці мудрае. Усё міне з табою.

Пераклаў Навум Гальняровіч

СЭРЭНАДА №7

У маёй мандаліне — восем струнаў
(магло быць восем струнаў)
бо адну я зьняў —
і ў маёй мандаліне
сем зрабілася струнаў.

Спытаеш: чаму я зъняў?
Адкажу: каб сем было,
каб быў мой улюблёны лік.
Чалавецтва вучылася лічыць —
спынілася на сямі,
таму і зъявілася
шчасце.
Нездарма тыдзень мае
роўна столькі дзён?
Сем.
Толькі што ня сем, шкада,
мае съвет бакоў,
затое ён мае (колькі?)
сем сваіх цудаў.
І для цябе граю я
на сямі струнах
і прасьпываю табе
сем разоў,
ты мая ўлюблёная
лічба сем.
Я на табе запыніўся
сэрцам, поглядам
і песняю,
і зараз съпяваю
сёмаю з маіх
сямі сэрэнадаў.

НОЧ?

Прыцемак — цяmrэча — съвітаньне.
Што тады — ночь?
Уласна ночы не існуе.
Складаецца так званая ночь
зь вечара і раніцы.
Добры вечар — добраі раніцы.
Добрая ночь?
Дабранач,
ноч добра.
Зла дзень
мяне чака-
е.

* * *

Я лёг пад кола гісторыі,
а яно мяне аб'ехала.
Не пераехала, сабака,
а абыўшло дзесятаю дарогай.

Пераклаў з украінскай Але́сі Аркуш

Сергей Астравец

РАДЗІВІЛАЎСКІЯ ДАМАВІНЫ

сучаснае апавяданье

Прысьвячаецца рэфэрэндуму

1.

У раённым рэстаране на задворках старасьцеўскай ратуши, сёньня— Доме плянэрэу, кармілі мізэрна і нясмачна, зусім не па-радзівілаўску. Перад ратушай Ленін штосьці прасіў у птушак або ў лётчыкаў, якія съцераглі яго ад паветраных шароў. Роспачна ўзыняўшы ўгору свае здрандзелье руки, непрапарцыйна вялікія, як руки бурлака або грузчыка. Праходзіў міма мясцовы гарнізонны афіцэр з нашыўкай на рукаве, якая зусім не пасавала да савецкай формy і серпна-молацкай зорачкі на галаве. Драпежна-несацыялістычны чорны радзівілаўскі арол моцна нагадваў бундэсверскі. Але меў замест гэрманскага беларускі съязжок, у якім белыя паскі былі зафарбаваныя ружовым флямастэрам. Паводле рагашэння рэфэрэндуму. Невядома, ці сам маёр пастараўся, ці ягоны ардынарац, ці сын-школьнік. Калісці сам Радзівіл марыў стаць сярод пляцу ў бронзовым выглядзе, на кані і нават у рымскай тозе, як сапраўдны імпэратор. Навокал павінны былі ўклечыць рабы з тварамі ягоных ворагаў, але ўжо з таньнейшага чыгуна. З гэтым нічога не атрымалася, а замест Радзівіла паставілі Леніна, хаця ён пра такое ня марыў і нават ня ведаў, што існуе райцэнтар Радзівілаўск.

На ратушним пляцы ганарыўся каlgаснімі рэфэрэндумскімі сцягамі гар-райвыканкам, паведамляючы, што раён сельскагаспадарчы, прымысловасць неразвіта, а сяляне дагэтуль ходзяць у палатняных кашулях з арнамэнтам. Узорна пазірала на прахожых партрэтная галерэя перадавікоў амаль спыненай вытворчасці, якія цяпер мелі час, каб пазіраваць перад фотакамэрый. Драмалі ў дзівюх машынах з сінімі лямпачкамі на даху наяўныя сілы правапардку. У крамах не было нікай кавы. Слуцкая брама, бачаная ўпершыню, спаткала белай нетутэйшасцю, анёльскай чысьцінёю. «Слуцкая бра-а-ма — сведка авантур!» — нашэпталі вусны магнітафонныя слова з навушнікаў. Брама была заселена. Справа — тандэтная напаўзапоўненая крамка з гучнай назавою. Зылева — па лесьвіцы нагару — юзэлірная майстэрня. Пусты пакой зь вітрынкай: пярсыцэнкі, завушніцы, крыжыкі. Нікога. За матавым шклом гуло шліфавальнае колца, поўняча памяшканье шкодным пылам. Калісці тут была капліца, ксёндз па сцягах выходзіў на гаубец, каб паказаць сціжме вернікаў абраз. У доле мясыцілася квадыгардыя, варты старалася на спацу ў шапку. Цяперашні ксёндз марна аббіваў парогі, просячы вярнуць капліцу. Да ксяндза ставіліся падазронна з-за ягонага крыху польскага акцэнту.

Погляд улева, праз оптыку. За штучным возерам з зялёных купаў па-замежнаму вызірала замест сіласнай вежы гадзіньнікавая. Бронзавая статуя ў манаскай шаце трymала ў руцэ разгорнутую кнігу, прапануючы яе вулічным чытачам. Зь белымі плямкамі птушыных эскрэмэнтаў на старонках. Абыякавыя чытачы стаялі да мужчыны съпінамі, чакаючы маршрутнага аўтобуса. Рукі іхняі былі абцяжараны фізычнай ежай. Камяніца трymала на сабе дзявле шыльды. Адна паведамляла, што бронзвы чалавек пры сваім жыцці надрукаваў тут першыя беларускія кнігі на беларускай тэрыторыі, другая мовіла, што цяпер дом займае друкарня райгазеты «Чырвоны сцяг» і райаддзел саюзу паліякі.

За спінай бронзовай статуї ўсё яшчэ стаяў ватыканскі касцёл у зменшаным выглядзе, да якога ў савецкай улады з-за вечнай барацьбы за надоі ды бітвы за ўраджай так і не дабраліся рукі. Як цацка. Дзіверы былі адчыненыя, але насыцярожана. Сярэдзіну дазвалялася разглядаць скрэз краты. Вочы ўгору. Дзіўна размалюваныя не пабляклымі за чатырыста гадоў, дагэтуль яшчэ сакаўнымі фарбамі скляпеньні, купалы. Уражаныне экзатычнае. Нечаканае падабенства да арабесак. Але сутнасць рымская. Ян Марыя Бэрнардоні? Чырвоную званіцу, якая стаяла асобна ад белага храма, нібы пазытыў ліў замірскага замка. Унутры быў відзён звон. Ці жывы ён? Ці мае яшчэ голас? Ці памятае сваю мэлёдью? Ці не пазбаўлены языка? Жывы, памятае, але колькі можна адно і тое ж паўтараць! Лепш памаўчаць. У яго таксама акцэнт, які не падабаеца начальству.

Мы — экскурсанты, якія прыехалі здалёк на белым аўтобусе з чырвоным надпісам, тоўпімся на кукішках як індыкі кала расчыненых вокнаў касцельных сутарэнняў. На вокнах тоўстыя краты, а ў доле — дамавіны. Вельмі вялікі і ня дужа. Агулам семдзесят восем. Мы стараемся ўбачыць як мага больш, а ледзьве бачым пад кожным вакном у паўэмроку дэзветры дамавіны. Вокна шэсьць. Мы ўзрушаны і зъянтэжаны адначасова. На некаторых дамавінах пыльныя сипятрэлыя нібы музэйныя вяночки, якія пачарнелі ад часу. Некаторыя з саркафагаў сцягнуты дротам, бо рассохліся і трэнулі. Дубовыя, унутры — мэталічныя. Накрыўкі некаторых крыху ссунуты. Хто? Як? Чаму?

Нехта пstryкае — раз, другі, яшчэ раз. Фотаздымка з маланкай. Я першы й апошні за падарожжа раз моцна шкадую, што без фотакамеры. Заставаўся апошні кадар. З-за аднога не хацелася браць. Уяўляю, што на тры мэтры ўпоцемкі сігнула бліскавіца і фота атрымалася б. Адзін кадар. Закратаваныя дубовыя дамавіны роду Радзівілаў. Магнацкага. Нароўні з каралеўскім. Але дурнія сядрод іх таксама хапала. Яны — за кратамі. Адносна нас. Мы — адносна іх. Адносна іншых мы ўвогуле — за калочым дротам. Хочацца памаць рукамі, а — нельга.

Ключ ёсьць толькі ў ксяндза. Ён іх праветрывае. У некага паяўляеца крыўда на яго, што не пускае да саркафагаў эксперсантаў. А вельмі карціць. Напэўна, каб зазірнуць унутры. Альбо каб пакінуць аўтографы. Несьвядомая прага напісаць пальцам сваё імя на пыльных трунах.

Стары ксёндз добра памятаў пяцьдзесят трэйці год. Калі начаў пісавацца Ленін. І калі палітбюро сабралася падлажыць яму суседа. Партычная мяняшка «Коба». Які таксама вымагаў бальзамацыі. Больш надзейнай за ленінскі рэцэпт. Вось тады прыехалі з Масквы адказныя таварыши. У белых халатах, з навукова-даследчага інстытуту — ніякіх бальзаміраваныя правадыроў пралетарыяту. Калгаснага сялянства. Працоўнай інтэлігэнцы. І ўсяго прагрэсіўнага чалавечтва. Белыя халаты ім выдавалі на Любянцы. Маскоўскія госьці без кітайскіх цырымоній зламалі замкі саркафагаў, расчынілі іх, убачылі Радзівілаў, ад якіх адстрыглі нажнічкамі кавалачкі барады, валасоў, адзеньня.

Пра астатнія невядома. А стары ксёндз маўчыць. Ён у пяцьдзесят трэйцім быў яшчэ на Калыме. На тысячы кілямэтраў не існавала касцёлай. Толькі праз акіян — на Алясцы. У яго нават адабралі малітвойнік. Але ён ведаў малітвы напамяць, як лягерная ахова — статут гарнізоннай і каравульной службы, аўтамат іпш, кароткі курс вкп(б). Тым часам труп Леніна начаў пісавацца, пагарашоючы паветра ў маўзалеі калі крамлёўскай сцяны. Сэрца крамлёўскіх курантаў ад смутку пачало барахліць, а крамлёўскія курсанты, а папросту кажучы — ахова з карабінамі на плячи стала траціць ад смуроду прытомнасць. Палітбюро адразу засакрэціла гэтую інфармацыю, аднак яна ўсё адно прасачылася ў варожыя радыёгаласты і на старонкі заходніх газэт.

У санчастцы пацярпелым за ідэю курсантам, дастаўленым ад маўзалейных дэзвярэй, тэрмінова аказвалі неабходную мэдычную дапамогу і давалі пазачарговае звалненне ў горад. Як статуі, яны мусілі стаяць ля дэзвярэй нават па начах, калі ня трэба было камянець дзеля публікі, а таксама ў саме кепскае надвор'е. Аднак яны не зважалі, ім падабалася ўласнае становішча. Гэта было вельмі ганарова. Іх лепш кармілі апраналі. Яны больш падабаліся дзячынам. Ахойнікам было даспадобы, калі іх фатографавалі разам з маўзалеем і надпісам на ім. Асабліва калі баатыя замежнікі з фотакамарамі на шыі, якія зайдзросцілі неўміручацьці Ільліча і ягонай ідэі. Крамлёўскай варце нават на дэмбель не хацелася ехаць. Але адночын экспанат, дзяячуць якому яны мелі такую стацічную службу, начаў не зусім добра пахануць.

Супрацоўнікі маўзалейнага ні, якія таксама ганарыліся, таксама атрымлівалі лепшы паёк і таксама былі спраўдженыя на надзейнасць да сёмага калена, атрымлі камандзіровачныя гроши, новострылі свае нажнічкі і рушылі ў раённы горад Радзівілаўск, дзе хуткімі тэмпамі будаваўся камунізм і пераход да агульнакамуністычнай мовы. Таму яны не паехалі блукаць паміж эгіпецкіх пірамідаў або ў брытанскі музэй, які пазбавіў нільскіх жыхароў бальшыні іхніх муміяў. Нікты марылі пра новыя дысэртациі і навуковыя ступені. Доктар бальзамацыі правадыроў, прафесар маўзалейных науک, дацент генесказнаўства — ці праштосыці падобнае.

Ахова муміі давала гарантаваную пущёку ў лепшае жыццё. Ахойнікай з ахвотай прыймалі ў партыю, у якую, як і ў маўзалей, увесь час існавала чарга. Ня толькі без проблем, але нават з радасцю іх зацічвалі ў інстытуты і афіцэрскія школы. Ад такога латвага жыцця яны часта сціпаліся, прасціртоўваліся накшталт іхніх улюблёнаў, хлебадайней муміі.

Вучоныя з маўзалейнага інстытуту таксама мэтанакіравана і ў вялікай колькасці

спажывалі мэдыцынскі съпіртыс, якога для навуковых мэтах заўсёды мелі шмат. Гаманілі нават, што ў іхнім інстытуце існаваў адмысловы съпітаправод. Масава адварвацца ад згубнай звычкі атрымалася толькі аднойчы, калі цэлую групу супрацоўнікаў накіравалі спэцавіярэйсам у горад Шыпку, дзе тамтэйшае палітбюро на закрытым паседжаныні таксама вырашила забальзаміраваць свайго горача любімага генсека. З таго шчаснага моманту крамлёўскія госьці рэгулярна наведваліся ў шыпкаўскі маўзалей дзеля кантролю стану цела муміі, тэмпэратурнага рэжуиму і якасці маладога шыпкаўскага віна, якое весяліла сэрцы і не дурыла галовы.

Маўзалейная ахова, адзеўшы цывільнае, наведвала Шыпку яшчэ часцей, каб пракантраляваць, ці так як трэба крочыць ганаровая варты, ці належным чынам падымае мысکі ботаў і ці не міргае вачыму ў часе аслупянення. Яны любілі ня толькі віно, але яшчэ больш моцныя шыпскія віньякі. І шыпскіх дзяўчын з вачымі, якія, даруйце за кніжнае парапананье, сапрауды чорныя з алейным бліскам — як маслыны, якімі файна закусваць віньячок. Яны вельмі любілі рускага салдата Алешу, які быў з бронзы і стаяў на пляцы г.Шыпка. Пра яго сіпяваў чульцівую песню рускі народны артыст Яшк Кабзонаў. Шыпкаўская дзяўчата адно не шярпелі сымядзочыя цыгаркі «Шыпка» бяз фільтру, якія дзеля ўмацаванья дружбы народаў выпускалі па спэцзаказу палітбюро крамлёўская тыунёвая фабрыка. Іх выдавалі маўзалейнай ахове ў сухім пайку. Дзяржава гэтак эканоміла, бо цыгарэты з фільтрам тады былі дэфіцітам...

Саркафагі. Мы ніяк ня можам адварвацца ад відовішча, бачанага кожным упершыню. А ў дубовых дамавінах Радзіўлы, ад магутнасці якіх сёняня застасцца адно марна ўспамінаць. З уздыхамі. З расчараўаньнем. Па-нашаніўску. Калісці адная з кабет-Радзіўлаў дапамагала нават беларусам грашыма. Якраз «Нашай Ніве» на сучасную літаратуру. Але гэта выключэнне. Паны не любілі называцца аднолькава з мужыкамі, пра якіх была большасць вершаў у нашаніўскіх паэтаў.

2.

Аглабэльды, расейскі артыст з Чукоцкай аўтаномнай акругі, заўсёды вельмі марыў убачыць жыўцом адзіную на сівеце Крэпасць-Герой. Ён напісаў заяўку ў сваё міні-міністэрства культуры, у горад, назва якога надта ж нагадвала слова «нашатыр». Усе яму гаварылі, што тамтэйшыя жыхары — бульбажэры — людзі новага гарту і па сваёй незапатрабаванынасці стаяць у савецкім саюзе на другім мейсцы пасля саміх чукчай.

Чукоцкая зорка эстрады любіла глядзець папулярныя чорна-белыя кінафільм пра іхняга начальніка. Кіно так і называлася «Начальнік Чукоткі». А камандаваў Чукоткай і чукчамі нейкі спрытыны бульбаш, але, праўда, ня з Крэпасці, а з іншай мясціны. Паводле Кароткага курсу вкп(б) яго прыслала да чукчай родная кампартыя бальшавікоў, хаця гэта дакладна невядома. Магчыма, што ён быў уцекачом з катартгі, куды трапіў за польскі сіпаратызм. Але на катарзе, праз самадукцыю, ён зрабіўся шчырым аматарам бульбы і беларускім патрыётам. Так, ва ўсякім разе, паведамляеца ў адной эмігранцкай кніжцы, якая выйшла пазней у Новым Ерку.

Гэты самы съведамы беларус меў аднекуль амэрыканскі кулямёт на рагулі са скрыніяй набоюў да яго. З дапамогаю кулямёту і амаль зусім непісьменных чукчаў, якіх ён узбройў і нават навучыў сяк-так хадзіць вайсковым крокам, а таксама падначальвацца камандам, беларус выгнаў з Чукоткі амэрыканскіх інтэрвентаў. Яны былі скінутыя ў пратоку Вітуса Бэрынга, а потым разжалаваны ў шэраговыя жаўнеры сваім камандаваньнем, бо ня здолелі далучыць Чукотку да Аляски.

Начальнік Чукоткі, перамогшы амэрыканскіх захопнікаў, даволі хутка зажурыйся ад вечнай мерзлаты, браку бульбы і суцэльнай сънежнай пустэльні. Засумаваў па родных гонях, бярозках ды соснах. Сярод яонага непрафэсійнага войска і жыхароў «нашатыра» знайшліся яшчэ некалькі чалавек з краіны бульбяных палеткаў. Яны ўтварылі зямляцтва, пачалі выпісваць айчынныя газэткі і аднойчы разам з поштай атрымалі кур'ерскі ліст ад ураду Народнай Беларускай Рэспублікі з неабыкімі афіцыйнымі паўнамоцтвамі. На ўтварэнні чукоцкай філіі НРБ!

Аднойчы, калі надвор’е зусім сапавалася, адбыўся агульны сход аленегадоўцаў, паляўнічых на маржоў і праста нашатырскіх жыхароў. Яны з рэвалюцыйным энтузіязмам адназгодна прагаласавалі за цікавыя дэкларацыі — аб неіснаваныі расейскай імпэрыі, аб праве нацыяў на самазахаваньне і за апошнюю — пра абвешчаныне «незалежна-сувэрэннай Чукоцкай Беларускай Народнай Рэспублікі». Цераз амаль зусім замерзлую пратоку на ўсход былі пасланыя самыя лепшыя паляўнічыя на іртах, зь лёгкімі каякамі з аленевых скур — у сабачых

запрэжках. Яны дабраліся, пераплыўшы ваду, да Амэрыкі і перадалі тамтэйшаму губэрнатору аленевы меж з паперамі, у якіх быў заклік прызнаць незалежнасць новай краіны, прапанова абміняцца дыпляматычнымі місіямі і — вельмі пільна! — аб прысылы экспедыцыйнага вайсковага атраду. Для абароны маладой рэспублікі ад дзікіх бальшавіцкіх гордаў. Так што чытаць гісторию вкп(б) зусім ня так варта.

Крыху незвычайна «чуккоцка-беларуска» спалучэныне начальнік Чукоткі абургунтаваў мясцовому Хуралу існаванынем недзе Літгуска-Беларускай, а гэта значыцца на чысты славянскай Рэспублікі. Ніхто асабліва не спрачаўся, пачуўшы што сама бульбяная краіна знаходзіцца дзесьці непадалёк ад Бэрліна і Парыжу і што менавіта яе прадстаўнікі тубыльцы абраўші першым губэрнатарам Гавайскіх астраўгоў — 50-га штата Амэрыкі. А Чукотка, як паабязаў начальнік, можа стаць 51-ым або 49-ым, калі адбудзеца яе добраахвотнае ўз'яднанне (пасля ўсэнароднага рэфэрэндуму) з Аляскай, з якой яны разышліся ў розныя бакі — у Азію і Паўночную Амэрыку ў выніку тэктанічных пресаў.

У пераліку беларускіх дасягненняў публіка толькі неадназначна прыняла звестку аб tym, што жонка Леніна з паходжанняня таксама беларуска. Але начальнік патлумачыў, што яна як бы «наш агент» і ўтаймоўвае, нэутралізуе занадта крыважэрныя настроі свайго мужыка. Рэваншчукі з першынства і дыктыкат нешматлікіх летувісаў (разам з яўрэямі) у Літві, правадыр чукчай удала растлумачыў і сучасны сэнс сваёй пасады — спаслаўся на «начальніка польскай дзяржавы», «таксама дарэчы беларуса», Язэпа Пілсудзкага, які перарабіўші ў паляка (што яшчэ бліжэй да Парыжа) пасля таго як царскія сатрапы запраторылі яго на катарагу амаль на Чукотку — у 50-градусныя маразы і вечную мерзлату.

Амэрыканцы крыху адчуваюць сябе абраханымі, крыху бюрократычная машина зама-рудзіла справу. Пакуль кангрэс плюс сэнат ды яшчэ прэзыдэнт думалі ці патрэбна столькі беларускіх рэспублік адразу, дык не засталося аніводнай. Вайсковая дапамога не спатрэбілася зусім. Вырашынне беларускіх справаў засталося на далёку будучыню, Клінтану.

Так і не дачакаўшыся афіцыйнага запрашэння ў Крэпасць-Герой, Аглабэльды купіў цягніковы билет і паехаў уласным коштам. Цэлы тыдзень ён трэсціся, каб зьдзейсніць запаветную мару і аб'еў буфэт-рэстаран, які быў хутчэй буфетам, чым рэстаранам. На вакзале ён сышоў на варшаўскім баку, здаў на ўсякі выпадак у багаж чамадан і наведаў на таксоўцы герайчную крэпасць. Пасля ён зноў забраўся ў свой вагон, у якім якраз дзівье гадзіны зъмянялі савецкія колы на замежныя. Аглабэльды даехаў да Парыжа і зрабіўся там крыху антысавеччыкам, застаўшыся на эміграцыі. Чаму ён так учыніў невядома, фэсбэ, нават памяняўшы назыву, дагэтуль локці кусае. Зразумела толькі, што вінавата замежнай прапаганды, бо Аглабэльды пачаў нават выступаць у парыскай студыі радыё «Свабода» з закідамі супраць савецкай улады на Чукоткі. Пакуль гэтую філію дзеля эканоміі сродкі не зачынілі. Аглабэльды давялося зъмяніць аблічча, каб стаць шансанье, съпяваць непазнаным у падземных пераходах, і аднойчы яму падала сама Раіса Гарбачова, бо якраз наступіла перабудова, з-за якой чукоцкі пісьніар пазбыўся радыёганаараў.

Аднойчы ён у рэшце рэшт быў запрошаны ў Герой-Крэпасць, каб пацешыць песніямі іхній маладосьці двух прыяцеляў прэзыдэнтаў — крамлёўскага і крэпасць-геройскага. Апошняму асабліва падабалася песьненка «Уязу цябе я ў тундру», а таксама «Стуардэса па імяні Жана». У крэпасці паміж салютамі Аглабэльды выконваў патрыятычныя савецкія песьні пры падтрымцы хору з аркестрам чырвонасцяжнай вайсковай акругі, у якой пачынаў свой пакручасты шлях да бліскучай кар'еры сам Алесь Грыгаровіч — прэзыдэнт. З-за съявіточных гарматных заіпаваў, хоць і несапрэдных, раптам абрываўся стомэтровы бетонны штык, які важды шэсцьцьсот дваццаць тонаў. Нічога дзіўнага, пры будоўлі гэтая штука падала некалькі разоў. Так што асабліва ніхто не зъдзіўся. Тым больш яна павалілася ў бок палякаў, якія разы любілі варшаўскі дагавор і началі заліцацца да NATO, што не падабалася абудвум прэзыдэнтам. Аднак аркестр быў аглушаны грукатам, а ў саліста кансылюм выязнога вясенна-палявога шпіталю выявіў прыкметы кантузіі. Артбатарэя ўвогуле аказаўся пахаванай пад штыхавым друзам. Так што давялося з музыкай скончыць. Але затое Грыгаровіч паказаў Мікалайеву свой ложак у казарме і калашнікаў аўтамат, з якім у складзе пагранвойскай кагэбэ эсэсээр ахоўваў варшаўскі мост і гіганцкі штык у крэпасці. (Аўтамат, канешне, быў зусім іншы. Той даўно съпісалі ў расход і ў якасці гуманітарнай дапамогі абмінялі на нешта ў афрыканскіх паўстанцаў супраць іхнія тыраніі). Аглабэльды за мужнасць атрымаў асабісту ад прэзыдента ганаровую грамату і пущёку ў радзівілаўскі санаторый, дзе яго напаткалі мы.

3.

На браме радзівілаўскага парку культуры і адпачынку працоўных імя Валадарскага не было больш ні чырвоных зорак, ні выдэргтых зь іх і жорстка сарваных з нашага чырвона-зялёнага сцяга залацістых сярпа з молатам. Паводле расчэння першага рэфэрэндуму. Замест

іх на абедзьвюх брамных кратах апынуліся выцягнутыя драпежныя арлы. Бадай такія самыя як у бундэстагу — на ўсю сцянуззаду трыбуны. Напэўна раён прадаваў сваю сельгаспрадукцыю ў Нямеччыну. За брамай — дарога. Калісьці на ёй Радзівілы дурэлі ад бағацца: пасыпалі ўлетку сольлю і ездзілі ў санях, запрэжаных медзьвядзямі са смаргонскай акадэміі. Удзячны народ зьбіраў потым дэфіцитную «белую съмерць», дзякуючы Пану Богу за ласку.

Мы сфатографаваліся каля арлоў. Абапал драмалі штучныя ставы, выкананыя некалі запрыгоненым людам. Потым нас сустрэў салдат, нібы моўчкі пытаючы пропуск на тэрыторыю. Так-так! У Радзівілаўску таксама ёсьць тыповы рускі салдат Алёша, які дайшоў да Шыпкі і збрэнаваў. Дома, у саюзе, дзеля эканоміі рэсурсаў іх часта выконвалі зь гіпсу і цемэнту, але радзівілаўскі Алёша быў як мес быць, сапраўдны. Бронзавы. З увагі на магчымых тут замежных турыстаў. Каска, пэпэша, кірзавыя боты. Вядомую песнню пра яго выконваў заслужаны рускі артыст Магамаеў Мусылім, які запісаў нават як папулярны савецкі шлягер эпохі раззвітога сацыялізму — на маленкую чорненьку вінілавую кружэлку. На крамлёўскай усесаюзной студыі грамзапісу «Мэлёдыя». У гарпасёлку Апрэлеўку.

Перад мостам цераз вадзяны роў сустракала цэмэнтная радзіма-маць, на якую бронзы не хапіла. Хрушчоўская ўзору: з пукатым бюстам і ядром у правай руцэ — рагатым, нібы з двумя кнотамі адразу. Маўляў, «мы раждзяны, штоў казку здзелаць быльлю». Мураваная, з памяшканнямі зьверху, доўгая ўглыбкі як тунэль, замковая брама бадзёра паведаміла, што мы зараз трапім у межкалхозздраўніцу імя Ціміразева. Крыху зьдзіўшыся княскам у гербу зьверху вывескі, мы пазнаёміліся са зъместам дзьвюх жалезных шыльдаў. Левая папярэдзіла, што — «за-мак Радзівілаў» і што «караеца па закону». Другая зрабіла экспкурс у рэвалюцыйную гісторыю. Тут, маўляў, першы зъезд цывіярозных салдат заходняга фронту прыняў рэзолюцыю аб «неукасніцельным саблюденіі рэвалюцыйнага парадку ў арміі».

Вельмі ўзбагачаныя на гістарычныя веды, мы прайшлі брамным тунэлем і апынуліся на сонечным падворку, дзе мусілі праслушаць лекцыю пра 365 пакояў палаца і залатых апосталаў, якія некуды таямніча зьніклі. Ахвотнікаў да іх было столькі, што Радзівілы не пасыпявалі рабіць з трупаў ваксовыя копії. Так яны стварылі галерэю постасцяў з воску, калі нічога падобнага яшчэ не было нават ў Лёндане. Мы разглядаемся навокал. У гарматных жэралах, укананых у зямлю тырчма, мірна пагасылі недакуркі. Вежавы гадзіннік паказваў незразумелы час. Паміж вокнамі працэдурнага габінэта вісей польска-беларускі паэт Сыракомля. Тандэтна запрашалі ўнутр палаца шыльды камэрцыйных крамак. Над дзьвярыма санаторна-ціміразеўскай адміністрацыі праступаў паўсъцёрты лацінскі надпіс. Афарызм, сэнтэнцыя, рэцпет?

Наш гід з захапленнем экспкурсавода апавядаў пра схаваныя радзівілаўскія скарбы, якіх сам ня бачыў. Пра доблесных рускіх афіцэраў, якія ў 1812 годзе распаролі пярыны і падушкі, разьбілі ў палацы каміны і, чамусыці, усе да аднае шыбы, шукаючы княскіх бағаццяў. У зімовым паветры клубілася кудаса зь белага гусінага пер'я. Эскадрон гусар лятучых. Сам Радзівіл, няўдала паспрабаваўшы вызваліць краіну ад расейцаў, мусіў з-за гэтага авантурніка Напалеона ўцякаць разам з французамі. «А вы ведаецце, — да агульнага зьдзіўлення загаварыў па-беларуску санаторнік, які напаўдрамаў побач на лавачцы, — і цяпер людзі шукаюць, асабліва схаваную недзе скрынку са срэбнымі відэльцамі і лыжкамі, прастукаюць съцены ў палаатах, асабліва калі побач няма дактароў. Дактары таксама шукаюць. Але санаторнікі больш, каб пасыпець за свой тэрмін. А болей тут няма чаго рабіць: працэдуры, газэты, ды пошуки скарбаў». «А вы самі?» — разгублена пацікавіўся Міхал. «А навошта мне тия лыжкі? У мяне дома ёсьць свае. Мне б лепей знайсці той падземны калідор ад Радзівілаўска да Замір'я, па якім у карэце ездзілі...» Погляд яго зрабіўся летуценым, але ён здолеў вярнуцца назад і пахваліўся: «А ў нас сёньня выступае Аглабэльды! Без фанаграмы».

Афіша сапраўды папярэджвала, што мы трапім на канцэрт. Як нам пашанцавала! У санаторыі для працаўнікоў палёў і фэрмаў мае выступіць сам Аглабэльды. З папулярнымі песьнямі, з маствацкай дэкламацый эпапеі пра начальніка Чукоткі, рэабілітаванага савецкай уладай у хрушчоўскую адлігу. Толькі адзін канцэрт у Рэспубліцы-Герайні!

Па парадных усходах, як калісьці заможная шляхта, магнаты і нават самі каралі мы ўзынімаліся ўгору — туды, куды «пастароннім уход быў строга запрэшчон». Прачнулася за вахторскім столікам п'яная кабецина ў белым халаце, з якой скразіла прыблішчыца. Якая съпілася з-за мізэрнага заробку, з-за таго, што ніяк не наступіць спачатку камунізму, а затым рынкавы сацыялізм. Ну, а таксама што нідзе няма скрынкі з відэльцамі і лыжкамі, якія належылі гаспадарам палацу да ягонай саветызацыі. Яна начала была брыдка лаяцца, але наш

гід сунуў ёй пад нос паперыну, і цётка заткнулася з несьвядомай павагі да савецкай улады і адбіткаў гербовых пячатак.

Кавалеры з дамамі, пакінуўшы карэты, падымаліся яшчэ вышэй — у бальную залю, дзе чакаў камэрны аркестар, каб зграць Гайдна або Глюка, альбо янычарская капэла, каб бразнуць меднымі талеркамі, уперыць вялізнае турэцкае бухала, каб мэталёва рэзка загучалі тулумбасы, ды завіравала мазурка. Сённяня ў залі танчылі па-сучаснаму, пад бадзёрыя выкрыкі з дынаміка «Ата! Весялей рабочы клас!!» Прычым адныя бабы. Мужчыны недзе традыцыйна бавіліся каля бутэлькі. Чакалі пакуль паклічуць дамы. У куту трэніраваліся лепшыя даяркі, засяроджана разбіралі дайльны апарат. Меўся адбыцца конкурс «А ну-ка, жэнщины!» Назірала вучэньні са сцяны зусім не радзівілайская фамілія, а Суворай, Кутузай, першы рэспубліканскі прэзыдэнт, удзельнікі сувораўскага пераходу цераз швайцарскія Альпы і абароны Шыпкі ад турэцкага іга. Аглабэльды зьбіраўся выступаць яшчэ пазней — пасля праграмы «Урэма» у начным шоў «Дружба нарадаў», таму мы ня сталі чакаць.

Экскурсавод вывеў нас на тэррасу, каб убачыць навакольле. За вялікім штучным возерам, як асьнежаная вяршыня далёкай адсюль, дзе адныя балаты і мэліярацыя, гары бялела Слуцкая брама. Жалезную агароджу тэррасы аздабляў радзівілайскі вэнзэль з каронай, сіняя фарба пачала лупіцца. У куту на гэтай жа сініяй лаўцы сядзелі два мужчыны з не па-тутэйшаму вузкімі вачымі. «Дык гэта ж сам Аглабэльды», — ледзьве не траячы прытомнасць прашантала адна з нашых жанчын, якая ў школьнага гады зьбірала фотакарткі савецкіх съпевакоў.

Сапрауды, сам Аглабэльды асабіста сядзеў з мужчынам, нейкім Латыпам Уралавым, які па старой звычыцы пакурваў ужо непапулярную «Шыпку». Чукоцкі песьніар паказваў яму самую дарагую мясцовую купюру з фальклорным арнамэнтам, герайчнай крэпасцю і ўпершыню з нечытэльнім факсіміле галоўнага банкіра. Яна, дарэмна хрумсткай і вялікай па памеры, капітулявала перад другім фронтом і ленд-лізам, якія некалі перапраўляліся цераз Аляску з Чукоткай. За 50-тысячную купюру з доблеснай цытадэльлю можна было купіць кілё варанай каўбасы або тры амэрыканскія дяляры і порцию лёдаў. «Здрада!» — нема крычалі за мурамі па-расейску з разнастайным акцэнтам абаронцы трыццаці нацый і народнасцяў, у tym ліку і чукчы, якім не давяралі абарону Чукоткі ад Аляскі і Камсамольска-на-Амуры ад японскіх самураеў і камікадзэ.

Латып прыкідваўся бізнэсменам, які хоча гандляваць з Радзівілайскам кукурузнымі палачкамі. А на самай справе ён зьбіраўся ноччу — пад час аглабэльдовага шоў, калі ўсё радзівілайскую кіраўніцтва будзе баляваць у палацы, забрацца ў касцельны склеп. Ён атрымаў заданне выкрасці рэцэпт бальзамаці, які адзін з Радзівілаў прывез калісці з пілігрымкі ў Ерусалім. Гэта праграма-максымум. А мінімальна яму трэба было адстрыгчы ад радзівілайскіх мумій кавалачкі. У яго была машина з дыпляматычнымі нумарамі.

Мы падыйшлі і пазнаёміліся з дарагімі госьцімі. Скінуліся і паслалі ганца ў краму. Сябра песніра вельмі хваліў нашага прэзыдэнта-інтэгратора. Тады я яшчэ не здагадваўся, што гэтаму Латыпу галоўным у гэтай справе было езьдзіць да нас, каб адстрыгчы ад Радзівілаў шматкі. Бо іхні Ленін зноўку пачаў патыхаць. Тому і маўзалей зачынілі. А прэзыдэнт нашай Рэспублікі-Герайні абяцаў крамлёўскім ленінцам, што калі яны зноў возьмуць уладу, дык змогуць у любы час прыяжджаць у крэпасць і ў Радзівілайск, і нават забраць да сябе ў ній адзін саркафаг, для чаго Алесь надпісаў (не для друку) указ аб іхнія нацыяналізацыі.

Але пра ўсё гэта Латып маўчаў як рыба аб лёд. А як шмат ён ведаў! Як часам карцела паказаць сваю дасьведчанасць і кругалобасць, асабліва перад жанчынкамі. Цяжка бывае стрымацца, калі побач наўёна разваражаюць пра палітыку, бачачы толькі заканчэныне айсбэрга... У пляжнымі бары за суседнім столікам пахваляюць вострае харчо і экзатычныя кактэйль, паніццація ія маючы пра рэцэпты, інгрыдыенты, усю кухню! Бронзавыя шыпкайскія дзяўчатаў ў пляжных міні ўжывалі «Стуардэсу» і пакеплівалі з яго, калі ён дзеля сучаснасці замест «Шыпкі» закурваў «Апал». А якія былі пэрспектывы! Агульнасць сацыялістычнага выбару, адноўкавы альфавіт-кірыліца і шмат якія прозывішчы (напрыклад, Іваноў, толькі з націкам на іншым складзе), нарэшце адна і тая праваслаўная рэлігія, якая, зрэшты, яшчэ нідаўна афіцыйна лічылася опіномам для народу. У часе сяброўства з шыпкайскімі дзяўчынамі ўзынікла нават ідэя злучэння братэрскіх краінаў на глебе маўзалеяў і любові да Алёшы. Маўзалейшчыкі адно шкадавалі, што тады ня будзе болей замежных камандзіровак — у Шыпку, дзе свая валюта тутрыкі, мінеральная вада «Назран», смарчны залацісты пяцізорчаты віньячок і адметныя смуглінкі, якія гавораць па-руску крыху няправільна, з пікантнымі акцэнтамі. Аднак, калі потым Шыпка з Крамлём разыйшліся зусім у розныя бакі, і па-капітальнічнаму

ўздаражэлі шыпкаўскія курорты і кахранье дзяўчат, злучэннія захацелася яшчэ больш, паспраўднаму. Крыху настрою паддаў Барыс Мікалаеў перад паездкай у Крэпасць-Герой. Нечакана прапанаваў Шыпцы далучыцца да дваістага саюзу СР, каб зрабіць яго траіствым на падставе агульнай рэлігіі і альфавіту.

Мне гэты уралмаш, калі шчыра казаць, адразу не спадабаўся. Няма ў мене даверу да розных варагаў з-за Воршы. Ён быў з тых іншародцаў, якія робяцца горшымі расейцамі за саміх расейцаў, калі верыць, канешне, Леніну (поўны збор твораў, том 20, стар. 354). Пра свае падазрэнні я як заўсёды — нікому. Каб хатця б глянцуць ягоныя, напўнёна падробныя, дакументы. Але ён хітры ліс — Ура! — Латып, толькі панюхай корак. Затое чукоцкі пісьніар пачыраванеў адразу, сумна засыпваў «Ах какая жэншчына! Мне б такую!» Потым увогуле «Ты мая банька, я — твой тазік». Карацей, сучасная крамлёўская шляхеры. Латыпу вельмі падабалася. А чукча раптам прызнаўся, што ён, здаецца, унук таго самага начальніка Чукоткі, таму яго так цягнула заўжды ў крэпасць. Нам трэба было разъвітвацца, расчулены Аглабэльды па-павоночнаму маркотна зацягнуў «Касіў Ясь канюшыну» — разоў сем, я сапсанаваная кружэлка. Усім стала съмешна. Апошні тост — за беларуска-чукоцкую дружбу народаў, за выкарыстаныне чукоцкіх портаў нашымі субмарынамі, ды за яшчэ нейкас бадзёрае глупства. Я папрасіў песьніара выкананыя як апошнюю заяўку «Маша з Уралмаша», але ён ніяк ня мог успомніць усе словаы.

Замкавыя муры як экзэмай ці яшчэ горшай трасцай апанавала разбуральны вохкасьцю, разам з тынкамі крышылася цэгla, як нерамантаваныя зубы. Мне нават упершыню не захацелася ўзяць у кішэнь кавалачак «на незабудзь», было гідка. Штучныя азёры ланцугом ачапілі замак. Калісці дзеля пацехі публікі па загаду Радзівілаў тут інсцэнавалі марскія байі, бітву пры Трафальгары. Зяўралі баёвым агнём палубныя гарматы, множачы забітых і параненых. Але мы нічога ўжо ня бачылі. Раптам пырснуў пышчотны дожджык у сонечным асвятленні. У алеі бронзавых бюстаў сціплы букецік з дробных палёвых кветак быў пакладзены толькі Яну Марыі Бэрнардоні. Цікава, як гэта — другое імя па маці, а не па бацьку.

4.

Позна ўвечары мы сядзелі далёка ад Радзівілаўска ў пакой інтэрнацкай начлежкі ў былой сталіцы колішняга Вялікага Княства. Перад руінамі замка стаяла гіпсовая кабецина, ідэнтычна радзівілаўскай. У правай руцэ яна мела сапраўднае гарматнае ядро сярэдневечнай эпохі, кучку якіх мы потым бачылі ў сціплым масцовым музей краязнаўства. Ядро без ніякіх дурацкіх кнотаў, гладкае. Баба-волат. Ідэал часоў маральнаага кодэксу будаўнікіў камунізму.

Пілі літровую гарэлку Kazakoff, добра што хоць не Suvoroff, партрэтамі якога мы былі сыты па горла. Потым яшчэ нейкую, радзівілаўскую розыліву, даволі пякоткую, тандэтную. Няма таго, што ранш было, як сказаў паэт. Госты гучалі ўсе запар прачулыя — за Радзівілаў, за іхнія дамавіны. А таксама за апошнія рэшткі роду — яго жаночай галіны. Цікава, як у канцы шушкевіцкай адлігі замежны міністар, сέньня антысавецкі фракцыянэр у парламэнце, цалаваў ручкі старым кабетам, стараўся гаварыць па-польску (мужыкі таксама патрапляюць!). Першы зъезд Радзівілаў у аднайменным рацэнтрі! Савецкае шампанскэ ў палацы сярод партрэтаў палкаводцаў на сценах (прэзыдэнта ў нас тады яшчэ не было) і санаторнікаў у сувежых халатах, выгадзеных адміністрацыяй з гэтай нагоды. Вячэра ў раённым рэстаране і начоўка з тараканамі і каляровым тэлевізарам у рацэнтруаўскім люксе.

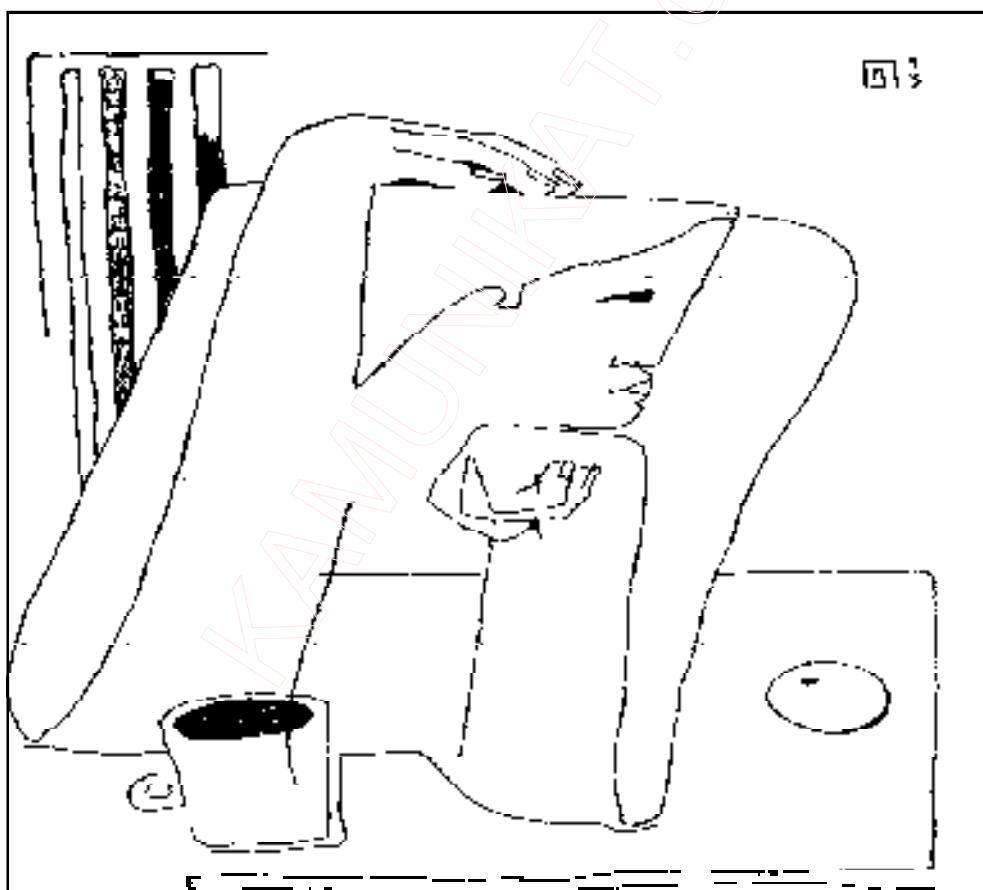
«Файні мужыкі ён — гэты Аглабэльды, — прызнаўся нехта ўголос. — Так. І сябра таксама. Сапраўдны рускі ён мужык, гэты Латып Уралаў. Ня здраджвае ідэалам — курыць «Шыпку», п'е ўсё, што гарыць...» Раптам у інтэрнаце дырэктыўна скасавалі асвятыленне, каб насельнікі хочаш ці не клаўся спаць. Разыліваць па шклянках давялося пры кароткіх успышках запальнічкі. Размова міжволі заіхла, адно словаахвоча пачала баяць са сцяны радыёкропка. Ад яе мы даведаліся, што партрэт з радзівілаўскай залы для танцаў на «трудавым пасту» адстаяў ужо два гады. Час ляціць! Сам партрэт пачаў пахваляцца як ён «сахраніў страну» ад нашэсці саранчы і як цяпер спрабуе «склеіць общчэства» быццам разъбітую талерку.

«Ды пайшоў ён...! — абурыўся нехта ў цемры. — Не хачу я, каб мене склейвалі ўсякія. Ды яшчэ з рознымі недаробкамі. У кавалак. Як злыпляя макарона ў салдацкім бачку». «Вой нядобра — у старой сталіцы па-расейску лаяцца, — нібы наш ксёндз запярочыў нечакана для сябе я. — Давайце лепш за яго вып'ем. Ён пакуль самы спрытны бульбаш, ва ўсякім разе па пацпарце». Запалі агенчык, пачалі моўкі шукаць па пляшках, але гарэлкі больш не было. Ані крыхі. А балбатлівая радыёкропка ўсё не жадала ўтамавацца. Давялося высмыкнуць шнур з рызеткі.

Запанавала густая ноч. Недзе Латып уцякаў з муміяй дахаты. На вялікай хуткасці, хоць

перашкоды на дарозе не было. Дзякуй Шуру Грыгаровічу, які съпілаваў з усходу памежныя слупы бэнзапілой «Дружба», а саміх памежных салдат распусьціў па хатах, звольніўшы ў запас. Дзеяны Латып, натхнёны ўласным спрытам, ствараў у мірах новыя пляны. Пашырэныне маўзалейных абсягаў. Філі ў Пхэньянене, Гаване, у Буркіна-Фасо і Цэнтральна-Афрыканскай Рэспубліцы, а таксама ў Хо-Шы-Міне. Вельмі шкадаваў страту Бухарэсту і Тыраны. Грамадзяне герайчнай рэспублікі пераважна спалі. Шура съніў, як будзе новыя штых, гэткі аграмадны і цяжкі, што пры падзеянні накрывае сабой усё НАТО. Аграбельды прастукваў съцены. У суседніх палаатах стайліся, чакаючы вынікаў.

12 ліпеня 1996,
Горадня.

МУЖЫЦКАЯ ПРАЎДА

сэнтымэнтальнае апавяданьне

Асноўная вуліца мястэчка цягнулася ў кірунку міждзяржаўнай мяжы. Называлася яна прозвішчам маршала Пілсудзкага. Як бы дзеля кпінаў зь мясцовых летувісаў, якія ваявалі супраць яго, свайго земляка, але досыць безвынікова і мусілі задаволіцца польскім грамадзянствам. Па гэтай самай вуліцы пад гарматнымі выхухі і кулявую стравяйнину ў мястэчка калісьці пачаргова ўжаджала літоўская кавалерыя ды польскія ўланы. Мястэчка імкліва пераходзіла з рук да рук, як прастыутка ў салдацкім публічным доме, у кароткую, але вельмі зацянутую літоўскую-польскую вайну. Гэта была адзінай міні-войнай, якая выпала на лёс літоўскага войска, якому больш ніколі не давялося паніжаць пораху з-за страху да Молатава з Рыбэнтропам.

У складзе малалікай літоўскай брыгады заўзята змагалася яшчэ меншая саюзныцкая армія, якая ваявала настолькі за незалежнасць Літвы, колькі супраць польскіх збройных апэтытаў. Гэта было невялікае беларускае войска з двух стралецкіх батальёнаў і коннага аддзелу — усе мізэрныя аружныя сілы ўжо досыць апэрэтачнага Ўраду БНР, які існаваў на правах маленъкага міністэрства ў складзе літоўскага ўраду. У стралецка-кавалерыйскіх шэрагах пяяў стракаценьне кулямётам, дзвынканыне і пошчак куляў, гарматны дым, ды іншыя баталічныя прыкметы аматар прыгожага пісьменства ў маёрскім чыні. Пяяў у сваіх балістычных, надзвычай паэтычкіх вершах.

Ужо празвінела трубкі рытурнэль.
Вушмі кранухшы, задрыжэлі коні.
На штандару чырвоны знак Пагоні
Яскрава сьвеціць... Трэснула шрапнэль.
Прамення слоніца заліваюць блоні.
Перад вачмі як быццам акварэль.
Мацней сціскаеш шаблю у далоні
І чуеш, як ляціць яшчэ шрапнэль.*

***

Летувісы часыцяком пасыпалі ў самае пекла беларусаў, якім, як ім здавалася, не было чаго траціць. Аднойчы, апошняга разу захапіўшы мястэчка, літоўскае войска атабарылася ў кляштары за касцёлам каб адпачыць, а штаб — на галоўнай вуліцы ў талмудычнай школе. Тым часам беларускі батальён літоўскі камандзёр паслаў авангардам наперад — перасьледваць польскі ар'еград.

Стралцы батальёна імя «Мужыцкай праўды», маючы падтрымку кавалерыйскай сотні на чале з паручнікам Ражанскім, гналі паліакаў кілямэтраў пятнаццаць у заходнім накірунку, але натрапілі на агнявы пункт абароны і мусілі спыніцца. Паліакі скupаваліся, атрымалі дапамогу і пачалі атакоўваць стралеццоў. Затым здолелі перацяць ім дарогу назад і зусім сьпіхнулі ўбок ад гасцінца — у хмызыняк, да пералескаў. Неўзабаве пацямнела і запанавала ноч.

Месца для абароны было малапрыдатным, беларускія ваякі адчуvalі небясьпеку быць абкружанымі. Чакаць жа падтрымкі ад летувісаў, па ўсім было відаць, што не выпадала. Яны там недзе заначавалі ва ўтulку, у сытасці, за моцнымі кляшторнымі мурамі, дзе можна ператрываць пры патрэбе доўгую аблогу. А тут цягнула вохкасцю, мясціна была нізінай. Жаўнеры жавалі бяз смаку сухі харч, адно раскашавалі на поплаве коні, пасыля цяжкага баёвага дню маючы гэткі сакаўны папар.

Аддзел не сныніў руху, пасыля кароткай перадышкі, пачаўшы далей паглыбляцца ў лясістую нізавую мясцовасць, каб прышукаць адпаведнага месца для лягеру, прыдатнага для магчымай абароны. У даволі хуткім часе яны ўзьбіліся на неблагую грунтовую дарогу, якая запятляла і вывела да моцнай фартэцыі. Як адразу высьветлілася, гэта быў кляштар, даўно вольны ад манахаў. У разарваных аблоках дзякуючы месячнаму сьвятлу пазначыўся крыж, потым другі. Касцельныя званіцы.

Перасьледу не было. Жаўнеры пачалі ўладкоўвацца ў памяшканьнях, якіх было значна

*Верш маёра А.Ружанца-Ружанцова. Пажыўшы ў Летуве, пакінуў беларускія шэрагі, стаў летувісам.

больш, чым патрэбна. У кляштary жыў вартаўнік, які, трymаючы ў руцэ ліхтар, паказаў дзе і як лепш размъясціца. Штабс-капітан Лапіцкі пакінуў варту на гадзіннікавай вежы, ля брамы і ў некалькіх сotках мэтраў у прыдарожных зарасыніках. Усе астатнія паваліліся спаць як паслья кірмашовага дню. Коні спалі пад начным небам.

***

Вартаўнік увесь час прыслухоўваўся да жаўнерскай гаворкі, але ўначы на гэта бадай аніхто не звярнуў увагі. Назаўтра такая ўважлівасць гаспадара пакінутага кляштара выклікала падазрэнне. Жаўнеры прывялі яго да камандзера, і той стаў дапытваць вартаўніка.

— Чаму пан пілна слухае ўсе размовы? Для каго шпиягуш? Хутка адказваць!

— Я... мne... цікава слухаць гаворку. Пан афіцэр гаворыць на якойсьцы gwarze wilenskiej. Што ў вас за войска, калі можна запытатца?

— Паведамляю, што мы — жаўнеры літоўскай армii, беларускага аддзелу. Жаўнеры — беларусы, размаўляючы па-беларуску. Зразумела?

— Можна так сказаць, агулам кажучы.

— Ніякіх сакрэтных звестак тут няма. Але за шпягоўства сапраўды размова з панам будзе зусім іншай. Згодна законам вайсковага часу.

— Да не, пан афіцэр! Проста мне дзіўна, што вы ў Польшчы апынуліся. Хаця я і сам ня ведаю дакладна, што тут за тэрыторыя. Можа, вашая — беларуская?

— Сытуацыя такая. Мы змагаемся за сапраўдна літоўскія землі, яны тут ад вякоў.

— Дык і ваших тут хапае, так амаль як вы размаўляюць. Праўда, беларусамі яны сябе не называюць. Ніхто і ніколі. Тутэйшыя яны.

— Гэта цікава, але я ня маю лішне часу. На размовы. Мы нікога ў навакольлі не кранем, браць чужога ня будзем, нам траба толькі купіць харчы. За гроны.

— А за якія, пан афіцэр?

— За літоўскія, іншых у нас няма.

— Не зусім яны вартыя. Але, дарэчы кажучы, у возеры плойма рыбы.

— Улічым. — Штабс-капітан адчуваў сябе не ў сваёй талерцы. На занятай ворагам тэрыторыі, у чужым войску, адцятым ад астатніх аддзелаў і ўвогуле ў пастцы — з трох бакоў плёскалася азёрная вада.

***

Выявілася, аднак, што стары — нямецкі шпег. Ноччу ён размаўляў па-нямецку, выкрываючы паасонныя фразы, хутчэй за ўсё лаянку. Гэта пачуў вартавы жаўнер, да яго прыстаўлены. Шпегу надавалі кухталёў і прывялі да заспанага камандзера.

— Шпрэхэн зі дойч? — Я, я! — Ты, халера ясна, працуеш на немцаў?!?! — Вас іст дас?.. Не працую я. — Не дуры мне галаву, трасца твай матары! — Я ад немцаў навучыўся. — Ясна што не ад рускіх. — Я не люблю маскалёў. — Я таксама ня дужа каб. — Я пакажу пану афіцэру склад. Дойчэ цэйгаўз. — Цэйгаўз? — Нямецкі! — Вядома, што не расейски.

Вартаўнік быў прывучаны апошнім жыццём выказваць прыхильнасць да расейцаў, потым да немцаў, палякаў, летувісаў і беларусаў. Нават да войскаў Антанты, калі іхні экспедыцыйны корпус усё ж прышлюць сюды, каб размежаваць палякаў з летувісамі, бо апошніх дзеянічалі пакуль зручна Москве. Ён завёў беларускіх жаўнеруў у касцельныя сутарэнні, дзе немцы, якія недалюблівалі каталіцкія храмы, схавалі боезапас.

Дзіверы былі замураваныя высокаякісным бетонам, бо ў немцаў традыцыяна ўсё было вельмі якаснае. Жаўнерам давялося некалькі гадзін высіляцца, каб трапіць у цэйгаўз. Там яны знайшлі сапраўдны скарб: цалкія нямецкія карабіны, скрыні з гранатамі, набоямі, два кулямёты ў разабраным стане, мэталёвыя спражкі з годлам Gott mit uns. Хіба што не было гарматы, але затое гаспадарлівия немцы схавалі таксама прадуктовы запас — кансэрваванае мясо, згуслае малако, тытунь у пачаках, джэм, галеты і каву ў заліваных бляшанках, і нават крыху шнапсу, да якога яны самі былі ахвочыя. Словам, харчы хавалі так, каб іх не патрапілі зьнішчыць пацукі.

Стральцы акрыялі, загучала сама сабой зухавая «Сьвішча куля ё-ха-ха!» Штабс-капітан Лапіцкі пачуваўся вельмі задаволеным. Дзякую спадарам бoshам! Нават пацяплелі кавалерысты. Штабс-капітан дазволіў сабе крыху пакаштаваць нямецкай гарэлкі, загадаўшы каптэнармусу пералічыць астатнія прыпасы і скласці попіс.

***

Праз суткі-другія летувісы былі выбітыя з мястэчка, і больш ніколі бот літоўскага

жаўнера не ступіў на тутэйшы брук. Штабс-капітан Лапіцкі аб гэтым не здагадваўся.

Польская кавалерыя паспрабавала зь лёту ўехаць у кляшторную браму і захапіць цытадэль, але была зэрзана на подступе кулямётным сьвінцом. У той жа дзень адбылася паўторная спроба, пасъль гарматнай страляніны, атакаваць абаронцаў пяхотнымі аддзеламі. Артыбухі, аднак, не маглі паշкодзіць моцных кляшторных муроў. Польская стральцы ня здолелі пагатоў нават наблізіцца да ўмацаванняў, панеслы істотныя страты. Некалькі забітых засталіся ляжаць у сэктары абстрэлу, астатніх палякі пасыпелі адцягнуць у хмызы.

Жаўнеры «Мужыцкай праўды» радаваліся ўдалому бою. Яшчэ не надыйшоў час задумацца над тым, што апынуўшыся ў польскім тыле яны ваююць немаведама за што. Пакуль яны адчувалі адно ваяцкі азарт.

***

Увечары жаўнеры разагравалі на вогнішчы нямецкі сюрприз — кансерваваную ялавічыну з бабамі. Кожны атрымаў з нагоды ўдалага бою порццу гарэлкі. Жаўнеры вясёла гарлалі:

Нам няўцям віхры-грымоты,
Дадае пярун ахвоты!
Сьвішча куля ё-ха-ха!
Каля вуха дзеецюка!

Калі на падворку паявіліся штабс-капітан Лапіцкі з паручнікам Ражанскім, каб пабыць сярод сваіх людзей, жаўнеры, падагрэтыя шнапсам, заспявалі яшчэ голасней:

Камандзер наш знае дзела,
Ён на ворага йдзе съмела!

Здавалася, закранутыя хвалія съпеваў, ціхенька абазваліся ў начным небе касцельныя званы, нібы ўздыхнулі. Штабс-капітан заахвоціў съпевакоў: «Малайцы хлопцы!»

— Так ёсьць! — хорам з дзясяткаў глонавак адказалі ваякі. — Можаце съпяваць на вясковым вясельлі, — дадаў ён. У адказ загучаў вясёлы рогат.

Раптам з гадзінківай вежы пачуўся стрэл.

— Хто на варце? — пільні запытаў капрала камандзера. — Грэсь. Шэраговы Грэсь! Пан капітан. Але вартавы ў ту ю хвілю сам абазваўся згары.

Афіцэры разам з капралам падняліся па вітой лесьвіцы на аглядную пляцоўку. Штабс-капітан машынальна прыклё да вачэй бінокаль, але марна. Жаўнеру здалося, што нехта пракрадаўся ў бок цытадэлі.

— Адкуль самі будзеце? — пацікавіўся Лапіцкі на адыходак. — Зьнедалёк ад Горадні! Пан камандзера. — Добра. Пільні назірайце. Ноччу вас зьменяць. — Так ёсьць!

***

Уначы легіянэры зрабілі новую спробу штурму, яны імкнуліся забрацца наверх па вінаграднай лазе, якая густа аплітала кляшторныя муры... Нараніцу яны прыслалі свайго парламэнцёра, які нібы часова адвараў аў польскага сцяяга чырвоную частку.

На падворку адзін аддзел паўтараў шыхтавыя практикаванні са зброяй. — Радам стаць!

— Направа зва-жай! — Узаплеч стаць! — роў вусаты капрал.

Вучэныні на пляцы не спыняліся. — Да бою рых-туй! — На ру-ку! Да на-гі. — На пля-чо! Стрэльбу на чэсць!

Паляк ажно рот разявіў, пачуўшы каманды і ўбачыўшы на флагштоку бел-чырвона-белы сцяяг. Яго павялі далей, паўз месца дзе адбываліся адзіночныя практикаванні.

— Стая-тай! Ля-тай!.. — Спа-воль! Спачні!

Іншы жаўнер адказаў пад’афіцэру напамяць завучаны ўрок: «Ты павінен быць гордым і шчаслівым тым, што стаіш пад Беларускім Нацыянальным Сцяягам, што ты ўзброены дзеля таго, каб стаяць за роўнасцю Беларусі з другімі народамі зямлі. Сваю беларускую славу ты павінен бараніць да апошняй кроплі крываі...»

Паляк, каб убачыў тут шатляндзкіх гвардэйцаў у кратчатых спадніцах, мабыць, зьдзівіўся б менш, чымсьці трапіўшы на вучэніні беларускіх жаўнероў. «Няхай жыве Пагоня на браме незалежнай Беларусі!» — бялелі на муры вялікія літары.

Штабс-капітан чакаў, прыблізна прадумаваўшы паводзіны ў размове. Паляк прадставіўся, казырнуў і перадаў Лапіцкаму запячатаную капэрту. Штабс-капітан вонкава спакойна зламаў арловую пячатку.

***

Назаўтра мінуў час ультыматуму, але на вежы не забялеў сцяяг. Пазней прыляцеў

аэраплян і скінуў бомбы. Або пілёт быў шчырым каталіком і баяўся пашкодзіць у цэнтры падворка касьцёл, альбо ён ненаўмысна спудлаваў, бо выбухі прагучалі за кляшторнымі мурамі, у азёрных чаратах. Аэраплян вярнуўся, напэўна для агляду вынікаў. Жаўнеры сталі страляць ўгору і ён зынік.

Праз некалькі гадзін зноў пачулася стракаценыне паветранага рухавіка з працэлерам. Гэтым разам пілёт пацэліў і ўлёткі рассыпаліся над галовамі жаўнераў. Над імі раскідалі тэкст дэкрэту Язэпа Пілсудзкага аб пачатку фармавання беларускага войска ў горадзе Слоніме і аб прызначэнны ягоным камандзерам палкоўніка Канапацкага...

Зніякавельня жаўнеры з некаторым недаверем перачыталі дэкрэт. А тым часам капрал Чарноцкі з дапамогаю шэраговых жаўнераў Макарэвіча і Вітажэнца ў схоне пад касьцёлам за скрынямі і бочкамі адшукалі дзъверы, за якімі пачынаўся падземны калідор.

Загуло ў паветры і кляшторны пляц скаланулі выбухі. Цалілі з можджараў, якія б'юць высока ўгору, навесам. Пачаўся пажар. Застагнай шасціцернямі вежавы гадзіннік, рассыпаўшыся па навакольі ад гарматнага выбуха. Паявіліся параненыя і забітыя.

Палаці зноў кінуліся ў атаку. На подступе да муроў перад імі ўзнялася съцяна выбухаў. Нямецкія гранаты. Супраціўнік адступіў. Пачало брацца на прыцемкі.

***

Начнай гадзінаю жаўнеры, без параненых, пакінутых на месцы, па чарзе пачалі, заходзячы ў касьцёл, спускацца ў сутарэнны. Калідор кіраваў усё ніжэй. Першыя апынуліся—да свайго жаху — у маленькім памяшканні. Зламаныя крэслы, два сталы, пакрытыя пылам. На адным якоесці друкарскае начынне. Шафа. У ёй стосы нейкіх папер... Але за шафай — зноў дзъверы.

Раніцай батальён крочыў у хадавой калённе даволі далёка ад кляштара. Крочыў гасцінцам. Наперадзе лунаў бел-чырвона-белы сцяг. Праз некалькі гадзінаў калёна ўвайшла ў заспанны горад. Жаўнеры без каманды як бы змагаючы нэрвове напружаныне зьнянацу зас্পявалі:

Будзь здаровы, бацька, маці!
Мы ідзэм ужо ваяваці.
Сьвішча куля ё-ха-ха
Каля вуха дзецюка!
Пагаруем-паваюем
На радзіме запануем.
Сьвішча куля ё-ха-ха!
Каля вуха дзецюка...

Батальён выйшаў на пляц, які атачалі касьцёл, ратуша, царква, крамы.

—Калёна, стаць!— закрычэй камандзер. — На-ле-ва! Рады здвой!

Дамы на пляцы прачыналіся з панічным пачуцьцём.

Штабс-капітан Лапіцкі марудзіў. Хапелася немаведама чаго крыху счакаць. Потым, набраўшы ў сябе паветра, ён сцішана вымавіў:

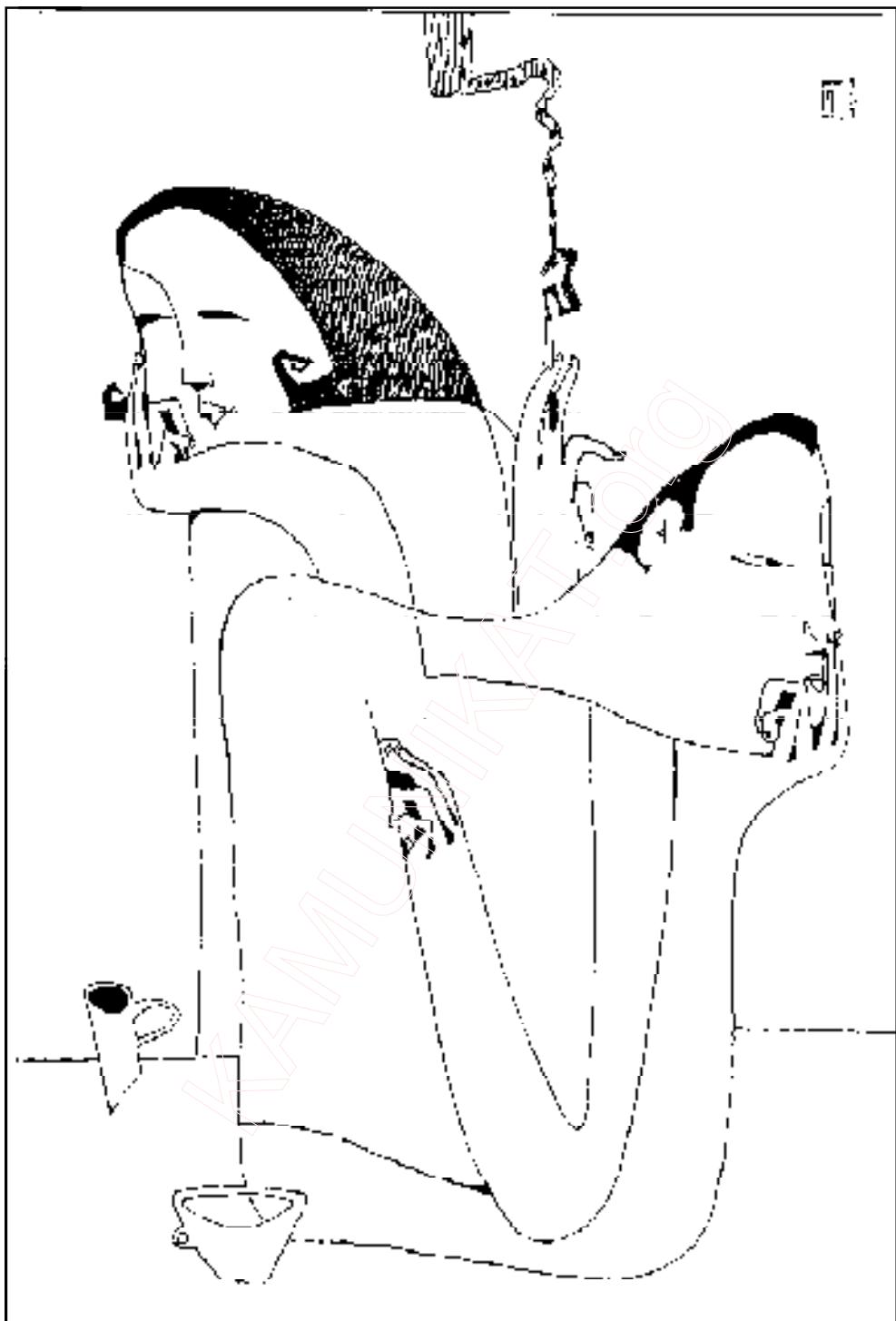
—Стрэльбы да долу кла-дзі! Зважай! Спачні.

Пошчак калытоў. На пляц съпешліва ўяжджалі ўланы. Штабс-капітан намацаў у кішэні пачак старой паперы з падземнай друкарні. Выняў, паднес да вачэй і прачытаў загаловак «Muzycka Prauda», а потым адразу подпіс зынізу — «Яська—гаспадар з-пад Вільні».

***

Батальёнцы былі разброены і пратрыманы некалькі месяцаў у лягеры для палонных. Выпушчаны на волю, яны раставарыліся ў польскім моры. Па некаторых звестках, частка, праўдападобна, сорак-пяцьдзесят жаўнераў, крыху пазней у збройным парадку перайшла зялённую мяжу на бальшавіцкую тэрыторыю, каб змагацца за незалежнасць Бацькаўшчыны. Лёс іх быў прадказальны. Імёны іхня нам невядомыя. Яны пакінулі нам паслья сябе адно бел-чырвона-белы сцяг і жаўнерскую песнью «Сьвішча куля», слова да якой, як гаварылі, напісаў сам Янка Купала, наш пісьніар. Ён таксама загінуў ад бальшавіцкай рукі.

25 чэрвеня 1996,
Вігры-Горадня.

ПЕРАМЕНА ЧАСУ

ДЫПЛЯМАТЫЯ

Святы Юры
выезджае ў цямрэчу
бачна яго здалёк
як зынічку на багне

сыпяшаецца ля ўваходу ў гrot
у глыбіні пад скляпеньнем
кальхаецца клетка
з каралеўнай

Перамовы з цмокам
цигнуцца гадамі
наслойваецца лісьце
перед пячорай

Святая цярплівасьць рыцара
цирплівасьць цмока
і каралеўны
— робіцца страшна
нудна

тры галавы пачвары пазяхаюць
рыцар хістаецца ў сядле

Змучаныя беснаватасьцю
адвагаю
нявіннасцю

Калі нічога ня здарыцца
ўсіх захлыне цямрэча
— мяркую конь
грабаючы капытом у балоце

ЭПЛЁГ

Рыцар ловіць у полы каралеўну
на сядло і ў дарогу
ўрэшце наважыўся

Яна ах якая шчасльвая
адчувае на грудзі моцны ўціск
подых збаўцы
вандрое па карку

але рука пакрыта лускою
крылавыя воchy пад забралам
завершаны гrotам
сывішча жалезны хвост

запальваецца вэлюм

З глыбіні гор
апошня словы бестыі:
Хто змагаецца з цмокамі
сам становіцца цмокам.

СЭАНС

Сэнс доўжыцца
сутькаюцца пальцы
віруе край
размова
коціцца колам

Выклікаем
духа зь лесу

каб увайшоў
на хвіліну
ў кагосьці з нас

Пад намі вір
парцалянавая талерачка
што мела сказаць праўду
разъబілася.

На шчасльце.

Пётар Міцнэр нарадзіўся ў Падкове Лесьнай пад Варшавай у сям'і журналістаў. Скончыў гістарычны факультэт Варшаўскага Ўніверситету. Працуе ў гістарычным часопісе "KARTA" і зьяўляеца дырэктарам Цэнтра культуры "Кола Падковы" у Падкове Лесьнай. Вершы ўзяты з кніг "Перамена часу"(1990) і "Лес"(1996).

ВУЧАНЬ

Бачу вас у асьветленым вакне
вышыяю нататнік
у цямрэчы
цела станеца словам

Не магу знайсьці алоўка
каб гэта запісаць
маю аловак
не магу знайсьці запалак
літары блытающа
маю запалкі
згасла вакно
ня маю таго
што хацеў запісаць

Тады я ўбачыў Яго
крэслу нешта на пяску
хвалі Мёртвага Мора
скручвалі рукапіс

укрыты зараз
кожную хвіліну
паміж хваляй якая адступіла
і той якая надыходзіць.

* * *

Мулкія крэслы ў пачакальні
шчыльныя дзъверы
змайстраваныя
з дрэваў між якімі
прайшліся дрывесекі.

Пераклаў з польскае мовы Ю.Г.

НЕСПАКОЙ, ВЫКЛІКАНЫ САБАЧЫМ ВЫЦЬЦЁМ

ЭСЭ

Часам мяне сам чорт цягне за язык. Выдатна разумею, што марна спрачаца і даказваць відочнае, але перасіліць сябе не магу.

Трэці тыдзень гвалтуе псыхіку кепскае надвор'е. Шчыльнасьць і працяжнасьць шэрай смугі з насалодай пляжаць апошні кволы настроў.

У клясычным дзіцячым матэматычным прыкладзе — два памножыць на два — прысутнічае апрыёрная веда існаванья адказу. І неістотна, што з адказам — роўна чатыры — можна памыліцца; усё адно вы імгненна выгадзіце свой лік. Гэта як сънег белы — а ці заўсёды ён белы? — а вугал чорны — зь яго колерам таксама магчымыя адхіленыні. Ці ёсьць сэнс спрачаца пра колер сънегу і вугалю?

Яшчэ адна апрыёрная веда — вясна прыносяць абнаўленыне. Сёньняшняя вясна аспрэчыла гэтую архаічную тэзу. У чым абнаўленыне? Новыя лісты на дрэвах і маладая трава на лузэ? Духовае ачышчэнне і катарсіс памерлых надзеяў? Пачынаеш зайдзроўціць калючай пасълядоўнасьці елкі. Ніякіх рамантыхных (вясновых) крозаў.

Трэці тыдзень недзе ў суседзяў вые сабака. Гэтае тужлівае выцьцё выклікае трывожныя асацыяцыі. Чаму вые? У нэрвовым выцьці ніякай систэмы і лёгкі. Калі б сабаку пакінулі аднаго ў хаце, дык выцьцё — патрабаванне харчу і волі — мусіла нарастатць з кожным днём. Аднак жывёліна вые ў пэўныя часы — безь ніякай канкрэтнай пэрыядычнасьці — аднастайна і зацята. Гадзіну, паўтары і змаўкае. Магчыма, сабака згубіў гаспадара і ў часы асаблівой тугі выказвае свой сум і неспакой? Чаму тады новы(я) гаспадар(ы) не выводзіць(яць) чацвераногага сябра ў хвіліны яго невыноснай роспачы ў двор — сьвежае паветра і шпацыр супакойваюць нэрвы, разъвейваюць цяжкія ўспаміны. Якую трэба мець вытрымку, каб жыць з такім сабакам у вадной кватэры. А што, калі гаспадар заплаціў за «цяўку» некалькі сотняў доляраў — ня выкінеш жа гроши на вуліцу, маўляў, павые ды супакоіцца. Сабака жыве на колькі паверхі вышэй. Калі сольны канцэрт у мяне, дык як пачуваюць сябе непасрэдныя, "засыянковыя" суседзі? Вушы ватай затыкай, або тэлевізар на ўсю моц. Можна схадзіць пасварыцца. «Вы прапануесце, каб я выкінуш сабаку на вуліцу?» «Што хочаце, то і рабіце, а дайце людзям адпачыць хаця б увечары!» А можа нічога такога і няма. Ну вые сабака і вые. Ніхто і не заўважае. Іншых проблемаў плойма.

Пакуль выў сабака, ніводная думка не наведала маю галаву. Нейкае агіданае пачуцьцё рэфлексійнай насыярогі. Спрабаваў чытаць. Марна. Усё блытаецца ў галаве і імгненна выпетрываецца вонкі.

Хочацца з кімсьці пагутарыць, паспрачацца, — пра сънег і вугаль. Які ўжо раз. Толькі нікога ня вабяць мае спрэчкі. Пахаваліся людзі.

Саджуся за камп'ютар і пішу, пішу.

Неяк я спрачаўся пра лёс беларускае літаратуры.

— На гэты раз крыза беларускае літаратуры пасълядоўна трансфармуецца ў яе заканамерную съмерць.

— З чаго вы ўзялі?

— Няма жыцьцёвага прасыцягу. Нашае жыцьцё ўваходзіць у супэрпрагматычны пэрыяд. У беларускай літаратуры няма рэурсаў. Я колькі год запар не чытаў нічога пабеларуску, але наўрад ці штосьці страціў. Назавіце хоць адзін варты твор, які нарадзіўся апошнім часам. Я вам магу прачытати урывак з коласавай «Новай зямлі». Памятаю зь дзяцінства. Ці захавае ў памяці са свайго дзяцінства хаця б радок мой сын? Вось вам і ўся пэрспэктыва.

— Вы глядзіце на літаратуру вачыма ўчарашияга савецкага чалавека. Кожны будаўнік камунізму мусіў прачытаць «Як гартаўвалася сталь» і «Маладую гвардыю». Кожны ў школе вучыў на памяць фадзееўскі ўрывак пра сэнс жыцця. Або «Песьню пра Буравесеньніка». Або «Я мужык-беларус». Для атэстату. Літаратуры ж ад гэтага ні горача, ні халодна. Ад падобнага масавага ўжываньня яна не расквітнела і ня выйшла на новы ўзровень. Аматараў літаратуры ня стала болей.

— Вы ізноў пра палітыку. Вы ня можаце нічога цвердзіць, не кранаючи яе. Ну будавалі камунізм, сёньня будуем немаведама што. Якая розыніца. Я пры камуністах чытаў Булгакава і Платонава. Без сакратарскіх разнарадак.

— Значыць, і тады не чыталі па-беларуску.

— Чаму, чытаў Караткевіча, Быкава. Маю зборы твораў і таго і другога ў сваёй хатній бібліятэцы.

— Але я ўпэўнены, што і новай расейскай літаратуры вы, карыстаючыся вашай тэрміналёгіяй — колькі апошніх гадоў запар — не чыталі. Крыза адбываецца ня толькі ў беларускай літаратуры. Электронныя мас-мэдія і кампутары пасунулі кнігу са звыклага мейсца. Я таксама сёньня не раблю тое, што рабіў яшчэ ўчора, напрыклад, не гляджу мэксыканскія тэлесэрыялы. Але кнігі чытаў і чытаю.

Сабака ізноў завыў. Я ўстаў з-за камптара і падышоў да вакна. На дверы бязълюдна. Нават вечныя дзеци з футбольным мячыкам некуды зьніклі. Клейкія, навюткія лісткі бярозы, якая амаль зазірае ў маё вакно, выглядалі неяк недарэчы, як віншаванье са сувятым, якое даўно мінула. Узгадалася, што на Радаўніцу я набіраў для «Калосься» апавяданыні Алега, — ён летась памёр на дваццаць шостым годзе жыцця. Гэткае сымбалічнае супадзенне, — і толькі зараз я ўсьвядоміў таемны сэнс выпадковасці.

... Аднойчы ў цягніку я прачнушыся сярод начы і ніяк ня мог зразумець, дзе знаходжуся. У купэ было цёмна, а цягнік напэўна стаяў на нейкай станцыі. Зірнуўшы навокал, я супакоіўся і паспрабаваў ізноў заснунець. Але нейкай трывога засталася. Раптам я ўявіў сабе няштатную ситуацыю — патрапляю на пэрон незнаёмага горада, нейкі містычны цягнік завёз мяне немаведама куды. Пачуцьцё разгубленасці і гранічнай адзіноты. Што пытаца ў людзей? Як назва места? Што гэта зъменіць, калі й так бачна, што места незнаёмае і чужое.

...Часам здаецца, што бацькі хаваюць ад мяне нейкую сямейную таямніцу. У васемнаццігадовым узроўніце я выпадкова даведаўся, што маці ў маладосці, пасля того, як я нарадзіўся, работала некалькі спаронаў. Навіна мяне страшэнна ўзрушыла. Гэта сёньня я ведаю-разумею, што ў маёй краіні, напэўна, няма ніводнай дарослай жанчыны, якая хоць раз у сваім жыцці не зрабіла б аборт. А тады, у пачатку майго самастойнага жыцця, я доўга разважаў над мажлівасцю нараджэння іншых — у мяне ёсьць адзін брат — родных братоў і сясыцёр. Рэальна магло быць усё па іншаму. Іншая сям'я, іншая ситуацыя. А гэта ўжо таямніца. Калі разважаецца на той капыл, дык мой бацька мог не ажаніцца з маёй маці, або яны маглі нарадзіць усяго адно дзіця. Мала чаго магло быць. Такіх таямніцаў безліч.

Ну а ў чым надзея? Што містычных цягнікоў не бывае, а таямніцы падпарадкоўваюцца нашым жаданыням? Хочацца паспрачацца пра сънег і вугаль: што цягнікі ўсе містычныя і загадзя ная ведаеш, куды цябе прывязе вось гэты, чарговы, а нашыя жаданыні толькі пашыраюць поле дзейнасці для выпадковых таямніц. Але маўчу... Навошта пужаць людзей, яны й так заблытаць ў звычайнім і простым.

Трэба рабіць толькі таму, што трэба. Вядомая беларуская манекеншчыца пад час наведвання роднай Беларусі пасяля Парыжу сказала ў сваім інтэрв'ю, што ёй падабаюцца французская мужчыны — яны лёгкія людзі, маўляў, не задумваюцца глыбока аб сэнсе жыцця, аб съмерці, аб душы, таму зь імі прыемна кантактаваць. Інакш — зь імі прыемна адпачываць. А ці адпачынак жыццё? Можа і сапраўды адпачынак? А там далей цяжкая і бясконцая праца. Няведаныне дазваляе съцвярджаць што заўгодна. Там Рай, там Пекла, там адпачынак, там праца, там сон, там скон, там сувято, там цемра, там сад, там пустка, там радасць, там пакута, там разуменне, там вечнасць... Але гэта ня там, а ў вас, у кожнага з вас. Таму як можна пераканаць адразу ўсіх?

Сёньня сабака зусім здурэў — вые прац кожны паўгадзіны. Я выйшаў на гаўбец. Відавочна, гэта вялікі сабака, выцьцё сіпатае і дарослае.

Уключыў тэлевізар. Машынальна «перагарнуў» каналы. Нічога не зацікавіла.

Спорт ніколі не гляжу, гэтак сама як і забаўляльныя перадачы. Сённяня выхадны дзень, усе адпачываюць — глядзяць тэлевізар, выижджаюць на прыроду, сустракаюцца з сябрамі за кілішкамі ўлюблёных трункаў. Г托лькі ты ня ведаеш, куды сябе сённяня падзеце.

Ізноў саджуся за кампютар, і пішу, пішу.

Аднойчы быў такі выпадак. У дзяцінстве. Мы з братам і сябрамі па двары вярталіся пешкі з возера. Возера было зарослае і тваннае — недзе сантиметраў пяцьдзесят вады, а затым — твань. Бераг багністы, але мы неяк налаўчыліся лавіць на tym возеры карасёў, мелі, схаваны ва ўзьбярэжных хмызах, човен. Мне было гадоў чатыраццаць, а брату дзесяць. Маці адпускала нас на возера і ў больш раннім узросце. Да возера было кіляметраў пяць, і мы дабіраліся да яго пешшу, або на роварах. Раней возера атачалі змёрочные балоты і хмызы. Але меліяратары ўдала напрацавалі і балота адступіліся; адступілася, прайда, толькі з аднаго, нашага, боку, з супрацьлеглага заставаліся балацяныя, альховыя кусты. Зямлю, адваяваную ў жабаў, трытонаў і зьмеяў, узяліся асвойваць працягунікі сельскагаспадарчай нівы — пачалі садзіць моркву, буракі, гарох, кукурузу (на сілас), авёс, ячмень, жыта. Вялікі кавалак зямлі пакінулі для выпасу саўгаснага статку. Найбольш мы любілі гарохавае поле. Заўжды, на зваротным шляху, зарульвалі па малочныя, пукатыя струкі. І калі з карасямі не шанцевала, дык душу адводзілі на гароху. Палі, празь якія дабіраліся да возера, былі разъбітыя на квадраты меліярацыйныя канавамі. Усе дробныя водныя ніткі ўпадалі ў вялікі, цэнтральны канал, які нёс балацянную воду ў нашу рэчку; далей рэчка ўпадала ў Бярэзіну, Бярэзіна ў Дняпро, а Дняпро ў Чорнае мора. Тады мы пра гэта не разважалі, наш съвет зьмяшчаўся ў першым зьвяне — паміж канавамі і маленькой рэчкай. Дык вось, гэтым разам мы вярталіся з рыбалкі пешшу. Калі падыйшлі да «цэнтру», на свой зьдзіў убачылі, што вады ў канале амаль няма. (Пазней даведаліся прычыну: узровень вады ў цэнтральным канале рэгуляваўся шлюзамі — нехта спусціў ваду). Мы заўжды ведалі, што і ў «цэнтрапе» ёсьць рыба, але на вуды яна не лавілася, таму канал не ўваходзіў у сферу нашай зацікаўленасці. Гэтым разам на свае вочы ўбачылі гэтую рыбу. Яна пляскатала ў неглыбокіх лужынах, на якія разъбілася абмялелае рэчышча. Шчупакі, акуні, плоткі, ментузы, верхаводкі, карасі. Мы кінуліся па здабычу. Некалькі гадзінаў, дарэшты запэцканыя ў глей, лазілі па лужах, абмацваючы чорную воду чуйнымі рукамі. Бралі толькі буйную рыбу, інакш бы не знесялі здабычу. Нашыя вочы сьвяціліся нейкім шалёным агнём. Забыліся на стому, на голад, на позні час. Гэта быў самы вялікі ўлоў за ўсю гісторыю нашага рыбалоўства. На наступны дзень, ледзь сонцы кранула расу на траве ўздоўж берага канала, мы, узброеныя сачкамі і вялікімі вёдрамі, зноў зявіліся на «цэнтрапе». Але канал сустрэў нас амаль звычайнай плынню вады, зразумела, не такой паўнаводнай, як яшчэ нядайна, але досыць глыбокай і непарыўнай. Рыбу рукамі ў такой вадзе ня зловіш. Ня даўши веры сваім вачам, інстынкты ўна, ня гледзячы на ранішнюю золь, усё адно паўлазілі ў канал. Але дзе там. У лякальных лужынах было ня проста злавіць ўвішнае рыбінае цельца, а тут суцэльнайа, досыць широкая плынь. Спробы завершыліся хутка. Ніводнай рыбінай лускі. Пуста. Расчараўаныне і пачуцьцё гульца, які прайграў выигрышную партню. Думка, што можна самім спусціць воду з канала не абмяркоўвалася і нават не выносілася на разгляд. Кожны разумеў, што гэтага рабіць нельга, гэта амаль злачынства.

Спусціць воду, значыць, стварыць экстэмальную, небясьпечную ўмовы, парушыць жыцьцёвую раўнавагу. У прынцыпе, ва ўсіх нас хоць раз у жыцці з'яўлялісямагчымасці спусціць воду. Пра абязводжаны канал у кантэксце «спусціць воду» я згадаў гадоў праз дзесяць-пятнаццаць. За гэты час шмат што зьмянілася. Зьмянілася і возера, на якім мы некалі лавілі карасёў, — пасля таго, як тут пачалі пампаваць сапрапелі (донны глей), возера ператварылася ў традыцыйную ёмістасць вады, — стала глыбокім, без чаратовых лябірінтаў і суцэльнага дывана з белых і жоўтых гарлачыкаў. Прайда, і цяпер у ім ловяць карасёў. І зараз нейкі невядомы хлопчык, які не разважае пра наступствы абязводжання канала, выпраўляецца на рыбалку.

Напісаў гэтыя радкі і адчуў пах рыбы, вазёнрага глею і дотык вільготнага ветра на твары.

... Вагон, пад мерны грукат колаў, гайдасца як гушкалка; цягнік жа ўпарт працягвае набіраць хаду. Гайданыне вагона ўзмацняеца. Амплітуда кідкоў у бакі ўпарт нарастает. Хуткая хада выклікае насыцярогу. Затым хваліванье. Затым страх. Цягнік наясенца, як ашалелы. За вокнамі цымноцце, якое толькі ўзмацняе пачуцьцё хваравітага

неспакою. Яшчэ хвіля і, здаецца, вагон пакіне сталёвую каліну і выправіца ў невядомае...

Сёння Таяна, май жонка, знайшла гузік ад свайго паліто, які згубіла больш за месяц таму ў нашым двары. Яна моцна бедавала, бо гузік быў адмысловы, а запаснога няма. Веснавая гразь падсохла і гузік азваўся; азваўся, калі адшуканьне яго, здавалася, было безварыянтна-немагчымым, калі гаспадыня нават забылася на гэтую згубу. Чым ня прыклад таго, што надзея таксама любіць гуляць у хованкі.

«Воблакі клубяцца, зыліваюцца і зыніжаюцца; тонкія, празрыстыя, засланяюць сонечнае сьвятло, плынуць з поўдня на поўнач». Прыйгожая, экспрэсійная карцінка. Але, калі верыцы народным прыкметам, яна прадказвае непагадзь. А яшчэ непагадзь чакаеца тады: калі пчолы таўкуцца, ракі выпаўзаюць на бераг, сабакі качаюцца па зямлі, ядуць траву, шмат п'юць, сіцы крычаць па начах, уюны мусіць ваду, цвыркуны моцна трашчаць, кагаркі збыраюцца на беразе і падымаюць гвалт, жабы тримаюцца на паверхні вады, вароны лётаюць чародамі, узълятаюць пад хмары, куры надзімаюцца, неспакойна кудакчуць, павукі вешаюць павуціну гарызантальна, зъяўляюцца на павуціне раніцай або ў съпякоту...

А што прадказвае сабака, які вые трэці тыдзень запар?..

«Пра што піша?

»— пытается сусед. «Пра вясновы неспакой», — адказваю без жаданья што-кольвечы тлумачыць. Ён неўразумела паціскае плячыма. Расказвае, як учора, пад час шалёнае залевы, вяртаўся з сынамі з рыбалкі, — ад ракі да бацькавай вясковай хаты кілямэтры трывалісту; стрымгалоу на роварах уцякалі ад непагадзі. Па дарозе на плячо суседа ўпаў электрычны провад. На шчасьце, ён быў абясточаны — электралінію, відавочна падрала недзе раней, — таму ўсё абышлося. «А рыбы хоць пасьпелі налаўці?» — пытается я. «Толькі да ракі дабраліся, у ваду нават ня ўлезлі са сваёю кригай, як пачалося ўсё». Сусед увогуле аматар паляваць на рыбу з падводным ружжом. На съянне, адразу насупраць уваходных дзвіярэй, у яго вісіць мяձзведжая шкура, а ў галоўным пакоі — вялізная сушоная галава сама. Сусед кажа, што гэты сом — ягоная найбуйнейшая здабыча, шкуру ж мяձзведзя — купіў. Неяк пераконваў мяне, што паляваць на сама з падводным ружжом, тое ж самае, што ісці на мяձзведзя з карабінам. Калі ўявіць, што паляванье адбываецца пад водой без аквальягу, дык мусіш даць яму веры. Цяжка толькі ўсьвядоміць, што падобны самы засталіся ў Дзьвіне. Такую таямнічу істоту атаясамляеш з вадзянікамі і русалкамі, з чымсьці фальклёрным, — не з нашага прагматычна-технікратычнага жыцця. Сусед кажа, што самоў у рацэ становіцца болей, як і ваўкоў у сельскай майсцовымасці. Напэўна, насамрэч сканчаюцца на Беларусі часы дыялектычнага матэрыйлізму. Міталягічныя істоты вяртаюцца на абшары краю.

Напачатку я злавіў яшчарку. Яна выдала сябе імклівым бегам у абагрэлым веснавым сонцам верасе. Інтынкт паляўнічага спрацаваў імгненна. Некалькімі хуткімі рухамі я перакрыў шлях да струхлелага пню, у каранях якога, напэўна, мела жытло. Яшчэ адным спрытным рухам я прыціснуў порсткае цельца да зямлі і разам са съязблінкамі травы і кавалкамі моху сціснуў яшчарку ў далоні. Я ўважліва разгледзеў здабычу. Зграбнае цельца, вочы іншапланеяніна, мініятурныя лапкі. Я ведаў, што яшчарка без развагі аддасць свой хвост за свабоду. Аднойчы я папаўся на гэты хітрык. Хвост, які курчыўся ў канувльсіях, застаўся ў маёй руцэ, а яшчарка зьбегла. Тады я адчую прыкрасьць — не за тое, што яшчарка зьбегла, а з прычыны нанесенага калецтва безабаронай істоте. Нават ня прыкрасьць, а жаль з дамешкам страху. І гэты спалох асасыяваўся з цёплым, нагрэтым травенскім сонцам, верасам. На гэты раз я трымаў яшчарку за цельца, я не хацеў нанесьці ёй калецтва, хаця я ведаў, што хвост у яе затым ўсё адно адрасцьце. Нанесены боль таксама з часам сунімаецца. Яшчарка — як сымбаль цнатлівай (недрапежнай) таямніцы. Гэта пазаміталягічна істота. Істота раўналежнага сусвету. Я асьцярожна апусціў яе долу і расьціснуў пальцы. Имгненъне — і яшчарка зьнікла. І ці была яна ўвогуле?

У гэты ж дзень я злавіў тритона. Убачыў яго ў веснавой вадзе става ля парослага першай зялёной травой берага. Трытон, згубіўшы пільнасць, грэўся пасль зімовага сну на меліне. Я съяроўжка падышоў да краю става, нахіліўся і выхапіў тритона з вады. Гэта быў самец — буйны, прыгожа расфарбаваны, з аранжава-чорнымі плямамі, зь вялікім «дыназаўрам», уздоўж усяго цела, грэбнем. Ён ня вельмі вылазіўся з маёй далоні, нібыта застыў, стаіўся. Трытон выклікаў у мяне насыцярогу, з якой пачынаецца агіда. Яшчаркі я не баяўся, тритона асьцерагаўся. Яшчарку я мог бы ўкінуць сабе за пазуху,

трытона — не. Яшчарка была з майго незаўважнага, схаванага іншай хуткасцю кінастужкі, сьвету. Трытон жыве ў невядомым, чужым мне асяродзьдзі. Трытон любіць вадаёмы, балота, сырых мясыціны. Яшчарка — свяতло, трытон — цемра. Але гэта ня значыць, што яшчарка — дабро, а трытон — зло. Я гэтак жа асыярожна, як яшчарку, апусьціў долу трытона, і вярнуў яго ў ваду. Ён, якую хвілю, ляжаў на дне нерухома, затым нетаропка пасунуўся ў бок чараповага заразынку і зынік між сухіх сцяблінаў.

Тэарэтычна чалавек можа «спусьціць ваду» для трытона. А для яшчаркі? Ну зынішчыць чалавек лес, але застанецца поле з хмызамі. І гэтага яшчарцы будзе дастакова. Хаця трытоны, пэўна ж, з асушэннем балота, што было абапал возера, перарабліся ў шматлікія канавы і вялікі меліярацыйны канал. «Спусьціць ваду» можна, бадай, для ўсіх нас разам.

Пачатак амаль заўсёды зьяўляецца працягам. А пачатак жыцця? Некаторыя сцьвярджаюць, што ён таксама працяг. Гэта ня два памножыць на два, — карціць, аднак, паспрачацца, знайсці сваё чатыры.

Сёння сабака паўдня ня вые, але мне не лягчэй — пільна ўслухоўваюся, насыцярожліва чакаю. Чаму не чутно? Думкі ад гэтага не завязваюцца ў съпелы плод, нараджаюцца і, неданошаныя, праз колькі хвіляў асыпаюцца пустым цвятам.

На вуліцы веснавая сонечная цішыня — амаль чыстае, з рэдкімі хмурынкамі, блакітнае неба, ветрык млява гайдзе мяккія галінкі дрэва. Падобная цішыня таксама выклікае насыцярогу. Бо яна на супрацьлеглым баку буры. Цішыня — канцавая станцыя, цянгніку трэба вяртацца ў адваротны бок.

— Літаратура ператварылася ў занятак для дзівакоў. Пісьменнік цяпер не настаўнік, не дарадца і нават не палітінфарматар. Ён звычайны сымяротны, які занатоўвае свае прымкі і андырудулы.

— І гэтая акалічнасць дае Вам падставы казаць аб съмерці літаратуры?

— А згодна якіх якасцяў цяпер ацэніваць творы: чым больш андырудалаў — tym лепш? Сёння я мушу хаваць частку сучаснай літаратурнай прадукцыі са сваёй бібліятэкі ад родных дзяцей, — ні дай бог, знайдуць і начытаюцца!

— «Дэкамэрон» Джавані Бакача напісаў у сярэдзіне чатыраццатага стагодзьдзя, дарэчы, Бакача — пісьменнік-гуманіст італьянскага Адраджэння.

— Усё адно Вы мяне не пераканлі... Якую карысць будзе мець мой чатырацца-шігадовы сын ад прачытанай кнігі, скажам, Г.?

— Ён будзе мець уласнае меркаванье аб кнізе Г.

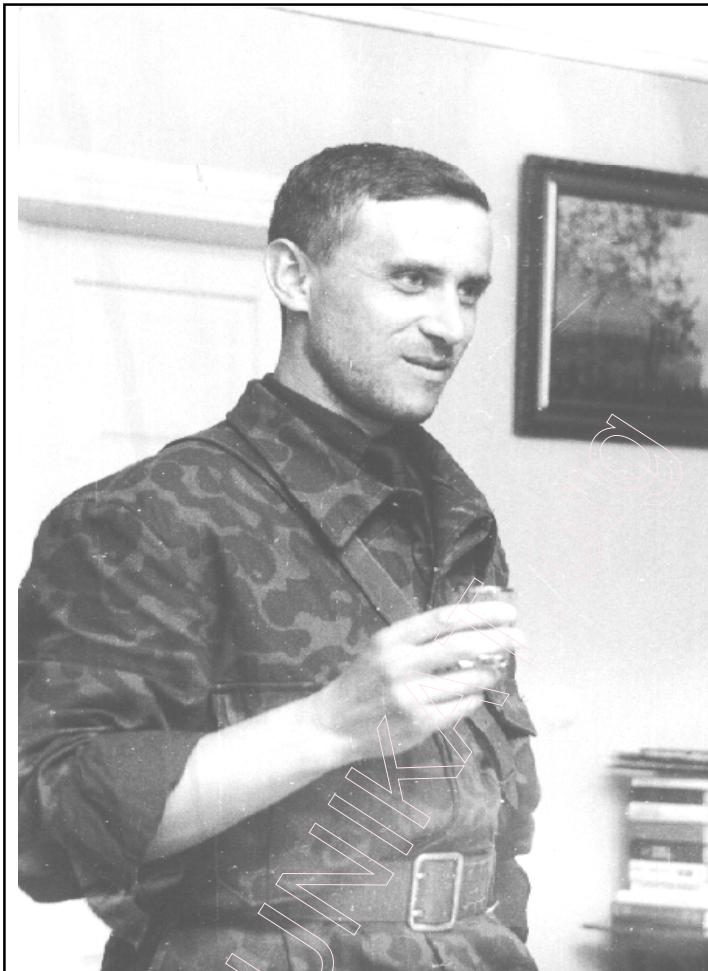
— Ён стане лепшым — больш маральнym, гуманным, адукаваным, шчырым?

— Ён мусіць стаць такім, якое выхаваньне дасыцё яму Вы. А літаратура — гэта як воблакі, аб якія гострыцы свае промні сонца, або як хмары, якія імкнуща засыпець вас сярод чыстага поля.

«Воблакі валакністыя, заходзяць адно за другое, кучараўя, з расплывістымі краямі, з цёмна-сініяй афарбоўкай іх ніжніяй часткі, разарваныя, параксіданыя дробнымі шматкамі, перыста-слаістыя, плыўвучы нізка, павольна, цемнаватыя, чырвоныя і чорныя пры ўсходзе сонца.» Гэтак воблакі папярэджваюць на даждж. А можа і не папярэджваюць нікога — праста плыўвучы ад кропкі А да кропкі Б.

Я сёння прыйшоў да высновы-спадзяваньня: сабака вый з тугі па каханьні. Вясна патрабавала працягу, а гаспадары, пэўна ж, ніяк не моглі знайсці вартую нявесту. Другі дзень ня вые сабака. Можа знайшлі самотніку сяброўку? Можа сабака зъмяніў гаспадара? А можа зъбег на пошуки чагосці падсвяdomага, невытлумачальнага, больш прывабнага за сутую канапу і медзяны ашынік? Якая гэта прыкмета — калі зъбягае сабака?

1997,
Наваполацак.

Славамір Адамовіч

Вяртаньне ў Рэвалюцыю

(Спавешчанье, агучанае пад час уручэння літаратурнай прэміі ТВЛ «Гліняны Вялес-96» за паэтычны зборнік «Каханьне пад акупацыяй»)

Усё адбылося так, як мусіла адбыцца: я вярнуўся.

Вазоны ў пакой пасохлі, але кактус быў яшчэ зялёны. Пакуль я паліваў мужную расылінуз пабітага імбрыка, жанчына прымала душ. Пахла мёртвым лістом, турмой, мышамі й пылам.

«Не, — сказаў я жанчыне, калі яна прапанавала мне пачак прэзэрватываў, — хутчэй я зъем сырой табакі, чым скарыстаю гэта. Я хачу даць табе сваё плоць, а ня гуму.»

Так сказаў я. І ўсё адбылося, як мусіла адбыцца.

Праз колькі дзён кактус наліўся сокам, рассунуўшы свае цёмназялёныя калочыя бакі. Дзесяць месяцаў ён чакаў мяне. А выжыў, бо заставаўся калочым.

На другі дзень жанчына зьнікла. У «Нашай Ніве» мне падаравалі раскошную барвова-бутонную ружу. На калочым дубцы й па сёньня зеляннее новы атожылак, які адскочыў замест засохлай кветкі...

Паэзію і Рэвалюцыю цяжка ўявіць без жанчыны і кветак. У турме мы ня мелі першай, але заўсёды ў нас на самаробнай паліцы стаяў букецік — некалькі бярозавых галінак, выцягнутых з камэрнага дзеркача. Дробненкія клейкія лісточки давалі надзею. Надзея ўтрымлівала дух супраціўлення. Дух супраціву забясьпечваў выживанье. Выжыўшы — я тут. Я з радасцю адзначаю, што за гэтая дзесяць месяцаў нарадзілася новае пакаленне — пакаленне Нацыянальнай Рэвалюцыі. Нарэшце я чую, што рэчы пачалі называць іх уласнымі імёнамі. Паэзія Супраціўлення набывае сваіх чытальнікаў. Каханье живе ў падакупацый. Любоў да Бацькаўшчыны расплодзілася засаўку рэжыму.

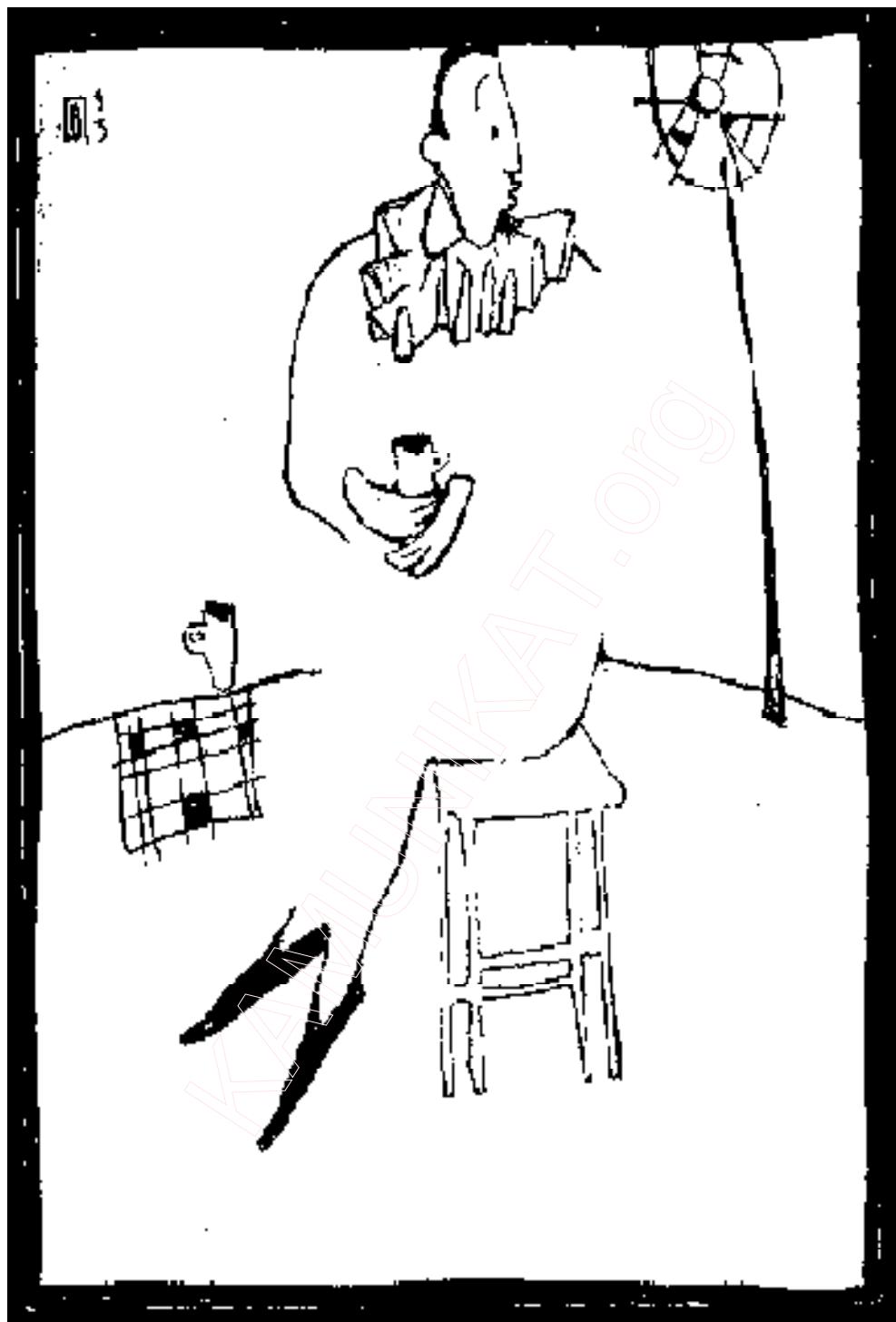
Калі Паэзія — Слова, дык Нацыянальнае Супраціўленне (Рэвалюцыя) — гэта Справа. Калі Паэзія — Слава, дык Рэвалюцыя — шлях да ўлады. Калі Слава — гэта любоў іншых да цябе, дык улада — гэта свобода для ўсіх нас і незалежнасць для Беларусі.

Паэзія сёньня — гэта моцнае жаданне ўлады. Нельга атрымаць увагу жанчыны, пры гэтым не жадаючы яе хаты б крыху...

12 сакавіка 19.97, Менск.

Пікет гарадзенскіх літаратаў "Свабоду Славаміру Адамовічу!" (Злева на права) Аляксей Дземідовіч, Данута Бічэль, Анатоль Брушевіч, Эдзік Мазько, Юры Гумянюк, Юрась Пашопа. Горадня, красавік 1996г. Фота Яраслава Ванюковіча.

Хэпэнінг «Прысуд»

Кафка Ф. Прысуд: апавяданьні і мініятуры / Пер. Л.Баршчэўскага, Прадм. П.Васючэнкі. - Мн., 1996.

Ужо колькі стагодзьдзяў мінула, як вынайшлі кнігадрукаваныне, але посьпех і друкарская хварба ўсё яшчэ маюць адноўкавы пах. Няма, здаецца, гэткай журбы, якая не дэзадараўвалася б гэтым старасьеўцкім водарам славы, — не злагодзілася б, адбіўшыся ў друкаваных радках. Таму, калі рукапіс ператвараеца ў кнігу, сініяя старонкі не ўнікнёна брыняюць духам жыццясыцьверджання.

Якім змрочным і герметычна зачыненым непадаваўся б тэкст, сам факт ягонаага зьяўлененя — яго стварэння — съведчыць аб чарговай перамозе творчасці над паняверкай, дэпрэсіяй, нябытам... Апошніе гледзішча ня мог ня ўлічаваць Макс Брод, калі, наступак пажаданню Франсіса Кафкі, наважыўся друкаваць ягоныя творы.

Кожная кніга мае свой лёс, і таму, мусіць, не выпадкова беларускім перакладчыкам Ф. Кафкі стаўся менавіта Лявон Баршчэўскі, а, да прыкладу, не выкшталцоны Васіль Сёмуха... Л. Баршчэўскі спэцыялізуецца на перакладах ёўрапейскай клясыкі, ігнаруючы літаратурную моду. Зразумела, што і гэты пераклад Ф. Кафкі ня зробіцца той Кнігай, якую панясе ў сваіх заплечніках легендарны мільён беларускага супраціву. Аднак, калі Л. Б. узяўся за перастварэнне Ф. Кафкі, дык можна быць упэўненым, што творы апошняга ўжо пазбавіліся сэнсацыйнай аўры і надзеяна асталаўваліся на залатой паліцы сусветнай клясыкі.

З гэткай запраўду самаахвярнай для

Made in Прашпэкт

Фрагменты. Сярэднезўрапейскі культурны агляд. №1-96, №2-97. Выданыне Цэнтра Эўрапейскіх Досьледаў і Культурных ініцыятываў.

Пакуль бальшыня беларускіх культурнікаў мэдыштавала над чарадзейнай формулай «Наш дом - Беларусь», менскія інтэлектуалы з большага здолелі развязаць для сябе праблему тутэйшай бяздомнасці, асталаўваўшыся на Прашпэкце... Маўляў, каб кола ёўрапейскай культуры павярнула на Бе-

перакладчыка пазыцыяй можа працаваць толькі чалавек, які непахісна ўпэўнены ў будучыні беларускага слова і ўважае за лепшае не падпадаць кан'юнктуры, а фармаваць яе самому. Магчымы, таму Л. Баршчэўскі не абмяжоўваеца толькі культурніцкім чынам і прымае сталы ўдзел у палітычным жыцці сучаснай Беларусі. Зрэшты, і тутён не выбірае наўпростых шляху да папулярнасці. Калі ў літаратуры Л. Баршчэўскі трывмаеца зўрапейскасасці, дык у палітыцы ён — беларускі патрыёт. А гэткай камбінацыя ў вачох прамаскоўскага рэжыму сучаснай Беларусі выглядае найбольшым злачынствам.

Лявону Баршчэўскуму нельга закінуць абвінавачаныне, што ён зьяўляеца палітыкам у культуры або культурнікам у палітыцы; ва ўсіх сваіх праявах Л. Б. — адмысловец, але ягоная грамадзкая дзеянасць ўсё ж адбіваеца на літаратурных занятках. Першыя актуалізуе другое, ствараеца агульны контэкст, адзінай дзея-хэпэнінг у межах асобнай краіны. Вядома, што Л. Баршчэўскуму — нават разам з Ф. Кафкай ды П. Васючэнкам — не ўдалося б стварыць ды захаваць туго атмасферу абсурднасці, якая зрабілася апошнім часам «фірмовай» праявой беларускай культуры ды палітыкі. Таму паўнавартаснымі сааўтарамі хэпэнінгу «Прысуд» варта ўважаць таксама і прэзыдэнта РБ — разам з ягонымі паслугачамі.

Сяргей Шыдлоўскі

ларускі шлях, на ім мусіць зьявіцца мейскі брук. І сапраўды, бальшыня ідэяў ды праектаў, што вызначае сучасныя абрэсы беларускай культуры, — проста аніколі не забуяла б на тубыльным тарфяніку. Іхны экзатычны хімізм вымагае насыпной глебы менскіх кветнікаў.

«Фрагмэнты», што ад першага ж нумара здолелі стацца эталёнам інтэлектуальнага рышпэкту ды амбітнасці, — льга ўважаць познам кай гэтай «сыліконавай даліны» беларускай гуманітарыстыкі. Часопіс у сканцэнтраваным выглядзе ўвасобіў на сваіх старонках усё тоё лепшае, чым вызначалася «Наша Ніва» да сакавіка 1996. Нібыта сымбалізуючы пераемнасць, першы нумар «Фрагмэнтаў» распачынаюць эсэ Сяргея Дубаўца ды Алега Дзярновіча. Але галоўную адказнасць за выклік фантома колішняй «НН» мусіць несьці адзін Ігар Бабкоў. Побач зь ягонымі сугестыўнымі тэкстамі — не зважаючы, ці то гэта рэцэнзіі, ці то трактаты аб Гайдэгеры ды генэалёгіі беларускай ідэі — суседнія творы рэзануюць ва ўнісон, касуючы першапачатковыя задумы сваіх аўтараў.

Адмысловыя трэба ўганараваць перакладнікаў. Гатовы — узгадаваны «НН» — але яшчэ не падрыхтаваны чытак «Фрагмэнтаў» зацята ўчытваецца ў тэкст таго ж Гайдэгера ня гэтак дзеля асалоды ад спасыціжэння думкі майстра, як, найхутчэй, дзякуючы перакладніцкаму штукарству Валеркі Булгакава.

Але месіянэрскі, вэстэрнізацыйны чын аўтарскай грамады «Фрагмэнтаў» ужо дae і пэўныя цывілізуючы плён. Цяперак, апынуўшыся сирод развалau расейскамоўнай літаратуры, пачуваеся ня так самотна, напаткаўшы раптам ксёнджкі Раліна Барта, Мішэля Фуко або Умбэрта Эка ды Вітальда Гамбровіча. Ад іхніх імёнаў тхне на цябе беларускім духам.

Ад іншых праектаў ўропеізацыі Беларусі «Фрагмэнты» розъняцца сваімі сустрэчнымі заходамі па беларусізацыі Эўропы. Праўда, пакуль беларускі культурніцкі імпэрыялізм самапаўстрымлівае сваю экспансію ў межах Сярэдняй Эўропы. Залучуўшы ў першы нумар «Фрагмэнтаў» тэкст сярэднеэўрапейскага інтэлектуальнага «цяжа» Мілана Кундэры, яму падступна зладзілі ўзорны адлуп, выставіўшы супраць госьція непараўнальнага Валянтына Акудовіча.

Жорстка азначыўшы першым нумарам беларускую культурную прысутнасць у Сярэдняй Эўропе, другі нумар «Фрагмэнтаў» значна палагаднену. Гэты

часопіс атрымаўся з большага нават трохі хаўтурным. На яго старонках хаваюць спачатку народ, а потым Аўтара разам з Тэкстам. Аўтары ж саміх «Фрагмэнтаў» раз-пораз кідаюць па чарзе загадкавую фразу — «la culture revolte», — ёлупень не заўважа, а разумныя скажа. Свежым струмянём адрэналіну трохі ажыўляе змрачнаватую атмасферу нумара трактат Mіхася Баярына «Адраджэнне і беларускі шлях». Малады культуроляг пераканаўча, хаця й не заўжды пасылядоўна, намагаеца давесць слушнасць старой аксыёмы аб tym, што добра съмяеца той, хто съмяеца апошнім.

Пакуль ня вычарпаеца магутнае зложжа культурніцкага аўтсайдэрства, незапатрабаванасці ды неспатоленасці, нацыя паэтаў будзе спрайджаць сваё мяно. А тое, што гэтае радовішча мае значна большую пэрспэктыўнасць, чымсці знаны «беларускі інтэлектуальны рэсурс», — проста відавочна.

Таму сэлекцыйная праца выданьня ў кшталту «Фрагмэнты», што літаральна «на маршы» выгадоўвае сваіх аўтараў ды чытак, скіроўвае іхнюю амбітнасць у пазытыўнае рэчышча, надаючи маладой жарсыці стылёвасць ды густ, — мае ў нашых варунах адмысловую каштоўнасць.

Паменаваць «Фрагмэнты» элітарным выданьнем было б замалым. Гэты часопіс — сапраўдны предмет раскоши, але толькі з адзінага гледзішча — праз свою банальную адсутнасць у кнігарнях беларускай правінцыі.

P.S. Засыцярогу Андрэя Даінкыя наkont неадэкватнага рэагавання на інтэлектуальныя правакацыі, выказаную ім на старонках другога нумара «Фрагмэнтаў», напачатку меркавалася вынесці ў якасці эпіграфа, але праз няуважнасць ды летнюю лянату аўтара гэтай рэцэнзіі, — прыйшлося пакінуць яе на сканчэнні.

Сяргей Лотва

Паміж «крывічамі» і «беларусамі»

Архіўная кніга. Уладзімер Дудзіцкі, Хведар Пльяшэвіч, Уладзімер Клішэвіч, Уладзімер Сядура-Глыбінны, Мікола Вярба, Юрка Віцьбіч / Аўтар-укладальнік Лявон Юрэвіч / — Нью-Ёрк: Беларускі інстытут навукі й мастацтва, 1997 - 446 с.

Прачытаўшы гэтую кнігу, карпатліва складзеную Лявонам Юрэвічам, доўгі час цябе не пакідае пачуцьцё горычы. Столікі намаганыяў, ахвяраў, скалечаных лёсаў. А вынік... З другога боку зьдзіўляецца — колькі беларускай інтэлігэнцыі апынулася па-за межамі Бацькаўшчыны. Сотні выбітных асобаў, эўрапейскага досьведу і адукцыі. Чаму ж тады беларуская эміграцыя паўтарыла тыя ж памылкі, што і хня суродзічы на радзіме? Найўжо традыцыйная беларушчына на здолнальна разъвіваваща ў любых умовах — ці то таталітарных, ці то дэмакратычных? Знаёмлюся з творамі пісменнікаў-эмігрантаў і незнаходжу адрозненія ад твораў, якія нараджаліся на Беларусі. Толькі савецкі зъмест заменены на антысавецкі. З а к а н с э р в а в а н а е адраджэнства, — ні калі ўспільвала заходнеэўрапейскую культуру, або амэрыканскую. Гіясонцкая валтузня паміж «бэнээратаўчамі» і «бэцээратаўчамі», «крывічамі» і «беларусамі», паміж рознымі кірункамі беларускае праваслаўнае царквы. Зразумела, чаму Антон Адамовіч і Юрка Віцьбіч з настальгіяй узгадвалі «увзышэнскую» традыцыю, безвынікова імкнучыся прышчапіць яе да амэрыканскіх глебы (пры гэтым эміграцыяна высьвітляючы паміж сабой — хто быў сапраўдным сябрам «Узвышша», а хто ўяўным. Гл. ліст Юркі Віцьбіча да Антона Адамовіча ад 20 лістапада 1951 г.)

У рэшце рэшт, сёньня мы маєм тое, што маєм. Адзіны сур'ёзны літаратурны праект — часопіс «Шыпшына» сканаў яшчэ на пачатку 50-х гадоў, ініцыятыва Юркі Віцьбіча так і не знайшла падтрымкі сярод пісменнікаў-эмігрантаў. Заангажаванасць дзеячоў мастацкага слова палітыкаю перапыніла разывіцьцё беларускае культуры замежжа. Беларушчынай стала палітычная дзеянасць. Не стварыўшы агульнаага культурна-эстэтычнага падмурку, пачалі будаваць нацыянальны дом. «Я асабіста лічу, — пісаў Віцьбіч Аўгену Каханоўскаму 23 чэрвеня 1956 году, — што наша мастацкая літаратура на чужыне праста ня мае права на апалітычнасць, як літаратура палітычнае эміграцыі. Аднак пісменнікі, змагаючыся мастацкім словам за зьдзязненіне Акту 25 Сакавіка, зъяўляючыся сымпатыкамі або сябрам (гэта вузка асабістая справа) тае ці іншае наша палітычнае плыні на эміграцыі, разам з тым мае святое права на тое, каб паставіцца вышэй за змаганыне гэтых плыніяў паміж сабой.» Гэтыя перасцярогі нікто не пачуў. Да сёньняшняга дня... Да сёньняшняга дня Беларусь ня мае за сваімі межамі аінвіднага пэрыядычнага літаратурнага выдання. Напэўна, насыпей час яму нарадзіцца. Найлепей у Празе, — і да радзімы бліжэй, і ствараць друк ёсць каму.

Алесь Козік

Няўдалая спроба сучаснай міталягізацыі

Францішак Хлус, Марцін Юр. Здані і пачвары Беларусі. Беласток-Менск, 1995.

«Здані і пачвары Беларусі» — аскепак «тутэйшаўскай» праграмы напісаны на беларускіх маскультурных кніг — займаў на-пацяшальных і разам з тым нацдэмаўскіх. Аўтары, пра сапраўдныя імёны якіх можна толькі згадавацца, паставілі сабе за мету «дасыследаванье арэалаў і ладу існаванья звышнатуральных ды замагільных істотаў». Сваеасблівая міталягізацыя языцца Беларусі напрыканцы XX стагодзь-

дзя. Усіх сучасных зданяў і пачвараў аўтары рассартавалі па відах, падвідах, атрадах і клясах. Напрыклад, могілкавыя істоты, водныя істоты, гістарычныя здані, літаратурныя здані, істоты-людажэры і г.д. Шмат якіх падзея, што адбыліся ў першай палове 90-х гадоў, Хлус і Юр тлумачаць не з пазыцыі дыялекстычнага матэрыялізму, а на падставе сваёй пачварна-зданевай тэорыі існаванья съвету. Вось і абрацьне

першага прэзыдэнта Беларусі не абылося без дапамогі чараў. Калі верыць дасьледчыкам, стрыечная пляменніца будучага прэзыдэнта, нейкая інструктарка калгаснай лазні Арына, ператварыла ў кныра дзядзькавага галоўнага канкурэнта на выбарах, тагачаснага прэм'ера, а загадзя падрыхтаваную съвінню з калгаснай съвінафэрмамі — у кіраўніка ўраду. Вядома, жывёліна са съвінакомплексу ня здолела правесці перадвыбарчую кампанію на патрэбным узроўні, і, такім чынам, паспрыяла атрыманню ўлады нахрапістым дырэктарам саўгасу.

Дасталось на пернікі ў «навуковым дасьледаваньні» на толькі прэзыдэнту, быльому прэм'еру, Міколку-Паравозу, Палескім Рабінзонам і Фэліксу Дзяржынскаму, але й Язафату Кунцэвічу, якога аўтары называюць «крыважэрным уніятам», цару Ілжэдзьмітру, які няўдала далучыў Ра-

сею да Вялікага княства Літоўскага, Чорнай даме Нясьвіскага замку й нават «камэнданту Музэя-кватэры Максіма Кніжніка Ё.Б-ляждкаму», які хацеў паспрыяць перавозу парэшткаў паэта-пакутніка на радзіму — чым, напэўна, аўтары кнігі не на жарт разьюшылі прыхільнікаў беларускай гісторыі, уніяцтва і нават БНФ, які ўзнанальвае, сярод іншых сустаршыняў, былы «камэндант Музэя-кватэры Максіма Кніжніка». У выніку атрымалася, признацца, ня вельмі чытэльная ды карысная кнішка, ва ўсяком разе для "чальца нацруху", бо несвядомы паспалты беларус, прыхільнік эратычна-саркастичных показак, панбеларуску не чытае наогул. Дый показкі Хлуса і Юра пра сучасных пачвараў і зданяў Беларусі не вызначаюцца дасыцінасцю і гумарам. Лепш пачытаць Мрыя.

Васіль Кроква

Сонца пад попелам

Юрка Віцьбіч. Антыбальшавіцкія паўстанні і партызанская барацьба на Беларусі. /Укладаньне, падрыхтоўка тэксту, уступны артыкул Лявона Юрэвіча/- Нью-Ёрк: Беларускі інстытут навукі й мастацтва, 1996 - 398 с.

Калі у Вялікім павеце ўзняўся антыбальшавіцкі рокаш, ладную частку ягоных уздельнікаў складалі гімназісты ў веку ад 12 да 18 гадоў. На чырвоны тэрор яны адказалі тэрорам зялёнym. Сярод іх вылучаўся сваім гартаам васьмікляснік Зыміцер Лаймінг, — нездарма ў гербе ягонага рода пад мяночлічам «Гонар і адвага» быў залацты леў...

Кінуўшы собскія занядбаныя гарады, бальшавікі скіравалі сваю прагнасць за заход. Дзе праходзілі яны — заставаўся чырвоны пас съмерці. На месца аднаго тубыльнага швондэра, утаймаванага паўстанцамі, заступалі дзесяць прыблудных шарыковых — галодных, але добра ўзброеных. У аблугу гэтай сабачай гайні патрапіў і наш малады леў...

Калі Зыміцер Лаймінг апрытомеў на падлозе, у сядзібе мясцовага ЧК, першае, што ён убачыў, былі брудныя камісараўскія боты начальніка вялікіх чэкістуў Мусаева.

— Уставай, сабака! — загадаў чэкіст Зыміцеру Лаймінгу — нашчадку лівонскіх рыцараў.

Забыўшыся на боль, юнак хутка

ўзняўся. А ў наступны момант начальнік ЧК ужо слаўся па паветры ў кірунку вакна. Высадзіўшы шыбу съпінай, партыец выпусціў на двары духі. І адразу ж два стрэлы абарвалі жыцьцё ў Зыміцера Лаймінга... Сябры казалі пра яго, што Зыміцеру лягчэй было данесці гімназістку Клару Р. на руках зь Вяліжа ў Віцебск, чымсі прызначыцца ёй на кахраньні.

Праз год ён быў адпомшчаны, — гімназісты Таварыс пакараў съмерцю памочніка Мусаева — чэкіста Хадакова. Неўзабаве загіне і сам Таварыс. Але ён, як і Зыміцер, усёж зьдзейсніць сваю мару — жыць вечна і памерці маладым. Бо дзяякуючы кнізе веліжаніна Юркі Віцьбіча — яшчэ аднаго уздельніка гэтай крыжовай выправы дзяцей — памяць аб Лаймінгу, Таварысе і сотнях іншых — дасоль невядомых у Беларусі — змагароў супроты бальшавіцкай Рассеі, — адноўлена. А народная памяць — мой зьяўляеца той адзінай формай неўміручасці, якая даступная чалавеку.

Сяргей Шыдлоўскі

«І лопат таполі»

Віктар Жыбуль. Рогі гор. (Рэха эры). Вершы, паліндрамічна паэма. Менск. Фонд маладых літаратараў «Пэгасавы крыль», 1997.

Галоўным «цвіком» гэтага невялікага паэтычнага зборнічка зьяўляецца паліндромічная паэма «Рогі гор». Надрукаваная ў літаратурна-філязофскім сшытку «ЗНО» (2-8 ліпеня, 1996 г., дадатак да газэты «Культура»), паэма выклікала вялікі розгас і была прыхыльнай ацэненай сябрамі па «новай генерацыі», так і прафэсійнымі літаратуразнаўцамі. Гэтая публікацыя была, бадай, дэбютам маладога паэта. Усіх зьдзівіла тая глыбокая зъместавая напоўненасць такой, здавалася б, штукарскай паэтычнай формы.

У дар ураду —
замак, КАМАЗ,
ЗАЗ,
а дар урада —
шалаши...
А нам — масам — мана,
нам — зман...
Усё?.. Лёсу,
марам —
канец!?. (Са зману нам — засценак!)
Енк? Не!
Цыц!!!
А во — мар прамова:
«Удар ураду!
Удару раду!
А на нары — тырана! На
ката — гарурагатак!
І бі
заразу зараз!!!...»

Зъдзіві сваёй дасканаласцю гэты твор і замежных знаўцаў паліндромічнага вершаскладання. Кіраўнік аўяднання ўкраінскіх паліндромістых Іван Лучук называў «Рогі гор» важкім унёскам у славянскую паліндромістыку.

Астатнія вершы, якія паэт аўяднай разам з паэмай пад адной вокладкай, сам Віктар Жыбуль называе тэхнарамантычнымі. У іх няма і ценю сацыяльнасці. Паэт больш радыкальна за Галіну Булыку (зборнік «Сінтэз», 1986) падыходзіць да наўукова-тэхнічнай тэмы ў беларускай паэзіі. Вершы насычаныя (часам нават перанасычаныя) разнастайнымі тэрмінамі, параўнаныямі і мэтафарамі. Пры гэтым у паэтабумбамлітава не атрымалася халоднае «брзганье» словам і зынікненне ў творах прысутнасці чалавека, зь яго пачуццямі, прымхамі і марамі. Некаторыя мэтафары — сапраўдна паэтычнае вынаходніцтва.

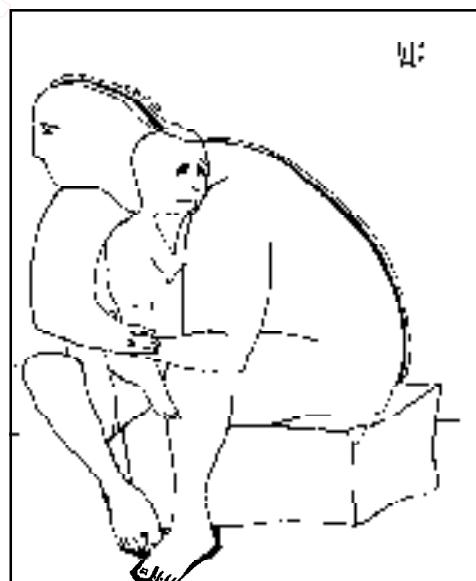
На цвіку вісяць
брудныя штаны,
нібы ржавая дубальтоўка.
Заўтра прыйдзе паляўнічы
і зарадзіць у яе
свае патроны-ногі,
бразнушы затворам папругі.

Багата мэтафарычных знаходак і ў іншых вершах: «Дарога — съпіраль разьбы балта гары», «Трыбуна — века вока велатрэка», «скальпелі-лыжы».

Галоўная загана зборніка — карэктарская памылкі. Іх праста процьма. Неахайнасць друку робіцца хранічнай хваробай незалежніцкіх выданняў. Напэўна, адзінае выйсьце — больш адказна ставіцца да зъяўлення на съвет сваіх кніг самім аўтарам, ва ўсякім разе, абавязкова патрабаваць папярэднюю карэктuru для ўласнага прачытання.

Магчыма, выйдзе дадатковы, выпраўлены, наклад зборніка «Рогі гор», а гэты, сапсаны, аўтар «пахавае». Инакш кніжка так і застанецца незавершаным выдавецкім проектам.

Тамаш Гурба

КАЛОСЬСЕ

мяркуе надрукаваць

ПРОЗА

Юры Гумянюк. АПОСТАЛЫ НІРВАНЫ. Раман. Кніга другая.
Аляксандар Захарэвіч. ЖЫВЫМ БЫЦЬ ЛЕПІШ ды іншыя агавяданьні.
Вінцэс Мудроў. НЯЧЫСЦІК У ФРАКУ. Апавяданьне.
Ігар Сідарук. Фантасмагорыйкі.
Іван Фурсевіч. Апавяданьні.
Вітаўт Чаропка. Аповесыцы.

ПАЭЗІЯ

Алесь Аркуш, Гала Гара, Анжаліна Дабравольская, Васіль Дзівашэвіч, Валерка Жамойцін, Уладзімер Лобач, Юрась Пацюпа.

ДРАМАТУРГІЯ

Сяргей Кавалёў. СТОМЛЕНЫД'ЯБАЛ. П'еса.

ПЕРАКЛАДЫ

Ян Аношка. Вершы.

НАРЫСЫ. ПУБЛІЦЫСТЫКА. МЕМОРИА

Алесь Аркуш. ПАВЕТРАНЫ ПАЦАЛУНАК РАЗЫОШНАМУ ВОРАГУ.
Лявон Вашко. ЭПІСТАЛЯРНЫЯ НАТАТКІ ПРАСУЧАСНЮ БЕЛАРУСКУЮ ЛІТАРАТУРУ.

Рэдакцыя на я^калегія:

Алесь Аркуш(выдавец), Уладзімер Арлоў, **Лявон Вашко, Юры Гумянюк**(тэхнічны редактар), **Сяргей Кавалёў, Ганна Кісліціна, Уладзімер Лобач, Алег Мінкін, Вінцэс Мудроў**(стыль-рэдактар), **Ігар Сідарук, Лера Сом, Мікола Хаўстовіч, Сяргей Шыдліўскі.**

КАЛОСЬСЕ. Літаратурна-мастацкі альманах. №6/1998, 1-144.
Заснавальнік: Таварыства Вольных Літаратараду.

Наклад 299 паасонікаў.

E-mail: freelit@polotsk.unibel.by

Тэлефон для контакту(8-02144)3-67-52
